

M

RÉGÉSZETI
KUTATÁSOK
AZ M0
AUTÓPÁLYA
NYOMVONALÁN
II.

BTM
MŰHELY
6.

KIADJA A BUDAPESTI
TÖRTÉNETI MÚZEUM

**ARCHÄOLOGISCHE FORSCHUNGEN
AUF DER STRASSE DER AUTOBAHN M0
II.**

**ARCHAEOLOGICAL RESEARCHES
ON THE LINE OF MOTORWAY M0
II.**

**RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES
SUR LA TRACE DE L'AUTOROUTE M0
II.**

BUDAPEST, 1992.

**RÉGÉSZETI KUTATÁSOK
AZ M0 AUTÓPÁLYA NYOMVONALÁN
II.**

BUDAPEST, 1992.

A kötet megjelenését az *UTIBER*, a *KÖZÚTI BERUHÁZÓ KFT.* és a
MAGYAR ASZFALT KFT. támogatta

Szerkesztette: *HAVASSY PÉTER*
és
SELMECZI LÁSZLÓ

Lektorálta: *GABLER DÉNES*
NAGY EMESE

Fotók: *BAKOS MARGIT*
HORVÁTH ATTILA
KOMJÁTHY PÉTER
MOLNÁR ILONA
TIHANYI BENCE

Grafika: *MAJOR JÁNOS*
REGIUS KORNÉL
TÓTH ENIKŐ
VÁNDOR ANDRÁSNÉ
VICZKÓ TAMÁS
WEINACHT ILDIKÓ

Fedélterv: *HÉJJAS PÁL*

HU-ISSN 0238-7743
HU-ISBN 963 7096 30 2

Felelős kiadó: Buzinkay Géza főigazgató
Készült a Szorobán BT. gondozásában
600 példányban, 23,75 A/4 nyomdai ív terjedelemben
Felelős vezető: Szabó Imre

TARTALOMJEGYZÉK

<i>PETŐ MÁRIA:</i>	Szarmata falvak a dél-pesti síkságon (Beszámoló az M0 autópálya nyomvonalán 1987–1989-ben végzett leletmentésekről).....	7
<i>IRÁSNÉ MELIS KATALIN:</i>	Árpád-kori falvak Szigetszentmiklós határában.....	41
<i>IRÁSNÉ MELIS KATALIN:</i>	Kerekegyháza középkori falu Budapest határában	71
<i>NYÉKHELYI DOROTTYA:</i>	Árpád-kori településrészlet Törökbálint–Kukoricadűlőben az M0 autópálya nyomvonalán.....	175
<i>PETŐ MÁRIA:</i>	Az M0 ásatások eredményeinek bemutatása szakmai körökben és a nagyközönség előtt	185

INHALTSVERZEICHNIS

<i>MÁRIA PETŐ:</i>	Sarmatische Dörfer aus der Süd-Pest-Ebene (Bericht über die Rettungsgrebungen der Jahre 1987–1989, bei der Spurlinie der Autobahn M0).....	7
<i>KATALIN MELIS, IRÁSNÉ:</i>	Arpadenzeitliche Dörfer in der Gemarkung von Szigetszentmiklós	41
<i>KATALIN MELIS, IRÁSNÉ:</i>	Kerekegyháza Mittelalterliches Dorf–Gemarkung Budapest	71
<i>DOROTTYA NYÉKHELYI:</i>	Arpadenzeitlicher Siedlungsteil in Törökbálint–Kukoricadűlő an der Spurlinie der M0-Autobahn.....	175
<i>MÁRIA PETŐ:</i>	Vorführung der Resultate der Ausgrabung vor Fachkreisen und großer Öffentlichkeit	185

CONTENTS

<i>MÁRIA PETŐ:</i>	Roman (Sarmatian) villages on the trace of motorway M0 crossing the South-Pest Plain 7
<i>KATALIN MELIS, IRÁSNÉ:</i>	Villages of the Arpadian-Age in the area of Szigetszentmiklós 41
<i>KATALIN MELIS, IRÁSNÉ:</i>	Kerekegyháza medieval village near Budapest..... 71
<i>DOROTTYA NYÉKHELYI:</i>	Settlement remains at Törökbálint–Kukoricadűlő of the Arpadian-Age, on the line of motorway M0 175
<i>MÁRIA PETŐ:</i>	Presentation the results of the excavation on motorway M0..... 185

TABLE DES MATIÈRES

<i>MÁRIA PETŐ:</i>	Villages sarmatiques à la plaine de Pest de Sud (Exposé des recherches faites sur la trace de l'autoroute M0 pendant 1987–1989) 7
<i>KATALIN MELIS, IRÁSNÉ:</i>	Villages de l'époque Arpadinne à la limite de Szigetszentmiklós 41
<i>KATALIN MELIS, IRÁSNÉ:</i>	Kerekegyháza village médiéval à la limite de Budapest..... 71
<i>DOROTTYA NYÉKHELYI:</i>	Fragment de site de l'époque arpadienne à Törökbálint–Kukoricadűlő sur la trace de l'autoroute M0..... 175
<i>MÁRIA PETŐ:</i>	Présentation des résultats des fouilles archéologiques au public 185

Szarmata falvak a dél-pesti síkságon (Beszámoló az M0 autópálya nyomvonalán 1987–1989-ben végzett leletmentésekről)

PETŐ MÁRIA

1987–1989 között az M0 autópálya soroksári szakaszán és a hozzákakapcsolódó, új 51-es út nyomvonalán, Dunaharaszti és Taksony határában négy szarmata falu feltárására nyílt lehetőségünk (1. kép). A lelőhelyek a soroksári Dunaág mentén húzódó homokbuckás akkortájt vízben gazdagabb, ligetes mocsarakkal tarkított területen létesültek, esetünkben a folyammal párhuzamosan, a soroksári Dunaágtól légvonalban 3, a Nagydunától (Albertfalva katonai táborától) 10 km-es távolságban. Teljes feltárára nem volt lehetőségünk, szondázó módszereinkkel a falvak egykori, teljes kiterjedését biztonságosan megállapítani nem tudtuk, csupán a terepjárással következtethettünk korabeli kiterjedésükre. A területen belül a telepek egymástól több km távolságban helyezkedtek el, alkalmazkodva a földrajzi környezethez és a szarmata kor népességének életmódjához. A települések létrejöttében, valamint leletanyaguk összetételében, mint majd ez a további tárgyalásokból nyilvánvalóvá válik, erősen érvényesült a keletpannoniai limes közelségének hatása.

Munkánk kezdetén, 1987 nyarán Budapest XX.ker.(Soroksár) határában Soroksár-Várhegynek nevezett lelőhelytől északkeleti irányban, a gyáli patak jobb partján, a *Kertészeti és Szőlészeti Egyetem Kísérleti Tangazdasága* szántóföldjén (Soroksár-Várhegy III munkahely) végeztünk kutatásokat. E település feltárásának eredményeit a közelmúltban megjelentettük¹, ezért most csupán a teljesség igénye és a később feltárt falvakkal való összehasonlítás miatt foglalkozunk röviden ezzel a lelőhellyel.

A gyáli patak mesterségesen kialakított csatorna, a múlt században építették a mocsarak vízének levezetése céljából. Ez a csatorna jelentősen megváltoztatta a hely egykori arculatát. A vadvizek Dunába való levezetésével megkezdődött a terület kiszáradása, mely átalakította az egykori növény-és állatvilág képét is. E folyamat utolsó fázisaként a patakon átívelő autópálya megépítése során tűnt el a patakparti „Vadvízország” régmúlt korokat idéző világa. Az itt elhelyezkedő, ma már erősen szélkoptatta homokdomb délnyugati oldalán tártuk fel az

első szarmata falu 16 objektumát (2.kép), mely a környéken végzett terepbejárásaink eredménye szerint csupán a település keleti szélét jelentette. Felszíni leletek alapján úgy tűnt, hogy a telep kiterjedt nyugati irányban, egészen a patakparton álló mai szivattyúházig, s valószínűleg ezen, az általunk még nem kutatható területen álltak a római kori falu lakóházai. A feltárt 16 objektumból 15 tároló, vagy hulladékgyűjtő (3. kép), a 10. számú kör alaprajzú, 170 cm átmérőjű kemence volt. Leletanyag hiányában eddig még nem sikerült tisztázni, hogy az átégett, kormos földdel betöltődött kemence milyen célt szolgált (4. kép), mérete alapján feltehetően vasfeldolgozó lehetett.

A feltárandó területet az autópálya nyomvonalán belül, az építetők lehumuszolt állapotban bocsájtották rendelkezésünkre, miután átlagban 60–80 cm-t vettek le a mai felszínből. Már a római korban amúgy is elpusztult földkunyhóknak, vermeknek nagyrészt elhordták, már csak azt amit az itt folytatott évszázados mezőgazdasági művelés amúgy is tönkre nem tett, ezáltal számunkra csak az egykori objektumok aljának feltárása maradt. Viszont a frissen lehordott feltalaj alatt, a finom tükkörnyesés után az egyes telepjelenségek körvonalai világosan kirajzolódtak, szinte rávezetve minket a régészeti maradványokra és az egykori falu településszerkezeti sajátosságainak felismerésére.

Leelőhelyükön a gödrök körátmetszetűek voltak, függőlegesen felmenő oldalfalakkal, 120–160 cm átmérővel. Leletanyagukban a korszakra és a népességre jellemző kerámiatöredékek, étkezési hulladékként állatcsontmaradványok és néhány fémelet figyelhető meg. A feltárás során előkerült jelentősebb leletek a következők voltak: A 12. számú objektumból (gödör) került elő a telep legnagyobb számú római, provinciális kerámialelete. Ezek sorából bemutatjuk a 88. 2. 1. leltári számú, Drag. 37-es formájú *terra sigillata* tál² feltöredékét (5. kép 1). Rheinzaberni darab, Mammilianus köréhez tartozik a 200–210 közötti években készült. A töredék magassága 10,5 cm, átmérője 20,5 cm. A perem alatti átfúrt lyuk a sigillatán összeillesztést

1. Pető M.: Római kori (szarmata) település Soroksáron. BpR XXVIII. 1991. 223–225.

2. A lelőhelyekről származó terra sigillatákat Gabler Dénes (MTA Régészeti Intézete) határozta meg, szíveségét ezúttal is köszönjük.

igazol, tehát a szarmaták nem dobták el az összetört edényeket, hanem igyekeztek kijavítani, mert azok ára még 200 táján is meglehetősen magas volt. A gödör római kerámiájából ezen kívül még néhány darabot mutatunk be (6. kép 8–10.). Ezek között a 9. számú darab pirosra festett, fényezett felületű, körömcspéses díszítéssel ellátott, mérete 6 × 4,5 cm. A 8. és 10. számú töredékek *terakotta színű edények darabjai*. A 11. számú, bordázott szalagfüles világos sárga színű töredék *amphora* darabja lehetett, *H.Kelemen Márta* 16.számú típusához hasonlít³, a szerző megállapítása szerint vörösbőr, vagy gyógynövényekkel kevert bor tárolására szolgáltak. A típus a korarómai időkre jellemző, de éppen Aquincumból ismertet későbbi darabokat is.

A 88. 2. 28. leltáriszámú vas *lándzsahegy* a 12. objektum mellől került elő (7. kép). Nyújtott levél alakú, hengeres köpüje töredékes. Formáját *Vaday Andrea* meghatározása alapján⁴ a lapos, középborda nélküli, a III. századi jellegzetes dobólándzsák típusába soroljuk.

A 10. számú gödör (*kemence*) mellett került elő a 88. 2. 7. leltáriszámú, tojássor díszes, kopott *rheinzaberni* töredék (5. kép 3). Septimius Severus korára keltezhető darab, mérete 4 × 4,5 cm. Az ún. III. munkahely és a magányos sír közti terület (2. kép) keresztárokokkal átkutatott részén, szórványként értelmezhető leletként, 2 db. *terra sigillata* töredéket gyűjtöttünk, a 88. 2. 18. leltáriszámú E-25/26 típusú, tojásfüzérrel díszített rheinzaberni készítmény volt, Septimius Severus korából (5. kép 4). A másik Drag 37-es formájú tál töredéke, figurális díszű, *rheinzaberni* töredék (5. kép 4). a II. sz. második feléből. Leltári száma: 88. 2. 19. mérete 3,5 × 3 cm. Nyelésből származik egy tál peremrészének töredéke, Drag. 37-es forma, *rheinzaberni* készítmény a II. század második feléből (8. kép 4).

A fémanyagból az 5. számú objektum mellől került elő a 88. 2. 4. számú, kék és türkiz színű zománccal díszített bronz, töredékes *korongfibula* (7. kép 7). Az Alföldön előkerült korongos, email díszes korongfibulákról a kutatás már korábban megállapította⁵, hogy az egyes variánsok a birodalmon belül kizárólag exportra készültek, a szarmataföldi leleteket a II. sz. legvégén, illetve a III. században állíthatták elő. *Gabler Dénes* megállapítása szerint⁶ e fibulák a Marcus Aurelius idején meginduló kereskedelemmel kerülhettek az Alföldre.

A fémanyagból bemutatásra került 3 db vaskés (7. kép 8–10) a korszakra jellemző típusúak, hasonló darabok más Duna-Tisza közti lelőhelyeken, többek közt *Tápiószelén* is előfordultak⁷, és 1 db vas lyukasztó (7. kép 1).

A falu hulladékgödreitől északkeleti irányban előke-

rült magányos *férfisír* leleteit a már idézett publikációban bemutattuk, most a helyszínen készített sírrajz közreadásával kívánjuk bővíteni a leletmentésről készült beszámolót (9. kép). A sekély, meglehetősen formátlan sírgödörben a csontváz ÉNY-DK irányú tájolás szerint feküdt, koponyája jobb oldalán szürke, LTD₁ típusú edény, jobb alkarja mellett vaskés töredékes pengéje, medencéje tájékán vas csat töredéke volt. Feltárásunk előtt a munkagépek a sírt megbolygatták, arckoponyáját megrongálták.

Ásatási területünknek a Gyáli-patak jobb oldalán, annak mocsaras árterében, több objektum körvonala bontakozott ki (10. kép). Ezek között 100–120 cm átmérőjű gödrök, 40–60 cm széles, talán újkori árokrendszer és szabadtűzhelyek nyomai voltak. Az innen származó, nagyon szegényes leletanyag alapján ezek az objektumok is a szarmata I:orszak idejére keltezhetőek. Egy darab, benyomott pont és vonaldíszes, fekete színű kerámiatöredék, mely a területről való levonulás közben került elő, s időközben elkallódott, stílusa alapján a quadokhoz köthető lehetett.

A Gyáli-patak menti településmaradványok az előkerült, keltezhető leletanyag tanúsága alapján az i.sz. II-III. század fordulójára tehetőek. Ez az a viszonylag békeidőszak, mely a quad-markomann-szarmata háborúk utáni békekötés következtében a kereskedelmi kapcsolatok fellendüléséhez vezetett a provincia és a barbaricum között⁸.

Soroksár I/B szakasz, csomóponti lelőhely

1988 nyarán az autópálya soroksári csomópontja területén végeztünk kutatásokat. (2. kép). Korábban már e helyhez közel, az ócsai út 17. sz. km-kövénél *Nagy Margit* III–IV. századi szarmata telep és temetőmaradványokat tárt fel⁹. A felszíni nyelésben nagy számú, régészeti objektumra utaló égett folt és szórványos, a római korra jellemző leletanyag került elő, főleg szürke korongolt kerámiatöredék. A módszeres feltárás során egy szarmata falutelepülés lakóház maradványai és gödrei rajzolódtak ki, összesen 53 objektum (11. kép). Ez a viszonylag nagy számú maradvány már alkalmassá tette, hogy ezen a helyen településszerkezeti megállapításokat tegyünk. Az autópálya nyomvonalába a telepnek csak egy részlete tartozott, a tőle DNY-ra húzódó szántóföldön szintén kerültek elő felszíni leletek. Szerencsénk volt viszont abból a szempontból, hogy a telep három oldalról lehatárolhatóan látszott. Kutatásaink során utcarendbe épített, azonos tájolású és

3. *Kelemen M.*: Roman Amphorae in Pannonia. III. AAH XLII. 1990. 1–4. 147–193., 153. Fig. 1.

4. *Vaday* 1987 a, 185.

5. *Sellye I.*: Császárkori emailmunkák Pannoniából. Les Bronzes Emailés de la Pannonie Romanie. DissPann 1939.ser.2.8.31.

6. *Gabler* 1968, 238

7. *Dinyés* 1980, 192.

8. *Gabler*, 1968, 239.

9. *Nagy Margit* ásatási jelentése. RFüz Ser. I. No. 39. 1986. 51–52.

megközelítőleg azonos méretű (átlag 440×350 cm), lekerekített sarkú, téglalap alaprajzú házmaradványokat tártunk fel, összesen 7 lakóházét. A többi objektum gödör, szabadtűzhely és egy magányos, leletanyag nélküli, feldúlt sír volt.

Az alábbiakban, a feltárás sorrendjében áttekintést adunk a leletmentés során meghatározott maradványokról.

1. számú objektum: gödör

Átmérője 120–130 cm, szabálytalan kör átmetszetű, függőlegesen felmenő oldalfalakkal, alja a lehumuszolt szint alatt 30 cm-re volt. Betöltése fehéres agyag, belsőjéből égett állatcsontok kerültek elő.

2. számú objektum: gödör

Mely a később kiásott 7. sz. délnyugati végéhez kapcsolódott, a ház építése idején anyaglelőhelyként funkcionálhatott. Alakja szabálytalan kör, lefelé összeszűkül, átmérője 180 cm, relatív mélysége 40 cm volt. Belőle leletanyag nem került elő.

3. számú objektum: gödör

Átmérője 156 cm, kör alakú beásás, relatív mélysége 40 cm, leletanyag nélkül.

4. számú objektum: gödör

Méhkás alakú, átmérője 110 cm, mélysége 50 cm, leletanyaga nem volt.

5. számú objektum: ház

Téglalap alaprajzú, lekerekített sarkokkal, mérete 340×480 cm. A ház két rövidebb oldalán 1–1 cölöplyuk, ezeken kívül a ház északi végében is volt egy 28 cm átmérőjű cölöplyuk (12. kép).

A házfal keleti oldala kissé kiöblösödött, itt egy szürke színű korsó töredékei hevertek. Az épület belsejében 150 cm átmérőjű munkagödört találtunk környékén salakdarabokkal. A gödör a tapasztott padlószintbe 24 cm mélyen volt beásva. A ház északi felében ugyancsak sok salakdarab volt. Az építmény leégett, megújítására nem került sor.

Az itt talált salakdarabok vizsgálatát a Csepel-Művek Anyagvizsgáló és Gépipari Minőségellenőrző Intézete végezte, Kísari Tamás¹⁰ vezetésével.

Az eredményt jelentő jegyzőkönyv kivonatát függelékben közöljük.

6. számú objektum: gödör

Átmérője 127×145 cm, relatív mélysége, 60 cm. Belsőjéből nagy mennyiségű, a vizsgálat alapján értelmezhető, vaskohászati tevékenységre utaló salakdarab került elő.

7. számú objektum: házmaradvány

Mérete 443×340 cm, lekerekített sarkú téglalap alaprajzú, cölöplyuk nélküli építmény volt, padlóján sötét-

színű, kormos elszíneződésű foltokkal. (13. kép) Az épület északi végéből egy töredékes, aláhajtott lábú bronz *fibula* került elő (7. kép 5.). Dinnyés István a Tápíószele, pedagógusföldeki szarmata temetőben két darabot talált ebből a típusból¹¹, s megállapítja, hogy gyakrabban fordulnak elő a későszarmata lelőhelyeken, de már a II. század végén - III. század elején megjelennek az alföldi anyagban. A ház belsejéből egy szürke, edényfenékből kivágott *orsókarika* (7. kép 7.) és egy hasáb alakú *fenőkő* (6. kép 7.) származott. Ugyaninnen egy enyhén ívelt alakú, jómegtartású *vaslemez* került még elő (7. kép 3.), töredékes formájában is nagyon emlékeztet a római korban használatos vakarókra.

8. számú objektum: ház

Lekerekített téglalap alaprajzú, mérete 400×300 cm, belsejében, vagy a közvetlen környéken cölöplyukat nem találtunk (14. kép). A ház padlóját több ízben megújították. A feltárásnál 1 db átfúrt *kovakögyöngy* és 3 db terra sigillata töredék került elő (5. kép 7–9). Mindhárom westerndorfi készítmény, Helenius mesterhez köthető és 190/200–233 közé keltezhető. A töredékek a ház legalsó padlószintjén feküdtek.

9. számú objektum: gödör

Átmérője 130 cm. Az előzőekben tárgyalt 8. sz. ház közelében helyezkedett el, belsejéből nagy mennyiségben kerültek elő salakdarabok és vaskos paticstöredékek. Lehetséges, hogy nem csupán a 8. ház padlóját újították meg több alkalommal, hanem az épület felmenő falát is javították, s a hulladékot ebben a gödörben ásták el.

10. számú objektum: gödör

Átmérője 90 cm, relatív mélysége 20 cm, leletanyag nélküli.

11. számú objektum: gödör

Ovális alakú, átmérője 80×120 cm, relatív mélysége 40 cm. Belsőjéből 3 db kézzel formált, szürke cseréptöredék került elő.

12. számú objektum: gödör

Átmérője 115 cm, méhkasalakú, relatív mélysége 70 cm.

13–14. számú objektumok

A terület erős bolygatottsága miatt nem lehetett eldönteni, hogy két különálló, vagy egy összetartozó objektumról van szó. A feltárt maradványok alapján inkább egy nagyméretű, ún. *hosszúháza* gondolunk, esetleg két helyiséggel. Formája nyújtott téglalap. Mérete: 16 m hosszú, szélessége bizonytalan. A sarkában lévő 21-es számmal jelölt objektum igen sekély kis *gödör* volt, faszenes betöltéssel. A 14. számmal jelölt részben, kö-

10. A Csepel Művek Anyagvizsgáló és Gépipari Minőségellenőrző Intézete munkatársainak ezúton is köszönjük szíves közreműködésüket.

11. Dinnyés 1980, 200.

zépén egy nagyméretű 44x43 cm átmérőjű cölöplyukat találtunk, ennek padlószint alatti mélysége 67 cm volt. Mellette tűzhely maradványait tártuk fel.

A 13. számú rész közelében egy 70 cm átmérőjű, 5 cm vastag *szabadtűzhelyet* tártunk fel, mely később a 30-as számot kapta.

15. számú objektum: gödör

Átmérője 125 cm, relatív mélysége 30 cm.

16. számú objektum: gödör

Átmérője 150 cm, a felszíntől számított 30 cm-es mélységben erős égett réteget figyeltünk meg a gödör metsetfalában. Belsejéből égett állatcsontok kerültek elő.

17. számú objektum: gödör

Átmérője 160 x 150 cm, relatív mélysége 60 cm.

18. számú objektum: gödör

Átmérője 140 cm, relatív mélysége 40 cm. A 8. számú ház közelében fekszik, talán onnan hozták ide a betöltésből előkerült nagymennyiségű paticsdarabot.

19. számú objektum: gödör

Formátlan, esetleg összefüggött a mellette levő 16. számúval. A kettő közti terület összebontása nem adott kielégítő eredményt.

20. számú objektum: gödör

Átmérője 150 cm, relatív mélysége 50 cm, teteje teljesen átéggett.

21. számú objektum: igen sekély kis gödör

A 13–14. objektum területén.

22. számú objektum: gödör

Átmérője 120 cm, relatív mélysége 30 cm.

23. számú objektum: gödör

Ovális alakú, átmérője 170–155 cm, relatív mélysége 30 cm, aljából nagydarab, szürke, *kézzel formált cseréptöredékek* kerültek elő. Lehetséges, hogy ez inkább házmaradvány lehetett, a gödrökhöz képest feltűnően nagy mérete miatt.

24. számú objektum: gödör

Átmérője 145 cm, relatív mélysége 23 cm.

25. számú objektum: házmaradvány

Mérete: 4,60 x 2,80 m. Formája lekerekített sarkú téglalap, szabálytalan oldalfalakkal, délkeleti végében egy cölöplyukkal. Déli végéből peremes, római *tegulatöredék*, középső részéből szarvasmarha koponya került elő¹²

26. számú objektum: gödör

Átmérője 106 cm, relatív mélysége 48 cm, közepén egy 20 cm átmérőjű 67 cm mély beásás, valószínűleg cö-

löplyuk, esetleg gazdasági rendeltetésű építmény lehetett.

27. számú objektum: gödör

Szabálytalan alakú, esetleg ház maradványa, aljából római *cseréptöredék* került elő. Mérete: 3 x 2,80 m.

28. számú objektum: gödör

Átmérője 100 cm, betöltéséből sok *szürke színű cseréptöredék* került elő.

29. számú objektum: gödör

Egymásba kapcsolódó kettős gödör, átmérőjük egyenként 150 cm, relatív mélységük 115 cm. Belsejéből *római, mázas dörzstál* töredékei és egy *seprűs díszű kerámia* oldaltöredéke származik. Közeliében helyezkedett el a magányos, szétdőlt, melléklet nélküli sír.

30. számú objektum

Tapasztott szabad tűzhely a 13–14 objektum falától K-re. Szétbontásából sok kerámiatöredék származik.

31. számú objektum

A terület keleti szélén, a 16. számú objektumtól keleti irányban, az égett, hamus elszíneződés bontás közben megszűnt, erről a helyről került elő egy *római bronz érem*. *Torbágyi Melinda* meghatározása szerint¹³ 334–335-ből származó, AE 3, Siscia, RIC 7. 241., Constanti-napolis típus (7. kép 6).

Az érem korban nem illeszkedik a településről előkerült leletanyaghoz, azoknál későbbi időből származik, ez a tény, valamint a 29. számú objektumból előkerült későrómai időkre keltezhető mázas dörzstál töredéke arra mutat, hogy a IV. században is lehetett valamilyen szerényebb település a limes előterében.

A 32–44 számig nyilvántartott objektumok

A terület északi végében, két sorban elhelyezkedő hulladék-gödörök, melyek főleg nagy mennyiségű salakot tartalmaztak. A 36. számúban lókoponya, a 39-ben szarvasmarha és lócsontok kerültek elő.

44. számú objektum: kerek tűzhely

Maradványa volt, átmérője 80 cm, mellőle kés töredéke és peremes római *edénytöredék* került felszínre.

45. számú objektum: házmaradvány

Szabálytalan alaprajzú építmény, mérete: 480 x 250 cm. A déli végében talált beásásban sok, égett *fekete színű cseréptöredék* volt. A ház felmenő szerkezetére utaló cölöplyukat nem találtunk. Az objektum betöltéséből *bronz lemeztöredék, vaskés és lándzsahegy* került elő.

46–47. számú objektumok: gödrök, hulladéktárolók

Átmérőjük 150–200 cm között. (Tévedésből a 46. szám

12. Az állatcsontanyag vizsgálatát *Vörös István* (MNM) végezte, eddigi munkáját köszönjük.

13. Az érem meghatározásáért *Torbágyi Melindának* (MNM) tartozom köszönettel.

kétszer szerepel az alaptérképen!)

48. számú objektum: kemenceomladék

Valószínűleg házbelsőben helyezkedett el, az objektum szabálytalan nyújtott formájú mérete: 2,50 × 4,80 m.

49–53. számú objektumok: gödrök

Az ásatási területünk felső szélén. Innen a földmunkagépek olyan vastag régészeti réteget lehordtak, hogy ennél pontosabb megállapítást nem tehetünk. Erről a részről (53.obj.) több, a korszakra jellemző *fenőkő* került elő.

Ásatási területünket a délnyugati oldalon egy modern gázcsőárok zárta le, ennek falából nagy mennyiségű szürke, korongolt kerámiatöredék került elő, feltehetőleg házmaradvánnyal együtt. Az objektum feltárására határidőnk lejártá miatt már nem volt lehetőségünk, csupán regisztrálni tudtuk az újonnan előkerült objektumot, mely egyben megadta a falu kiterjedésének déli határát. Ezen túl déli irányban a lehumuszolt területen már nem találtunk sem régészeti objektumokat, sem leletanyagot.

Új 51-es út, Dunaharaszti határa

I. munkahely

Az M0-hoz csatlakozó, Dunaharaszti belterületét elkerülő, új 51-es út építése során a *Budapesti Történeli Múzeum munkatársai: Endrődi Anna, Horváth Attila, Vadász Éva és Virág Zsuzsanna* az említett helyen, 1989 év tavaszán egy szarmata település részletét tárták fel¹⁴ (1. kép). A már ismert módon a nyomvonal területébe csupán a falu szélső objektumai estek bele, a terepjárások során megfigyelhető volt, hogy a telep az autópályától keleti irányban, a szántóföldeken tovább folytatódott. Innen több alkalommal római kori cserepeket gyűjtöttünk. A terület nyesése utáni szondázó jellegű leletmentés során munkatársaink 14 objektum, köztük egy szarmata *lakóház* feltárását végezték el (15-16. kép).

Az ásatási területen, mint más lelőhelyeken is, egy ismeretlen korú és rendeltetésű árokrendszer húzódott keresztül, mindenféle keltezésre utaló leletanyag nélkül. A 6. számú objektum kibontása négyszög alaprajzú, lekerekített sarkú, földbemélyített *lakóházmaradványt* eredményezett. Méretei: 3 × 2,60 m. Közepén a tető tartására szolgáló cölöp 30 cm átmérőjű beásásának gödre kevés, szürke, jellegtelen *házikerámia*-töredék (17. kép 3–6) és állatcsontok kerültek elő. A többi, feltárt objektum tároló, illetve hulladékgödör lehetett. A 3. számú gödörből különösen nagy mennyiségű állatcsont került felszínre. A 4. számú gödörből 4 db *pirosra festett* kerámiatöredék származott (17. kép 7, 8,

11–12.), ezenkívül állatcsontok, paticstörödékek, szürke cserépdarabok. A 12. számú gödörben egy *terra sigillata tál* díszítetlen peremtörödéke, 17,5 × 5 cm nagyságban (5. kép 5.) és 1 db figurális díszű töredék 3 db-ból összeállítva, mérete 13,5 × 3,5 cm (5. kép 6.). Mindkettő rheinzaberni készítmény a II. sz. második fele - III. sz. első harmadából.

A 14. számú gödör betöltésében egy puha homokból faragott, közepén átfúrt *nehézék* (17. kép 10.) valamint egy 4,2 cm átmérőjű *orsógomb* féltörödéke (17. kép 9) került elő egy töredékes, hosszúkás formájú *fenőkővel* együtt (19. kép 13.).

A gödrök átlagban 100–130 cm átmérőjűek voltak, függőleges felmenő oldalfalakkal, itt is általában csak az alsó részüket sikerült a feltárás során rögzíteni.

Dunaharaszti térségében már a korábbi kutatások igen sok szarmata kori leletről tesznek említést. Az adattári anyag összegyűjtését Virág Zsuzsanna végezte¹⁵ a Magyar Nemzeti Múzeum és a Budapesti Történeli Múzeum Adattárában, ezek sorába korban és leletanyagban is jól illeszkedik a munkatársaink által feltárt, III. sz. első felére keltezhető teleprészlet is.

Dunaharaszti-Taksony határa

II. munkahely

1989 nyarán az 51-es út további szakaszán, a Duna-Tisza csatorna balpartján tártunk fel egy nagy kiterjedésű falu részletét. A település elhelyezkedése a környezetéből lankásan kiemelkedő homokdomb délnyugati oldalán, a délpesti síkságon már ismert települési képet mutatta (1. kép). Leletmentésünket a lehumuszolt szinten kezdtük meg, a területen kirajzolódó telepmaradványok alapján. A finom nyesés elvégzése után 15 objektum foltja rajzolódott ki a homokos altalajban. Megjegyezzük, hogy a csatorna partjáig végzett terepjárásunk során, a kukoricaföldön, számtalan római kori cserepet sikerült gyűjtenünk.

Az útvonaltól nyugati irányban elhelyezkedő szántóföldön a helybéli agrármérnök korábban *Gordianus középbronzát* gyűjtötte be, sajnos a lelettől nem akart megválni, ezért csupán az előkerülés tényét kívántuk megemlíteni. Az általunk feltárt területen 5 házmaradvány, 1 nagyméretű kemence, tűzhelyek és számos hulladékgödör került felszínre (18. kép).

1. számú objektum: házmaradvány

Lekerekített sarkú, téglalap alaprajzú, vályogfalú, földbeásott építmény volt. Méretei: 240 × 290 cm. A ház közepén álló cölöp tartotta a tetőt, a cölöplyuk átmérője 42 cm. Közelében 62 cm vastag, többszörösen lesározott tűzhelyet találtunk, mérete: 120 × 140 cm (20. kép 1). A ház oldalának keleti felében kitürem-

14. A feltáráson más irányú elfoglaltságom miatt nem vehettem részt, ezúton fejezem ki hálás köszönetemet kollégáimnak, akik a munkát elvégezték és a leletanyagot feldolgozásra átadták.

15. *Virág Zsuzsanna* adattári gyűjtőmunkáját külön is megköszönöm.

lésszerűen elhelyezkedő, 130 cm átmérőjű veremben egy teljesen ép, terrakotta színű, III. századi, *mai korsót* találtunk (17. kép 2 és 20. kép). Típusa az *aquincumi Polgárúvárosban* előkerült leletekkel rokon¹⁶.

A ház délnyugati oldalában padkaszerű maradványt találtunk.

2. számú objektum

Kettős, nyolcas alakú *gödör*, átmérője 90; 11. 110 cm. relatív mélysége 30 cm, alja sárgás elszíneződést mutatott.

3. számú objektum

Az 1. számúhoz tartozó, nagy méretű ovális alakú *kemence*, egy tüzelőnyílással. Félig földbeásott, erősen átégett oldalfalakkal, rostélya nem volt, vagy már tönkrement. (21. kép) Mérete: 180×140 cm, a kultúrreteg vastagsága a megtalálás idején 95 cm volt. Belőle sok, szürke, korongolt kerámiatöredék került elő. (6. kép 1–2). A tüzelőnyílás előterében lévő hamusgödör széléről egy *terra sigillata* edény talpgyűrűjének töredékét ástuk ki. (5. kép 10) Drag. 18/31-es forma, rheinzaberni készítmény, a II. század második feléből, mérete: 6,5×3 cm. Innen való egy szürke tál töredéke, 2 db-ból (6. kép 1).

4. számú objektum: ház

Kerek kunyhó, átmérője 250 cm, közepén cölöplyukkal, melynek méretei: 18×19 cm. Körötte vastagon égett folt, valószínűleg tűzhely volt. Innen kézzelformált, durva *agyag fazék* 3 részből összeragasztott darabja került elő, pereme kissé kihajló, rossz megtartású darab. Mérete: 11,5×6 cm. (6. kép 6)

Egy hasáb alakú, a használat következtében megkopott *fenőkö* darabot is találtunk a ház betöltésében.

5. számú objektum

Vastag, négyzetes hasáb alakú *kődarab*, környékén sok feltört állatcsont maradvány hevert. Az 1. számú objektum (ház) közelében helyezkedett el, ahhoz tartozó húsfeldolgozó hely lehetett. Méretei: 50×36×20 cm.

6. számú objektum: gödör

Formája, kiterjedése nem állapítható meg a pusztulás következtében, s minthogy benne tűzhelymaradványt is találtunk, lehetséges, hogy házmaradvány volt. A kultúrreteg aljából *terra sigillata* töredék került elő (5. kép 11). Drag. 30-as talajtöredéke, talpgyűrűvel, westendorfi készítmény a II. század első harmadából. Ezen kívül egy *kopott, piros festésű peremtöredék*, díszítetlen, a perem alatt átfurva, mérete: 13,5×5,2 cm (6. kép 5.).

7. számú objektum: gödör

Átmérője 140 cm, formája körátmetszetű volt, oldalfalában és közepén tüzelésnyommal, az objektum oldal-

falában egy *szürke tál* feküdt (20. kép 3). mocsaras talajtól teljesen megpuhult állapotban, a kivétel után megsemmisült.

A 6. és 7. objektum közötti terület nyeséséből több *terra sigillata* töredék került elő, a 6. számú közeléből figurális díszű, westendorfi darab a III. század első harmadából, Helenius mester készítménye, mérete: 4,5×5 cm (8. kép 7). Innen származik egy szintén westendorfi, reliefdíszes darab, Comitialis mester munkája, Septimius Severus császár idejéből (8. kép 1) és egy szintén figurális díszű töredék (8. kép 2).

8. számú objektum

Körvonalai nem rajzolódtek ki pontosan, rendeltetése ismeretlen, feketés foltja eltűnt a nyeséskor.

9. számú objektum: gödör

Formája nem volt megállapítható.

10. számú objektum

Kissé formátlan, talán kettős *gödör*, átmérője 130 cm, belőle néhány *örlőkö* darab és egy *kézzelformált kerámiatöredék* jött felszínre. Megjegyezzük, hogy ezek a bizonytalan formájú objektumok, s főleg a terület déli végében talált, gyakran csak fehéres tapasztsban jelentkező foltok, melyek a nyesésben eltűntek, talán gazdasági rendeltetésű építmények voltak, egykor a felszínen álló szárnyékok, ólak, melyekből csak letaposott járószintjüket tudtuk megfigyelni.

11. számú objektum: házmaradvány

Téglalap alaprajzú, északi sarkában kőpakolású, igen rossz állapotban megmaradt *kemencével*, déli felében tűzhely munkagödörrel, keleti felében tároló verem maradványai voltak.

Tetőszerkezetet tartó cölöp nyomát nem találtuk. A ház nyugati oldala a nyomvonal alá esett, a felette lévő nagy mennyiségű föld miatt feltárására nem volt módunk. A ház kiásott részének mérete: 350×250 cm. A házban lévő tűzhely szürke cseréptöredékekkel volt kirakva (22. kép 1), az előtte mélyülő munkagödör 160 cm átmérőjű volt. A házbelsőből sok, *kézzel formált, barnás színű kerámiatöredék* és egy *agyagmécse* fogós részének töredéke került elő.

Az alábbiakban bemutatásra kerülő edénytöredékek a tűzhely szétbontásából származnak, ezekből a restaurálás során egész edényt összeállítani nem lehetett, tehát egykoron a szemébe került különböző töredékek felhasználásával építették meg.

1. Világos szürke, puha anyagú, alig kihajló peremű edény töredéke, korongoláshoz, 3 db-ból összeállítva, 11×7,5 cm (19. kép 1).
2. Szürke, kihajló peremű fazék töredéke, a peremen körbefutó mélyedés, 11,2×11,5 cm (19. kép 2.).
3. Sötétszürke, peremes fazék töredéke, 14×6 cm

16. Sz. Póczy K.: Die Töpferwerkstätten von Aquincum. AAH 7. 1956. 73–138., VI. t. 15–16.

(19. kép 3.).

4. Szürke, keskenyszájú, alig kihajló peremmel ellátott, vékonyfalú edény töredéke, 8×8 cm (19. kép 4.).
5. Szürke, barnás felületű oldaltöredék, erős korongolási nyomokkal, 6×6,8 cm (19. kép 5.).
6. Sárgás-szürke-fekete, kézzelformált fazék töredéke, kissé kihajló peremén plasztikus dísszel, 12,5×8,5 cm (19. kép 6.).
7. Szürke, fekete foltos fazék kihajló peremű töredéke, a perem tetején körbefutó bemélyítés, 12,5×6,5 cm (19. kép 7.).
8. Szürke fazék, kissé ferde peremmel, töredék, 12,5×11,5 cm (19. kép 8.).
9. Szürke fazék töredéke, bordázott, kissé ferde peremmel, 9×6 cm (19. kép 9.).
10. Szürke töredéke a korongolás nyomaival, 12×9 cm (19. kép 10.).
11. Szürke fazék töredéke, kissé ferdén álló peremmel, 9×11 cm (19. kép 11.).
12. Szürke edény aljának töredéke, vastag falú kis tálka volt (19. kép 12.), hasonló került elő a Soroksár I/B lelőhelyen is. Kiskundorozsma-Kis-templomtanya késő szarmata lelőhelyen *Vörös Gabriella* talált 2 db ilyen tálkát, melyeket fazékból másodlagosan kialakított készítményeknek tartot¹⁷. A darabokat étkezőedényként használták.

A 11. objektum belsejéből 1 fehér-barnás színű töredék, hengeres nyaki rész érdemel említést. A darab erős korongolási nyomokat mutat. A töredék magassága 12 cm, szájátmérője 11,5 cm, *amphora* szájának darabja lehet (6. kép 4.). Erről a helyről egy kézzel formált gombos *fedő* töredéke érdemel még említést, a töredék átmérője 8 cm a gombé 3 cm (6. kép 3.).

Az objektum mellől Drag. 30-as formájú westerndorfi tojássordízes terra sigillata töredék származik, Comitalis műhelyéből, Commodus, vagy Septimius Severus császár uralkodásának idejéből való, 5,5×3,3 cm (8. kép 5.). A 11 objektum közeléből egy kerek foltban jelentkező *szabadtűzhelyről* (13. számú objektum) került elő egy szürke, egyfűlű *korsó* töredéke (20. kép 4.).

12. számú objektum: házmaradvány

Szabálytalan téglalap alakú, benne omladékos, kövekkel megerősített kemence és beásott tárológödör volt. Méretét pontosan megállapítani nem tudtuk, amennyire az igen megbolygatott területen való megfigyeléseink helytállóak, cölöplyukkal sem rendelkezett. A ház betöltésének anyaga igen kormos volt, belőle nagy számú, már ismertezett rendeltetésű, vasművességre utaló salakdarab került elő. (22. kép 2).

13. számú objektum: szabadtűzhely (ld. fent)

14. számú objektum: a feltárás után nyilvánvalóvá

vált, hogy a 11. számúhoz tartozott.

A fentiekén kívül, mivel az ásatási határidő lejárt sűrűsége tette a munkát, a terület déli részén több szondázó jellegű átvágást végeztünk, ezek közül az ún. I. számú nem hozott eredményt, szabálytalan foltja eltűnt a mélyítés során. A II. számúban 10 cm vastag rakott *tűzhely* maradványait észleltük. A III. számú átvágás területén cserepekkel lerakott tűzhelyet, valamint cölöplyukat találtunk (22. kép 3.), valószínűleg egy ház maradványa lehetett (15. számú objektum). Teljes feltárására nem volt időnk. Az itteni sok szürke kerámia-töredékből a restaurálás során egy nagy méretű *tároló* edény állt össze.

Kézikorongon készült, fényezett felületű, átmetszete kissé asszimetrikus, magassága 85 cm, szájátmérője 15 cm. (22. kép 4.)

A IV. számú átvágásból feltört lócsontok kerültek elő. A terület nyeléséből, az egyes objektumok közti részekből, tehát objektumon kívül több terra sigillata töredéket találtunk, mely darabok korban jól illenek az eddig bemutatott leletekhez.

A terület közepe tájáról származik egy westerndorfi *sigillata* töredék, Comitalis műhelyéből, Septimius Severus uralkodásának idejéből, 5,5×3 cm (8. kép 3.).

Az I-II. átvágás közti részből rheinzaberni, Comitius bélyegzős *terra sigillata* töredék került elő, a III. század első felére keltezhető, 4×5 cm-es töredék (8. kép 8.). Ásatási szórványként az előzőhöz korban és műhelyben azonos töredék figurális dísszel, 6×5 cm (8. kép 11.).

A III. átvágás 1. ásónyomából egy Drag. 30-as *rheinzaberni* töredék, a II. század második feléből, 5×4,5 cm (8. kép 11.). A területtől északi irányban, terepjárás során került elő a Drag. 37-es típusú *rheinzaberni* töredék, 4,2×4,3 cm (8. kép 4.) és egy ugyan csak *rheinzaberni* medaillon díszes darab, 5×7 cm (8. kép 6.).

Az ásatási felmérési rajzon bemutatott többi átvágás negatívnak bizonyult, a nyomvonal további szakaszán a lábön álló kukorica miatt még szondázó jellegű kutatást sem végezhetünk.

A korhatározó leletanyag alapján a települést a III. század első harmadára keletezzük.

Háztípusok, faluszerkezet, életmód a négy szarmata faluban

A négy feltárt falurészlet együttes értékelését az azonos korszak és kultúra teszi lehetővé. Falvaink a III. század elején létesültek, s életük a század közepénél későbbi időben már nem állott fenn. *Vadai Andrea* korszakbeosztása alapján az ún. közép-szarmata periódusba tartoztak¹⁸, a markomann - quad - szarmata háborúk utáni békekötés következtében fellendülés tapasztalható Pannonia provincia életében, s ez megnyilvánul a

17. *Vörös* 1987, 16., 67. kép

18. *Vadai* 1987 b, 5.

barbaricumba menő kereskedelmi útvonalak mentén sűrűsödő települések létesítésében, az áruforgalom megélénkülésében¹⁹. Esetünkben ez az útvonal az Aquincumból induló és Szolnok-Debrecen-Dacia felé tartó út lehetett. A Duna balpartja mentén sűrűsödő leletek és a római limes közelsége miatt, ha kisebb jelentőséggel is, működni kellett egy diagonális É-D-i útvonalnak, mely a mai Soroksári-Haraszti út vonalán haladhatott Dél felé. A Dunától légvonalban kb. 10 km-re elhelyezkedő falvak azt mutatják, hogy a szarmata-jazigok a békekötés feltételei között megszabott 15 km-nyi üres sávon belül is letelepültek, a folyót a megengedettnél jobban megközelítették. A telepek és a korszak békés életére utal, hogy a lakosai egy idő után falvaikat elhagyták, erősebb pusztulás, vagy pusztítás csak a Soroksár I/B csomópont esetében volt érzékelhető, itt ugyanis a település leégett. A leletanyag összetétele is azt mutatta, hogy csak töredékes, használatra tovább már nem alkalmas darabokat találtunk az esetek döntő többségében.

A feltárt és bemutatott négy falu házmaradványai között több típust tudunk elkülöníteni. Leggyakoribb volt a lekerekített sarkú, téglalap alaprajzú típus, ez előfordult a két rövidebb oldalon 1-1 cölöplyukkal (Soroksár I/B 5. sz. objektum, ház), egy középső cölöplyukkal (Soroksár I/B 14. ház, Dunaharaszti I. munkahely 6. objektum, Dunaharaszti-Taksony 1. objektum), de igen sok volt a cölöplyuk nélküli (Soroksár I/B 7., 8., 27, Dunaharaszti-Taksony 1., 11., 12) is. Voltak kör alaprajzú házaik, ezeket gyakran nehéz volt megkülönböztetni a más célra szolgáló gödröktől, teljes biztonsággal csak a Dunaharaszti-Taksony lelőhely 4. számú objektuma esetében állíthatjuk ezt. Az *Ózd-Stadion* lelőhely²⁰ házmaradványai alapján *Varga László* készített tipológiát és rekonstrukciókat²¹ a lakóháztípusokról, melyek alapján az általunk feltárt házak felmenőszerkezete és tetőzete is elképzelhető. Területünkhöz közelebb eső analógia a *Farmos-Kása* dűlőben *Dinnyés István* által feltárt 87. számú, földbemélyített, 3,9 x 2,6 m-es közepén egy tetőszerkezetet tartó cölöppel²².

A telepet az ásató az i. sz. II-III. századra keltezi. Lakóházaink azonban nemcsak az alföldi, észak-magyarországi, vagy szlovákiai²³ lakóháztípusokkal mutatnak rokonságot, hanem a provinciális területén feltárt koracsászári putrilakásokkal is. *Gömöri János* 1972-ben a *Sopron Bánfalvi út* mentén feltárt középső cölöplyukas házat²⁴, melyet a leletanyag alapján a II. századra keltezett. Úgy tűnik, hogy ezeket a hasonló háztípusokat nem az etnikum, hanem a kor életmódjának milyensége határozta meg.

Házaink felmenő fala vastag, ágak és növényi szátrak közé tapasztott paticsból készült, nagy számban találtunk ilyen darabokat főleg a Soroksár I/B lelőhelyen. A házak belsejében tüzelőhely, vagy vastagon tapasztott, cserepekkel lerakott tűzhely állt, előttük több esetben munkagödör, hamusgödör helyezkedett el. A házak szabályos oldalfalából gyakran kitüremlésszerűen gödrök nyúltak ki, ezek élelemtárolók vagy víztartók lehettek (Dunaharaszti-Taksony, 1. objektum). A lakóházak közelében agyagkitermelő gödrök állottak, egyenes faluak, vagy méhkasalakúak, némelyiket az építkezés befejezése után szeméttárolónak használták, a bennük tárolt hulladékot meggyújtották, ezért találtunk több helyen is égésre utaló nyomokat a gödrök belsejében.

Némelyik, az átlagosnál nagyobb átmérőjű gödör gazdasági rendeltetésű lehetett, de ilyennek kell tartanunk azokat a taksonyi telepen előkerült, föld felett álló, csak letepasztott járósintjükben megőrzött objektumokat is.

Mivel a telepek teljes feltárására nem volt lehetőségünk, településszerkezeti megfigyeléseinket csak kellő óvatossággal adjuk közre. A leginkább körülhatárolható Soroksár I/B telepen utcaszerű elrendezésében helyezkedtek el a lakóházak. Hasonló szerkezetű települést *Vörös Gabriella* is feltárt *Sándorfalva-Eperjesen*²⁵, 9 házból álló két sorban épített utcaszerű rendszert talált ezen a helyen. A faluszéli hulladékgödör sor telepítésére a Soroksár-Várhegy III. munkahely feltárásakor gondoltunk a lakóházak itteni hiányából következően, majd már bizonyítottan a Soroksár I/B lelőhelyen, ahol két sorban gödröket bontottunk ki, ezek némelyikéből több talicskányi, vasművészeti hulladékot, salakdarabokat ástunk ki. A falvak elhelyezésénél és a házak építésénél alkalmazkodtak a természetföldrajzi viszonyokhoz, így a házak tájolásában, melyek az uralkodó széljárásnak megfelelően ÉK-DNy irányban helyezkedtek el hosszanti tengelyükkel.

A falvak fennálásának idején a szarmata törzsek már felhagytak korábbi lovas-nomád életmódjukkal, erre már a Keletről támadó gótok nyomása miatt úgy sem volt lehetőségük a mezőgazdasággal, kézműipari tevékenységgel foglalkozni. Munkaeszköz ugyan kevés került elő, de ennek a telepek elhagyása is lehetett az oka. Földművelésre utalnak az őrlőkövek, fenőkövek, kések, élelmiszerfeldolgozásra a vermek, tárolóedények és a taksonyi 5. számú objektum húsdaraboló helye. Sajnos a feltárás során archeobotanikai anyag nem került elő, így a termesztett, vagy gyűjtött növények fajaira nem következtethetünk. A nagy számú állatcsontanyag teljes feldolgozását és a provincia

19. *Fülöp* 1976, 255.

20. *M. Párducz - J. Korek*: Eine Siedlung aus der Kaiserzeit in Ózd. AAH X. 1959. 159–194.

21. *Varga L.*: Untersuchung der Gebäude der kaiserzeitlichen Wohnsiedlung non Ózd. AAH X. 1959. 195–207.

22. *Dinnyés* 1985, 23–24.

23. *T. Kolník*: Nové sídliskové nálezy z doby rímskejna slovensku. AR XIV. 1962. 344–368.

24. *Gömöri J.*: Korai császári és Árpád-kori település, X. századi vasolvasztó műhely Sopronban. Arrabona 15. 1973. 69–120., 73–76.

25. *Vörös* 1984, 147.

anyagával való összehasonlítást a közeljövőben *Vörös István* fogja elvégezni, az itt bemutatott néhány darab alaposabb következtetések levonására nem alkalmas. Orsógombok utalnak a házi szövés-fonás munkájára, vasfeldolgozásukra a salakdarabok és talán a Soroksár-Várhegy III. munkahely kemencéje. A taksonyi 3. számú objektum nagyméretű kemencéje a Sándorfalván feltárt edénygetővel²⁶ való formai és méretbeli rokonsága alapján fazekaskemence lehetett. A szarmata telepeken előkerülő szürke, korongolt árut a korábbi kutatás²⁷ kelta hagyományok továbbélésének tartotta, vagy a provinciával megélénkülő kapcsolat eredményének, úgy véljük a kérdés megoldása még további, minden részletre kiterjedő vizsgálat elvégzése után válik lehetővé.

A provinciával való kapcsolat, mely Aquincum piacain realizálódhatott, az importált rheinzaberni és westerndorfi terra sigillaták előfordulásában mérhető.

A rómaiakkal való kereskedelem emléke a 2 fibula, a 2 db amphoratöredék, néhány festett, római kerámia és 2 db római pénz. Ez utóbbi a IV. század első harmadára keltezhető érem korban a településekhez nem kapcsolódik, későbbi szórványként kell értelmeznünk.

A római pénzek feltűnő hiányára a III. század eleji telepeken már *Fülöp Gyula* is utalt²⁸, állítása esetünkben is beigazolódott. A hiány oka Septimius Severus féle pénzreformmal, az új, csekély ezüsttartalmú érmék kibocsájtásával hozható kapcsolatban.

Továbbra is kérdéses, hogy mi lehetett az az árucikk, amit a szarmaták szállítottak cserébe a birodalomba. Kézenfekvőnek látszik az állatállományból történő export, erre talán a zoológiai anyag teljes feldolgozása után kapunk feleletet.

A szarmatáknak a mezőgazdasági termelésben, a kézműiparban és a kereskedelemben való jártassága, az állandó, letelepült életmódja, melyeket e négy falu feltárása és leleteinek értelmezése során láttunk, újabb megerősítéssel járult hozzá, hogy a római auctorok által festett, vad, csupán lovakon száguldó, „barbár”²⁹ népesség életéről hiteles képet kapjunk.

IRODALOM- ÉS RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

- AAH – Aca Archaeologica Academiae Scientiarum Hungarica, Budapest
- AÉ – Archaeológiai Értesítő, Budapest
- AH – Archaeologia Hungarica, Budapest
- BpR – Budapest Régiségei, Budapest
- DissPann – Dissertationes Pannonicae, Budapest
- Dinnyés 1980 – Dinnyés I.: II–III. századi szarmata sírok Tápiószelén. StCom 9. 1980. 187–234.
- Dinnyés 1985 – Dinnyés I.: A táj- és természet hasznosítása a régészeti leletek alapján. StCom 15. 11–49.
- Fülöp 1976 – Fülöp Gy.: Újabb tanulmány a római érmek szarmata kori fogalmáról a magyar Alföldön. AÉ 103. 1976. 253–262.
- Gabler 1968 – Gabler D.: Terra sigillaták a Kelet-Pannoniával szomszédos Barbaricumban. AÉ 95. 1968. 211–242.
- MFMÉ – A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged
- MNM – Magyar Nemzeti Múzeum
- MTA – Magyar Tudományos Akadémia
- RFüz – Régészeti Füzetek, Budapest
- St Com – Studia Comitatus, Szentendre
- Vaday 1987 a – Vaday A.: A Középső-Tiszavidék a római korban. Kandidátusi értekezés Budapest 1987. Kézirat
- Vaday 1987 b – Vaday A.: A Közép-Tiszavidék a római korban. Kandidátusi értekezés tézisei. Budapest 1987. 1–8
- Vörös 1984 – Vörös G.: Késő szarmata edénygető kemence Sándorfalva-Eperjesen. Iparrégészet II. Veszprém 1984. 147–153.
- Vörös1988 – Vörös G.: Késő szarmata edénylelet Kiskundorozsma-Kistemplomtanya lelőhelyéről. MFMÉ 1987. 1. Szeged 1988. 11–23.

26. Vörös 1984, 149.

27. Párducz M.: A szarmatakor emlékei Magyarországon. I. AH XXV. 1941. 39.

28. Fülöp 1976, 261.

29. Florus, IV. 11.

FÜGGELÉK

Az alábbiakban közöljük a beküldött régészeti porminta és egy összehasonlító vaskohászati homokminta tájékoztató spektográfias vizsgálat eredményeit az alkotók koncentrációjának nagyságrendjei % becslésével:

	Régészeti minta	Vaskohászati homokminta
Fő tömege:	Si, Ca	S, C
$\times 10^1$ mennyiségben:	K, Na,	K, Na, Fe
$\times 10^0$ mennyiségben:	Fr, Mg, Al	Mg, Al
$\times 10^{-1}$ mennyiségben:	Mn, Ti, P, Ba, Ni	Mn, Ti, , Ba
$\times 10^{-2}$ mennyiségben:	Zn, Zr	Zn, Ni, Cu
$\times 10^{-3}$ mennyiségben:	Cu, B, Cr	Pb, Cr, Zr, Ag
$\times 10^{-4}$ mennyiségben:	Pb, Ag	B

A régészeti minta széntartalma: C O, 32 százalék.

Roman (Sarmatian) villages on the trace of motorway M0 crossing the South–Pest Plain

MÁRIA PETŐ

Four villages were excavated between 1987–1989 (Budapest XX, Soroksár-Várhegy, working site III, Soroksár, line I/B-junction, Dunaharaszti Working site I, and border of Dunaharaszti-Taksony, working site II/-all can be dated to the 3rd century A. D. This period is called middle-Sarmatian period.

By this time the Sarmatian tribes living on the Pest Plain, on the Danube-Tisza Interfluvium and Great Hungarian Plain, settled down, established permanent villages and began to work as farmers, craftsmen and merchants. These tribes spoke Iranian language and used to live a nomadic life before.

The peace concluded in 175 A. D. after the Quadi-Markomann-Sarmatian war provided an opportunity for them to build up good and more intensive connections with the Roman Empire, in this case with Pannonia through Aquincum, via the routes, crossing the Barbaricum.

There are a lot of Roman import finds (fibulae, terra sigillata, amphora, lamps, painted Roman sherds and vessels) among the assemblages excavated in this area.

During the excavations only two Roman coins came to light, both are stray finds. One of them is a Gordianus coin and the other is a coin from the 4th century A. D.,

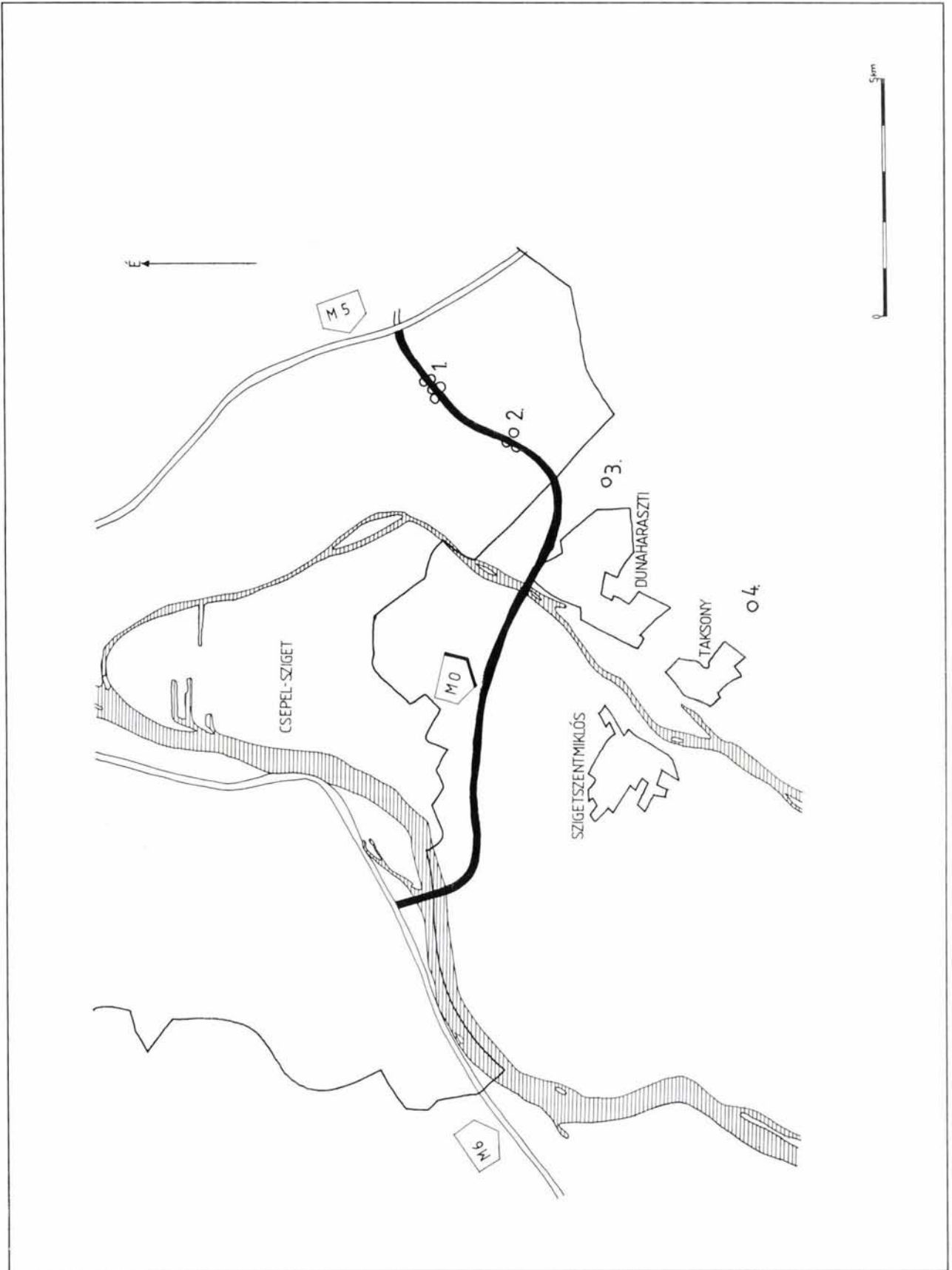
They lived in subterranean, rectangular wattle-and-daub huts. The roof was supported by a post in the centre of the house or by two posts on the shorter side

of the house. Postless houses and huts of circular plan were revealed too. There were clay-pits, refuse pits and store-pits among the houses. An iron-smelting hearth (Soroksár-Várhegy, working site III, No. 10, (a pottery-hearth) border of Dunaharaszti-Taksony, working site II, No. 3.) and some open fire places were found. There were two lonely burials on the site. Only parts of the villages were excavated in all cases. Investigations concerning on settlement-history could be done at Soroksár, at the junction of motorway I/B-In this village the houses were built in order, the refuse pits were at the edge of the village in regular order. There was much dross in some of these pits.

The settlements were situated on the SW slopes of the sandy hills. They were short-lived villages some kilometers off each other. In some cases the houses were destroyed by fire and were not rebuilt. In other cases the settlements were abandoned and people took their values with them.

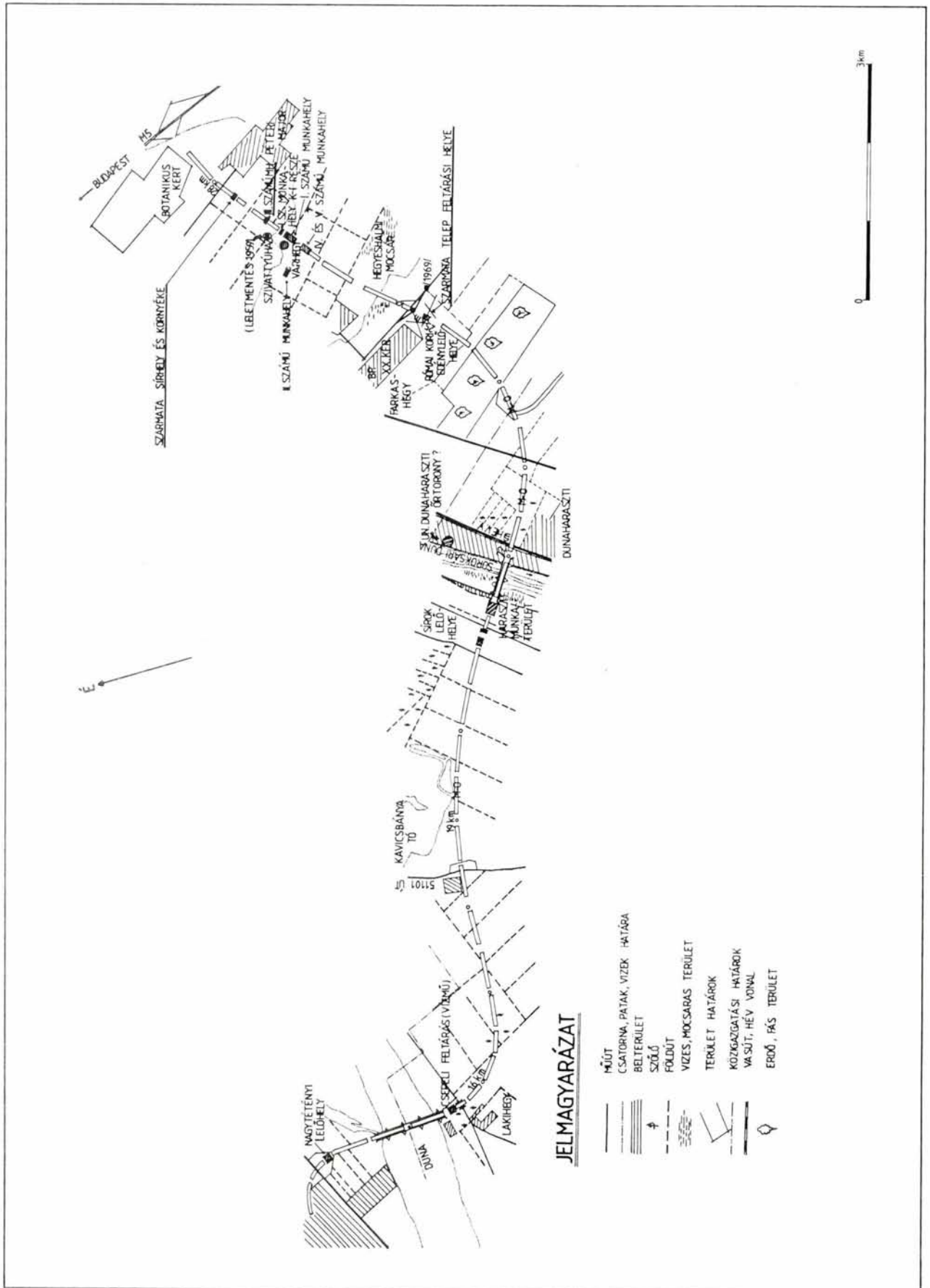
The settlements, excavated here, are 3 km off the bank of the Soroksár branch of the Danube and 10 km off the Danube. Consequently the inhabitants did not observe the rule ordered by the Romans in the peace: to leave unoccupied a 15 km wide area.

According to the excavated settlements there was a dense population of Sarmatians during the 3rd century A. D. here, in the foreground of the Roman limes.

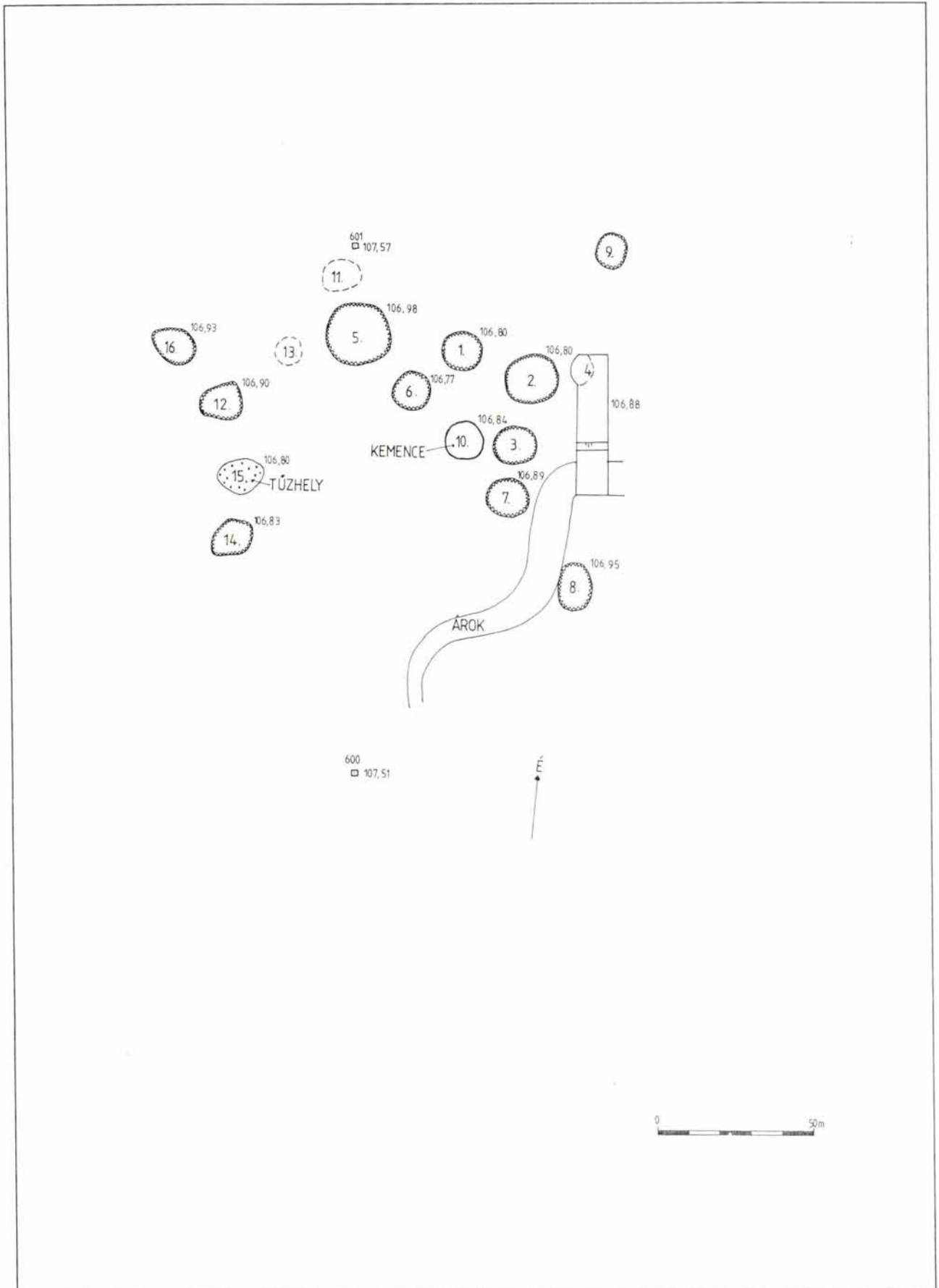

1. kép . Az 1987–1989 között feltárt szarmata telepek. 1. Soroksár-Várhegy III. munkahely, 2. Soroksár I/B szakasz, csomópont, 3. Dunaharaszti I. munkahely, 4. Dunaharaszti-Taksony határa, II. munkahely

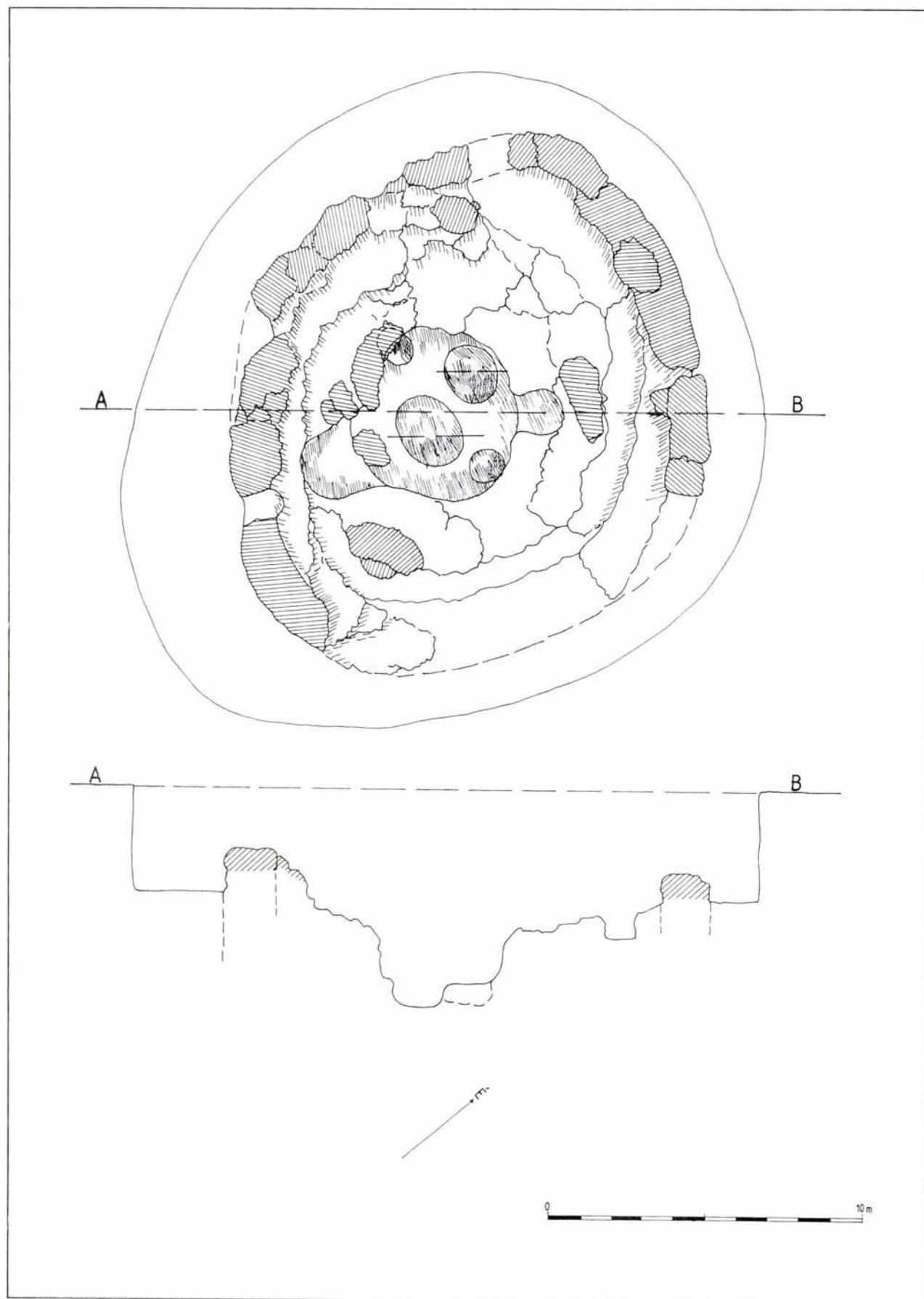
Fig. 1. Sarmatian settlements excavated between 1987–1989. 1. Soroksár-Várhegy working site III., 2. Soroksár line I/B junction, 3. Dunaharaszti working site I., 4. Border of Dunaharaszti-Taksony, working site II.

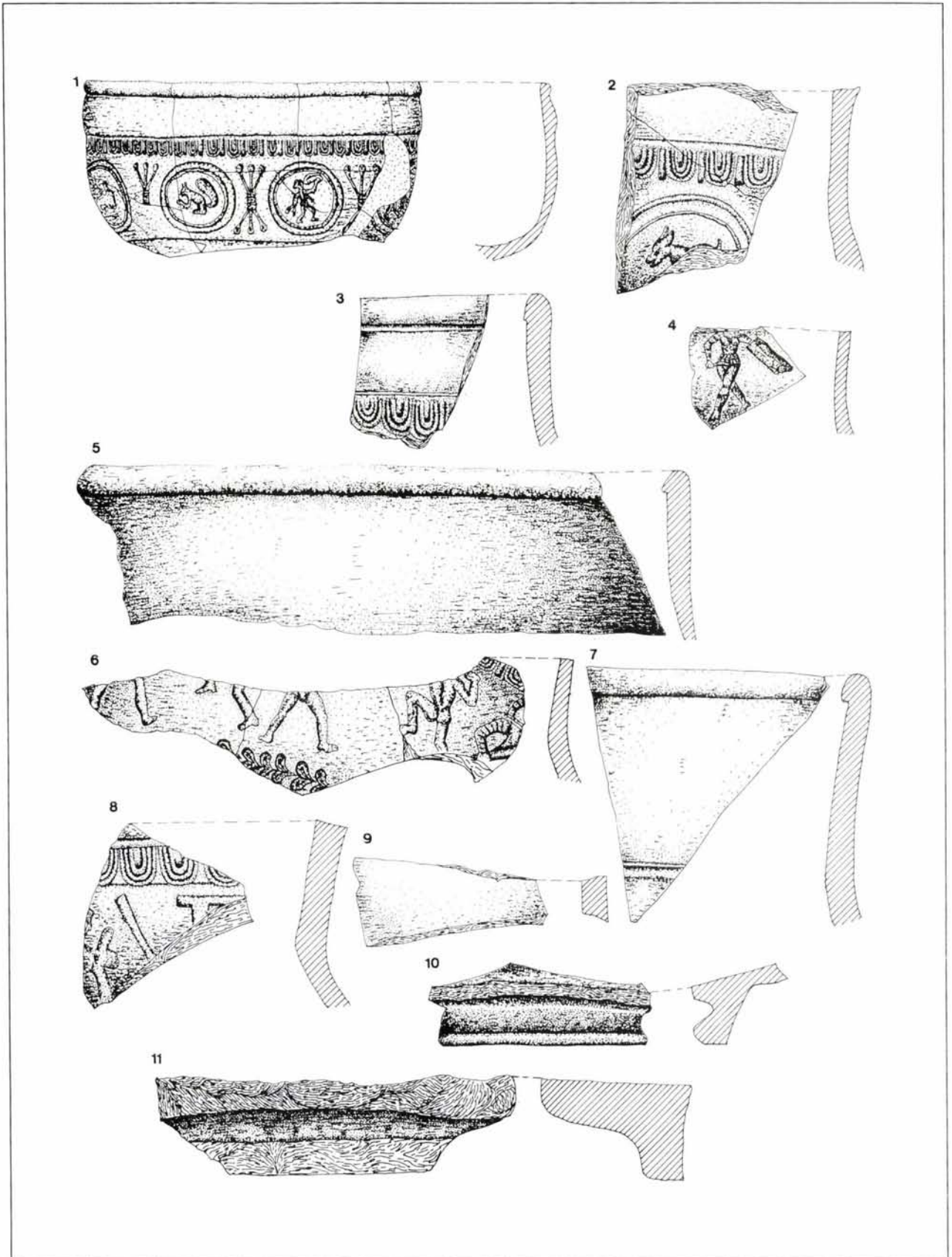
2. kép. Soroksár–Várhegy III. munkahely és Soroksár I/B ásátási helyszínrajza
 Fig. 2. Soroksár–Várhegy working site III. and Soroksár I/B. Plan of the excavation

3. kép. Soroksár-Várhegy III. munkahelyek ásatási alaprajz
 Fig. 3. Ground-plan of the excavation. Soroksár-Várhegy, working site III.

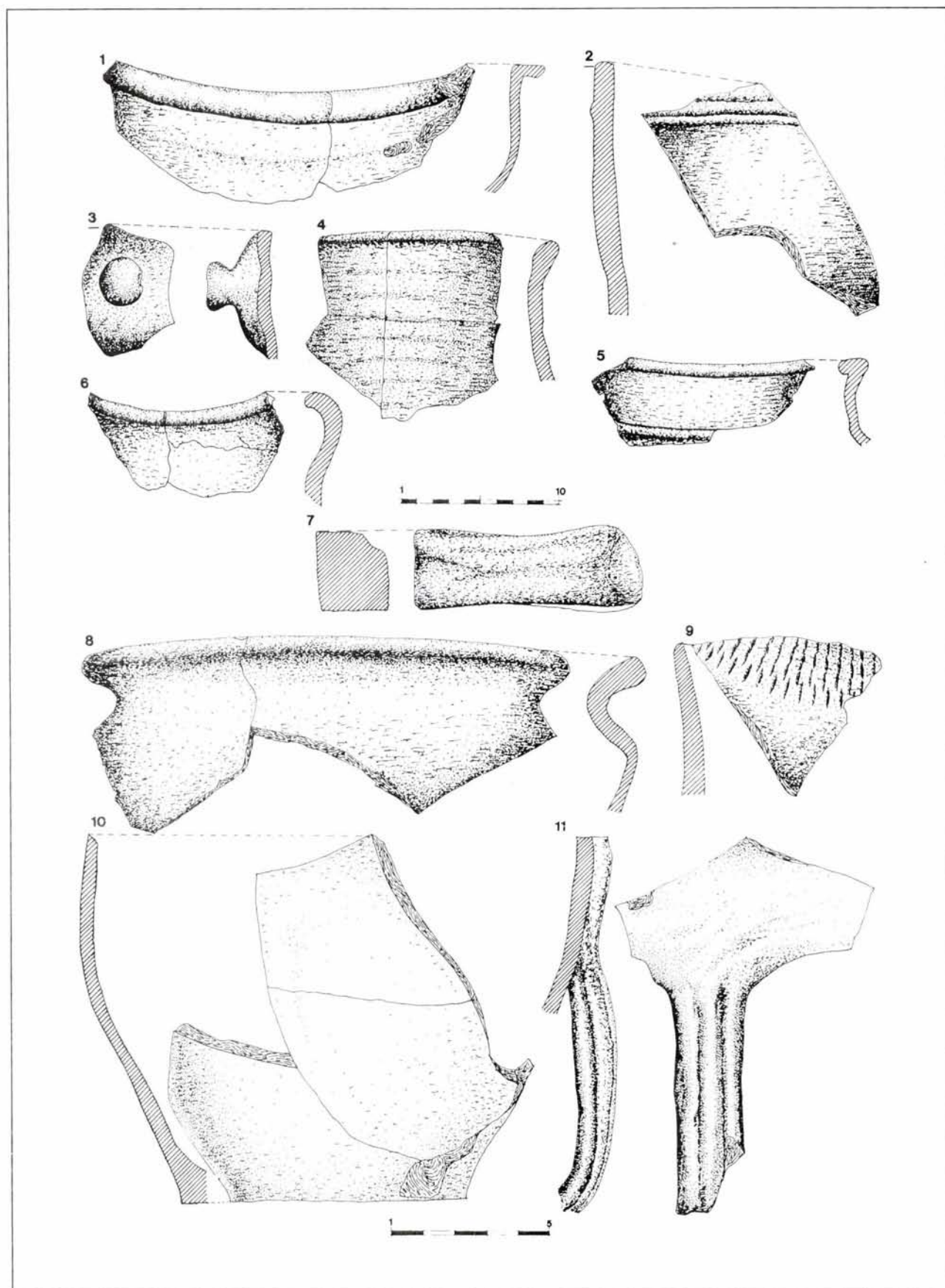

4. kép . Soroksár-Várhegy III. munkahely, kemence
Fig. 4. Soroksár-Várhegy, working site III. hearth

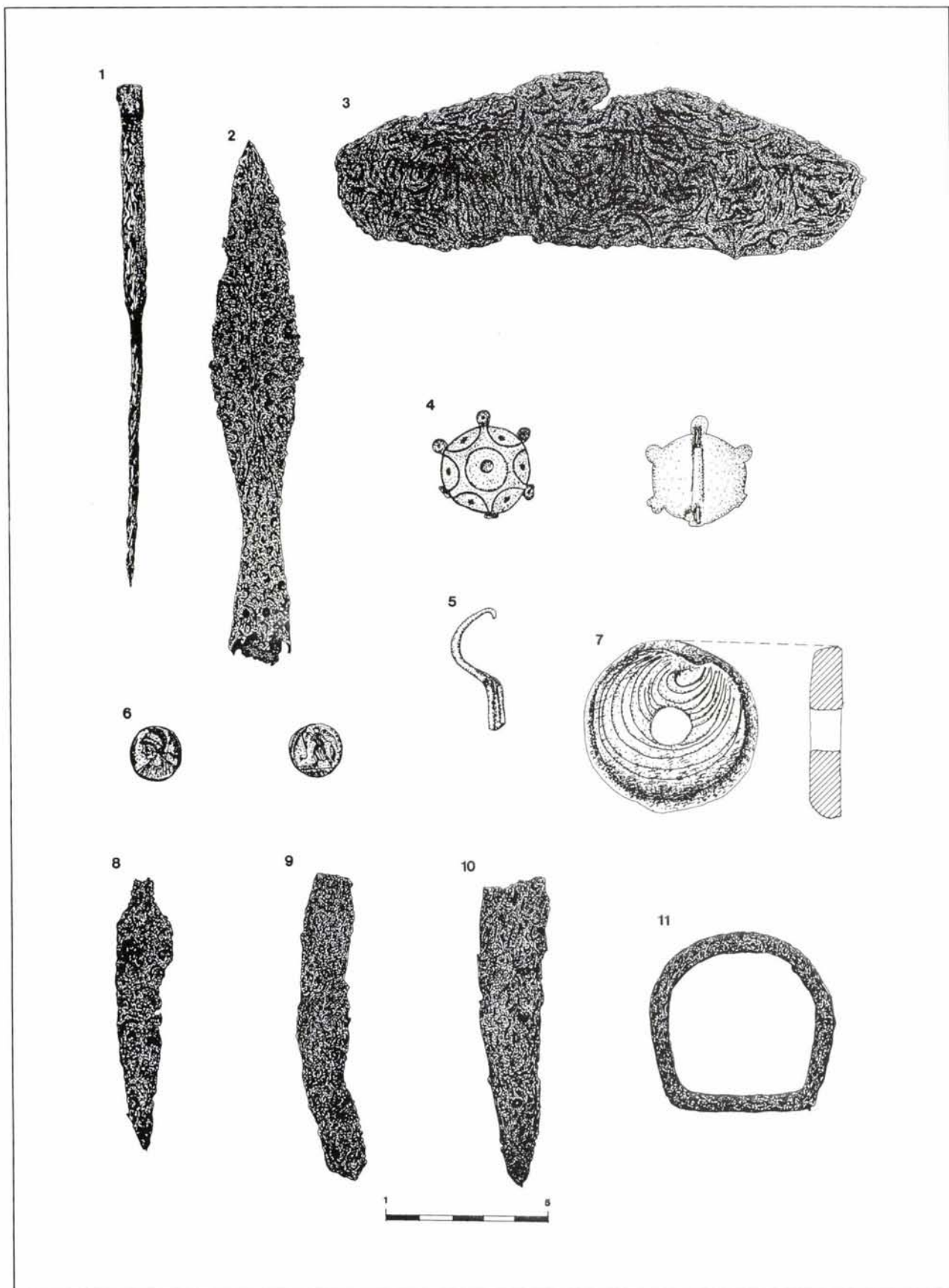
5. kép. Terra sigillata leletek. 1–4. Soroksár–Várhegy III. munkahely, 5–6. Dunaharaszti, 7–9. Soroksár I/B csomópont, 10–11. Dunaharaszti–Taksony területéről

Fig. 5. Terra sigillata finds. 1–4. Soroksár–Várhegy, working site III., 5–6. Dunaharaszti. 7–99. Soroksár junction I/B, 10–11. Area of Dunaharaszti–Taksony

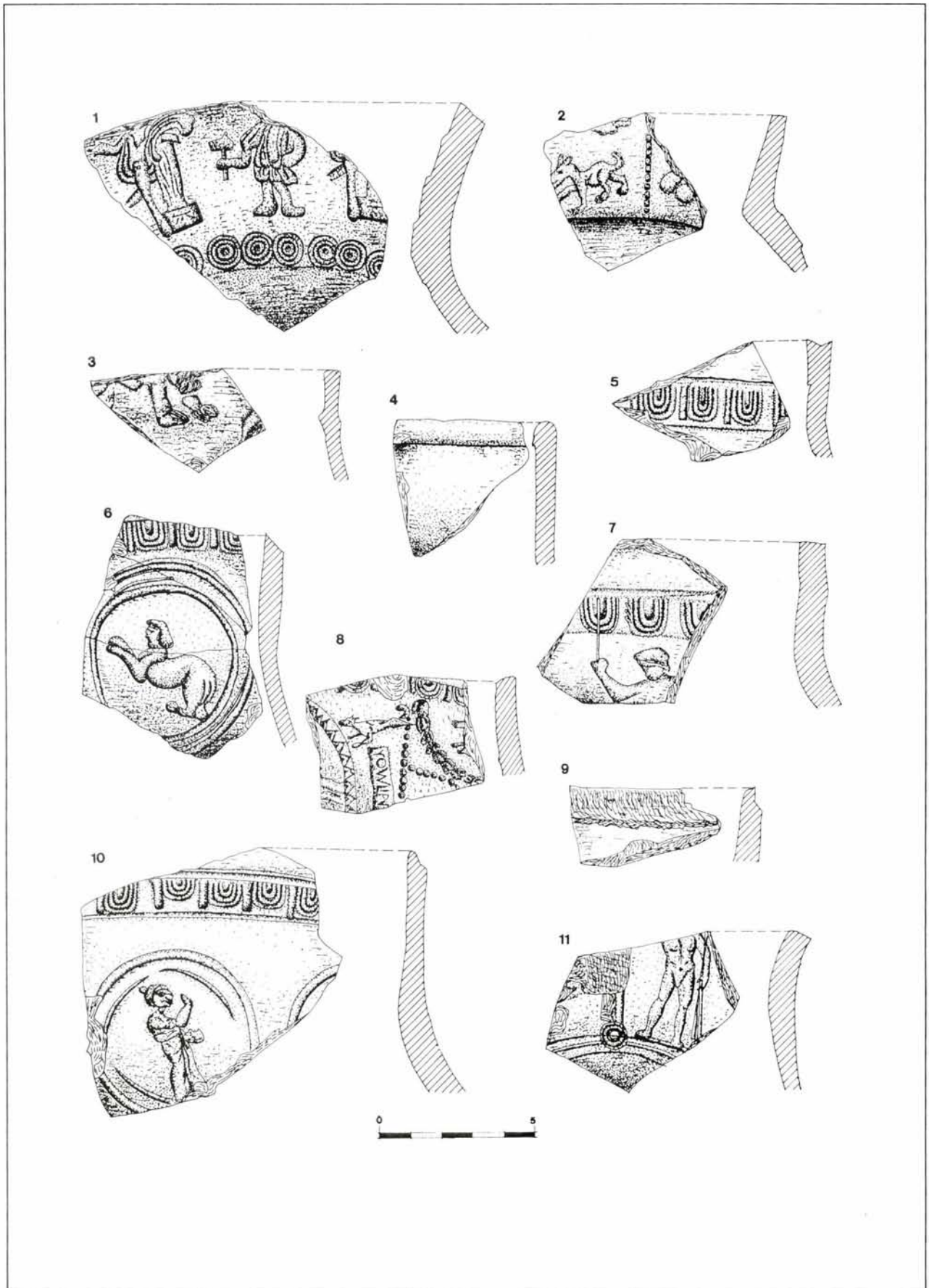
6. kép. Kerámiatöredékek és fenőkö a leletanyagból. 1–6. Taksony, 7. Soroksár I/B, 8–11. Soroksár-Várhegy III. munkahely leletei

Fig. 6. Sherds and a hone. 1–6. Taksony, 7. Soroksár I/B, 8–11. Soroksár-Várhegy, working site III.

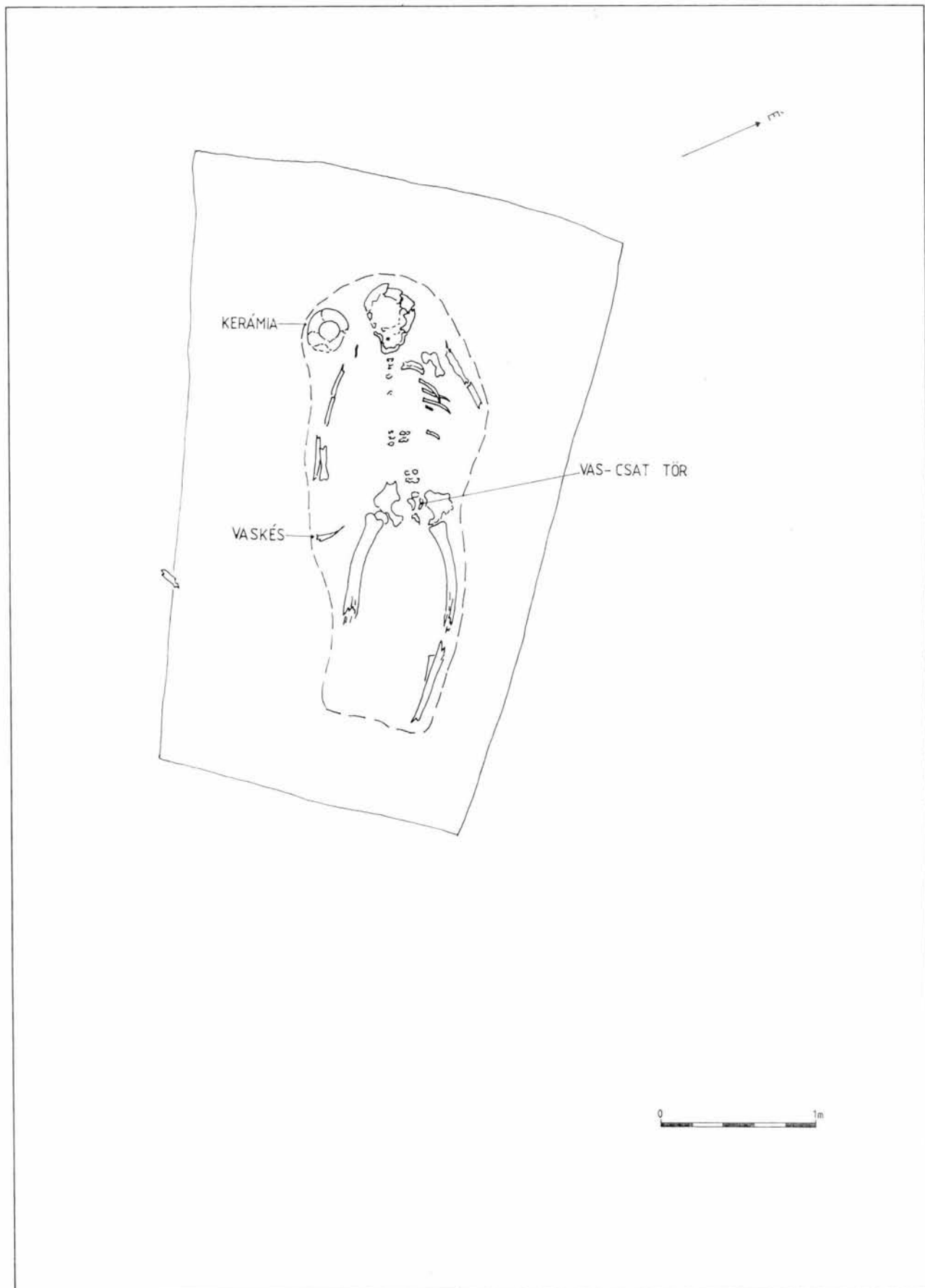

7. kép. Fémleletek a feltárásokból. 2., 4., 8–10. Soroksár-Várhegy III. munkahely, 1., 3., 5–6., 7. (orsókarika), 11. Soroksár I/B csomópont lelőhelyről

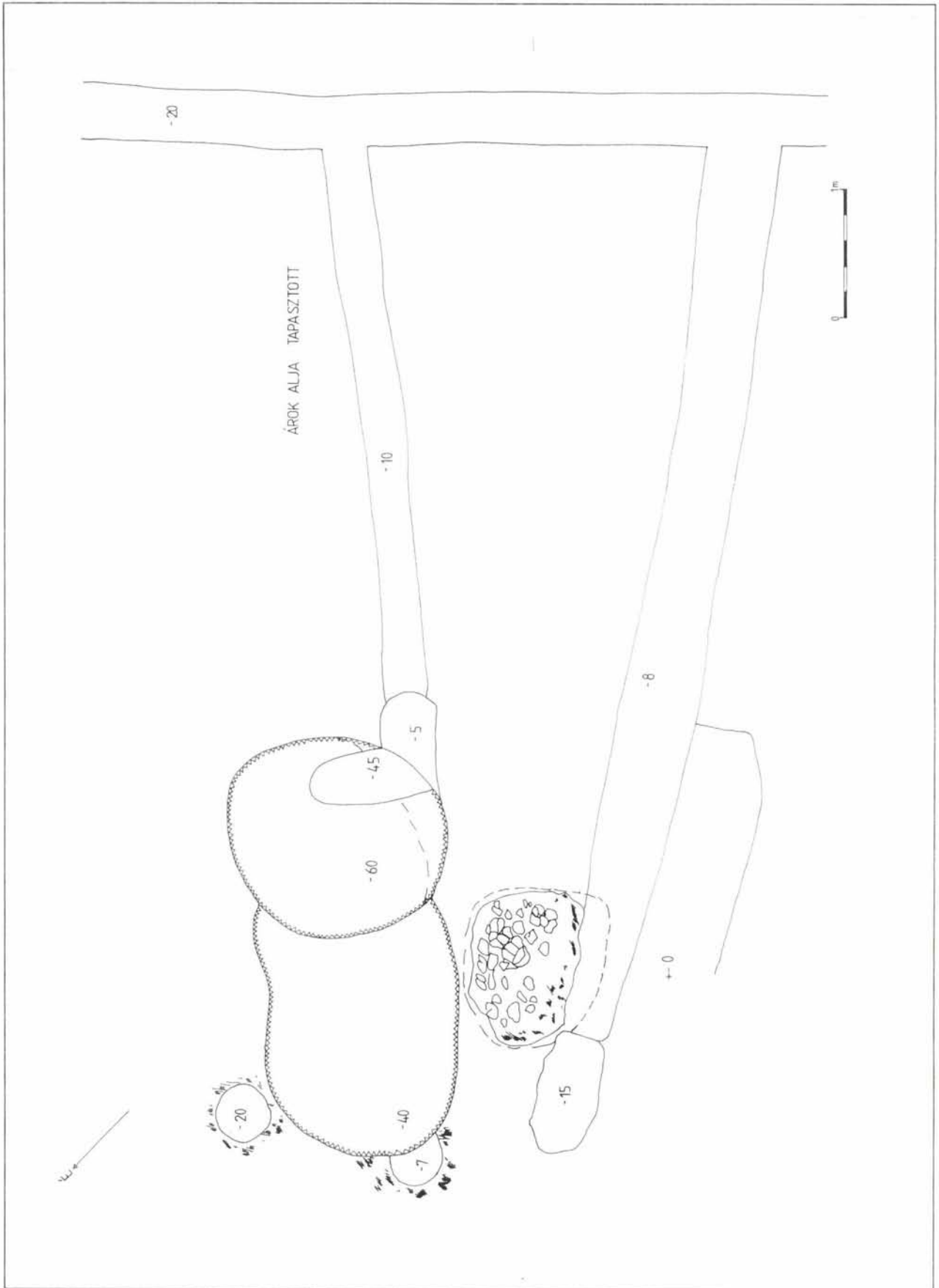
Fig. 7. Metal finds. 2., 4., 8–10. Soroksár-Várhegy, working site III., 1., 3., 5–6., 7. (spindle-whorl), 11. Soroksár, junction I/B.

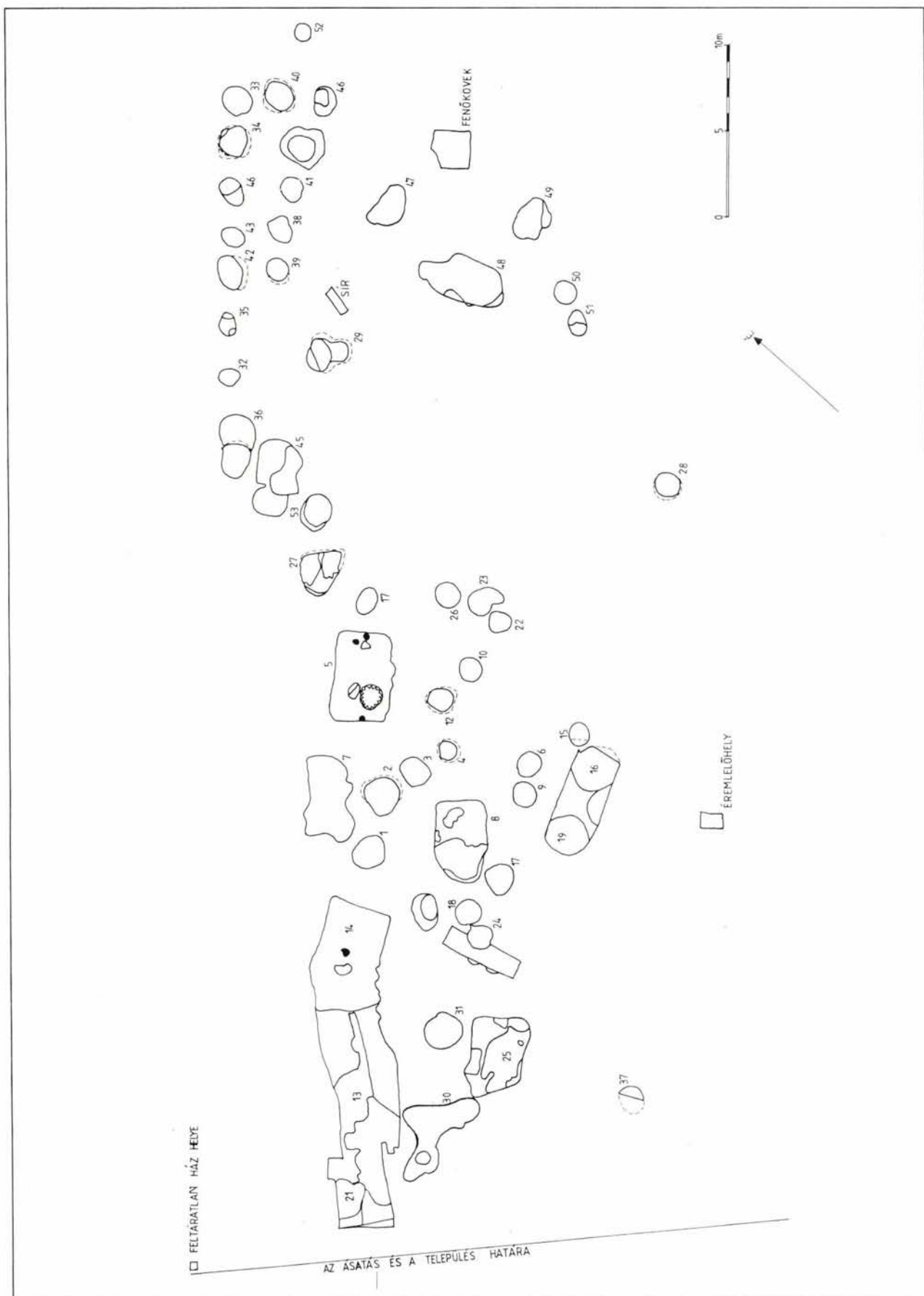
8. kép. Terra sigillata leletek Dunaharaszti-Taksony lelőhelyről, a 4. sz. darab Soroksár-Várhegy III. munkahelyről
 Fig. 8. Terra sigillata finds from Dunaharaszti-Taksony, 4. Soroksár-Várhegy, working site III.

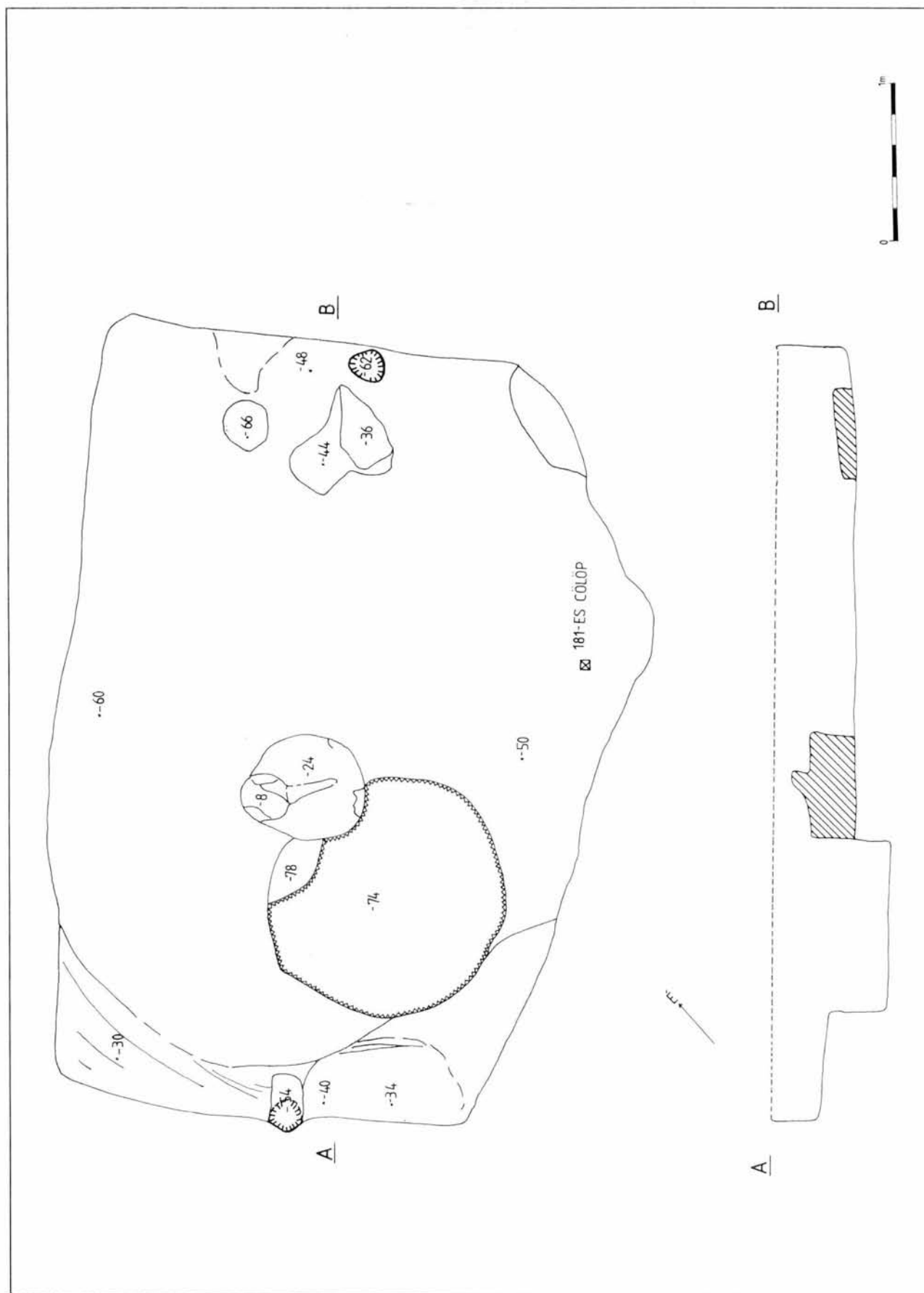
9. kép. Szarmata kori sír a Soroksár-Várhegy III. munkahelyről
Fig. 9. A Sarmatian grave from Soroksár.Várhegy working site III

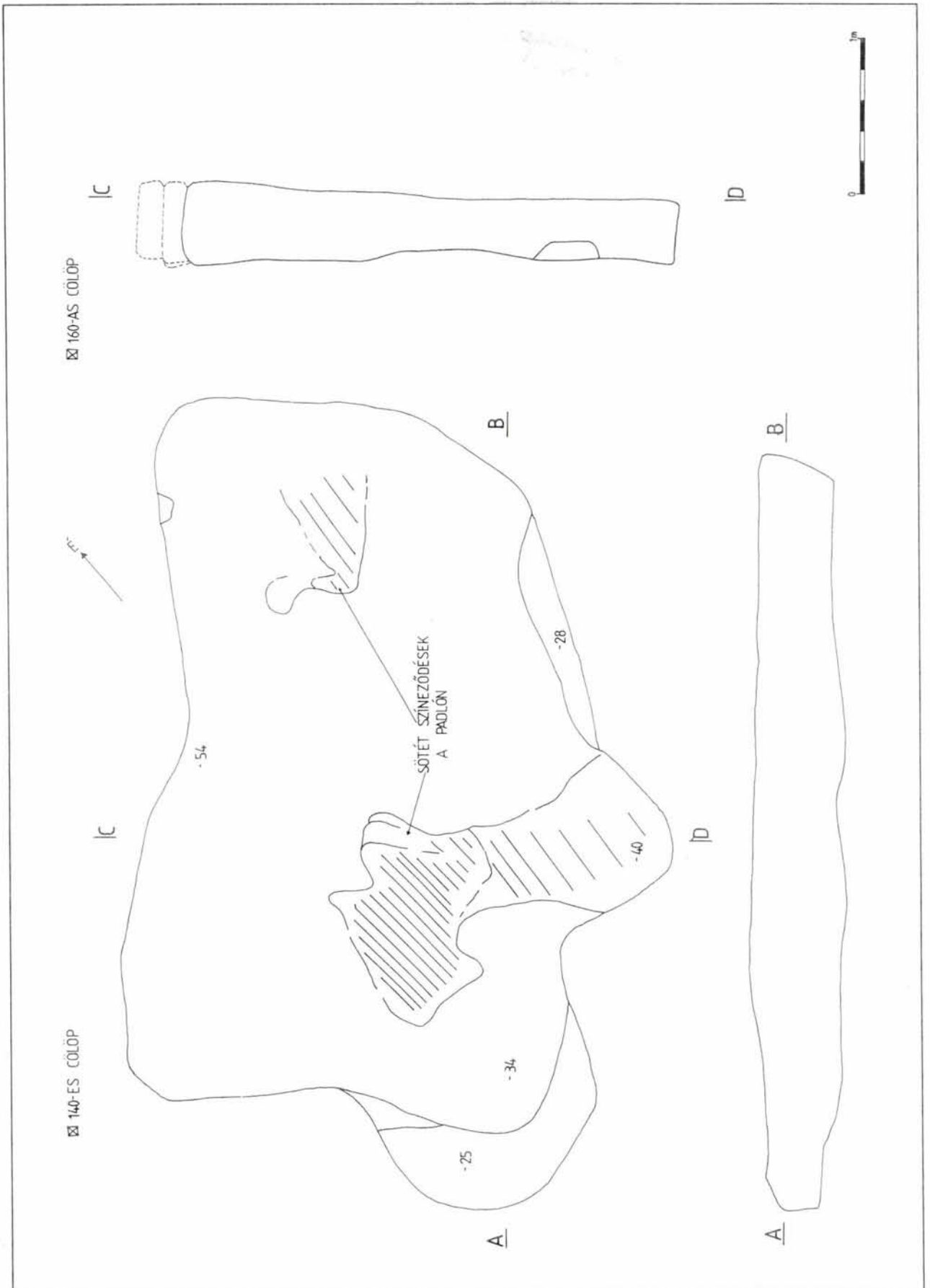
10. kép. A Gyáli patak jobb partján feltárt település részlet gödrei és tűzhelye
 Fig. 10. Pits and a fire place from the settlement at the right bank of Gyál stream

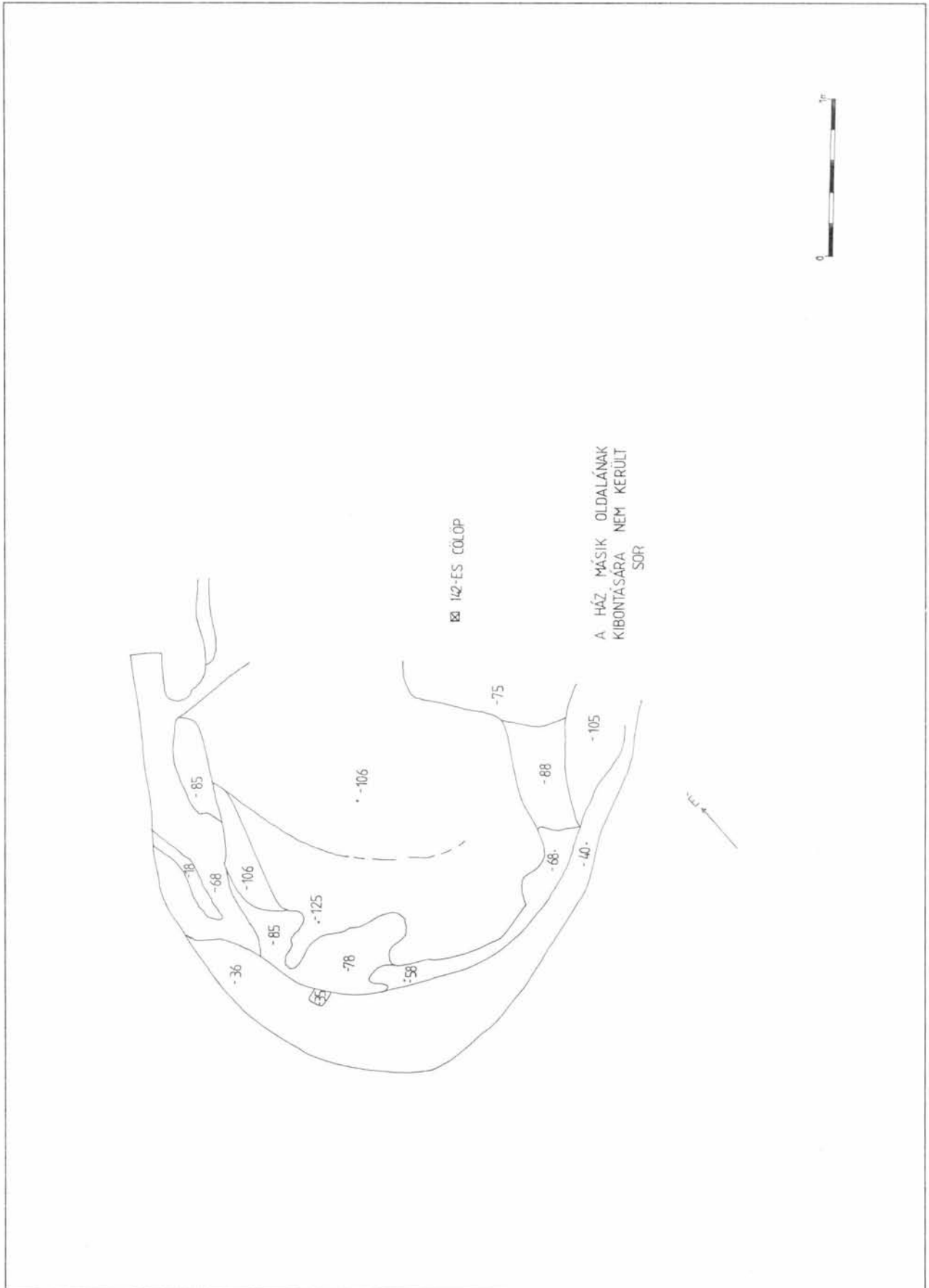
11. kép. Soroksár I/B csomópont területén feltárt falu geodéziai felmérési rajza
 Fig. 11. Survey plan of the village from Soroksár junction I/B

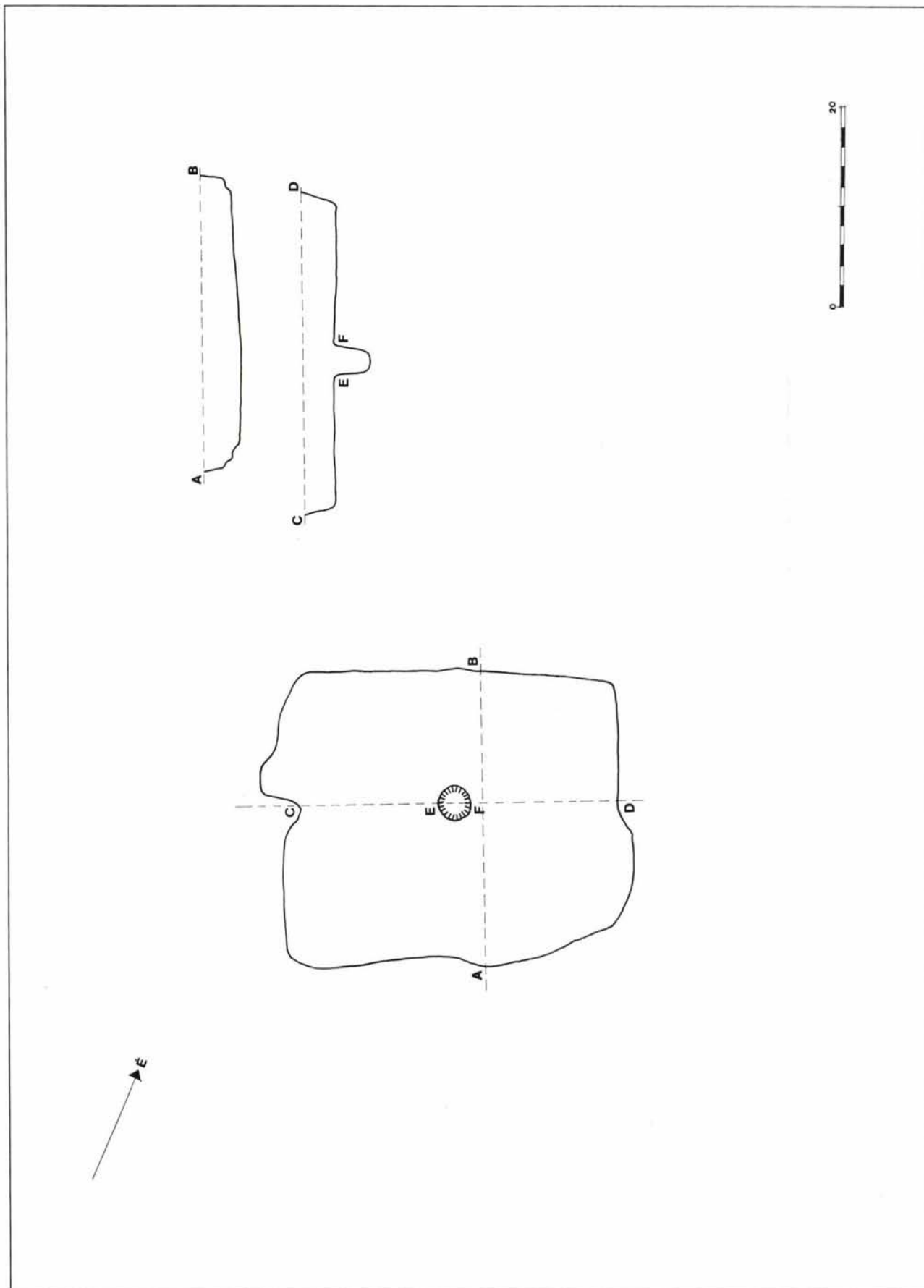
12. kép. Soroksár I/B csomópont, 5. számú objektum, ház
 Fig. 12. Soroksár junction I/B, Feature No. 5. a house

13. kép. Soroksár I/B csomópont, 7. számú objektum, ház
 Fig. 13. Soroksár junction I/B, Feature No. 7. a house

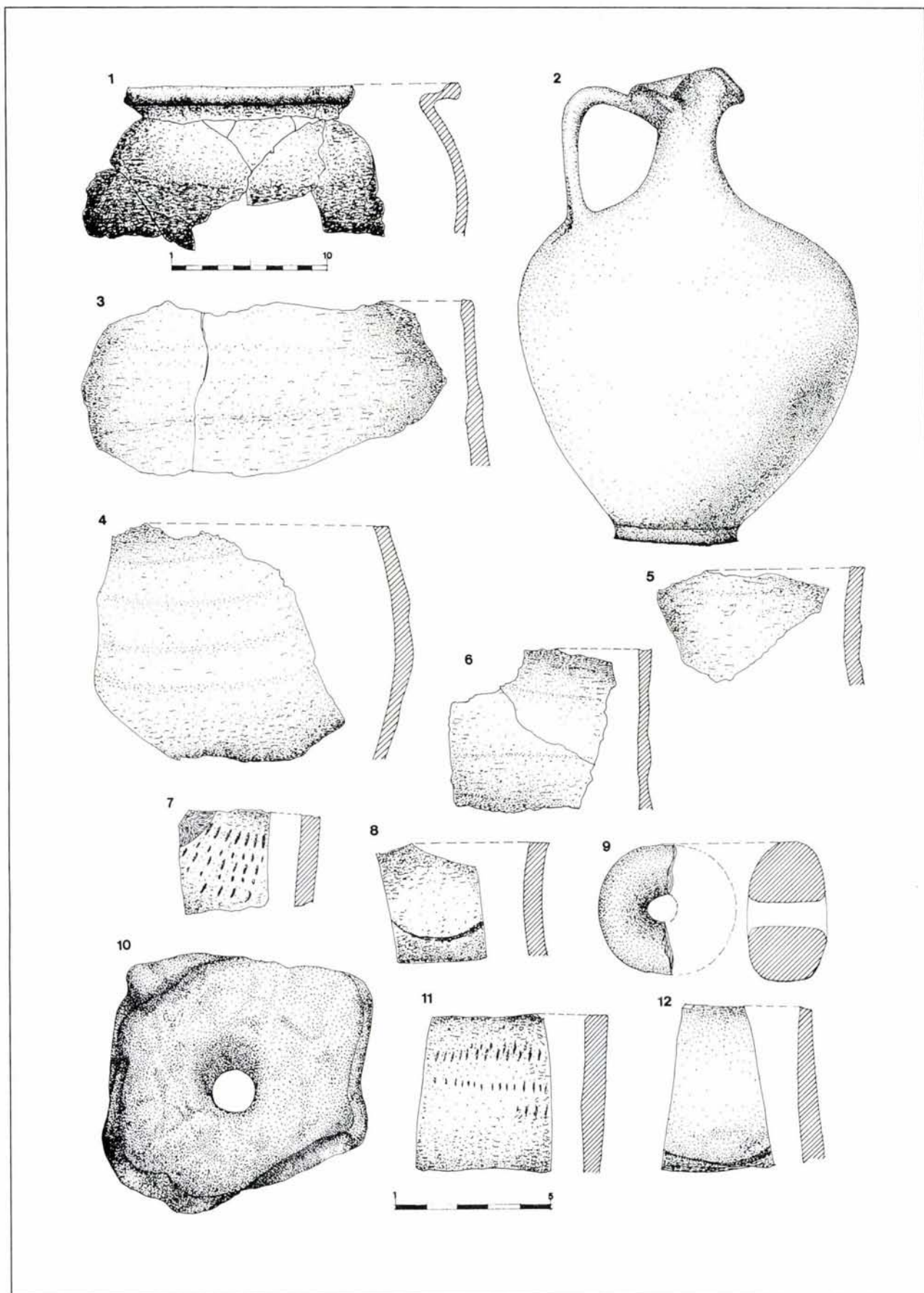
14. kép. Soroksár I/B csomópont, 8. számú objektum, ház
 Fig. 14. Soroksár junction I/B, Feature No. 8, a house

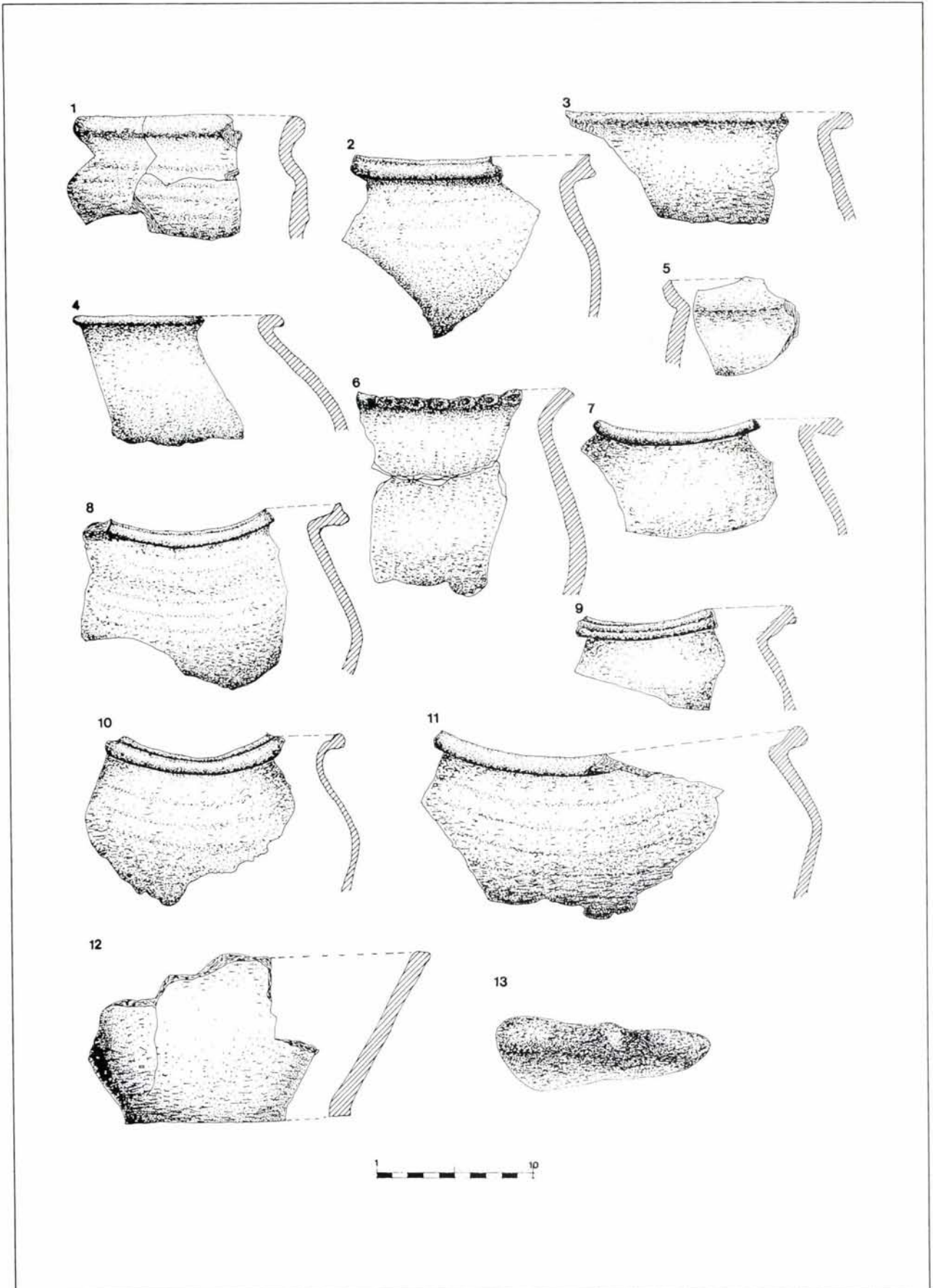
15. kép Dunaharaszti I. munkahely, 6. számú objektum, ház
 Fig.15. Dunaharaszti, working site I., Feature 6. a house

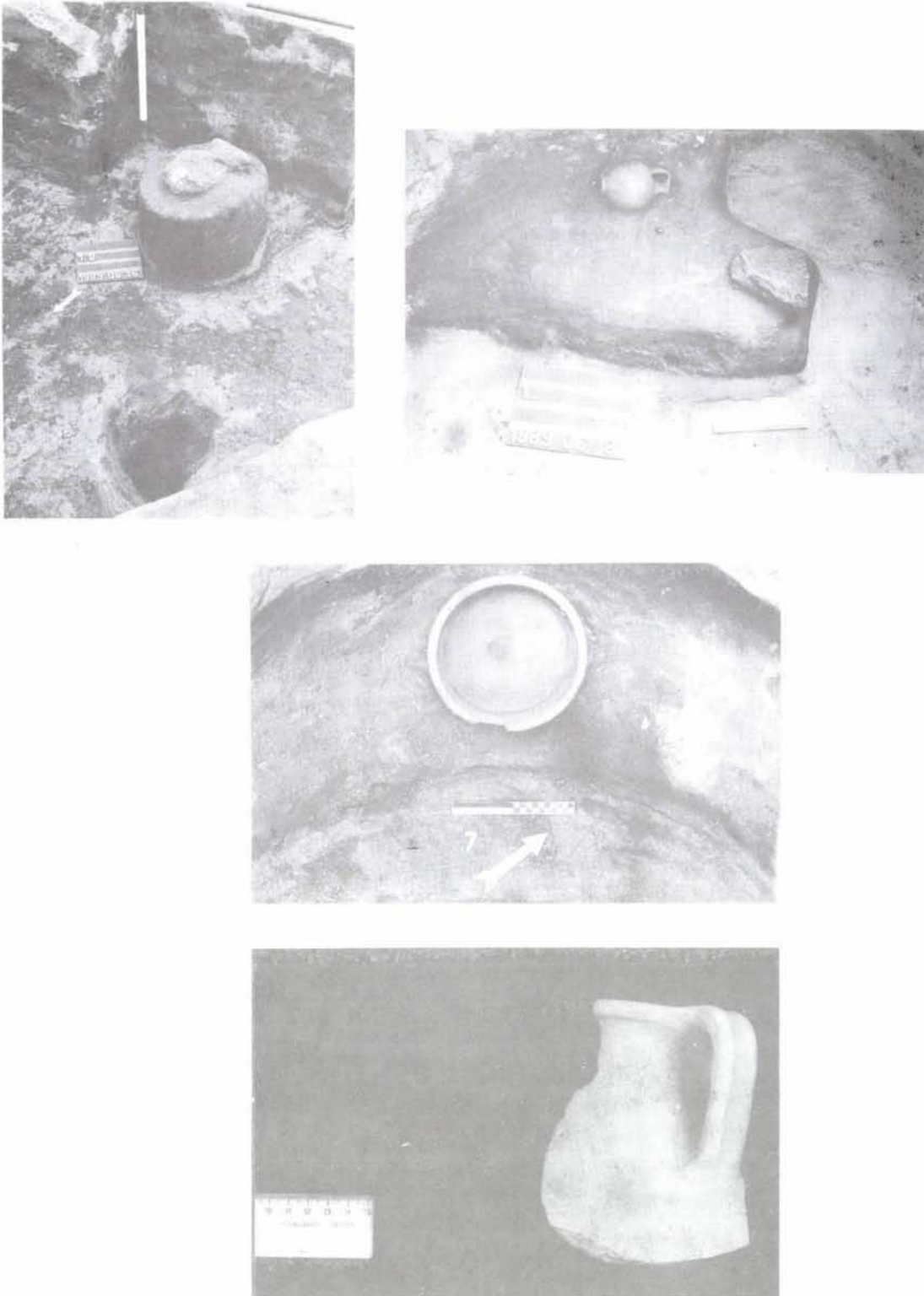
16. kép. Dunaharaszti I. munkahely, a szarmata falu ásatási felvételei
Fig. 16. Dunaharaszti, working site I., Pictures of the Sarmatian village during excavation

17. kép. Leletek a feltárásokból. 1-2. Taksony, 3-12. Dunaharaszti I. munkahely
 Fig. 17. Assemblages. 1-2. Taksony, 3-12. Dunaharaszti, working site I.

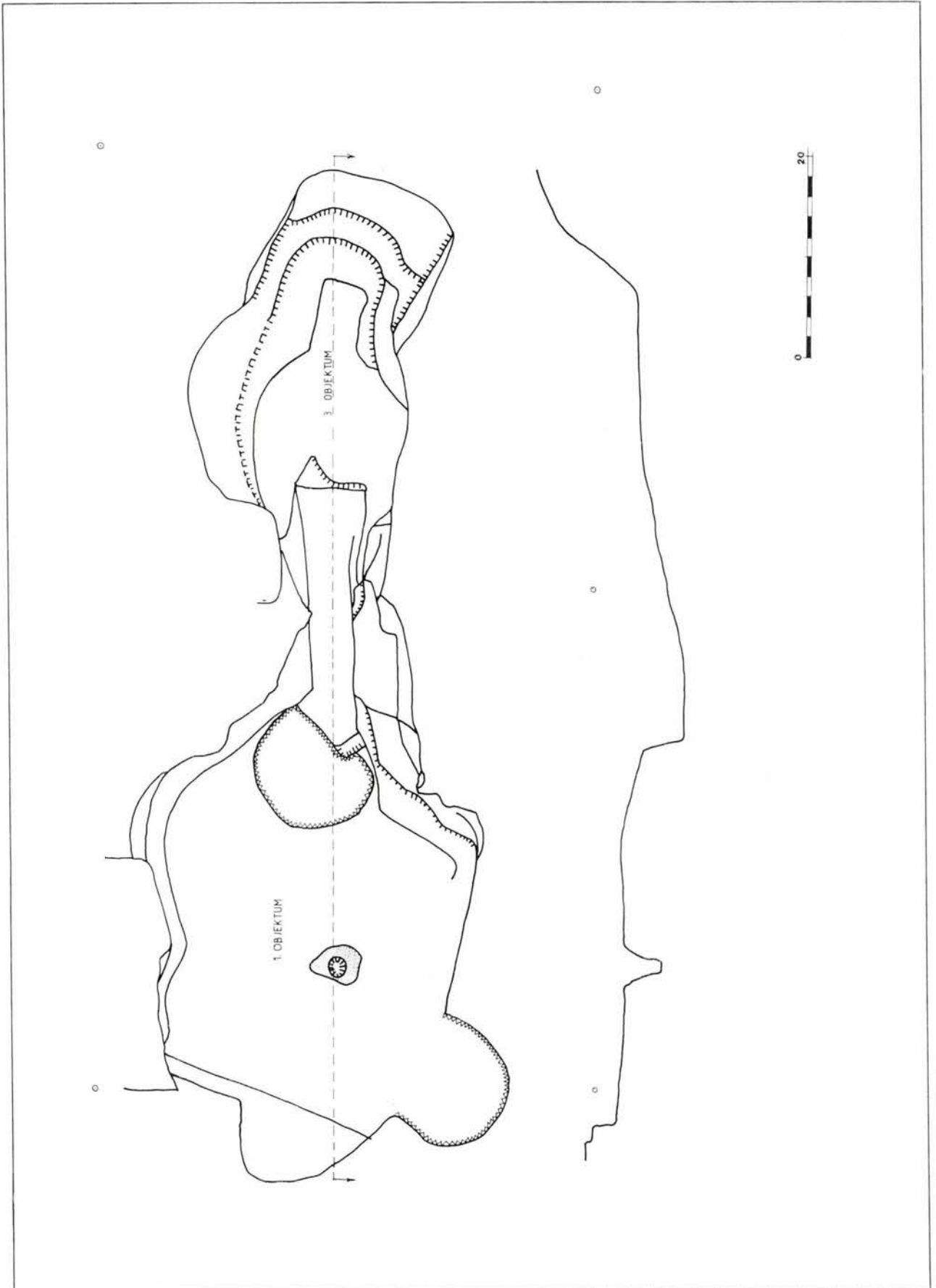

19. kép . Leletek a feltárásokból. 1–12. Taksony, 13. Dunaharaszti I. munkahely
 Fig. 19. Assemblages. 1–12. Taksony, 13. Dunaharaszti, working site

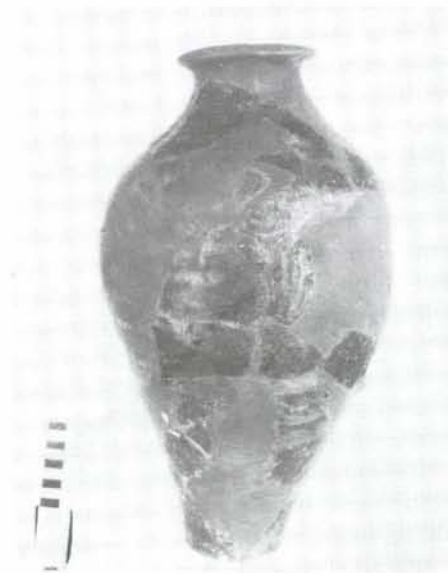
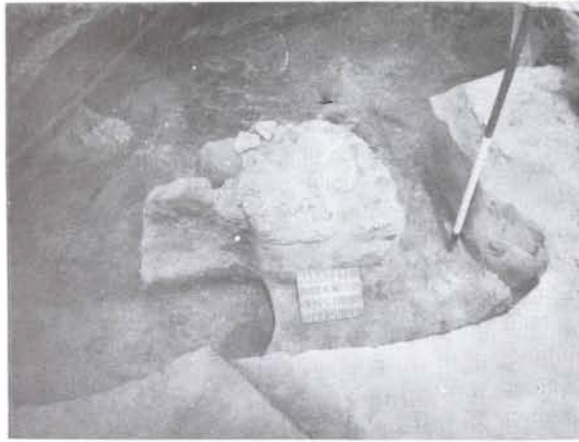

20. kép . Dunaharaszti–Taksony II. munkahely ásatási felvételei. 1. az 1. objektum, házbelső tűzhelymaradvánnyal és cölöplyukkal. 2. III. századi római korsó az 1. objektumban. 3. a 7. objektum oldalában előkerült szürke, korongolt tál. 4. a 11. objektum mellől előkerült korsó töredéke

Fig. 20. Pictures from the excavation (Dunaharaszti–Taksony, working site II., 1. Feature No. 1, inner part of a house with place and post hole., 2. Roman jug from the 3rd century A. D., 3. Grey dish made on wheel from Feature No. 7., 4. Fragment of a jug from Feature No. 11.

21. kép. Dunaharaszti-Taksony II. munkahely 1. és 3. számú objektum, ház kemencével
Fig. 21. Dunaharaszti-Taksony, working site II. Features No. 1. and 3.– a house with a hearth

22. kép. Dunaharaszti–Taksony II. munkahely. 1. a 11. számú objektum, házbelső cserepekkel larakott tűzhely maradványával, 2. 11. objektum, ház, 3. a III. számú átvágásban lévő tűzhelymaradvány, 4. szürke színű tárolóedény a III. számú átvágásból, kiegészített

Fig. 22. Dunaharaszti–Taksony, working site II. 1. Feature No. 11. inner part of a house with a fire place of sherd–foundation. 2. Feature No. 11.: a house, 3. part of a fire place., 4. Storage vessel, completed

Árpád-kori falvak Szigetszentmiklós határában

IRÁSNÉ MELIS KATALIN

XI–XII. századi falu az Üdülősoron

Terepbejárásból és a Szigetszentmiklói Helytörténeti Gyűjtemény vezetője, *Vőd Imre* megfigyeléseiből egy rendkívül nagy kiterjedésű régészeti lelőhelyről van tudomásunk Szigetszentmiklós északi határában (1–2. kép). A Soroksári Duna-ág mentén, a Csepel-sziget keleti oldalán a felszíni jelenségek 1500–1800 m hosszan elhúzódva láthatók az itteni szántóföldeken, és a Fővárosi Vízműtelep területén. A lelőhely Budapesthez közel eső, északi felén az őskori cserepek vannak döntő többségben, majd dél felé haladva megjelennek az Árpád-kori cserepek is. A Fővárosi Vízműtelepen a lelőhely magasabb partrészén kevés, későközépkori, XIV–XVI. sz-i cserepet is találtunk a földmunkákkal teljesen feldúlt felszínen.

Az M0 autópálya a lelőhely északi felén halad keresztül. Itt ugyan az őskori leletek vannak túlsúlyban, azonban néhány, a felszínen talált cserép jelezte, hogy Árpád-kori, XI–XII. sz-i megtelepedés nyomai is várhatók a tervbevett feltárás folyamán. Az autópálya építését közvetlenül megelőző leletmentéssel közel 4000 m²-nyi (80 × 50 m) területet vizsgáltunk át, a lelőhelynek azt a részletét, amelyik az autópálya nyomvonalán beépítetlen szántóföldre esett. Úgyanis a kitérített szelvénytől DK-re húzódó sávban már megsemmisültek a leletek az út, közművek és az üdülők építésével. A szelvényben végül is egy nagy kiterjedésű Árpád-kori falu, kisebb XI–XII. sz-i részletét tárhattuk fel¹.

A terület régészeti kutatása gépi földmunkával kezdődött. A rendkívül agyagos, áradmányos talaj felső, 60 cm-es rétegében semmi sem látszott a mezőgazdasági műveléssel kapcsolatos bolygatások miatt. Ebben a felső rétegben igen sok őskori cserép volt, amelyek között nem találtunk középkori tárgyakat. A talaj minősége következtében a cserépdarabokat vastag vízkőréteg borította, ezért egyes objektumok, elsősorban az Árpád-kori házak meghatározása csak a restaurálás alatt vált biztossá. A feltárandó terület lenyeseése után kirajzolódtak a rendkívüli mértékben elpusztult Árpád-kori objektumok foltjai. Annyit már az első áttekintés

után meg lehetett állapítani, hogy az Árpád-korinak vélt házak, a hozzájuk tartozó egyéb építményekkel, egymástól igen nagy távolságra, de mégis valamelyest szabályos rendben helyezkednek el (3. kép).

A feltárt területen ÉNy-DK-i irányban haladva, három sorban helyezkedtek el a lakóházak, sakktáblaszerű elrendezésben. A középső sorban lévő 2. ház a szelvény É-i oldalán található, tőle D-felé haladva 15 méterre került elő a 3. ház. A két házat összekötő egyenestől 17 méterre K-re sejthető a 3. ház sor. Ebben található a 4. ház a 2. és a 3. között. A 4. házzal egy sorban, attól 16 méterre találtuk a 6. házat. Az első ház sor a szelvény Ny-i felében rekonstruálható, ebből azonban csak az 5. házat sikerült feltárnunk. Az 5. ház a 2. és a 3. ház között volt, a 3. ház közelében. A kiásás határára bukkant elő az ÉNy-DK-i nagy árok egy 4 m hosszú szakasza, amelyből kiágtak a házak közötti árkok. Ez az árok a feltételezett 1. házsortól 10–11 m távolságra húzódott.² A 2. ház D-i oldalán találtuk meg az 1. sz. kettős árkot, amelyik a természetes felszín enyhe lejtését követve haladt a Duna felé. Vele párhuzamosan haladt a következő árok, amelyik 24 méterrel távolabb, az 5. ház déli oldalán került elő. A településszerkezet változását egyértelműen mutató szabadon álló kemencét az 1. kettős árok felett találtuk.

Az összesítő ásatási helyszínrajzra tekintve még az is azonnal feltűnik, hogy az Árpád-kori lakóházak helyét milyen nagy gondossággal választották ki az őskori objektumok között. A 4. és a 3. házat sikerült teljes egészében bolygatatlan talajba ásni, a többi háznál azonban már nem tudták teljesen kikerülni az őskori gödröket. Így a 2. ház DK-i, az 5. ház ÉK-i és a 6. ház ÉNy-i sarka bele-belenyúlt egy-egy őskori gödörbe. Azonban sikerült úgy kiásni ezeket a házakat, hogy a bolygatott földrészek nem érintették a ház fontosabb részleteit, a tűzhelyet, a bejáratot, vagy a tetőszerkezetet tartó gerendák helyét. Mindezek a jelenségek végeredményben azt mutatják, hogy az épületek helyének kiválasztása előtt a településre kijelölt terület felszínét először valamennyire megnyesték³. A talaj jelenlegi rétegezetségből, összetételéből nem nagyon lehet

1. A leletmentést a Budapesti Történeti Múzeum őskoros régészei végezték, *Endrődi Anna* irányításával. A feltárt régészeti leletek a Budapesti Történeti Múzeum Középkori Osztálya gyűjteményébe kerültek.
2. A leletmentés színhelyétől távolabbi, őskori temető területén már nem kerültek elő középkori leletek, ezért gondoljuk, hogy a falu határa az 5. háztól Ny-ra levő nagyobb árok lehetett.
3. Szigetszentmiklós-Vízműtelepen, Soroksár-Várhegyen, Soroksár-Haraszti úton is láttuk, hogy a középkori település házait igyekeztek az

következtetni az Árpád-kori járósintekre, s ezzel összefüggésben a házak mélységére. Csak annyit lehet megállapítani, hogy a házak padlója a mai felszíntől számítva átlagosan 80–100 cm mélyen volt.

2. sz. ház

A nyésés után a szelvény É-i részén egy kb. 3 × 3 méteres, négyszögletes hamus folt, feltehetően lakóház foltja tűnt elő. A feltárást a ház hossz tengelye mentén kezdtük meg, először a K-i oldalon. A fekete, hamus humuszos betöltésben kevés, jellegtelen Árpád-kori cseréptöredék volt. A homogén betöltés alatt, a nyezett felszíntől számítva 30 cm mélyen elértük a ház lejárt padlóját. Mivel a ház betöltésében rétegezetségek nem látszott, folytattuk a feltárást, a ház NY-i felében is.

Az enyhén lekerekített sarkú, négyzet alaprajzú ház egy-egy oldala 310 cm volt. Hosszanti tengelye ÉK-DNY-i irányú, az uralkodó széljárásnak megfelelő. Az ÉK-i és a DNY-i oldalon, középen helyezkedtek el a tetőgerendát tartó ágasfák cölöplyukai, amelyeknek egyharmada kiöblösödött a ház falából. Az északi, 1. sz. cölöplyuk egy 50 × 40 cm-es mélyületben állott, amely valószínűleg a cölöp kiemelésével keletkezett. Az eredeti formát és méreteket nem lehetett rekonstruálni. A deformálódott cölöphely 50 cm-re mélyült a ház padlójába. A vele szemben lévő, a ház déli falánál lévő 2. cölöplyuk 35 × 38 cm átmérőjű, és 47 cm mély volt. Az ágasfák mellett a ház K-i felében még két, egy kisebb és egy nagyobb cölöp állott. Az 1. cölöplyuktól kb. 35 cm-re került elő egy eléggé deformálódott, 30 × 22 cm átmérőjű, és 16 cm mély cölöplyuk, amelyben egy kb. 20 cm átmérőjű cölöp állott. Az É-i házfaltól való távolsága 15 cm, a K-i faltól való távolsága pedig 75 cm volt. Vele szemben, a ház DK-i negyedében egy szabályos köralakú, 10 cm átmérőjű, és 8 cm mély karólyukat találtunk. A ház K-i falától 68 cm-re, a D-i faltól 80 cm-re helyezkedett el. A két belső cölöplyuk közötti távolság 190 cm volt. A keményre döngölt padló mindenütt jó állapotban megmaradt, a déli faltól kiindulva enyhén lejtett az északi fal felé, a szintkülönbség 3 cm volt. Megújítás nyomait nem figyeltük meg. A ház ÉNY-i sarkában építették fel a tüzelőberendezést. Szabályos, 94 × 80 cm-es alaprajza volt, hosszabbik oldalát az É-i falhoz, rövidebb oldalát a NY-i falhoz simították. Az omladék eltávolítása után jól látszott az építésmód. A kijelölt helyet először letapasztották, majd a négyszögletes tüzelőteret kavicsokkal körberakták. Az alsó kavicsos sarkon a keleti oldalon megmaradt. A többi oldalon csak a lenyomatok látszottak a gyengén égett agyagban. A kavicsok elhelyezkedéséből arra lehet következtetni, hogy a kemence szája a ház belsejébe nyúló sarkon lehetett. A nagyméretű folyami kavicsokból kialakított oldal 20–25 cm széles volt. A nagyméretű pusztulás miatt nem lehetett pontosan megállapítani, hogy a házban kőből épített szabad tűzhely, vagy zárt

kemence volt-e. A ház bejárata valószínűleg a DK-i sarok körül lehetett, ahol az őskori gödörrel bolygatott volt a talaj. A bejárat idehelyezése mellett szól a 4. karólyuk elhelyezkedése, amely a szembenlévő 3. cölöplyukkal együtt a ház belső terének megosztását sejteti. A cserép edénytöredékek a ház betöltésének idejét az Árpád-kor első felére, legkésőbb a XII. századra helyezik (3. kép, 4. kép 1, 7. kép 1–2.).

3. sz. ház

Az ásatási szelvény középső részén mutatkozó házsor középső tagja. A nyésés után előkerült négyszögletes folt ugyanolyan sötét, hamus, humuszos földből állt, mint a 2. ház betöltése. A rétegezetségek nélküli betöltés eltávolítása után a nyezett felszíntől 24 cm-re előtűnt a ház padlója is. Az enyhén lekerekített sarkú, négyszögletes alaprajzú ház hosszabb oldala 320 cm, rövidebb oldala pedig 285 cm volt. A hosszanti tengely NY-DK-i irányú. Egymással szemben, a két rövidebb oldal közepén helyezkedtek el a tetőgerendát tartó ágasfák cölöplyukai. A NY-i falnál lévő, szabályos kör alaprajzú, 25 cm átmérőjű 1. cölöplyuk, a ház belsejében, a földfal előtt 5 cm-re mélyedt a padlóba. A szemben lévő, 2. cölöplyuk a pusztulás folyamán deformálódott, 28–34 cm-es szabálytalan alaprajzú lyuk lett. Mindkét cölöplyuk 38 cm mélységű volt. A ház eredetileg döngölt padlója elpusztult, csak az É-i oldalon maradtak meg belőle kisebb foltok.

Az ÉK-i sarokban volt a kemence, amelynek négyszögletes, majdnem négyzetes alaprajza volt. A hosszabbik 85 cm-es oldal a ház rövidebb oldalához idomult, a másik 80 cm-es oldal pedig a hosszabb, É-i oldalához simult. A nagyméretű pusztulás miatt nem lehetett pontosan megállapítani a kemence alakját. Pontosán kirajzolódott a 65 × 60 cm-es, lekerekített sarkú, négyszögletes alaprajzú tüzelőtér gyengén átégett alja. Agyagba rakott kövekkel szegélyezték. Az alsó kősor több darabja megmaradt az eredeti helyén, a ház padlóján szétszórt többi kő, méretei szerint a kemencéből származott. A kemencénél és a ház padlóján másutt is szétszórtva vastag paticsdarabok voltak, amelyek azt mutatják, hogy a köveket vastag tapasztás fedte, vagy szegélyezte. A kemence szája a házba nyúló sarkon volt, előtte hamus foltot lehetett látni.

A ház DNY-i részében egy nagyobb, téglalap alakú gödör került elő, mérete 45 × 70 cm volt. A gödörben egy nagyobb, 15 × 20 cm-es, 16–18 cm vastag kő helyezkedett el.

A ház bejáratát nem sikerült megfigyelni. Feltehetően a kemencével átlósan szemben lévő sarokban, a munkagödör közelében lehetett.

A szerény régészeti leletek a ház betöltésének idejét legkésőbb a XII. sz-ra kelteznek.

A ház K-i oldalán, a háztól 30 cm-re egy hulladék-gödört találtunk. Az ovális alaprajzú gödör átmérője 92

és 84 cm volt, és csak 30 cm mélységben maradt meg. Ebben a mélységben a fala függőleges az alja pedig vízszintes volt. A házban talált leletekkel megegyező korú cserepek voltak benne (3. kép, 4. kép 3, 8. kép 1–2.).

4. sz. ház

A kutatószelvény K-i oldalán került elő, É-i oldala a kiásás határán lévő földhányás alá nyúlt, ezért a ház ÉK-i sarkát nem lehetett feltárni. A nyésés után előkerült folt ugyanolyan jellegű, fekete, hamus, humuszos földdel volt betöltve, mint amilyen az előző házaknál is előkerült. A rétegek nélküli betöltés alatt a nyesett felszíntől számítva 12–17 cm mélyen megtaláltuk a ház padlóját. A ház alaprajza lekerekített sarkú, négyzet alakú, amelynek 3×3 m az oldala. A ház tengelye ÉNY-DK-i irányú, a tetőgerendát tartó ágasfák egymással szemben a NY-i és a K-i fal közepén állottak. Mindkét cölöplyuk a ház belsejében, közvetlenül a fal előtt, ahhoz éppen hozzáérve helyezkedett el. A NY-i fal előtti, 1. sz. cölöplyuk szabályos kör alaprajzú, 30 cm átmérőjű volt, és 30 cm-re mélyedt a ház padlójába. Vele szemben a K-i fal előtti cölöplyuk csak 28 cm átmérőjű volt, és 75 cm-re mélyült a padlóba. A cölöplyukat egy 40 cm átmérőjű, 25 cm mély gödörből ásták ki, betöltése jól látszott a gödör sötétebb földjében. A ház D-i fala előtt is voltak cölöplyukak, a fal közepe táján. Mindkettő 3. 4. sz. átmérője 22 cm volt, és 23, illetve 24 cm-re mélyedtek a ház padlójába. Mindkét cölöplyuk 18 cm-re volt a házfaltól, a kettőjük közötti távolság 20 cm. A 3. cölöplyuk pont középen volt, a 4. a DK-i sarokhoz, a bejáratához esett közelebb, a saroktól mért távolsága 108 cm.

A kemence az ÉK-i sarokban helyezkedett el, de csak egy 20 cm széles sávot lehetett belőle feltárni. Az égett felszín előtt a padló 4 cm-el mélyebb volt, mint a ház többi részén, így úgy látszott, mintha a kemence egy kis padkán lenne. Az égett folt, tüzelőtér mérhető szélessége 62 cm. A kemencemaradványból néhány kavics itt is előkerült, ami alapján arra lehet következtetni, hogy ebben a házban is a többi házban jobban megfigyelhető hasonlót építettek. A kemence szája itt is a ház belső terébe nyúló sarkon volt, gyakorlatilag tehát ezt a részt sikerült feltárni.

A DNY-i sarokban egy szabályos téglalap alakú, sekély, mindössze 6 cm mély gödör volt. 48 cm-es rövidebb oldala párhuzamos volt a ház déli falával, a hosszabb, 68 cm-es oldala pedig a NY-i fallal. A munkagödör a D-i faltól 26, a NY-i faltól 60 cm-re helyezkedett el.

A bejárat valószínűleg a kemencével szemben lehetett, itt ugyanis egy nagy kődarabot találtunk. A 62–50 cm-es, hasított kőlap lekerekített oldala pontosan beleillett a sarokba. A kőlap vékonyodó lapja a ház belseje felé nézett. Úgy tűnt, hogy ez a kő volt a lejárat utolsó lépcsőfoka.

A régészeti leletek a ház betöltésének idejét az Árpád-kor első felére, legkésőbb a XII. sz-ra kelteznek

(3. kép, 4. kép 4, 9. kép 1–2.).

5. sz. ház

A feltárt terület NY-i oldalán került elő. A nyésés után látható folt betöltése ugyanolyan fekete humuszos, hamus föld volt, mint a többi háznál. A rétegek nélküli betöltés alatt a nyesett felszíntől 32–46 cm mélyen került elő a ház padlója. Alaprajza lekerekített sarkú négyzet volt, a padló szintjén a ház egy-egy oldala 3 m volt. A ház NY-i és D-i fala felfelé haladva kissé ferde síkban kifelé szélesedik, így a nyesett felszínen a falak közötti távolság 320×315 cm. A másik két házfal függőleges. A ház tengelye ÉNY-DK-i irányú, a tetőgerendát tartó ágasfák cölöplyukai egymással szemben a NY-i és a K-i fal közepén találhatóak. A ház NY-i falánál lévő, többször megújított 1. cölöplyuk a ház belsejében, közvetlenül a fal előtt volt. Először kiástak egy 50×40 cm-es 38 cm mély gödröt és ebből egy 24 cm átmérőjű cölöpöt mélyítettek a padlótól mért 41 cm mélységig. Majd egy 30 cm átmérőjű lyukat találtunk, amelyet a korábbi gödörbe 56 cm mélyre ástak ki, a ház falától 20 cm-re. A szemben lévő oldal 2. sz. cölöplyukat eredetileg 69 cm-re ásták, a cölöplyuk külső széle túlhaladt a házfalon. A 2. cölöplyukat is gödörből ásták, amelynek csak a szélességét lehetett pontosan megmérni, ez 43 cm volt. A másik átlóját és mélységét már nem lehetett megfigyelni. A második cölöplyukat a ház falától 20 cm-re ásták a gödörből, és 95 cm mély volt. A cölöplyukak jól látszottak a gödrök betöltésében.

A ház keményre járt padlóján helyenként mintha lesározás nyomait láttuk volna. A padló a K-i oldal, a bejárat és a kemence felé erősen lejtett, a két oldal között 14 cm volt a különbség.

Az ÉK-i sarokban volt a kemence. Nagyon elpusztult, gyakorlatilag csak a négyzetes tüzelőtér maradt meg. Hosszabbik, 59 cm-es oldala hozzásimult a K-i falhoz, a rövidebb 44 cm-es oldal 6–8 cm-el húzódtott az É-i fal előtt. A feltárás folyamán a tűzhely szélein csak 3–4 szabálytalan alakú kődarab, vagy nagyobb kavics maradt az eredeti helyén, azaz a tüzelőtér körül, a többinek csak lenyomata látszott. A kemence szája valószínűleg a többihez hasonlóan a ház belső terébe nyúló sarkon volt.

A ház ÉNY-i sarkában egy ovális gödröt találtunk átmérője 70 és 85 cm volt. 42 cm mélyre ásták a ház padlójából.

A bejárat a kemencével szemben a DK-i sarkon volt. A menetelesen kiképzett bejárat 40 cm hosszan indult a ház előtt, 56 cm széles volt, az aljára azonban 30 cm-re szűkült. A bejárat keskeny, árokszerű kiképzéséhez igazították a ház szomszédos oldalait. A sarokban a bejárat előtt egy 40–35 cm-es, szabálytalan alakú, laposabb kődarab volt, ami küszöbnek tekinthető. A ház belsejében, közvetlenül a bejárat előtt, kisebb, szabálytalan alakú, átlag 18–22 cm hosszúságú kövek voltak. Ezek ugyan szétszóródhattak a kemencéből is, de származhattak a bejárat kövezéséből is. A ház padlója

a bejárattal szemben volt a legmélyebb. A nyesett felszíntől 52 cm volt a legnagyobb mélysége annak a nagyjából ovális alakú mélyületnek, amelyben legjobban letaposták a padlót. Lehetséges, hogy kövek is voltak benne (3. kép, 5. kép 1, 10. kép 2).

A régészeti leletek a ház betöltésének idejét az Árpád-kor első felére, legkésőbb a XII. sz. közepére kelteznek.

Leletek

Az 5. ház volt az egyetlen, amelyben értékelhető, jelentős darabokból álló régészeti leletegyüttes került elő. A cserepek és az állatcsontok egy csomóban helyezkedtek el a betöltött földben, a ház közepe táján. Gyakorlatilag egy adag háztartási hulladék megmaradt tárgyai, amelyeket a ház üregének feltöltése közben ideszórtak. A cserepek számbavétele közben azonnal feltűnt, hogy nincs közöttük egyetlen, az Árpád-kori leletegyüttesekben gyakori cserépbogrács töredék sem. Viszont előkerültek olyan töredékek, amelyekről feltételezhető, hogy különböző méretű, bográcsként használt edényekből származnak. Ezt az edénytípust, amelyik általában bográcsokkal együtt fordul elő, a közeli soroksári lelőhelyről gazdag formai variációkból ismerjük. A bográcsok és a fazekak közötti átmeneti forma. Széles, bogrács-szerű pereme van, felfüggesztésre szolgáló átfűrt lyukakkal. A perem szélesebb, mint az edény öble. A zömök edényttest hengeres formája alja felé kissé beszűkül. Vastag, vízszintes fenéke van. Az edény vállát és oldalát általában a fazekakon is látható két-két vonalköteg díszíti. A formai jegyeken kívül ez az edényfajta nyersanyaga alapján is kiválik a többi edény közül. Homokkal soványított agyagból készültek, eléggé durva, szemcsés a felületük. Vastag falú, nehéz edények, annak ellenére, hogy általában jól kiégttek. A szigetszentmiklói töredék belül vörös, kívül szürkésbarna színű, egy 16 cm peremátmérőjű edényből származik.

A bográcsszerű, mérete alapján inkább bögrének nevezhető edénynek vízszintesen kihajló, levágott szélű sima pereme volt. Az edény oldalát két vonalköteg díszíti⁴ (6. kép 1.).

Ebből az edénytípusból még három oldal és egy fenéktöredék került elő. Az edényfajta kialakulásáról és elterjedéséről még kevés adatunk van, a Soroksár-várhegyi jelenségek alapján csak annyit állíthatunk, hogy ezek az edények a XII. sz. végénél korábbi időszakban voltak használatban, a soroksári, III. Béla (1164–1192) rézpenzeivel datált leletegyüttesekben már nem fordultak elő.⁵

Nagyobb szerencsénk volt a többi edénytöredékekkel. Szinte mindegyik darabnak van valamilyen formai, díszítésbeli jellegzetessége, amelynek alapján besorolható a kora-Árpád-korra, de legkésőbb a XII. sz. közepéig, második feléig terjedő időszakra. Elsőként említjük egy belül fekete, kívül szürkésbarna, homokkal soványított fazék perem- és oldaltöredékeit. Kihajló, enyhén felmagasodó, külső szélén legömbölyített pereme van. Oldalát két benyomott vonalából álló hullámvonal köteg díszíti⁶ (6. kép 4.). A legtöbb perem, vagy oldaltöredék fekete, vagy szürkésfekete cserép. Az egyik legnagyobb darab egy belül vörös, kívül fekete, zömök testű, gömb alakú fazékból származik. Rövid hengeres nyaka volt, a perem átmérője 16 cm. A ferdén kihajló, gyűrűs perem alatt körömbenyomásokkal kialakított díszítősor van, az edény oldalán pedig finom, alig látszó benyomott vonalak futnak körbe-körbe. Más daraboknál előfordul, hogy a kihajló perem belső oldala enyhén síkozott. Az eddigiektől eltérő formája van egy barnásszürke fazéknak. Széles, majdnem vízszintes kihajló gyűrűs pereme van. A fazék vállát sűrű, bevéselt vonalköteg díszíti. A töredéken úgy látszik, mintha a fazék oldalát a váll alatt erőteljesen benyoták volna, tál-szerű formára. Az ilyen edényforma számomra ismeretlen, és feltételezhető, hogy ez a fazék készítés közben deformálódott ilyenre.⁷ (6. kép 2.). A kerámia leletek sorát egy nagymé-

4. Az edény teljes alakját a közelből, Ócsáról ismerjük. Esztergom-Szentkirály Árpád-kori háza közül is előkerült egy teljes egészében rekonstruálható edény. *M. Takács*: Die Árpádenzeitlichen Tonkessel in Karpatenbecken. Bp. 1986. 33. Taf. 6. 1–2.
5. Szerző ásatása 1987-ben. A kutatás eredményeinek ismertetésére a kötet következő, Beszámoló a Budapest-Soroksár-várhegyi középkori faluásatás eredményeiről, tanulmányban kerül sor.
6. A szigetszentmiklói edényhez hasonló edények kerültek elő Buda-Nyéken, az ásató szerint egy X. sz.-i házban. *Altmann* (1973) 222. 7. kép. A Veresegyház-ivacsai 1. házról előkerült edényt a ház többi leletével együtt XI–XII. sz.-ra keltezte az ásató. *Mesterházy* (1983) 154. 14–15. kép.
7. A XI–XII. sz.-i kerámialeletek rendkívüli nyersanyag és formagazdagságban kerülnek elő a temetőkből és a falvakból. A korszak általánosan elterjedt edényformái mellett ritkábban fellelhető, általában egy-egy területre, lelőhelyre jellemző edényformákat is ismerünk. Az összehasonlító, topológiai elemzéseknek ezért csak kisebb körzetekben van értelme még egy-egy földrajzi tájegységben belül is, olyan területeken, ahol például a mezőgazdasági és ipari tevékenység körülményei azonosak, a lelőhelyek (települések, temetők) ugyanabba a piackörzetbe tartoznak. Az átlagostól eltérő edényformák nagyobb számban fordulnak elő a fő kereskedelmi útvonalak mentén, például a Duna közelében, átkelőhelyekhez futó utaknál. Az átlagosnál gazdagabb összetételű a Duna-menti települések anyagi kultúrája is. Az itteni településekre a távolabbi területek jobb minőségű tartósabb fazekasárai is eljutnak. Ilyenek például a redukált égetésű, grafitall soványított, ausztriai edények, vagy a XII. sz. végén megjelenő, fehér, sárgásfehér budai tálak, palackok. Megfigyeltük, hogy a Buda és Pest körüli Árpád-kori falvakban az alföldi falvakhoz képest kevés a barna, szürkésbarna cserépedény, helyettük más edényfajtákat találunk. A pesti síksági falvak kerámialeletei két, egymástól élesen elválasztható csoportra oszlanak. Az egyik a falusi lakosságának az egész országban kimutatható, hagyományos, háziipari keretek között előállított termékeiből áll. Ezek a gyengébb minőségű, fekete, szürke, szürkésbarna edények. Kevés barna és vörös edény is van közöttük. Ma még kellő adatok hiányában csak homályosan látszik, hogy a kerámialeletek másik nagy csoportja a közeli, városi piacokról származik, a városi fazekasműhelyek terméke, vagy importáru. A XII. sz. második felétől kimutatható falvainkban a budai, óbudai típusú edények nagy számban való megjelenése. A jellegzetes, szürkés-fehér, fehér, sárga fazekak, bögrék mellett a palackok és tálkák sorozata gazdagítja a formakincset. A XII. sz. második felétől a városokban igen nagy számban megtalált import áruk, főként ausztriai edények, a falusi háztartásokban is nélkülözhetetlen felszerelési tárgyak voltak.

retű sütőharang peremdarabjai, és több morzsalékos egyéb részletei zárják.⁸

A megmunkált állatcsontok között volt egy határozatlan felismerhető szerszám, egy véso töredéke. Mindkét végét háromszögletűre vágták, és az éleket lecsiszolták. A többi, levágott, csiszolt darabról nem lehetett megállapítani, hogy mire szolgáltak.⁹

A megmunkálatlan állatcsontok a háztartási hulladékok elmaradhatatlan darabjai, amelyek általában étkezéssel vannak kapcsolatban. Ezeket vagy már nyersen, vagy darabolva és megfőzve, étkezés után lökték a szemétre.

6. sz. ház

Az 1989-ben folytatott feltárás során került elő, az egyesített kutatószelvény DK-i oldalán. A 2. és 3. házal egyvonalon helyezkedett el, a 3. háztól DK-re. A nyelés után kirajzolódó folt ugyanolyan fekete, humuszos, hamus föld volt, mint a többi háznál. A nyesett felszíntől 22–25 cm-re előkerült a ház padlója. A ház betöltésében nem találtunk rétegeket, és régészeti lelet is nagyon kevés volt benne. Alaprajza lekerekített sarkú négyzet alakú, egy-egy oldala 290–295 cm hosszú. A tengelye ÉNY-DK-i irányú, a tetőgerendát tartó ágasfák egymással szemben a NY-i és a K-i fal közepe táján állottak. A cölöplyukak külső egyharmada kissé kiívelődött a ház föld falának egyenes vonalából. Az 1. NY-i fal előtti cölöplyuk 22 cm, mélysége pedig 28 cm volt. A vele szemben lévő, 2. cölöplyuk 20 cm átmérőjű volt, és 37 cm-re mélyült a ház padlójába. Ennek a cölöplyuknak bolygatott volt a környezete, de nem lehetett megállapítani, hogy a bolygatás a cölöplyuk előzetes gödréből, vagy a ház pusztulásából származik-e.

Az egész házban megmaradt a keményre taposott padló. Vízszintesnek tekinthető, bár a K-i, a kemence felé eső oldalon 2–3 cm-el mélyebb volt.

A kemence az ÉK-i sarokban helyezkedett el. Omladéka egy 90 × 90 cm-es négyzet alakú foltban maradt meg. Két oldala a ház falához simult. A kemence szája valószínűleg a ház belsejébe nyúló sarkon lehetett. Az omladékat alkotó szabálytalan alakú kövek és az égett tapasztás darabok eltávolítása után kirajzolódott a kemence patkó alakú tüzelőtere. A K-i és az É-i oldalán 18–20 cm széles sávban 2–4 cm átmérőjű karólyukakat találtunk, egymástól szabályos, 8–10 cm közötti távolságra. A karólyukak nagyjából két sorban követték egymást. A kemencének a ház belső terébe nyúló NY-i oldalán is voltak elvéve karólyukak, de a másik, a házban lévő, D-i oldalon egy sem volt. A karólyukak, a kövek és a tapasztásnyomok alapján elképzelhető, hogy a kemencének csak a ház belső terébe nyúló oldalait építették kőből. A ház föld falához illeszkedő kemencefal csak karóvázra felhordott tapasztás volt, amelyet jól megtartott a házfal. A rekonst-

ruált patkó alakú tüzelőtér hossza 70 cm, szélessége pedig 50 cm lehetett.

A DNY-i sarokban a D-i faltól 35 és a NY-i faltól 70 cm-re egy trapézalakú gödör volt, 30 és 40 cm-es oldalakkal. A sekély gödör alja 20 cm-es kerek gödörben végződött. Az egésznek a mélysége 5 cm körül változott.

A bejárat pontos helyét nem sikerült megfigyelni, valószínűleg a tűzhellyel szemben lévő, DK-i sarkon, vagy annak közelében lehetett. Ezeket a részeket pár centivel mélyebben volt a ház padlója.

A régészeti leletek a ház betöltésének idejét az Árpád-kor első felére, legkésőbb a XII. sz-ra keltezik (5. kép 2, 11. kép 1–2, 3. kép).

Árok

A leletmentés során a házak közötti árokrendszer néhány jellemző részletét is feltártuk. Először csak kisebb árokszakaszok bukkantak elő a 2. és az 5. ház déli oldalán, de azonnal feltűnt, hogy elhelyezkedésükben a házakhoz igazodó szabályosság mutatkozik. Az árok mind a két háznál a ház falával párhuzamosan, attól 150 cm-re húzódott. A két elsőként feltárt árokrészlet párhuzamos volt egymással, és a közöttük lévő távolság 23 m. Betöltési anyaguk, metszetük és a pusztulás mértéke is azonosnak látszott. A kialakult körülmények miatt azonban csak a 2. háznál lévő 1. árok további kutatására volt lehetőség. A szelvény NY-i oldalán az 1. árok irányában kitűztünk egy 35 m hosszú, 4 m széles blokkot, amelynek keleti felében megtaláltuk az 1. árok betorkolását egy nagyobb, jelentősebb árokba (3. kép).

Ez utóbbi 3. árokból derékszögben ágazott le az 1. árok, és haladt a Duna felé. Az újonnan megtalált nagy árok a dombhát magasabb részén a Dunával párhuzamosan haladt ÉNY-DK-i irányban. A 2. háztól mért távolsága 20 m. Ebből a központi árokból sajnos csak a szelvényt keresztező 4 méteres szakaszát tárhattuk fel, egyelőre csak a metszetét ismerjük. A 3. árok betöltése ugyanolyan fekete humusz volt, mint a többi ároké, régészeti lelet nem volt benne. A teljes árok metszetét nem tudjuk rekonstruálni, mivel gyakorlatilag csak az árok alja maradt meg, 40–50 cm mélységben. A feltárt legnagyobb szélesség 180–200 cm volt, az árok metszete széles "U" alakú. Mindkét oldala enyhén ferde síkban halad felfelé, azonban a pusztulás mértéke miatt semmiféle támpontunk nem adódott a felső rész formájának, méreteinek elképzeléséhez. Feltevéseink szerint az 5. ház déli oldalán futó 2. árok is ebből ágazott ki. Mivel az 1. és 2. árkot is derékszögben indították a nagy, 3. árokból, ez utóbbi feltételezhető iránya is ezt mutatja.

1. árok

Nagyjából NY-K-i irányban haladt a Duna felé. A kiága-

8. J., Kovalouszki: Ásatások Szarvas-környéki Árpád-kori falvak helyén. ArchÉrt 87 (1960) 37, XII. t. 1–7.

9. Az állatcsontanyag feldolgozása folyamatban van.

zásnál mindkét árok egyforma mély volt, és a metszetek összemosódtak. Az 1. árok a Duna felé haladva a lejtős partoldalon egyre sekélyebb lett, végül a nyesett ásatási felületen elenyészett egy őskori gödörben. Nem ismerjük ugyan a középkori járószintet, de valószínű, hogy a nyesett felszíntől legalább 50–60 cm-rel magasabban volt, s ebben az esetben a Duna felé haladó árkok is jóval hosszabbak voltak annál, mint ahogy mi már megfigyelhettük.

Az 1. és 2. árok ilyenformán áthaladhatott az ásatási szelvény K-i felén feltárt, 4. házzal jelzett területsávon is. Az 1. árok a leágazást követő 8 méteres szakaszon 180 cm széles volt. Ennél a pontnál az árok kettévált, egy 18 m hosszúságú északi, és egy rövidebb, 11,5 m hosszú déli ágra. Az északi ág 150 cm-re haladt el a 2. ház DNY-i fala előtt, majd a ház DK-i sarkától 3 méterre elenyészett egy őskori gödörben. Teljes keresztmetszetét nem lehet rekonstruálni, mert az árokból csupán csak az alsó, 35–40 cm mély részlet maradt meg. Az árok alját technőszerűen ásták ki, az árokkal pedig megközelítőleg 45 fokos szögben, eléggé szétterülve emelkednek a felszín felé. Az árok szélessége a nyesett felszínen 80 cm volt, ami arra enged következtetni, hogy az árok szélessége az Árpád-kori járószinten jóval meghaladta az egy métert. Ha a félig földbeásott házak mélységét 60–80 cm-re rekonstruáljuk, akkor az árok mélysége is legkevesebb 1 méter volt. Az 1. árok déli szakasza keskenyebb volt, mint az északi. A nyesett felszínen 65 cm széles és 28–30 cm mély volt. Ennek az oldalai is felfelé kiszélesedtek, ami azt jelenti, hogy az Árpád-kori járószinten a két árok egyetlen, nagyobb, széles árkot alkotott, amelynek szélessége a 2 métert is elérhette. Mivel az árok déli ága 25 cm-el magasabb volt, mint az északi, felmerült, hogy kettős aljú árok profilja az árok megújításával is kialakulhatott. A két árokszakaszhoz, mint egy nagy széles árok két mélyületének egy időben való használatát mutatja a két árokszakasz teljesen megegyező betöltése, a fekete humuszos föld, és a földben talált tárgyak azonossága. Jellegtelen őskori cseréptöredékek, kevés állatcsont, és feltűnően sok sima felületű, szabályos formájú folyami kavics, "csiszoló kő" került elő. Az árkok egy időben való megszűnését mutatja a két árokszakra keresztben megépített szabadon álló kemence.

A szelvény D-i felében feltárt 2. árokból sokkal kisebb, mindössze csak egy 12 méteres szakasz került elő. A NY-i irányban való kutatást a körülmények nem tették lehetővé. A 2. árok az 5. és a 3. ház között haladt a Duna felé. Az 5. ház déli oldalán lévő bejárattól 150 cm-re, és a 3. ház északi oldalától is 150 cm-re húzódott. A nyesett felszínen mért szélessége 100–80 cm, legnagyobb mélysége pedig 40 cm volt. Az árok K-i vége a partrészletnek nagyjából ugyanabban a sávjában egy őskori gödörben enyészett el, mint az 1. árok K-i vége. A rendelkezésünkre álló adatok alapján úgy tűnik, hogy ez az árok keskenyebb lehetett, mint az 1. árok, de ugyanolyan mély volt. Betöltése a benne lévő

régészeti leletekkel együtt ugyanolyan volt, mint az 1. és a 3. ároké. Ezek az adatok azt mutatják, hogy az árkok egy időben voltak nyitva, és egyidőben, tervezett módon szüntették meg azokat. A lelőhely más részéről lehordott humusszal töltötték be az árkokat, ezért találhatók a fekete humuszban őskori cseréptöredékek.

Szabadon álló kemence

A legmagasabb tengerszint feletti magasságban, a lelőhelyet vastagon borító, áradmányos, agyagos talajban már előbukkant egy paticsos folt. Az agyagból tapasztott kemence földdel keveredett omladéká átlag 25 cm magas, 140 cm átmérőjű halom formájában terült el a bolygatlan homokos talajon. Az omladék déli oldalán kirajzolódott a kemence sötét, humuszos földdel betöltött, mélyített előtere. A feltárás közben jól látszott, hogy magát a kemencét az 1. árok északi ágára, előterét pedig a déli ágra építették. Tengelye derékszögben keresztezte az árkokat, teljes hosszában túlnyúlt mindkét árkon. Az omladék letisztítása után először a kemence nyugati oldalát tártuk fel. A felső omladék rétegben föld volt, kevés paticsal és néhány, jellegtelen Árpád-kori cseréppel. Néhány helyen az oldalfalon a boltozat indítása is megmaradt, így rekonstruálni lehet a kemence lapos, papucs alakú formáját. Belső magassága nem igen haladta meg a 30 cm-t. Feneke vékony, keményre tapasztott, egy rétegű lap volt. A belső tér hossza 140 cm, szélessége pedig 125 cm volt. Szája DK-re nyílt, alja a szája felé 12 cm-t lejtett. A kemence szájának szélességét nem lehetett pontosan meghatározni, azonban az előtér kialakításának módjából arra lehet következtetni, hogy nem lehetett szélesebb 40 cm-nél. Nem volt külön épített nyaka, az előtér közvetlenül a fenéklaphoz csatlakozott. Az ovális alakú kemencéhez nyújtott szívalakú előtér csatlakozott, 2 m hosszú, és 180–45 cm széles volt. A kemence szája előtt 16 cm-re mélyedt, vége felé enyhén emelkedett, a nyesett felszíntől mérve itt csak 10 cm mély volt. Humuszos földdel volt feltöltve, égéstermék nem volt benne. Az Árpád-kori járószinttől mérve ez a kemence teljes egészében földbemélyítettnek látszik. Az 1. árokba építették, előtere fokozatosan mélyült a felszínről, a legmélyebb pontja majdnem az árok alján, a felszíntől számítva 90–100 cm mélyen volt.

A kemence vékony alja és az oldala gyengén volt átégve, ami azt mutatja, hogy nem volt hosszú ideig használatban. Ennek valószínűleg az lehetett az oka, hogy az első eső alatt elázott. Ugyanis az alatta lévő, betemetett árkok mai napig is vezetik a vizet, ami a magasabban fekvő részokről szivárog a Duna felé (3. kép, 4. kép 2, 10. kép 1.).

Leletek

Az árkokat betöltő földben apró jellegtelen, Árpád-kori cserepek voltak. Akadt közöttük két, bevéselt vonallal díszített oldaltöredék. Kevés állatcsontot találtunk, vi-

szont feltűnően sok, nagyobb lapos folyami kavics volt az árok alján.

A házak között, különösen a két árokkal közrefogott területen valószínűleg szabad tűzhelyek voltak. Erre mutat néhány, kisebb, kormos, faszenes, hamus folt, amelyekben szerény régészeti leletek voltak.

Leletek

Az ásatási területről az egyetlen kiegészíthető edény a 2. háztól É-ra, egy kormos, hamus foltból került elő. Fekete színű, gömbtestű, zömök fazék, vízszintesen kihajló, felmagasodó szélű, gyűrűs peremmel. Alatta a fazék nyakán körbefutó, benyomott, széles tagokból álló hullámvonal van. A vállon és a fazék öblén bekarcolt, sűrű vonalköteg fut körbe. Az edény formája és a díszítés alapján az Árpád-kor közepére, legkésőbb a XII. sz. 2. felére tehető (6. kép 6.).¹⁰ Ugyanebből a cserépcsomóból belül fekete, kívül barnásfekete, apró, finom besímitásokkal díszített oldaltörödékek is előkerültek. A többi, homokkal soványított jellegtelen cseréptörödékek feketésbarna színű volt.¹¹ A cserepek között két, hasított csiszolt állatcsontot is találtunk.

A 3. ház melletti gödörben négy megmunkált állatcsont, és csak egyetlen kerámiatörödékek volt. Egy belül szürke, kívül fekete fazék fogazott mintasorral díszített darabja.¹²

Kétségtelen, hogy a feltárásból igen kevés régészeti lelet került elő. Az 5. házból és a többi helyről származó leletek azonban egyértelműen mutatják a házak XI–XII. sz.-ban való használatát. A Szigetszentmiklós-üdülősori edényfajták hazánk más XI–XII. sz.-i lelőhelyeiről is ismertek, a korszak jellegzetes edényformái. Igen jelentősek a bográcsszerű fazéktörödékek, amelyek a dél-pesti határ falvaiban igen nagy számban fordultak elő. Korhatározó szerepük van (6. kép 1.). Az utóbbi évek ásatási eredményei alapján megállapíthatjuk, hogy a XII. sz. közepe táján eltűntek az anyagi kultúrából, tömeges használatuk tehát a korábbi időszakra jellemző.¹³

Tulajdonképpen már a feltárási folyamán megfigyeltünk néhány olyan régészeti jelenséget, amelyek mindegyik háznál azonosak voltak. Elsősorban a méretek, a tájolás, a kemencék helye az ÉNY-i sarokban, készítették arra a feltételezésre, hogy itt egy kora-Árpád-kori település volt. A házak egy időben való megszüntetését pedig jól láthatóan mutatták a megszüntetést mutató azonos körülmények. A legfeltűnőbb jelenség a háza-

kat kitöltő, fekete humuszos föld előkerülése volt. Az egyforma, négyzetes, fekete házfoltok élesen kirajolódtak a lelőhely más korszakból származó gödreinek tarka foltjai között. Látszott, hogy a betöltéséhez szükséges földet a házak közül szedték össze, és az így megbolygatott őskori objektumok jó néhány cserepe a földdel együtt bekerült a házakba. A rétegezethez nélküli fekete föld teljesen betöltötte a házak üregeit, egyenletesen beborította a kemencék maradványait, betöltötte a munkagödöröket és a cölöplyukakat. A házak tervszerű, tudatosan végrehajtott megszüntetését a felsorolt tényezők mellett a kemencék lebontása is mutatta. A legalsó kősorokat is elbontották. A Csepel-szigeten ritka, értékes köveket nagy gondossággal összeszedték és elvitték. A szétégett, széttöredezett alaktalan kődarabokat és a folyami kavicsokat otthagyták, illetve szétszórta a feldúlt házakban. A folyami kavicsokat könnyen pótolhatták a Dunából, vagy a Csepel-szigeten több helyen kibukkanó dunai kavicsos földrétegekből.

A házak egyidőben való lebontásának ténye a házak egy időben való használatát mutatja. Néhány kisebb részletől eltekintve azt mondhatjuk, hogy a házak egyformák, a kora-Árpád-kori falusi lakóházak legnagyobb számban ismert háztípusába tartoznak.¹⁴

Az utóbbi években Pest megyében is több, hasonló ház előkerüléséről van tudomásunk, de csak a Veresegyház-ivacsi és a Visegrád-várkeri faluásatás tudományos eredményeit találjuk a szakirodalomban. A Veresegyház-ivacsi házak a bennük talált régészeti leletek tanúsága szerint a X. és a XIII. sz. eleje közötti időszakban követik egymást, de vannak közöttük olyanok, amelyek egyértelműen XI–XII. századiak. A Visegrád-várkeri faluban is vannak a szigetszentmiklói házakkal egykorú lakóházak. Így tulajdonképpen szerencsés helyzetben vagyunk, mert a szigetszentmiklói falut egy közeli alföldi, és egy közeli dunántúli, hegyvidéki faluval hasonlíthatjuk össze. Mind az öt Szigetszentmiklós-üdülősori ház félig földbe mélyített lakóépítmény. Lekerékített sarkú négyzetes, vagy négyzethez közelálló négyszögletes alaprajzuk van. Egy-egy oldaluk 3 m körüli hosszúságú, ebből következik, hogy alapterületük 9 m² körül váltakozik. A 2. ház a legnagyobb, 9,61 m², a 3. ház 9,12 m², a 4. ház 9 m², ezekkel egyenlő 9 m² alapterületű az 5. ház, és a 6. ház a legkisebb, amelynek csak 8,6 m² az alapterülete. Házaink méretei szerint a kisebbek közé tartoznak. A közepes méretűnek tartott

10. A dél-pesti határ falvaiban igen sok, feltűnően rossz minőségű, gyöngye megtartású, fekete edénytörödéket találtunk. A rendkívül töredékes anyagból eddig nem sikerült egyetlen edényformát sem rekonstruálnunk. A szigetszentmiklói fazék is hasonló minőségű.

11. Feketésbarna, apró besímitásokkal díszített edénytörödékek az Árpád-kor legelejére is jellemzőek. Legközelebb Buda-Nyékéről ismerünk hasonlókat. X. sz.-i, kőkemencés házból kerültek elő. *Altmann* (1973) 223. 10. kép.

12. Az edények fogazott mintasorral való díszítése a XI. sz. végén, XII. sz. elején jelent meg, és terjedt el a magyar falvakban. *N. Parádi: Magyarország pénzleletes cserépedények.* ArchÉrt 89 (1963) 223. 1. kép 3.

13. Szerző ásatása 1987-ben. A kutatás eredményeinek ismertetésére a kötet következő, Beszámoló a Budapest-Soroksár-várhegyi középkori faluásatás eredményeiről, tanulmányban kerül sor.

14. A háztípus kialakulását és X–XII. sz.-i elterjedését legutóbb Mesterházy Károly foglalta össze a Veresegyház-ivacsi falurészlet feltáráásával kapcsolatban. *Mesterházy* (1983) 148–151.

Veresegyház-ivacsi házak 2–3 m²-el nagyobbak.¹⁵ A Budapest-Soroksár-Várhegyen feltárt hasonló korú házak is nagyobbak.¹⁶

A szigetszenmiklósi házak tájolása a 2. házat kivéve megegyezik, ÉNY-DK-i irányú, a 2. ház tájolása erre merőleges, ÉK-DNY-i irányú. Azonban a 2. ház négyzet alaprajzú, és ezért ennek is van egy ÉNY-DK-i irányú tengelye, ami által fő irányában párhuzamos a többivel.

A házak padlója a jelenlegi felszíntől számítva 80–90 cm mélyen kerültek elő. Ez az adat nem a házak valószínű mélysége, mert az Árpád-kori járósínt megállapítására nincsenek támpontjaink. Mint a bevezetőben említettük, a lelőhelyet borító agyagos áradmányos talajban semmilyen régészeti jelenséget nem figyelhetünk meg, a régészeti talajmunkát csak ennek a rétegnek az eltávolítása után kezdhettük meg. Így teljesen elpusztult valamennyi ház felsőbb része, a házfalak csak a nyesett felszíntől a padlóig érő magasságban maradtak meg. Ennek következtében a 2. ház padlója 30–32, a 3. házé 24 cm, a 4. házé 12–17 cm, az 5. házé 32–46 cm, és a 6. házé 22 cm mélyen került elő. Az adatok szerint a házak néhány cm-es eltéréssel nagyjából egyforma mélységűeknek tekinthetők. A 4. ház padlója került elő a legmagasabban, 12 cm mélyen, és az 5. házé volt a legmélyebb, -32 cm-en. A különbség 20 cm, ami valójában nem tekinthető lényeges eltérésnek.

Mindegyik háznak ágasfás, szelemengerendás nyeregtetője volt. Az ágasfák cölöplyukai a házak belsejében kerültek elő. A 3–6. házban egymással szemben voltak, a házak NY-i és K-i falának a közepénél. A 2. házban ugyanezek a cölöplyukak az É-i és a D-i falnál helyezkedtek el. A 2. és a 6. házban mindkét cölöplyukat a ház falába ásták, a cölöpök külső szélé kissé kiöblösödött a ház falsíkjából. A 4. házban közvetlenül a földfal előtt álltak a cölöpök, valószínűleg hozzáértek a falhoz. A 3. ház cölöplyukait 5–5 cm-el a házfal előtt találtuk meg, az 5. házban pedig mindkét cölöplyuk 20–20 cm-re volt a házfaltól. A 2. és az 5. házban lehetett azt megfigyelni, hogy a cölöplyukak helyén először gödröt ástak, és ebből mélyítették tovább a cölöpök helyét. A cölöplyukak átmérői nem voltak egyformák, előfordult, hogy még házon belül sem. A 2. házban 38 cm, a 3. házban 25 és 28 cm, a 4. házban 30 és 28 cm, az 5. házban 30 cm, és a 6. házban 22 és 20 cm vastag ágasfák voltak. Az 5. házban voltak a legmélyebb cölöplyukak (-95 cm), ahol többszöri megújítást figyelhetünk meg. Az egymással szemben lévő cölöplyukak csak a 3. házban voltak egyforma mélyek, a 2. és a 6. házban csak néhány cm volt a különbség, ennek nincs jelentősége. A 4. házban a K-i oldalon, a kemence mellett lévő cölöplyuk 45 cm-rel volt mé-

lyebb, mint a szembenlévő, és mélyebb volt az 5. ház kemence melletti cölöplyuka is. Ezek voltak a gödröből ásott cölöplyukak.

A házfalak függőlegesek voltak. A 2–4. házban döngölt padló volt, az 5. és 6. házban csak a keményre lejáró, letaposott föld jelentette a padlót. Sárosas nyomait csak a 3. és 5. házban lehetett megfigyelni, a ház É-i oldalán, a kemence közelében. Mindegyik padló a NY-i fal előtt volt a legmagasabb, és a K-i oldal felé lejtve kemence előtt volt a legmélyebb.

Mindegyik házban volt kemence. A 2. házban az ÉNY-i sarokban, a többi házban egységesen ÉK-i sarokban állt.

Mind az öt háznál a kemencével szemben lévő sarokon sejthető a bejárata. A 2. háznál ez a DNY-i sarok volt, a többinél a DK-i. A 2., 3. és 6. házban nem sikerült egyértelműen meghatározni a kiépített bejáratot, azonban a füst legegyszerűbb kivezetése miatt a kemencével szemben kellett nyílást hagyni, ami egyben a bejárata is volt. Az Árpád-kori házaknál többször megfigyelt lejtős bejáratot csak az 5. háznál találtuk meg. A ház belsejében, a bejárata előtt szabálytalan alakú, kisebb tört köveket találtunk szétszórva. Mivel nem voltak égettek, kormosak, nem találtunk rajtuk tapasztásnyomokat, és a kemence köveknél jóval kisebbek voltak, azt gondoljuk, hogy talán a bejárata előtti padló kövezéséből maradtak. Így erősítették meg a padló legnagyobb igénybevételnek kitett részét. Épített bejáratra gondolhatunk a 4. háznál is. A DK-i sarokba illesztett hasított kőlap a bejárata legalsó lépcsőfoka lehetett.¹⁷

A 3. 4. 5. 6. házban megtaláltuk az erre a háztípusra jellemző munkagödröket is. A 3. 4. és a 6. házban a kemencével átlósan szemben lévő háznegyedben helyezkedtek el, az 5. házban a kemencével egy vonalban, az ÉNY-i sarokban sejthető. Lekerekített sarkú téglalap alakú alaprajzuk van. A 3. ház 45 × 70 cm-es gödrében pontosan középen egy kő volt, amely jóval nagyobb volt, mint a ház padlóján szétszórt többi kő. A 4. ház 68 × 48 cm-es, téglalap alakú munkagödre a ház falával párhuzamosan helyezkedett el. A 6. ház trapéz alakú munkagödreben pedig középen kör alakú bemélyedés volt.

A házakban a felsoroltakon kívül nem találtunk semmilyen, a berendezési tárgyakra vonatkozó nyomot. A 4. házban a bejárata közelében, a déli fal előtt két teljesen egyforma, 22 cm átmérőjű cölöplyukat találtunk. 18 cm-re voltak a ház falától, egymástól 20 cm-re. Az azonosságok alapján úgy látszik mind a két cölöpöt egyszerre használták valamire. Rendeltetésüket csak találgatni lehet. A legegyszerűbb esetben talán a ház felszereléséhez tartozó tárgyakat, ruhaféléket akasztották rájuk, de lehetnek valamilyen munkaeszköz

15. *Mesterházy* (1983) 148.

16. *Szerző ásatása* 1987-ben. Részletes adatok a kötet következő tanulmányában találhatóak.

17. A kora-Árpád-kori házak lejtős bejáratát általában a ház egyik sarkán, a kemencével szemben találták meg. A lejárata lépcsős kialakítását a közeli Soroksár-várhegyi faluban több, XII. sz-i házban is megfigyeltük. A laza homokos talajban, a lejáratakat átvágó metszetekben élesen látszottak a lépcsőfokok. Az éles határvonalak azért maradhattak meg, mert a lépcsőket szilárd anyaggal, kővel, fával, lefedték.

tartozékai is.¹⁸

A lakóház belső terének megosztására utaló jelenségeket a 2. házban sikerült megfigyelnünk. Az ÉK-i saroktól 75 cm-re, 15 cm-rel a ház fala előtt egy 15 cm mély, 20 cm átmérőjű cölöplyuk volt. Az ágasfák ebben a házban jóval vastagabbak, 38 cm átmérőjűek voltak. A 20 cm átmérőjű cölöplyukkal szemben, a ház DK-i negyedében előkerült egy másik, kisebb karólyuk. Ennek átmérője csak 10 cm volt. A ház itteni, DK-i sarka egy őskori gödörbe nyúlt, ezért nem lehetett pontosan látni a bejáratot. Az egymással szemben lévő lyukak közötti távolság 190 cm volt. A cölöplyukak elhelyezkedéséből arra lehet gondolni, hogy a ház K-i oldalán egy keskeny, 75 cm-es sávot leválasztottak a kemencés lakótérből. A ház belső terének kezdetleges, a szigetszentmiklósihoz hasonló megosztást elsőként *Méri István* figyelte meg Kardoskúton. Az általa feltárt lakóház igen sok jellegzetességben eltért a szigetszentmiklósiól, nagyobb, téglalap alakú alaprajza volt, stb. A belső osztást mutató cölöplyukak a rövidebb oldallal párhuzamosan helyezkedtek el a ház K-i felében. Az így kialakított 160 cm széles házrészben volt a kemence, és vele szemben a bejárat. Az "osztófalat" többféle módon is kialakíthatták. Lehetett vesszőfonatból, de az is elképzelhető, hogy a gerendákra függesztettek fel valamit, pl. bőrt. Ez a kardoskúti ház legkésőbb a XII. sz. elején pusztult el.¹⁹

A szigetszentmiklósi házak legfőbb jellegzetessége a kövekből épített kemencék. Sajnos, a kemencéket a házak elhagyása után teljesen szétbontották, gyakorlatilag csak a tüzelőterek, és a tüzelőtereket közrefogó kemencefalak alja maradt meg.

A pusztulás mértéke nem tette mindig lehetővé, hogy pontos méreteket kapjunk, de ezek a néhány cm-es eltérések nem változtatnak azon a megállapításunkon, mely szerint ezek a kemencék mind egyformák. Négyzethez közelálló, négyszögletes alaprajzuk volt. A 2. házban 94 × 80 cm, a 3.-ban 85 × 80 cm, az 5. házban 80 × 85 cm, és a 6. házban 90 × 90 cm volt a kemencék oldala. A 4. házban csak a tüzelőtér szélességét lehetett megállapítani. A tüzelőtér formája a 2. házban majdnem négyzet alakú volt (54 × 40 cm), a 3. házban ugyancsak majdnem négyzet alakú (65 × 60 cm), a 4. házban a 62 cm széles tüzelőtérnek csak egy 20 cm széles sávját lehetett feltárni. Az 5. házban is négyszögletes volt a tüzelőtér (59 × 44 cm), és csak a 6. házban volt az eddigiektől eltérő formájú, patkó alakú (40 × 50 cm). A 2., 3. és az 5. házban teljesen egyforma kemencék voltak, az építésmódjuk is azonos volt.

A kemencék pontosan illeszkedtek a házak sarkai-

ba. A kijelölt helyen, a földház derékszögű sarkaiban az alapterületnek megfelelő méretű helyen néhány cm vastagságú agyagot kentek a földpadlóra. Ez volt a kemence építésének első fázisa. A ház É-i falához illeszkedett a kemence rövidebb oldala, a K-i falához pedig a hosszabb oldala. A kemenceépítés következő mozzanataként a letapasztott agyaglapon 18–20 cm széles sávban kövekkel, a 2. házban nagyméretű folyami kavicsal körberakták a tüzelőteret. A köveket agyagba rakták. A kemence lefedése előtt elsimították a tüzelőtér felületét. A kemenceépítés befejezéseként a belső és külső oldalt is betapasztották, és a felületeket elsimították. Így a kemencék fala 20–25 cm-re megvastagodott. A feltárás folyamán a kemencefalak legalsó kősorából néhány a helyén maradt, és helyenként jól láthatóan megmaradt a többi kő lenyomata is. A 2. ház kemencéjének legalsó sora folyami kavicsból állt, s mivel ezek nagy része "in situ" volt, a különböző tapasztásrétegeket is el lehetett választani.

Részleteiben eltérő építési módot figyeltünk meg a 6. ház kemencéjénél. A patkó alakú tüzelőtér K-i és É-i oldalán, tehát a kemencének azon a két oldalán, amelyek a házfalhoz idomultak, 18–20 cm széles sávban karólyukakat találtunk. A 2–4 cm átmérőjű karólyukak 8–10 cm-ként párosával követték egymást. A kemencének a ház belső terébe nyúló, NY-i oldalán is volt egy pár karólyuk, de a negyedik oldalon egy sem volt. Kövek és azok lenyomatai csak a kemencének a ház belső terében lévő oldalain voltak. A házfalhoz épített kemencefalak ezek szerint karóváza felhordott tapasztással készültek, csak a szabadon álló kemencefalakat építették kövekből. A karóváz alkalmazása nem túl gyakran, de előfordult az Árpád-kori kemencék építésénél. Legközelebb a Budapest-Soroksár-várhegyi faluban találtunk ilyeneket. Itt például egy olyan kőkemencét is feltártunk, amelyiknél az egész kemence karóváza épült.²⁰

A szigetszentmiklósi 4. házban a kemence a ház padlójából kiemelkedő, 4 cm magas padkára épült. A padka szélén elmosódott a kövek lenyomata, de mivel a tüzelőtér feltárt keskeny sávjában találtunk köveket, úgy gondoljuk ez a kemence is kőből épült. Padkás, agyagba tapasztott kőkemence volt a közeli Veresegyház-ivacsi 1. házban. A ház K-i sarkában állt, szétszóródott köveit a háznak ebben a negyedében találták meg. A házat méretei, jellegzetes, alaprajza, és a betöltésből előkerült leletanyag alapján *Mesterházy Károly* a XI–XII. sz.-ra keltezte.²¹

A szigetszentmiklósi házakhoz, kemencékhez hasonló, ugyanerre az időszakra tehető házak a *Méri István* és *Kovalouszki Júlia* által feltárt Visegrád-várkerti

18. A cölöplyukak elhelyezkedése kizárja, hogy azok a tetőszerkezethez, vagy a bejáratához tartozhának.

19. *Méri* (1964) 15. 3. kép.

20. *Szerző ásatása* 1987. A karóvázas kemenceépítés honfoglaláskort megelőző előzményeire Szabó János Győző hívta fel a figyelmet, *J. P. Ruszanova* A Dnyeper és a NY-i Bug közötti terület VI–IX. sz-i településeinek bemutatásával kapcsolatban. *Szabó J.* (1975) 50. *Méri* (1952) 64.

21. *Mesterházy* (1983) 134, 154. 6, 14–15. kép.

faluban is megtalálhatók. A házak egy bizonyos csoportjáról van szó. Ezekben a kemence a bejárattal szemben lévő sarokban helyezkedett el, szájuk nem a bejárat felé, hanem arra keresztben nyílt. ²² Ilyen kemencékre gondolhatunk a szigetszentmiklósi 3., 4. és 6. háznál. Ez az elrendezés pontosan megfigyelhető volt a szigetszentmiklósi 5. háznál, amelyben szerencsénkre megmaradt a ház lejtős bejárata is. A kemence tüzelőtere körüli kövek lenyomatai pontosan megmutatták, hogy a kemence szája a ház belső terébe nyúl, egyetlen szabad sarkon volt. Az eltérő tájolású, 2. házban ugyanezt láthattuk, a kemence szája itt is a ház belső terébe nyúló szabad sarkon mutatkozott. A szigetszentmiklósi kemencék azonban egy lényeges mozzanatban eltértek a visegrádiaktól, amelyek szabálytalan alakú kövekből, kötőanyag nélkül, boltozat-szerűen épültek. ²³ A szigetszentmiklósi kemencék köveit viszont agyagba rakták, és a felépült kemencét kívül-belül betapasztották. Hasonló módon készültek a Veresegyház-ivacsi kemencék is. ²⁴

Ma még nem tudjuk, hogy ez a technikai eltérés mit jelent, időbeli eltérést, vagy az egyes falvak lakóinak ethnikai különbségét mutatja. A szigetszentmiklósi kerámialeletek sajnos nem visznek közelebb a válaszhoz, mert az 5. ház kronológiai kérdések szempontjából fontos leletei is csak tág időhatárok meghatározását teszik lehetővé. Ez az időszak a XI. században kezdődik, és a XII. sz. közepe táján ér véget.

Ha végigtekintünk a kárpátmedencei X–XII. sz-i, publikált kőkemencés házak során, kiderül, hogy a szigetszentmiklósi házak több tényezővel gazdagították az általános képet. A köves kemencék földrajzi elterjedéséről már korábban meg lehetett állapítani, hogy olyan alföldi, síkvidéki falvakban is előfordultak, ahol nehezen jutottak kövekhez. ²⁵ A Csepel-szigetre szánt hasított termésköveket a Dunán is át kell szállítani. Szigetszentmiklóson csak a 2. házban volt olyan kemence, amelyben folyami kavicsokat használtak. Ezeket vagy egészben, vagy ketté hasítva találtuk. Ma is előfordulnak felszínre bukó dunai kavicsrétegek a közelben. Ez azt mutatja, hogy lakosság döntő többségének olyan építőgyakorlata, tapasztalata, hagyománya volt, amely a hasított termésköveket tartotta a kemence legfontosabb építőanyagának. A kövek nagy értékét mutatja, hogy azokat a házak megszüntetése után gondosan

összeszedték, csak a kicsi, széttöredezett, szétégett darabokat szórták szét a padlón.

A kemencék méretük, formájuk és a házban való elhelyezkedésük alapján X–XI. sz-i hagyományokat tükröznek, azonban ennek az időszaknak a kemencéinél még nem látjuk a kövek agyagbarakását, és a kemencék betapasztását. Nem lehet pontosan megállapítani, hogy mikor jelennek meg a szigetszentmiklósi típusú kemencék, mikor kezdődik az az építési mód, amelyben a követ és az agyagot együtt alkalmazzák. Inkább az az időszak közelíthető meg, amikor megfogatkozik az egyes falvakon belül a kőkemencék száma. A XII–XIII. sz-i falvak földházaiban a különböző megoldásokkal kialakított földbevéjt agyagkemencék az általánosak, azok a házak pedig, amelyekben kőkemencék vannak, egyéb lényeges vonásaikban is eltérnek a többi háztól. A kő és agyagkemence azonos időszakon belüli használatát legközelebb a soroksári falu V. munkahelyén figyelhetjük meg. Két, egymásra merőleges tengelyű, részben egymás fölé épített házat találunk. Egyikben a DK-i sarokban agyagbarakott, négyszögletes köveskemence volt, a másik ház ÉK-i sarkában pedig agyagkemencét találtunk. A két házat egyenletesen betöltő hulladékból III. Béla rézpénzeit szedtük össze. ²⁶ XIII. sz-i kőkemencét több helyen találtunk a dél-pesti határban. Patkó alakú kőkemence volt a Soroksár-Haraszti úton feltárt két osztású, vert agyagfalú ház kisebb helyiségében is. A válaszfal mellett helyezkedett el, hátsó falát a házfalba építették. Tengelye párhuzamos volt a válaszfallal, szája pontosan szemben volt a bejárattal. A ház többszöri, későbbi átépítése során is ugyanezen a helyen volt a kemence, végleges elbontása a XIV. sz-ra tehető. Ugyanezen a lelőhelyen egy földbe mélyített XIII.sz-i házat is feltártunk, a többször átépített kemencét először agyagból, majd alakatlan kövekből és agyagkoloncokból építették. ²⁷ A Budapest XXII. ker. Háros úton lévő Csót falu eddig ismert, egyetlen, XIII. sz-i házában is kőkemence volt, különböző méretű, gondosan faragott kváderekből. Ez utóbbi három kemencét kívül-belül vastagon betapasztották. A kőkemencék mintájára agyagkoloncokból is épült kemence a Soroksár-várhegyi faluban. A ház üregét és kemencét is betöltő hulladékban III. Béla rézpénzét találtuk. ²⁸ A fenti kiragadott példák mutatják, hogy a kőkemence építése hosszú, évszázadokon ke-

22. J. Kovalovszki: A Visegrád-várkerületi Árpád-kori faluásatásról. A magyar falu régésze Méri István 1911–1976. Cegléd, 1986. 62. Ásatási alaprajz.

23. J. Kovalovszki: Árpád-kori falukutatásunk újabb eredményei. Középkori régészetünk újabb eredményei és időszakos feladatai. Bp. 1985. 44.

24. Mesterházy (1983) 151–153.

25. A Heves-megyei Magyarád falu két X–i. sz-i, és az egyik Poroszló-rábolyi XII. sz-i kőkemencés házzal kapcsolatban Szabó J. Győző foglalkozott a háztípus kialakulásának és földrajzi elterjedésének kérdésével. A környező, és a távolabbi DK-európai országok publikált telepásatásai alapján megerősíti Méri István korábbi megállapításait, mely szerint a magyarság kőkemencés házaiban a keleti szlávok kulturális hatását lehet kimutatni. Méri (1952) 64–65. Szabó J (1975) 49–56.

26. A két ház közötti időbeli különbség meghatározása nagyon nehéz. Csak a házak eltérő tájolása alapján gondolhatunk arra, hogy a köves-kemencés ház lehetett a korábbi. Ennek ÉNY-DK-i tájolása eltér a többi ház tájolásától, azokétól, amelyek az első lakóépítményeknek tekinthetők ezen a területen.

27. Szerző publikálatlan, megkezdett ásatása 1991-ben.

28. Szerző ásatásai 1987-ben és 1990-ben.

resztül élő gyakorlat volt. Azonban a kőkemencék egy bizonyos fajtája, a szigetszentmiklói típusú kemencék, meghatározott méretű, és belső beosztású házakban található. Ezek a házak négyzetes alaprajzúak, ágfás, szelemengerendás tetőszerkezettel. A bejárattal szemben helyezkedik el négyzetes alaprajzú, tapasztott kőkemence, amelynek a szája a bejáratra merőlegesen, a ház belső terébe nyúló, szababodon álló sarkon volt. A kemencékkel átlósan lévő háznegyedben munkagödör van. Ez a lakóház az Árpád-kor első felére, a XI–XII. sz-ra jellemző. Kialakulása a IX–X. századba, a honfoglaláskorba vezethető vissza, amikor a magyarság a magával hozott építőhagyományait, lakáskultúráját az itt talált népek ugyancsak hosszú időszakra visszavezethető építőgyakorlatával ötvözte.²⁹

A szigetszentmiklói házak egyidejűségére a falurészlet alaprajzából is következtethetünk. A házak három sorban helyezkednek el, a közöttük lévő távolság majdnem egyforma. Ez mindenképpen arra mutat, hogy a településre kijelölt területet a családok között szabályosan kimérve felosztották. A szabályos kimérést a házak között kiásott, egymással szinte párhuzamosan futó árkok is mutatják.³⁰

Árpád-kori és későbbi, középkori falvaink tele voltak árkokkal. Ezek metszete, alaprajza, a faluban való elhelyezkedése rendkívül változatos, az árkok különböző funkcióit mutatja. Szigetszentmiklóson az eddigi megfigyeléseink szerint szabályos rendben húzódik az árokrendszer. Egy nagyobb árokból futnak ki a kisebb árkok. A csekély nyomokban megfigyelt nagyobb árok ÉNY-DK-i irányban halad a házak NY-i oldalán, ebből derékszögben ágaznak ki a házak hosszanti tengelyével párhuzamosan futó árkok és haladnak a Duna felé. Kettős rendeltetésűek voltak. Méreteikből látszik, hogy nem csak egyszerű vízlevezető árkok, ahhoz túlságosan mélyek és szélesek. A házakhoz tartozó földterületeket választják el egymástól, erőteljesen jelzik a földterületek határait. Nem tudjuk pontosan milyen mezőgazdasági tevékenység folyt az árkokkal határolt térségen belül, állattartás és földművelés is elképzelhető.

Az árkok egyelőre a földterület felosztása szempontjából jelentősek. A csekély nyomokban megfigyelt ÉNY-DK-i nagyobb árok valószínűleg igen nagy területen halad át a házak egy csoportjának NY-i oldalán. Több helyen előkerült hasonló, Tiszalök–Rázomon,³¹ Dunaújvárosban,³² Sarud–Pócstöltésen,³³ Budapest Soroksár-Várhegyen.³⁴ Több helyen meg lehetett figyelni, hogy ezekből a nagy árkokból kisebbek ágaznak ki a házak közé. Legközelebb Soroksár-Várhegyen és a Szigetszentmiklós Vízműtelepen találtunk ilyen ár-

kokat. Különösen az utóbbiak igen fontosak, mert az itteni, XIII. sz-i falurészletben ugyanannyi a távolság két árok között, mint a jó száz évvel korábbi üdülősori faluban. Ez az adat azt mutatja, hogy a Szigetszentmiklós É-i határában lévő, különösen nagy kiterjedésű, Árpád-kori lelőhelyen évszázadokon át ugyanolyan mérték szerint osztották fel a falu belterületét. A kimért területnek egyelőre csak a szélességét ismerjük, ez 23–26 m. Az üdülősori faluban az árkokkal kimért területen több család osztozott, akik egyforma társadalmi helyzetben, azonos gazdasági körülmények között éltek.

Az alföldi falvak árokrendszerének vizsgálata közben Méri István szétválasztotta a különböző rendeltetésű árkokat. Hangsúlyozta, hogy ezek a falu népének összefogásával készültek, nagy földmunkák voltak. Az állandó jellegű megtelepedés szándékát mutatják.³⁵ A szigetszentmiklói Árpád-kori falvak példája mutatja, hogy már, az Árpád-kor első felében kimutathatók a belterület szabályos felosztásának nyomai. A földterület mértékegysége a XI. századtól a XIII. sz. végéig változatlan volt. A 23–26 m széles területen korábban több család osztozkodott, a Vízműtelepen feltárt XIII. sz-i faluban azonban már csak egy-egy család élt az árkokkal határolt területen, a telken.

XIII. századi falu és fazekastelep a Fővárosi Vízmű telepen

A Szigetszentmiklós É-i határában hosszan elnyúló régészeti lelőhely D-i része a Fővárosi Vízműtelep területére esik. Évtizedek óta folynak itt a földmunkák, ami végül is a lelőhely nagy részének feltárás nélküli pusztulását eredményezte. 1989-ben a lelőhely D-i végén a Vízmű újabb medence létesítésébe kezdett, és a leletmentés megkezdése előtt hozzáláttak a felső talajrétegek elhordásához. Szerencsénkre még találtunk egy kevésbé bolygatott területet, ahol kitértük az újabb leletmentés szelvényeit. Az M0 autópálya hídjánál feltárt terület (Szigetszentmiklós-Üdülősor) és az új feltárás közötti területen jól láthattuk, hogy teljesen megsemmisültek az őskori telep és az Árpád-kori falu odaeső részletei. A Vízmű területén a lenyesett, sárga homokban sok gödör, verem, kemence, ház nyomait láttuk, de ezek korát már nem lehetett meghatározni.

A Vízmű 6. sz. kútja körül kezdtünk dolgozni, ahol a felszínen különféle cseréptöredékeket és faragott mészköveket találtunk. A korábbi kutatás erre a területre helyezte a középkori Szöllös falu templomromjait, amelyek a Vízmű építése előtt még jól láthatóan kima-

29. Szabó J. (1975) 55.

30. Méri (1952) 63., Méri (1962) 212.

31. Méri (1962) 214. 3. kép.

32. J. Bóna: VII. századi avar települések és Árpád-kori magyar falu Dunaújvárosban. Fontes ArchHung Bp. 1973. 3. 4. térkép.

33. Szabó J. (1975) 1. kép.

34. Szerző ásatása 1987.

35. Méri (1962) 211.–218.

gasodtak a dombháton. A feltárandó terület NY-i határán húzódik a Vízmű egyik főnyomócsövének 4 m széles árka, amelynek kiásásakor a helybéliek felfigyeltek az árokban lévő telepjelenségekre, a feldúlt falakra és sírokra. A régészeti munka során előkerült egy XIII. sz-i falurészlet 46 különálló objektuma, házak, árkok, szabadtéri tüzelőhelyek, szabadon álló kemencék, vermek, szemétdöbrök, kagylószárító és agyagkitermelő gödrök. A templomromokról kiderült, hogy azok egy XVIII. sz-eleji temetőkőpólna maradványai, ebből a korból származik a temető és a kerítőfal is. XVIII. sz-i kápolnát és a temetőt leszámítva, csak XIII. sz-i régészeti leleteket találtunk (1–2. kép).³⁶

A középkori falu maradványai két szelvényben helyezkedtek el. Az I. és az É-i szelvényt a falu egy-egy házcsoportjának feltételezett helyére tűztük ki, reméltük, hogy nagyobb összefüggő településrészletet vizsgálhatunk meg.

Az északi szelvényben csak egyetlen lakóépület, egy fölbeásott ház nyomai kerültek elő. A lelőhely legalacsonyabb részén előtűnt a ház lesározott, égett padlója, de az É-i oldal már elpusztult. A ház tengelye ÉNY-DK-i irányú volt, hossza 300 cm, mérhető szélessége pedig 200 cm. A ház falából kinyúló, két oldalán földbevéjt kemence a ház DK-i sarkában helyezkedett el. Az alaprajz formáját az átégett homok mutatta. A négyszögletes fölt egy-egy oldala 100 cm volt.³⁷

A lakóház felhagyása után a ház NY-i felébe egy szabadon álló kemencét építettek, amely túlnyúlt a ház NY-i falán. A négyszögletes, lekerekített sarkú kemence 115 cm széles és 100 cm hosszú volt, néhány helyen megmaradt az oldalfalak 10–14 cm vastag csonkja is. A kemence 28 cm széles szája előtt 80 cm mély, 100 cm átmérőjű hamus gödör volt, amely jellegzetes, XIII. sz-i edénytöredékekkel kevert kormos földdel volt tele.³⁸ A leletek korának meghatározását nagyban elősegítették a gödörben talált fehér kerámatöredékek, palackok és tálkák darabjai. Ilyen típusú edények a budai királyi palotában és a Várnegyedben kerültek elő nagy mennyiségben, a XIII. sz. közepének, második felének jellegzetes edényformái.³⁹

A kemencével szemben 10 méterre egy másik szabadon álló kemence került elő, É-i oldalába belevágtak egy Árpád-kori árkot, amelynek kevert barna földes betöltéséből szürke és fehér XIII. sz-i edénytöredékek kerültek elő. A kemence előterének NY-i oldala egy nagyobb gödörbe ért, amelynek figyelemreméltó, rétegezett betöltése volt. Szabályosan ismétlődtek a vékony rétegek. Alul égett, kormos föld, rajta vékony, elváló

agyagcsíkok. Égés nem volt benne. A leletanyag a legfelső, kormos földben volt, különféle, fehér, szürke, vörös cserépedények bevéselt vonalakkal díszített oldal- és peremtöredékei, XIII.sz-i edények darabjai. A szelvény NY-i részén négy kisebb, hamuval teli szabadtéri tüzelőhely is felszínre került, a gödör szélén karólyukakkal. Ezen a kis 3,3 × 3,5 méteres területen az Árpád-kori településrészlet szerkezetének többszöri, rövid időközökben történt változását figyeltük meg. A legkorábbi volt a koromcsíkos betöltésű gödör, ezt elvágta egy szabadonálló kemence, amelynek előterébe a 3. periódusban belevágtak egy árkot. Végül a 4. periódusban egy nagy cölöplyukat vertek félig a kemencébe, félig az árokba. A leletanyag mindegyik objektumnál ugyanarra az időszakra, a XIII. sz. közepére, második felére tehető.

A kemencék és a szabadtéri tüzelőhelyek együttesétől távolabb két, nagyobb méretű, szabadtéri tüzelőgödört találtunk. A kisebb gödör átmérője 100 cm volt, a szabályos köralaprajzú fölt élesen kirajzolódott a sárga homokban. É-i oldalán egymás mellett két egyforma, 40 cm átmérőjű cölöplyuk helyezkedett el, a gödör szélétől 8–10, egymástól 40 cm távolságra. A gödör rétegei szabályosan váltakozva helyezkedtek el egymás felett. A gödör aljának közepén átégett a homok, felette kormos faszenes csík volt, majd az egész gödör alját befedő, vékony tapasztás következett. Ez a rétegsor még kétszer ismétlődött. A tapasztott rétegek nem voltak erősen átégve, ami azt mutatta, hogy nem a tűz magas hőfokára volt szükség. A gödört eredeti rendeltetésének megfelelően négyszer használták. A régészeti leletek a tapasztás alatti kormos faszenes homokos földből kerültek elő, amelyek a koromcsíkokat borították. Az alulról számított 2. kormos földcsíkból két palacktöredék került elő, a bevéselt vonallal díszített oldaltöredékek között. A sárgás-fehér palacktöredék belső oldalán jól látszanak a készítés módjára mutató vastag hurkák.⁴⁰ A legfelső rétegben volt a legtöbb lelet, amelyek között több ausztriai redukált égetésű cseréptöredék is előfordult. A leírtakkal teljesen megegyező rétegezettséget találtunk egy másik, 147 cm átmérőjű gödörben. Ez tulajdonképpen kettős gödör volt, ugyanis belevágtak egy újabb, 100 cm átmérőjű kisebb gödört. Ennek is ugyanolyan rétegei voltak, mint a korábbi kettőnek. A kisebb gödör tapasztott, égett fenekén találtuk a leletegyüttes legjelentősebb darabját, egy szürke cseréptálka részletét. Jellegzetes XIII. sz-i edényforma, gazdag méretbeli és formai változatai ismertek Budáról.⁴¹

36. Az ásásatás eredményeinek részletes feldogozása: K. Irásné Melis: XIII. századi falu és fazekastelep Szigetszentmiklós határában. Nyomatás alatt.

37. A ház az Üdülősoron előkerültekhez hasonlít a legjobban. Tájolása és a négyszögletes kemence elhelyezkedése az üdülősori 2. házra emlékeztet.

38. Mért (1963) 273–275. 1. kép.

39. Holl (1963) 338. 6–9. kép.

40. Holl (1956) 181. 7–9. kép., Holl (1963) 370.68/2-3. kép.

41. Holl (1963) 336–339. 67/7. kép.

Feltűnt, hogy a koromcsíkokban egész vékony ágacskákból, vagy valamilyen száras növényből származó faszéntöredékek voltak. Méri István a Tiszalök-rázmói kemencékben talált hasonlókat. Ezekről megállapították, hogy hirtelen lánggal égő, kevés hőt árasztó szalma és fűfélék voltak, a füstölő kemencék fűtésére szolgáltak. A füstölő kemence előterébe felfüggesztették a húst, a felfűzött halat, vagy a sajtot, amelyeket a kemence száján kiáramló füsttel tartósítottak.⁴² A szigetszentmiklósi gödrök rendeltetése is a füstölés lehetett, a gödör szélén levő karólyukak a füstölésre szánt élelmiszer tartására szolgáltak.

Az É-i szelvény feltárása közben megállapíthatjuk, hogy valamennyi tüzelőberendezés, a település ugyanazon periódusába tartozik, tehát a kisebb nyílt tűzhegyek, füstölő gödrök, és a szabadonálló kemencék egy-egy házhoz tartozó, egyidőben használt tüzelőhelyek voltak. A földház megszüntetése és a vízvezető árok kiásása közti időszakban voltak használatban. A XIII. sz. közepén, a második felében szűntek meg, ezt mutatják a felhagyott üregekbe dobált háztartási hulladék edénytöredékei. A feltárás eredményei világosan mutatják, hogy az itteni falurészletben a ház, vagy a házcsoporthoz tartozó tüzelőberendezéseknek kijelölt helyük volt, amelyeket a lakóházaktól, gazdasági épületektől távolabb egy csoportban építettek fel. Az Árpád-kori falvak szabadtéri tüzelőberendezéseinek kialakulása a honfoglalást megelőző idősakra tehető. Bár a magyarországi avar telepeken is voltak hasonlóak, Árpád-kori külső kemencéink használatában azonban inkább a honfoglaló magyarság keleti hagyományainak továbbéléséről beszélhetünk.⁴³

A leletmentés legjelentősebb eredményei az I. munkaterületen kerültek felszínre (5. kép 3.). Sikertelen meghatároznunk a falurészlet alaprajzi részleteit, a dombhát tetején. A házak a hozzájuk tartozó egyéb építményekkel kb. 40 m széles sávban helyezkedtek el, amelyek ÉNY-DK-i irányban húzódtak. A szelvény közepén 28 × 14 méteres területen helyezkedett el az újkori temetőkápolna a körülötte lévő sírokkal, kerítőfallal. Elválasztotta a szelvény É-i és D-i részén feltárt jelenségeket, azonban néhány összefüggést mégis megfigyelhettünk a két terület között. A kápolna D-i oldalán a sírok között nem találtunk Árpád-kori jelenségeket, viszont a kápolna belsejében és az É-i oldalon lévő sírokat különféle gödrökbe, kemencékbe ásták. A sírok betöltésében sok Árpád-kori cserép, égett föld és paticsdarab volt. XIII. sz-i ausztriai fazékdarabokat is találtunk, bécsi fazekasműhely bélyeggel.⁴⁴ A kerítőfal K-i oldalán nem találtunk Árpád-kori jelenségeket.

Az Árpád-kori objektumok csoportosan kerültek elő az egész szelvényben. Három-négy periódus különböz-

tethető meg az előkerült jelenségek stratigráfiájából. Az I. munkaterület D-i felében a legkorábbi Árpád-kori településből egy szabadonálló kemence és néhány hulladékgödör maradt meg. Köztük húzódtott egy vízvezető árok, amely a természetes felszín lejtését követve haladt a Duna felé. Az árkot betemették és az elegyengetett területen nyílt szabadtéri tüzelőhelyeket létesítettek. A tapasztott aljú, rétegezett betöltésű tüzelőgödrök szabályos kör alaprajzúak voltak, átmérőjük hossza 92 és 115 cm között váltakozott. A gödrök szélén körben megtaláltuk az ágasfa karólyukát, és előkerültek a kicsi parázstartó gödrök is.⁴⁵ Itt ugyanazt a jelenséget figyeltük meg, mint az É-i munkaterületen, a szabadtéri tüzelőhelyek zsúfoltan egymás mellett helyezkedtek el, a lakóházaktól távolabb kijelölt helyen.

A tüzelőhelytől távolabb D-i irányban egy újabb Duna felé haladó vízvezető árkot találtunk, már csak 48 cm mély volt, szélessége pedig 110 cm. Alján kettős vájatot figyeltünk meg, az É-i rész mélyebb volt.

Az ároktól D-felé 6 méterre helyezkedett el a falurészlet legjelentősebb, feltárt építménye, egy különösen nagy alaprajzú, karóvázis falszerkezetű, kétosztású lakóház. Sajnos nem teljes az alaprajz, a ház NY-i része megsemmisült a Vízmű főnyomócsövének építésével kiásott 4 m széles árokban. Az É-i és a D-i falak 11 m hosszúságban maradtak meg, a közöttük lévő távolság, a ház szélessége 3,8 m. Válaszfallal két helyiségre osztották. A K-i, nagyobb helyiséget teljes egészében feltártuk, belső mérete 840 × 380 cm volt. A NY-i, kisebb helyiséget csak 200 cm hosszban találtuk meg, a ház NY-i fala a vízcsőárókban semmisült meg. A ház teljes hossza 11 és 15 m között lehetett. A ház NY-i traktusa volt a kisebb, hossza legfölsőbb 550 cm. A ház tájolása ÉNY-DK-i irányú, bejárata valószínűleg a déli oldalon volt (12. kép 1–2.).

Az építésmódra, a falszerkezetre vonatkozó adatokat az É-i fal feltárása közben figyelhettük meg a legjobban. A lekerekített U-alakú alapozási árok 25–40 cm széles volt, az ettől nagyobb átmérőjű gödröknél jobban kiszélesedett. A különböző méretű cölöplyukak sűrűn egymás mellett, nagyságuk szerint szabályosan váltakozva helyezkedtek el. Minden negyedik cölöp nagyobb volt, mint a közöttük lévő három. A nagyobb, 25–30 cm átmérőjű cölöplyukak áthaladtak az alapozási árkon, mélységük a nyesett felszíntől 30–40 cm volt. A kisebb cölöpök, inkább karók 12–15 cm vastagok voltak, ezek is áthaladtak az alapozási árok alján, de csak néhány centire. A ház ÉK-i sarka felé haladva nagyobb cölöplyukakat találtunk. Különösen nagy, szinte gödör volt a sarokban. A saroktól számított 3. nagy cölöplyukban megtaláltuk a gerenda letört hegyét, átmérője 26 cm volt. Az É-i sarokban lévő gödör

42. Méri (1963) 278–279. 3. kép.

43. I. Fodor: Árpád-kori külső kemencéink keleti párhuzamairól. Középkori régészetünk újabb eredményei és időszerű feladatai. Bp. 1985. 51–70.

44. I. Holl: Külföldi kerámia Magyarországon. BpR XVI (1955) 184. 58. műhelyjegy.

45. A magyarság néprajza. I. Zs. Bányai: Táplálkozás. Bp. év nélkül. 72–79.

a sarokcölöp kiemelésekor keletkezett, ebben volt a legmélyebb cölöplyuk. A keleti falat „támpillérrel” építették. A 30 cm széles alapozási árok 90 cm hosszan kinyúlt a ház É-i homlokzata elé. A K-i falban csak három 20 cm átmérőjű cölöplyukat találtunk, az egyikbe ugyancsak beletörtött kiemeléskor a cölöp hegye. Az É-i és a K-i fal cölöplyukaiban XIII. sz-i edénytöredékeket és egy csonteszközt találtunk. A ház déli falának alapozási árka csak nyomokban maradt meg, mert ez nem volt olyan mély, mint az É-i és a K-i fal alapozási árka. A DK-i sarok cölöplyukában is találtunk korhadtt famadarványokat, amelyek mutatják, hogy ez a cölöp is eltörtött a kiemeléskor. A cölöplyukak elhelyezkedése ugyan olyan ritmusú mind a két falon, a nagy cölöpök 120 cm-ként követik egymást, közöttük 3–3 kisebb cölöp volt. Az É-i házfalat 30 cm-rel mélyebbre alapozták, mint a D-it, aminek az lehet a magyarázata, hogy az uralkodó széljárásnak kitett oldalt erősebben kellett megépíteni. A válaszfal is alapozási árokba épült, a benne lévő cölöplyukak 20 cm átmérőjűek voltak.

A ház középkori járószintjét a kisebb helyiségben elpusztult kemence részlete mutatja. A kisebb a NY-i helyiség közepe táján helyezkedett el, közel az É-i falhoz. Az átégett, agyagból tapasztott 66 cm hosszú kemencefenékből csak egy 30 cm széles sáv maradt meg, a többi elpusztult a modern árokban. A kemence omladéka, az égett paticsdarabok szétszóródtak a NY-i helyiség É-i felében, 130 cm hosszú sávban befedték az É-i alapozási árkot, a ház külső oldalán lévő földet, követhető volt egy későbbi beásás a kagylószáritó gödör széléig.

A ház déli oldalán, a házfalal nagyjából párhuzamosan haladt egy árok, amely már csak 44 cm mély és 65 cm széles volt.

A ház időrendjének meghatározására a kétségtelesen nagy pusztulás ellenére is találtunk régészeti bizonyítékokat. A ház déli részét egy nagykiterjedésű kagylószáritó gödör bolygatta meg, amelyet a ház felhagyása után ástak ide. A gödör elvágta a válaszfalat, a ház déli homlokzati falát, és a házhoz tartozó déli oldalon lévő vizesárkot. A kagylógödör betöltésében nem sok, de annál jelentősebb XIII. sz-i edénytöredékeket találtunk.

A ház DK-i oldalán az árkon túl két *gabonásvermet* találtunk. A kisebb verem kör alakú szájának átmérője 165 cm, mélysége pedig 110 cm volt. A verem használat utáni betöltésében sok régészeti lelet volt, állatcsontok, vasdarabok és különféle cserepek. A leletegyüttes legjobb minőségű darabja egy finom kidolgozású, sárgásrózsaszínű bögre darabja. Jellegzetes, budai típusú bögre a XIII. sz. második feléből származó időszakból. A többi edény, fazekak, palackok, bögrék töredékei ugyanerre a korszakra tehetők.⁴⁶

Az I. munkaterület É-i felében is előkerültek karó-

vázás falszerkezetű *épületnyomok*. Határozottan kirajzolódott egy két periódusú, két osztású épület alaprajza, amelynek sajnos a D-i fele elpusztult. Jobban látszottak a második, kisebb alaprajzú épület nyomai. Az 5 m hosszú É-i fal 20 cm széles alapozási árokban állt. A sarkokon nagyobb, 20 cm vastag, köztük valamivel kisebb, 16–18 cm vastag karók helyezkedtek el. Az épület K-i és NY-i zárófalat, illetve a válaszfalat 250–300 cm hosszan figyeltük meg. Ezek alapozási árkában ugyanolyan cölöpök voltak, mint az É-i falban. Az épület elődje egy nagyobb épület volt, amelynek 7 m hosszú É-i fala közvetlenül a kisebb épület mellett húzódott. Ebből a falból csak a cölöplyukak 6–9 cm-es alja maradt meg.

A cölöp-karóvázás épület előtt ezen a területen *szabadtéri tüzelőgödörök* voltak. A 80 és 88 cm átmérőjű kikapasztott aljú gödrökhöz lejtős lejárattal csatlakozott, a gödörök közelében kikapasztott aljú *parázstartók* voltak. Ilyen tüzelőberendezéseket a közeli Soroksár-várhegyi faluban találtunk, 100 évvel korábbi falurészletben. A cölöpszervezetes gazdasági épület felépítése előtt a két szabadtéri tüzelőgödört feltöltötték, a barna homokos földben több korhatározó cserepet találtunk. A XIII. sz-ra általában jellemző edénytöredékek között több barna fazék peremtöredéke volt, olyan formájú edényekből származtak, amelyek Budán a XIII. sz. közepén, második felében jellemzőek. A barna színű edények legkésőbbi típusát alkotják.⁴⁷

Valószínűleg a favázás épülettel egy időben volt használatban a közelben lévő *szabadonálló kemence*. A lejtős előtér végében félig földbevéjt kemence tengelye É-D-i irányú volt, szája délre nyílt. A kemence nyakában két körbetapasztott, lekerekített sarkú négyzetes átmetszetű gerenda állott. Mind a két lyuk ugyanazzal a sárga homokkal volt feltöltve, mint a kemence és az előtér. A szabályos kör alakú kemence átmérője 105 cm volt, oldalfalai 20 cm magasságban megmaradtak. A kemence előtéréből egy fehér cserépbögrét emeltünk ki, amelyik az egyik gabonásveremben talált sárgásrózsaszín töredékhez volt hasonló.

A XIII. sz. folyamán, valószínűleg a század vége felé az I. munkaterületen feltárt épületek elpusztultak. Elképzelhető, hogy a házat lebontották, erre mutatnak a deformálódott cölöplyukak, és a lyukakba törött gerendavégek. A ház megújítására ezen a területen nem volt lehetőség, mert amennyire lehetett, már az első építkezésnél is kikerülték az őskori gödöregyütteseket. A szigetszentmiklósi ház helyét azonban nem hagyták felvélegesen, a megszüntetett falurészlet helyén *fazekastelepet* alakítottak ki. Négy kagylószáritó és 15 agyagkitermelő gödört tártunk fel, ezek a település legutolsó periódusából származnak.

A legjelentősebb *kagylószáritó gödör* a nagy lakóház középső részében volt, leletei mutatták a ház meg-

46. Holl (1956) 179–181.

47. Holl (1963) 339–340. 11. kép.

szűnésének idejét. A többi három, alaktalan gödör is a közelben volt, az I. munkaterület D-i felében. A gödröket egyenletesen töltötte be a folyami kagyló, a gödrök tetején volt egy-két kisebb háztartási hulladékot tartalmazó szemétkupac. Ezt a hatalmas kagyló mennyiséget már nem lehetett étkezési hulladéknak tekinteni, a kagylók felhalmozása ipari tevékenységre mutat. A Dunából kiszedett kagylókat további felhasználásra tárolták, szárították ezekben a gödrökben (5. kép.3.).

A kagylós gödröktől távolabb 30–32 méterre, az I. munkaterület északi felében 15 azonos jellegű és méretű gödröt tártunk fel. Mindegyiket őskori gödörbe, gödöregyüttesbe ásták, mivel az őskori gödrök agyagos betöltését jobban fel tudták használni a fezekas iparban, mint a bolygatatlan homokot. A gödrök némelyikében ugyanolyan leleteket, XIII. sz-i tárgyakat találtunk, mint a többi helyen. Az „agyagbánya” közel 260 m²-nyi területén más Árpád-kori nyomot nem találtunk. Megállapítható volt, hogy az *agyagkitermelő gödrök* a kagylószárító gödrökkel egyidőben, a település lakó objektumainak pusztulása utáni időszakban, de még a XIII. sz.-ban keletkeztek. Edényégető kemenjét sajnos nem találtunk.

A szigetszentmiklósi cölöpszerkezetes, karóvázis házhoz hasonló Árpád-kori falvainkban eddig nem került elő. A kutatás a földházakat tekinti a falvak jellegzetes építményeinek, bár egyre több, de még mindig rendkívül kevés adat mutatja, hogy a falvainkban igen jelentős számban föld fölötti építmények is voltak. Ezeknek a házaknak a falát különböző anyagokból, fából, téglából, paticsból, kőből, nem egyszer több anyag együttes alkalmazásával építették. A szűkszavú tudósításokból kiderül azonban, hogy a cölöp-karóvázis falszerkezetet igen széles körben alkalmazták. Különböző rendeltetésű épületek, köztük lakóházak is felszínre bukkantak az utóbbi évtizedekben. Székesfehérváron a Belvárosban,⁴⁸ Sopronban,⁴⁹ Győrben⁵⁰ XII–XIII. sz-i házak épültek ezzel a technikával. A kazincbarcikai kis alapterületű földvárban a földesúr lakóháza is cölöpszerkezetes faház volt.⁵¹ Tehát ez az építési mód sem korszakot, sem épülettípust nem jelöl, ezért a szigetszentmiklósi ház beilleszthető az Árpád-kori építmények sorába.

A következő problémakör a szigetszentmiklósi ház alaprajzával, és ebből következően a méreteivel kapcsolatos. Az Árpád-kori falvakban előkerültek az általa-

nos típust mutató földházaknál nagyobb építmények is. Tiszaeszlár-Bashalom 2. ház,⁵² a kardoskúti árokkal körülvett épület,⁵³ az ópusztaszeri pince⁵⁴ tanúsítja, hogy a falvak lakói rendelkeztek azokkal a technikai ismeretekkel, amelyek nagyobb épületek kialakításához szükségesek. A gödörházak között is akadnak olyanok, amelyek egy-két méterrel nagyobbak az átlagosnál, de ezek alapján véve nem térnek el a kisebbektől.

Építésmódban, alaprajzban a kardoskúti, téglalapozású ház hasonlít legjobban a szigetszentmiklósihoz. A kardoskúti ház két helyiségből áll. A 7 × 3,8 méteres, félig földbeásott téglafalú épületrészhez egy 3,8 × 3,8 méteres helyiség csatlakozott, ennek ágasfákkal erősített föld, vagy paticsfala volt. Így az épület teljes hossza 10,8 m, szélessége 3,8 m. A házat a XIII. sz. első felében használták.⁵⁵ A szigetszentmiklósi házról nem lehet ilyen pontosan megmondani, hogy a XIII. sz. melyik részében épült. Az előkerült régészeti leletek hulladékok, a század vége felé mutatnak, ami egyértelműen csak a falurészlet, és a ház pusztulásának, felhagyásának az ideje.

A szigetszentmiklósi ház tulajdonosa meghatározására könnyű lenne azt mondani, hogy a falu társadalmilag kiemelkedő családjáé volt. A feltárt telepjelenségekből azonban arra lehet következtetni, hogy ebben a falurészletben több ilyen ház is állt egymás mellett. Úgyanis megtaláltuk a lakóházakat kísérő építményeket. A legfontosabb adatokat az árkok elhelyezkedése mutatja. A feltárt ház mindkét oldalán árkok futottak. A ház D-i fala előtt egy keskenyebb, az É-i falától 6 méterre pedig egy szélesebb és mélyebb árok volt. A két árok közötti távolság 11 m. A lakóházon kívül ebben a sávban más épület, objektum nem került elő. A ház D-i árkanak külső oldalán, az árok és a ház közvetlen közelében ásták ki az élelemtároló vermeteket. A lakóház É-i oldalán levő árok túlsó, É-i oldalán találtuk meg a szomszédos lakóház szabadterei tüzelőhelyeit. Ezért a háztól É-ra lévő nagyobb és szélesebb árkot a két lakóterület, belső telek, közötti határoknak kell tekintenünk. A tüzelőhelyek és az árkok elhelyezkedése szabályosságot mutatott, három olyan sávot különíthetünk el, amelyekben egy meghatározott részen zsúfolódtak a gazdasági épületek, és a tüzelőberendezések. A sávokat árkok választották el egymástól. Az árkokkal határolt területek szélessége 25 m körül volt.⁵⁶

A feltárt jelenségek alapján rekonstruálni lehet az

48. *A Kralovánsszky: The settlement history of Veszprém and Székesfehérvár in the Middle Ages. Towns in medieval Hungary. Ed. by L. Gerevich. Bp. 1990. 86.*

49. *J. Gömöri: Die Erforschung der Gespanschaftsburg von Sopron. ActaArchHung XXVIII (197) 418–424., J. Gömöri: Sopron Lenin krt. RégFüz 40 (1987) 117. P. Tomka: Sopron Uj u. 23–25. RégFüz 24 (1971) 72. S. Tóth: Sopron Uj u. 18. RégFüz 22 (1969) 69.*

50. *P. Tomka: Régészeti adatok a győri, mosoni és soproni koraközépkori sáncvárok történetéhez. SSz XLI (1987) 148–150.*

51. *Zs. Miklós: Árpád-kori (XIII–XIV. századi) kisvárok Magyarországon. Középkori régészetünk újabb eredményei és időszéri feladatai. Bp. 1985. 147.*

52. *J. Kovalouszki: Településásatások Tiszaeszlár-Bashalmon. (Bronzkor, III–IV. és XI–XIII. század) Fontes ArchHung Bp. 1980. 30–31.*

53. *Méri (1963) 28–36.*

54. *K. Vályi: Árpád-kori falusi építmények a szeri monostor területéről. ArchÉrt 113 (1986) 225. 6. kép.*

55. *Méri (1964) 19–27*

56. *Az okleveles adatok alapján feltételezhető, hogy a szabályos telekformák a középkor korábbi évszázadaiban már elterjedtek voltak. „A kimérés, felosztás munkáját a szabályosság lényegében leegyszerűsítette, csak az egyenes vonalak, derékszögek kitűzését kívánta meg.”*

egyres telkek beépítését. A lakóházak az ÉNY-i határok közelében állottak, kisebb árok futott a ház D-i oldalán is. A kisebb árok külső oldalán a ház közelében voltak az élelmiszer tároló vermek, gödrök. A telek DK-i, a háztól legtávolabbi sarkán építették fel a szabadon álló kemencéket, füstölő gödröket, itt voltak a szabadtéri, nyílt tűzhelyek is. A gazdasági épületek, hulladék-gödrök is a háztól távolabb helyezkedtek el. A ház déli oldalán lévő kisebb árok az udvart választotta el a lakóháztól, és a lakóház körül elhelyezkedő beépítetlen területtől. Itt konyhakert, gyümölcsös is lehetett. Az udvar másik kerítése a szomszédos telekkel határos nagyobb árok volt.⁵⁷ A telek hosszúságát nem sikerült megállapítanunk, a jelenkori földmunkákkal elpusztult a házsor többi része is. A különös szerencse folytán megmaradt jelenségeket három, egymás mellett szabályos távolságra kijelölt belső telek építményeivel azonosítjuk. Világosan mutatják egy XIII. sz-i falu házainak szabályos alaprajzi elrendeződését.

A gazdag leletanyag, különösen a cserépedények jelzik az itteni lakosság életmódjának, gazdagságának jobb minőségét. A falu népe a Buda és Pest körüli piacokon változatosabb, értékesebb tárgyakhoz jutott, a háziipari termékek mellett külföldi árukat is vásárolhatott. Az ausztriai import kerámiaedények, a budai fehér és sárga asztali edényekkel a XIII. sz-i kerámia-művesség legjobb termékei.

A régészeti megfigyelésekből nem tudunk választ adni a falu megszűnésének okára. A XIII. sz. végén a fazekastelep is megszűnt, anélkül, hogy például az összegyűjtött kagylókat felhasználták volna. Lehetséges, hogy a terület felhagyása a környéken lejátszódó birtokos változásokkal volt összefüggésben. A XIII. sz. második felében két nagyobb, királyi adományozás volt a környéken, a margitszigeti domonkos apácák és a Háros-szigeti premontrei kolostor javára. 1270 után kialakult az apácák taksonyi birtokközpontja, adatok hiányában azonban nem tudjuk, ez a folyamat milyen változásokat okozott a környező falvakban. 1264-ben IV. Béla király a csöti (Háros-szigeti) premontreieknek adományozta a Csepel-szigeten lévő Háros falut. Ennek határleírásában említik Szőlőst, amely ekkor a vi-segrádi bencés kolostor tulajdona volt. Később, de nem tudjuk pontosan mikor, Szőlős a királyé lett. 1403-ban a király csepeli ispánja a szőlősi jobbágyokat is elküldte a margitszigeti apácák taksonyi birtokát meg-támadó, a környékbeli jobbágyokból toborzott csapat-ba. Szőlős falu a törökkorban is lakott volt, a XVI. sz. közepén elég jelentős összeg, 23008 akcse volt az adója.⁵⁸

Az 1988–89. évi leletmentések eredményeit látva, úgy tűnik, hogy az egész középkoron át jelentős Szőlős

falu területével nem azonosítható sem az Üdülősoron, sem a Vízművek területén feltárt településrészlet. Mind a két területen még az Árpád-kor folyamán megszűnt az élet. Ez a határrész a középkor későbbi évszázadaiban valamelyik itteni falu határának beépítetlen része, mezőgazdasági művelés alatt álló szántóföldje, vagy legelője lehetett.

IRODALOM- ÉS RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

- Altmann (1973) – J. Altmann: Előzetes jelentés a nyéki faluásatásról. BpR XXIII (1973) 219–227.
- Holl (1956) – I. Holl: Adatok a középkori magyar fazekasság munkamódszereihez. BpR XVII (1956) 177–193.
- Holl (1963) – I. Holl: Középkori cserépedények a budai várpalotából (XIII–XIV. század). BpR XX (1963) 335–386.
- Mesterházy (1983) – K. Mesterházy: Településásatás Veregyházon. ComArchHung 1983. 133–162.
- Méri (1952) – I. Méri: Beszámoló a Tiszalök-rá-zompusztai és a Túrkeve-mórici ásatások eredményeiről. ArchÉrt 79 (1952) 49–67.
- Méri (1962) – I. Méri: Az árkok szerepe Árpád-kori falvainkban. ArchÉrt 89 (1962) 212–218.
- Méri (1963) – I. Méri: Árpád-kori szabadban lévő kemencék. ArchÉrt 90 (1963) 274–281.
- Méri (1964) – I. Méri: Árpád-kori népi építkezésünk feltárt emlékei Orosháza határában. RégFüz II/12 (1964)
- Szabó J. (1975) – Gy. J. Szabó: Árpád-kori falu és temetője Sarud határában II. EMÉ XIII (1975) 19–68.
- ActaArchHung – Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungarica
- ArchÉrt – Archaeologiai Értesítő, Bp.
- BpR – Budapest Régiségei
- ComArchHung – Communicationes Archaeologicae Hungariae, Bp.
- EMÉ – Egrí Múzeum Évkönyve
- Fontes Arch Hung – Fontes Archaeologici Hungariae, Budapest
- RégFüz – Régészeti Füzetek (Magyar Nemzeti Múzeum)

J. Major: A telektípusok kialakulásának kezdetei Magyarországon. Településtudományi Közlemények 12 (1960) 42.

57. Az épületekkel beépített udvarhoz veteményes, szőlős, gyümölcsös vagy szérúskertek kapcsolódtak. Konyha, illetve zöldséges kertek általában mindenütt a belső telkeken voltak s, az udvarokon lehetett ek a gyümölcsfák is. I. Szabó: A középkori magyar falu. Bp. 1969. 44–49.

58. Szigetszentmiklós. Pest megye műemlékei II. Szerk.: D. Dercsényi. Bp. 1958. 145–146.

Villages de l'époque Arpadinne à la limite de Szigetszentmiklós

KATALIN MELIS, IRÁSNÉ

Village de 11–12 siècles rue Űdülősor

La route nationale „M0” autour de Budapest traverse un site archéologique d'une large étendue sur la côté de l'Est de l'île Csepel, à la limite nord de Szigetszentmiklós. Les fragments céramiques préhistoriques et médiévaux trouvés sur la surface montrent que le site s'étend de la trace de la route nationale au chantier de la Société des Eaux de Budapest. En 1988 et 1989, il y avait des fouilles archéologiques sur les territoires exposés.

Au nord du site, avant la construction du pont neuf, on a découvert une partie de village se composant de 5 bâtiments au chantier préhistorique. On examina un territoire de 4000 m², à la trace de la route nationale, sur le champ libre. Le sol fortement argileux, alluvial fut déblayé par machine, à peu près en 70 cm d'épaisseur. Après la recoupe les taches des fossés, des poches des déchets, des maisons fort détruites se sont dessinées. Sur le territoire suivant la direction Nord-Ouest - Sud-Est s'étendèrent les maisons, en 3 lignes, à damier. A la limite de l'excavation, un fossé plus grand de direction Nord-Ouest - Sud-Est a paru, duquel d'autres, moins grands passèrent vers le Danube, suivant la chute naturelle de la surface. Ces fossés, isolant les terrains, les zones intérieures, furent creusés entre les maisons, à 23 m l' un de l'autre.

On a découvert cinq maisons. Elles avaient le plan de rectangle, carré arrondi ses coins, ou semblant à ce type. L'un côté avait 3 m de longueur, d'où suit que la base soit 9 m². Elles étaient foncées sous sol à demi, avec une construction de toiture de panne d'égouttoir, de faitage. Les maisons appartiennent aux moins grandes, par leurs mesures. Leur exposition est Nord-Ouest - Sud-Est en outre de la maison 2, elle est perpendiculaire sur cette direction. Les planchers ont paru à 80 cm au fond de la surface actuelle, il y en avait gachés et battus aussi. Chaque maison avait un four. Ils étaient au coin Nord-Ouest dans la maison 2, dans les autres au coin Nord-Est. L'entrée était au coin en face du four. Dans les maisons 2, 3 et 6 on a réussi à trouver les taches des entrées bâties, la porte construite en pierre de la maison 4 fut remarquable. Dans la maison 2, on a observé les phénomènes qui montraient la répartition de l'espace intérieur. En face de l'entrée,

dans la partie d'Est de la maison, une pièce, 75 cm de largeur fut séparée, le four se placa dans l'espace habitable plus grand. István Méri a aperçu des phénomènes semblables dans l'une des maisons à Kardoskút, à la Plaine hongroise.

Les caractéristiques les plus importantes des maisons à Szigetszentmiklós, son les fours bâtis de pierre. Après le délaissement des maisons, on les avait décomposés, il ne reste que les foyers et les fonds des murs de four. Les fours avaient le même plan carré, avec des côtés 90 cm de longueur ils plaquèrent précisément sur les coins rectangles des maisons. Dans la première phase de la construction de four on avait étendu de l'argile sur la place assignée, puis on y a placé des pierres en ronde, dans l'argile. A la fin, le four fut bouché avec l'argile du tout au tout. Nous pouvons apercevoir dans la maison 6 un four, différent dans les détails de sa construction. Nous n'avons pas trouvé des pierres dans les deux côtés de four près du mur de maison, le foyer en fer cheval était entouré par une rangée de trous de pieux doublée. Ces murs de four furent construits par le bouchage sur le squelette de pieu, seulement les murs libres, à l'intérieur de la maison furent préparés avec des pierres. Le four de la maison 4 était sur une banquette 4 cm de hauteur.

On a trouvé les maisons semblantes tout près, à Veresgyház-lvacs et dans le Jardin de Château à Visegrád. Dans quelques maisons du Jardin de Château à Visegrád, on a trouvé les mêmes fours qu'à Szigetszentmiklós. Ils étaient en pierre, avaient le plan carré, se plaçaient dans le coin en face de l'entrée. Leurs bouches donnaient non pas sur l'entrée, mais en travers de cela. Mais entre Szigetszentmiklós et Visegrád il y avait une différence importante, les fours de Szigetszentmiklós étaient construits des pierres en argile, mais ceux de Visegrád seulement en pierre.

Les fours de Veresgyház-lvacs furent faits en argile aussi. On ne sait pas encore que la différence technique montre une divergence temporelle ou ethnique.

Du point de vue de la détermination temporelle de la part de village de Szigetszentmiklós, on n'a pris des trouvailles appréciables que de la remblayage de la maison 5 .

Des fragments céramiques de XIe et XIIe siècle ont

été découverts.

On peut arguer du plan de la part de village à la contemporanéité des maisons. Les maisons sont placées aux trois rangs, les distances entre elles sont presque les mêmes. Cela montre qu'ils avaient distribué le territoire d'habitation mesuré en compasse parmi les familles. Les fosses creusées entre les maisons montrent la mesure régulière. Les fosses sont importantes du point de vue de la distribution des territoires. Dans plus de villages on pouvait voir que les plans des fosses sont semblants à celui de Szigetszentmiklós. La part de village de XIIIe siècle découverte au chantier de la Société des Eaux est particulièrement importante où on pouvait constater que les fosses entre les maisons étaient aussi à 23–26 mètres de l'une à l'autre. Cette indication montre qu'au site d'une large étendue de l'époque arpadienne à la limite Nord de Szigetszentmiklós on distribua le territoire intérieur du village par la même mesure.

Village et chantier de potier du XIIIe siècle à l'établissement de la Société des Eaux

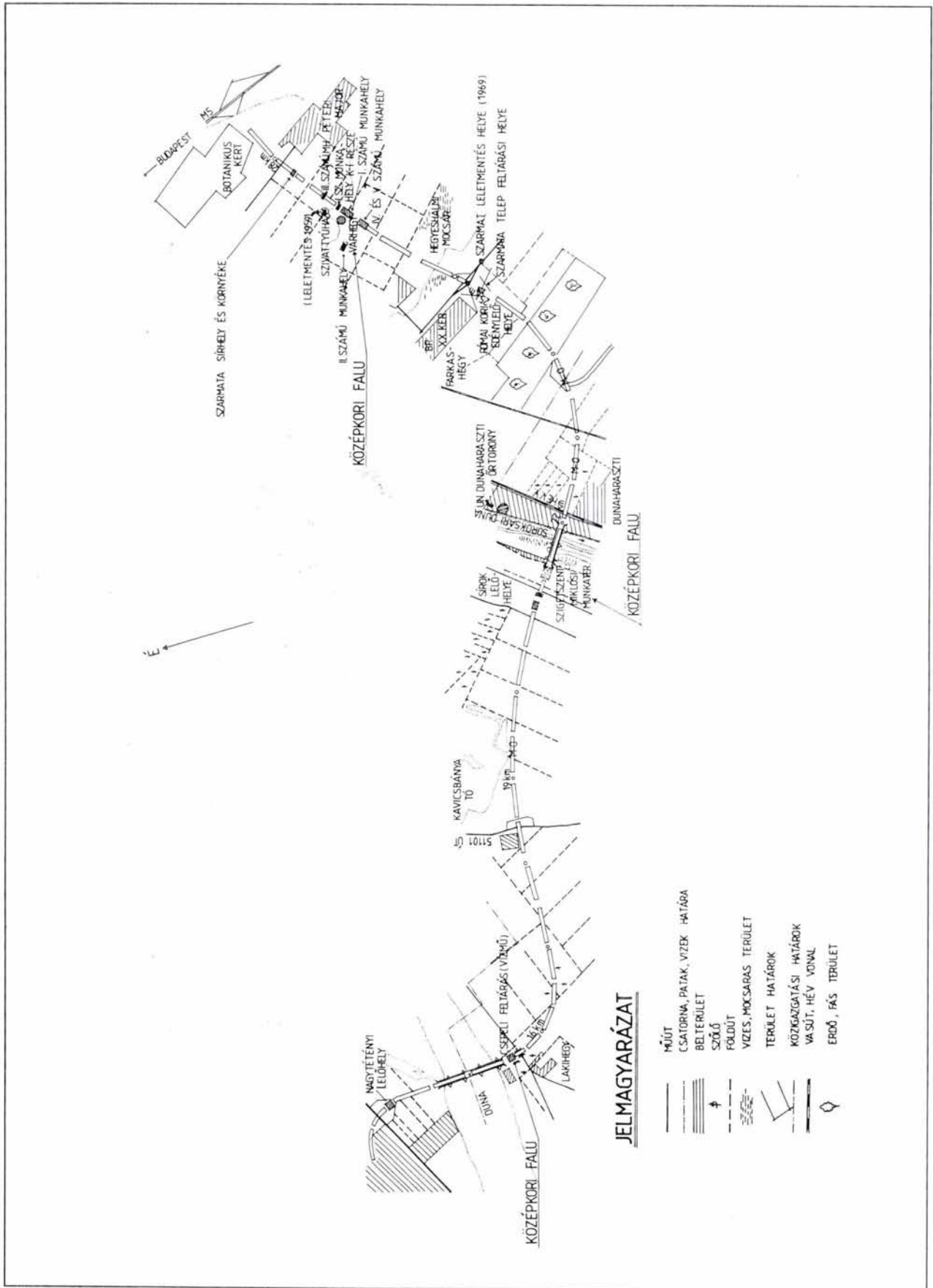
Les fragments céramiques préhistoriques et médiévaux trouvés sur la surface montrent que le site s'étend à l'établissement de Szigetszentmiklós de la Société des Eaux. Au Sud bout du site, autour du puits 6 de la Société nous avons découvert les bâtiments restés d'un village du XIIIe siècle.

Par les fouilles archéologiques de 1989 on réussit à fixer les trois terrains de bâtir du village du XIIIe siècle. Mais sur le site gravement sinistré il n'a resté que les taches archéologiques de la maison de grande base et deux pièces. Au sud du sagement 1, on trouva le fossé des fondations du mur de la maison avec ses places de pieux. Parmi les pieux de 25 cm de diamètre il y avait trois ayant 18–15 cm de diamètre. (Entre les pieux il y avait 120 cm de distance.) La vase de palot entrepieux avait été probablement clissée par verge, puis complée par argile. La maison a une largeur de 3,8 m, on ne connaît pas exactement sa longueur, parce que

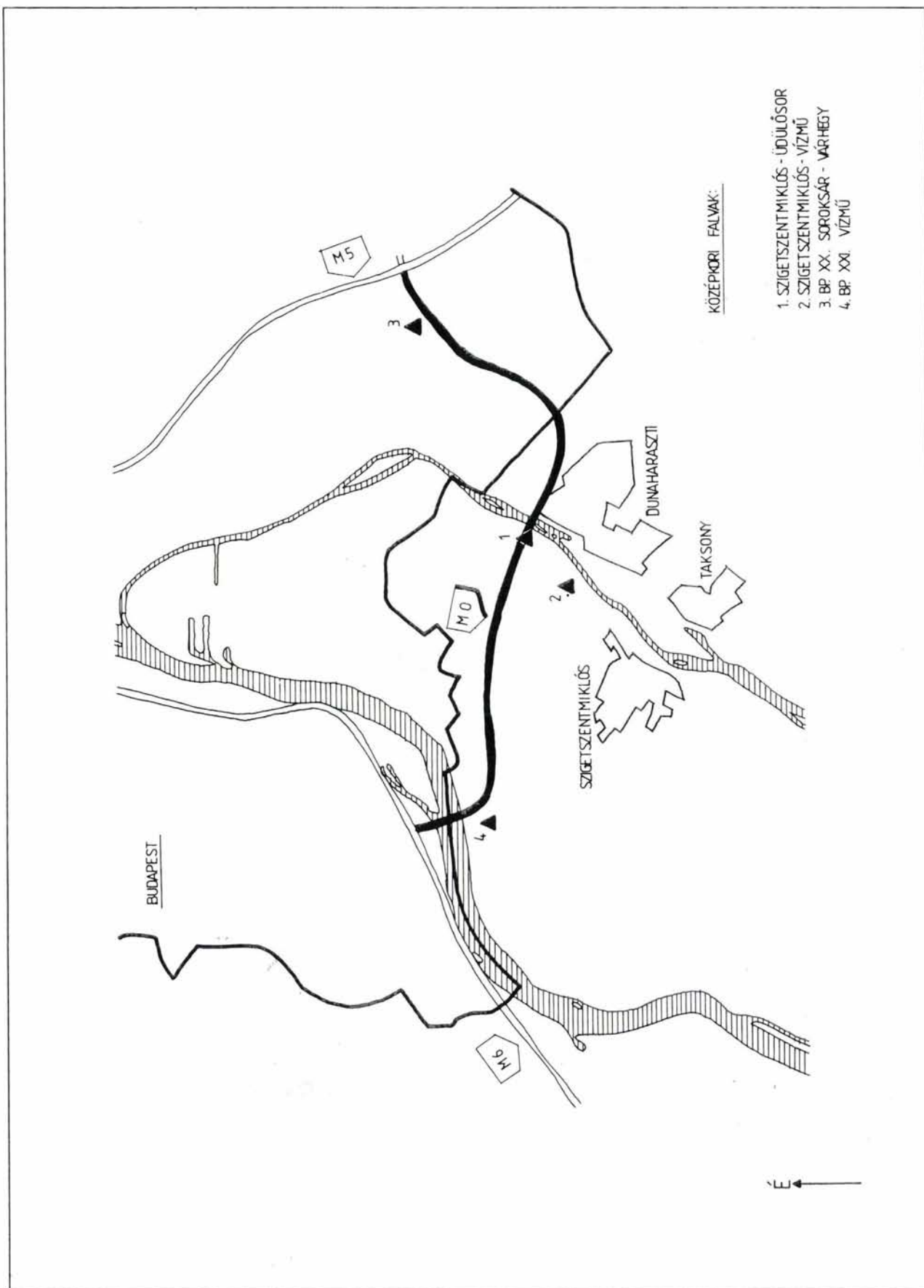
la paroi de fermeture d'ouest de la maison a été détruite par le déblai d'un conduit d'eau de 4 m de large. La pièce plus grande de la maison avait une longueur de 8,4 m, les moins grandes a été incisées à 2,6 m par un fossé moderne. La longueur totale de la maison pouvait être entre 11 et 15 mètres. Dans la pièce moins grande le four servant le chauffage de la maison était près de la cloison. Les abouts pourris, brisés dans les trous de pieux montrent l'écrasement de la maison. Au côté du nord de la maison il n'y avait pas d'établissement, seulement un fossé de drainage à 6 m de la maison, qui était à la fois la limite de deux terrains. Tout devant le mur sud de la maison un petit conduit d'eau s'étenda aussi. A son côté extérieur il y avait le silo. Au coin sud-ouest du terrain étaient les foyers ouverts, les fosses fumantes et les fours en plein air. Pendant la découverte, en passant au nord-ouest de la maison 4 on a aperçu une bande vide de deux terrains et on trouva ses fossés et appareils de chauffage.

Il est apparu du rapport des phénomènes découverts que les bâtiments viennent de trois périodes de la colonie. Après le délaissement du bâtiment le plus tard (la maison 4) on a construit un chantier de poterie sur le territoire. Les trouvailles archéologiques du XIIIe siècle trou de coquillage creusé au milieu de la maison montre sa destruction. On a trouvé six fosses de sécheur de coquillages et quinze fosses d'emprunt d'argile. Contrairement aux bâtiments, ces dernières avaient été creusées uniquement au sol argileux, remué des fosses préhistoriques. Dans les fossés du chantier de poterie il y avait des trouvailles archéologiques unies, caractéristiques du deuxième part et de la fin du XIIIe siècle. Le chantier de poterie cessa d'exister à la fin du XIIIe siècle, et puis le territoire devint la parcelle de frontière libre, sous culture agricole du village médiéval „Szőlős”.

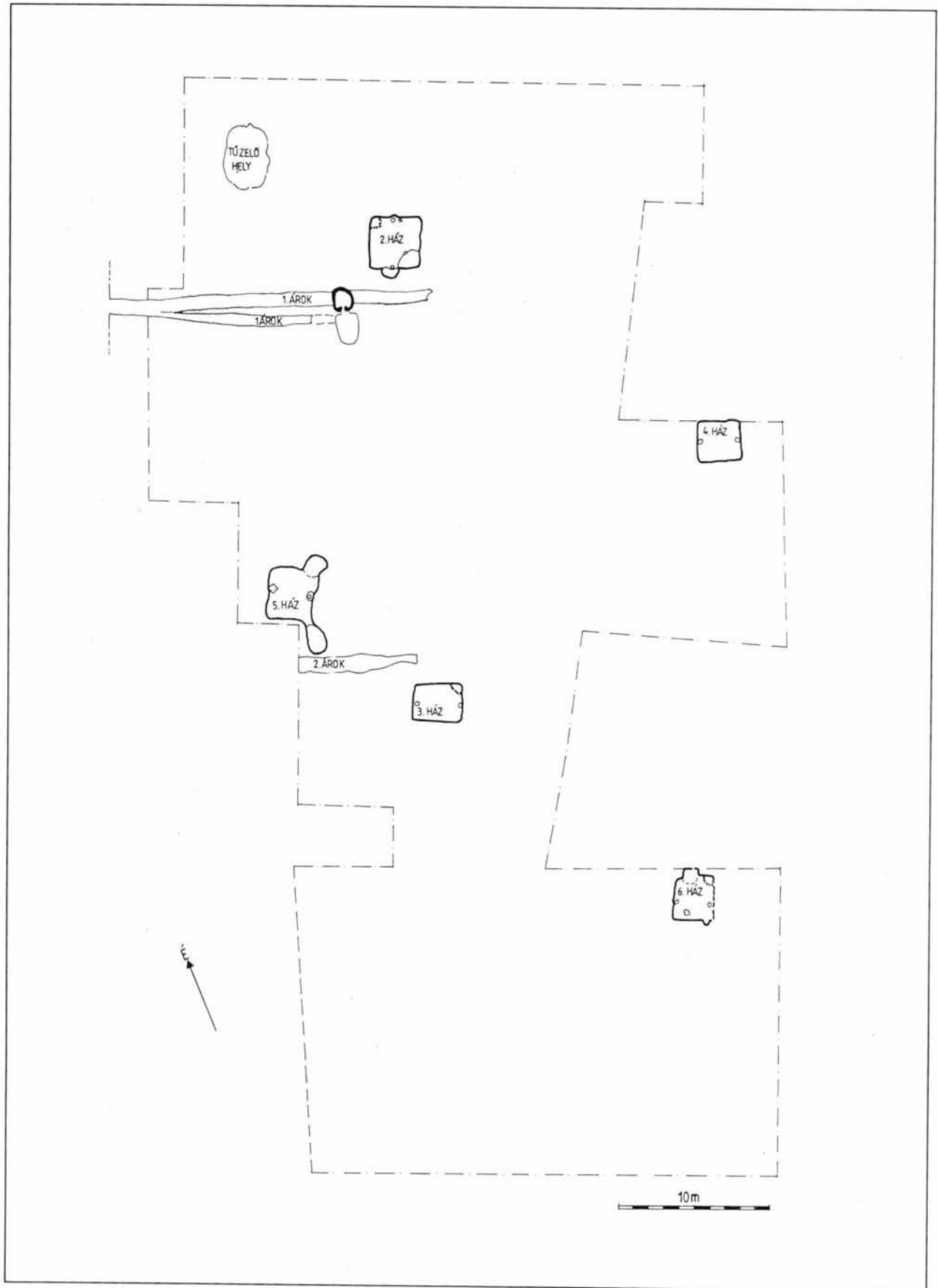
Au but du XVIIIe siècle on a construit une chapelle de cimetière sur le territoire avec un cimetière entouré du mur de pierre. Un rosaire d'un tombeau d'histoire moderne numéro 1 est une trouvaille marquante.

1. kép. Az M0 autópálya nyomvonala Budapest D-i határában
 Fig. 1. La trace de la route nationale M0 à la frontière sud de Budapest

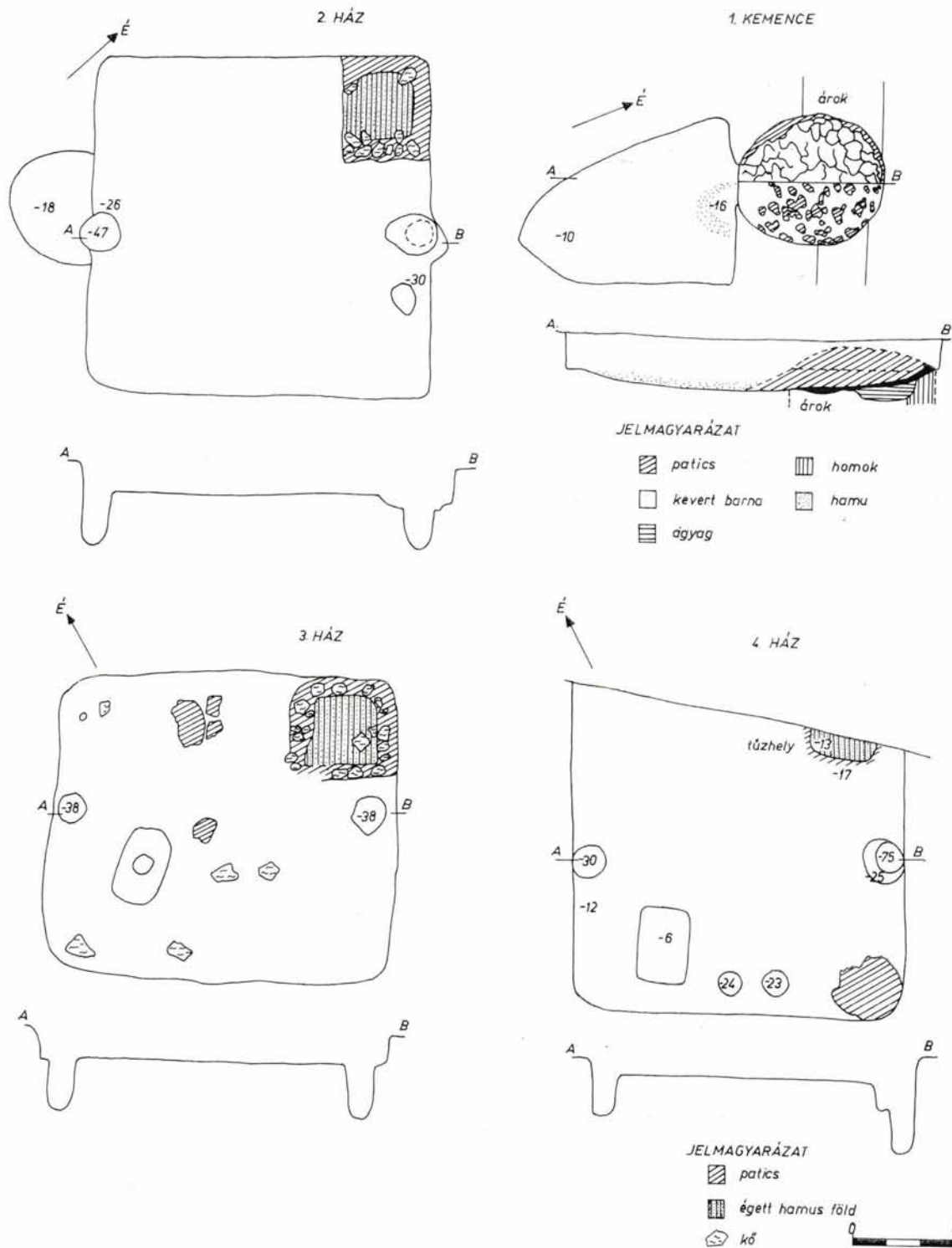

2. kép . A szigetszentmiklói leletmentések helyszínrajza
 Fig. 2. Le plan des fouilles à Szigetszentmiklós

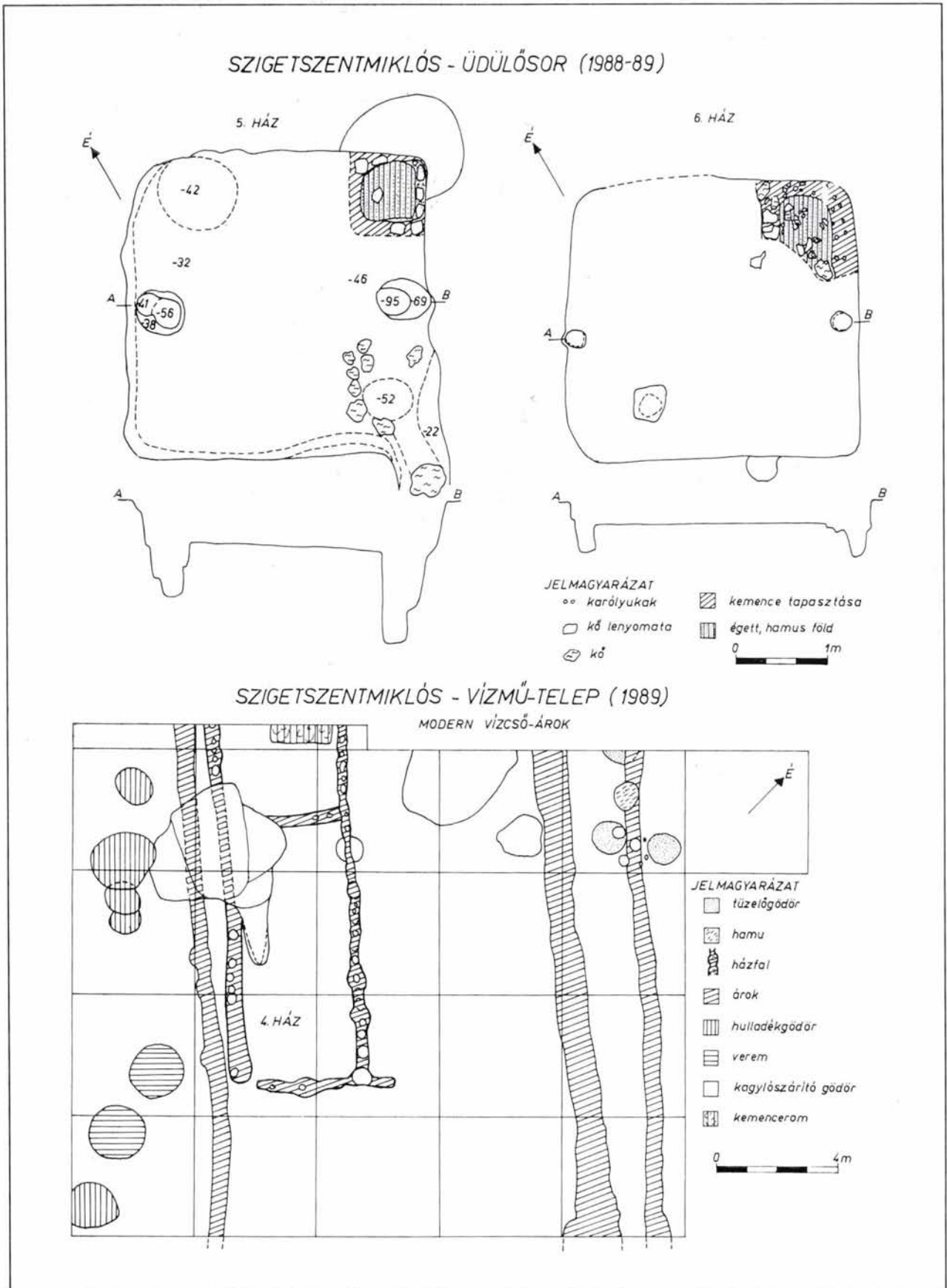

3. kép . A Szigetszentmiklós-üdülősori ásatás helyszínrajza (1988–1989)
 Fig. 3. Le plan des fouilles, rue Údülősor à Szigetszentmiklós (1988–1989)

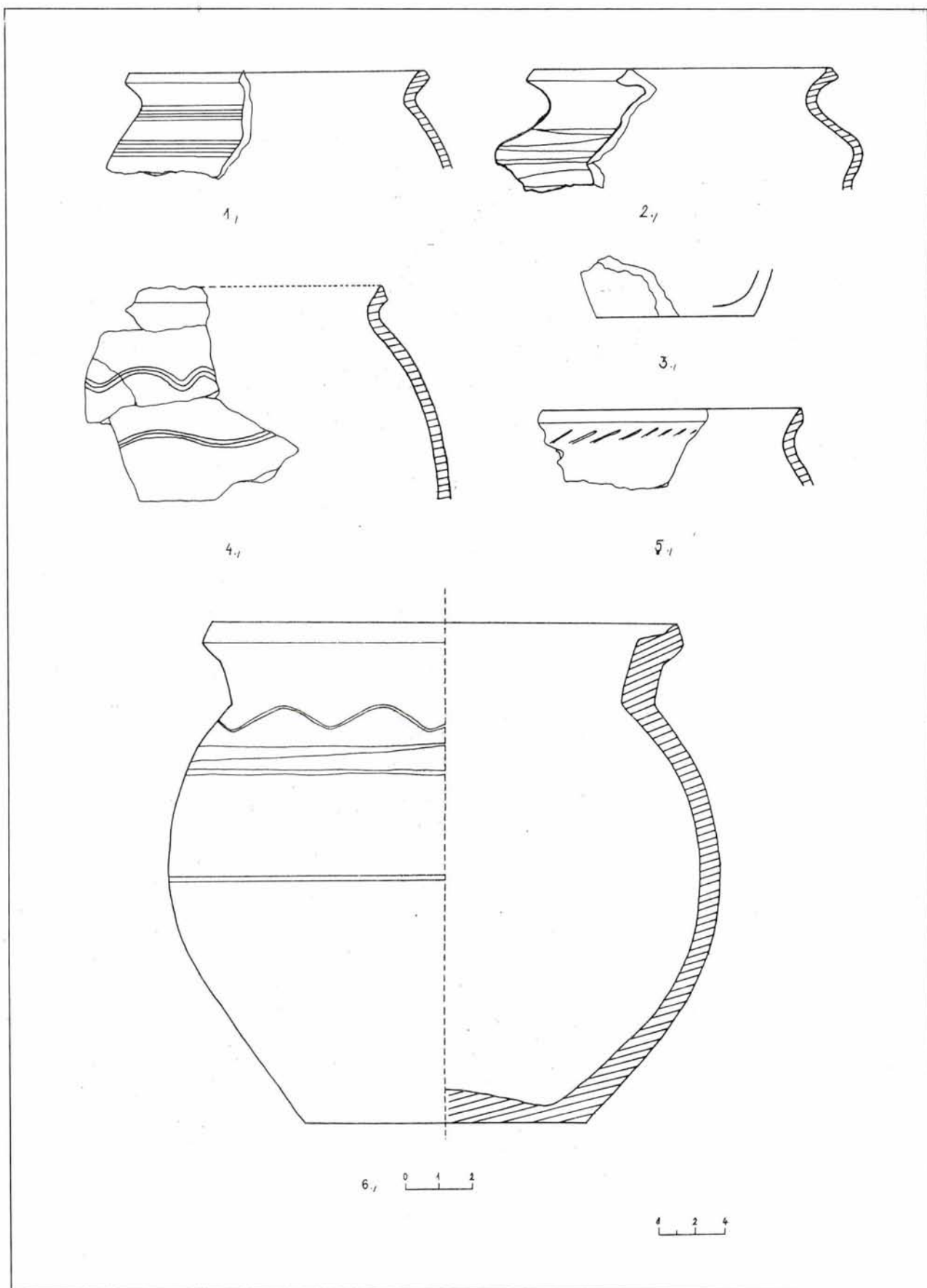
SZIGETSZENTMIKLÓS - ÜDÜLŐSOR (1988-89)

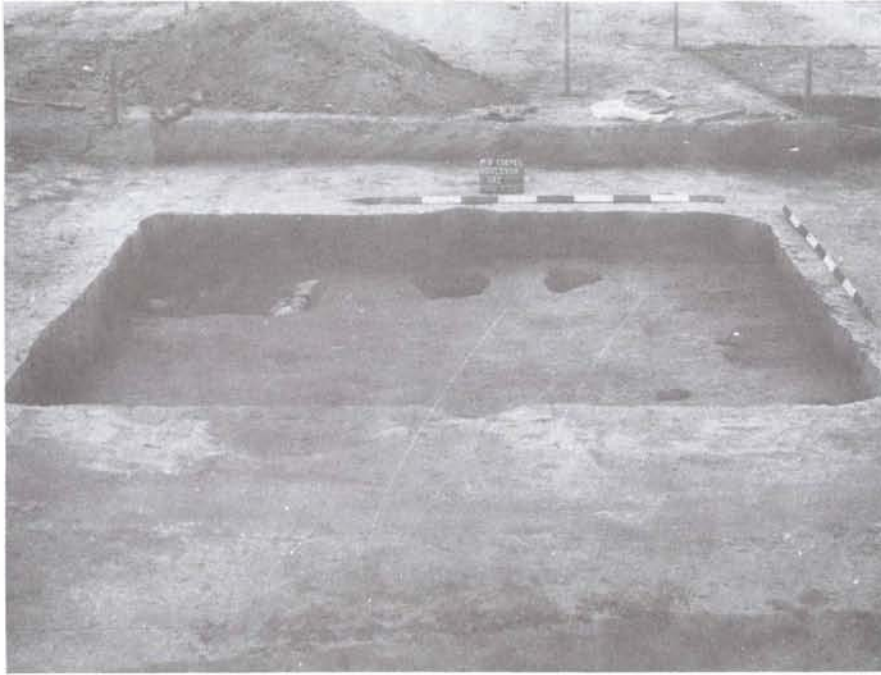
4. kép. Szigetszentmiklós-Üdülősor 1.: 2. ház, 2.: szabadon álló kemence, 3.: 3. ház, 4.: 4. ház
 Fig. 4. Szigetszentmiklós-Üdülősor 1.: maison 2., 2.: four de plein air, 3., 4.: maison 4.

5. kép. Szigetszentmiklós-Üdülősor 1.: 5. ház 2.: 6. ház. Szigetszentmiklós-Vízműtelep 3.: 4. ház
 Fig. 5. Szigetszentmiklós-Üdülősor 1.: maison 5., 2.: maison 6. Szigetszentmiklós - le chantier de le Société des Eaux.
 3.: maison 4.

6. kép. Szigetszentmiklós-Údülősor 1-6; az 5. ház leletei
 Fig. 6. Szigetszentmiklós-Údülősor 1-5: les trouvailles de la maison 5, 6.: pot d'un fosse

1.

2.

7. kép. Szigetszentmiklós-Údülősor 1.: 2. ház, 2.: a 2. ház kemencéje
 Fig. 7. Szigetszentmiklós-Údülősor 1.: maison 2., 2.: four de la maison 2.

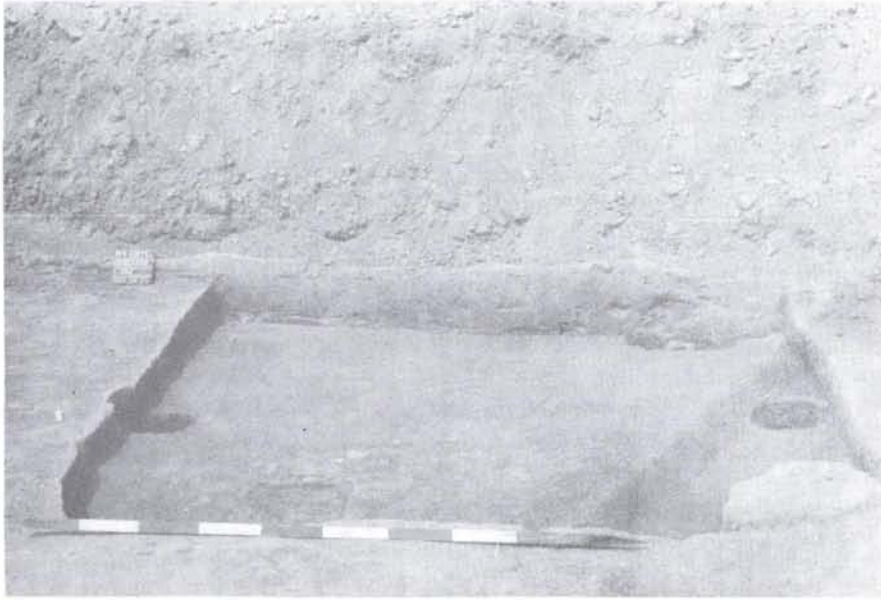

1.

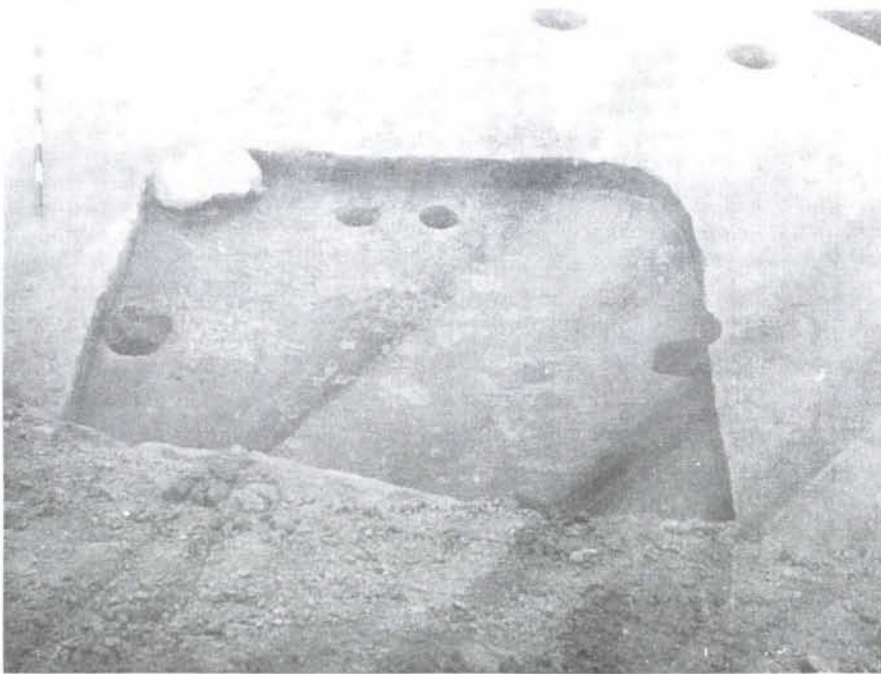

2.

8. kép. Szigetszentmiklós-Üdülősor 1.: 3. ház, 2.: a 3. ház kemencéje
Fig. 8. Szigetszentmiklós-Üdülősor 1.: maison 3., 2.: four de la maison 3.

1.

2.

9. kép. Szigetszentmiklós-Üdülősor 1.: a 4. ház É-i fele, 2.: a 4. ház D-i fele
Fig. 9. Szigetszentmiklós-Üdülősor 1.: la partie nord de la maison 4., 2.: la partie sud de la maison 4.

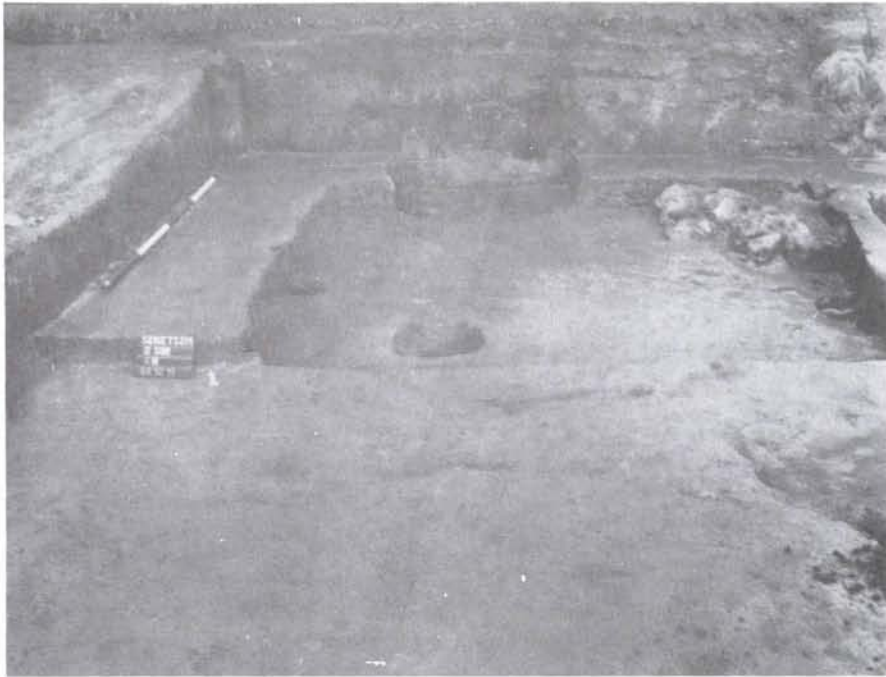

1.

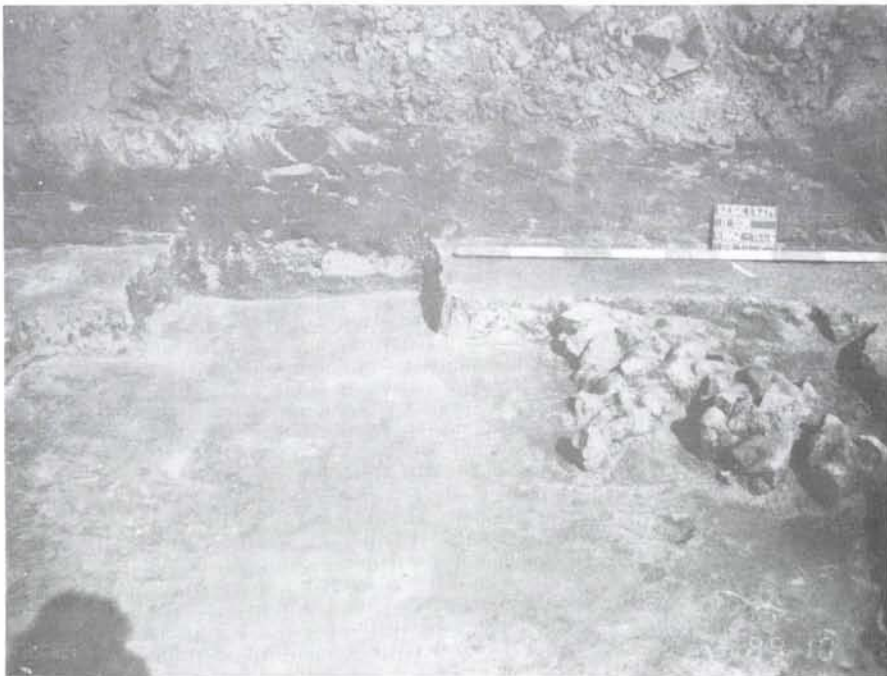

2.

10. kép. Szigetszentmiklós-Údülősor 1.: szabadon álló kemence, 2.: 5. ház
Fig. 10. Szigetszentmiklós-Údülősor 1.: four de plein air, 2.: maison 5.

1.

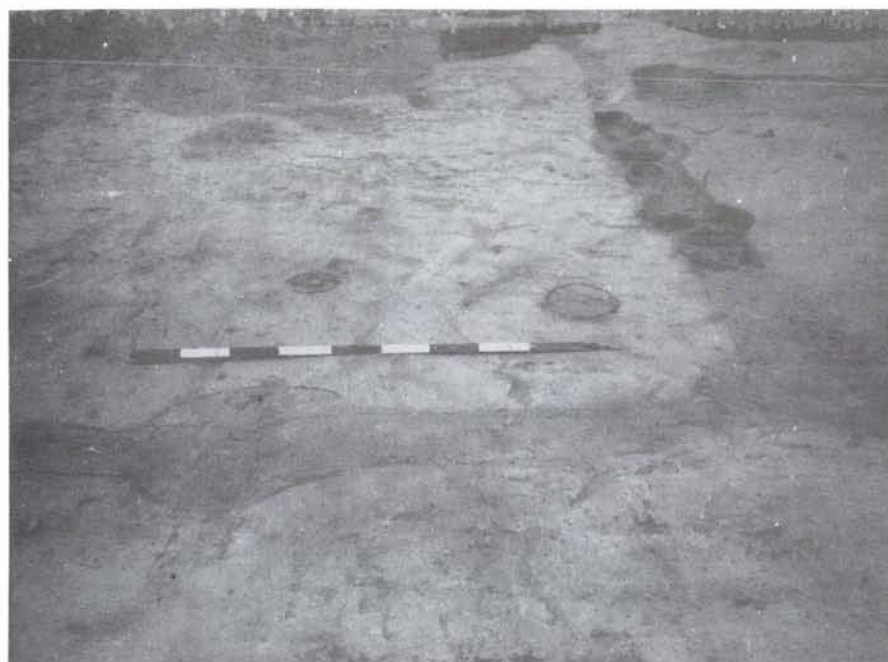

2.

11. kép. Szigetszentmiklós-Üdülősor 1.: 6. ház, 2.: a 6. ház kemencéje
Fig. 11. Szigetszentmiklós-Üdülősor 1.: maison 6., 2.: four de la maison 6.

1.

2.

12. kép. Szigetszentmiklós–Vízműtelep 1.: a 4. ház É-i fala feltárás közben, 2.: a 4. ház ÉK-i sarka feltárás közben
Fig. 12. Szigetszentmiklós– le chantier de la Société des Eaux. 1.: mur nord de la maison 4., 2.: coin Nord-Est de la maison 4.

Kerekegyháza középkori falu Budapest határában

IRÁSNÉ MELIS KATALIN

A dél-pesti határ legjelentősebb folyóvize a múlt században mesterségesen kialakított Gyáli-patak. A soroksári homokbuckák közötti belvizet vezet a Dunába. Keleti oldalán alacsonyabb fekvésű, nedves rétekekkel tagolt szántóföld van, nyugati oldalán magasabb homokdombok helyezkednek el. A patak középső szakaszánál található a dombvidék legmagasabb része, a Várhegy. A domb ÉK-i meredek oldalát derékszögben övezi a patak medre, a DK-i rész ereszkedő lankái párhuzamosak a patakmederrel. A Várhegy-dűlő nyugati oldala belesimul a Duna felé húzódó dombhátba, amely egy újabb, alacsonyabb fekvésű, nedves rétnél véget ér. A jelenkori vízrajzi képből is látszik, hogy a Várhegy-dűlő a múlt századi lecsapolást és Duna-szabályozást megelőzően egy három, ÉK-i, D-i, DNy-i oldaláról belvizekkel körülvett félsziget volt.

A rétegvonalas felmérés a Gyáli-patak derékszögű kanyarulatában nagyjából négyzetes alapterületű magaslatot mutat, kifejezetten meredek oldalakkal. Tőle DNy-ra alacsonyabb fekvésű, ovális alaprajzú felszíni képződmény látható. Ez utóbbi déli lejtőjének alján kisebb, lapos szigetekkel tagolt mélyület húzódik a Gyáli-patak irányában. Félkör alakban követi az ovális dombhátat. A mélyület Ny-i oldalán ismét emelkedik a felszín, de már nagy kiterjedésű, lapos földhát formáját mutatja (3. kép).

A dél-pesti határ középkori falvainak felkutatása céljából 1968-ban régészeti terepbejárást végeztünk a soroksári határban. A várhegyi szántóföldeken igen sok őskori és középkori cserepet találtunk. A legmagasabb részen, a parlagon hagyott dombtetőn kőépület nyomaira bukkantunk, a gondosan faragott kváderkövek elég nagy területen szétszóródtak. A bokrok között kerek épület, esetleg rotunda körvonalai rajzolódott ki. A meszes habarcsban néhány „in situ” 30 cm-es kvádert láttunk. A közelben talált Árpád-kori és későbbi középkori edénytöredékek alapján megállapítottuk, hogy ezen a területen egy olyan falu maradványait találtuk meg, amely az egész középkoron át fennállott. A terep-

bejárás során azt is megállapíthattuk, hogy az őskori cserepek és a középkori cserepek ugyanazon a területen találhatóak. A felszíni jelenségek a patak partján kb. 1000 m hosszan és kb. 600 m szélességben jelentkeznek.¹

A Várhegy-dűlő a középkor végétől beépítetlen mezőgazdasági terület, 1987-ben a Vörös Október MGT Sz művelte. 1969-ben a közeli tsz-központban víztornyot építettek, és a földmunkákkal feldúltak egy X. sz.-i, honfoglaláskori magányos női sírt. A leletmentés során már csak a lócsontokat és egy kengyelt sikerült feltárni, a többi, elbeszélés szerinti szerény sírmelléklet eltűnt.²

Az M0 autópálya nyomvonalának tervezése során 1975-ben, májusban, légi felvételt is készítettek a dél-pesti határról. Az UVATERV geodéziai tervezőinél megtekintettük a légi felvételeket. A Várhegy-dűlőben az alig sarjadó növények között jól látszottak a négyszögletes házhelyek, s ebből sajnos arra is következtethetünk, hogy ezek a házak a mezőgazdasági művelés miatt már valószínűleg nincsenek feltárható állapotban. A házfoltok a Várhegy DNy-i oldalán látszottak, elég szabályos alaprajzi elrendezésben.

A feltárás időpontjáig, 1987-ig a lelőhely egyes részein teljes termőtalajcserét végeztek, és kiépítették az öntözőberendezés alapcsőrendszerét is. Magas feszültségű elektromos vezeték is keresztezi a területet. A Várhegynek nevezett domb tetejét pontosan a légi fényképezés, és az autót út geodéziai munkáihoz szükséges új országos „magassági pont” elhelyezése miatt, lehordták. Ezzel az itteni templom falainak legalsó kősorait is elpusztították.

Az 1987-ben meginduló régészeti kutatás a Gyáli-patak mindkét oldalára kiterjedt. A középkori falu a patak Ny-i oldalán helyezkedik el. A feltárás I., IV. és V. munkahelye az autót út nyomvonalán, a kisebb, II. és III. munkahely attól É-ra helyezkedett el (1. kép, 2. kép).

Az autópálya földmunkáinak első fázisa a humusz, a felső 20 cm vastag talajréteg elhordása volt. A gépekkel letolt termőtalajban sok cserep és állatcsonttöredék volt, amelyek a gépi mezőgazdasági talajműve-

1. *Írásné Melis* (1983) 17. XLI-XLII. tábla.

2. *Nagy M.* (1973) 272.

léssel, talajcserével egyenletesen szóródtak szét. Az összeszedett tárgyak között nagyjából egyenlő arányban találtunk őskori, Árpád-kori és későbbi középkori leleteket, amelyek jelezték, hogy vastag kultúrreteg, sűrű megtelepedettség nyomai várhatók. A humusz elhordása közben kiderült, hogy a légi felvételeken látható házfoltokból csak a kemencék maradtak meg valamennyire feltárható állapotban, így a második nyomban, 40 cm mélységig, ezeket a foltokat meghagytuk. Sajnálattal kellett tudomásul vennünk, hogy a falu legutolsó, középkorvégi, XV–XVI. sz. eleji házait csak nyomokban lehet megfigyelni.

Az itt kibontakozó falut a környék terepbejárási adatai, és az okleveles adatok alapján Kerekegyházával azonosítottuk, amely az egész középkoron át fennállott. 1987 áprilisában nagy várakozással kezdtük meg a feltárást, remélve, hogy talán sikerül megismernünk egy Pest közeli falu kialakulásának és középkori fejlődésének főbb jellegzetességeit.

Az autópálya nyomvonala a lelőhely déli, lankás oldalán halad keresztül, a domb legmagasabb pontján levő templomhelytől 80–120 méterre. Ebből következhet, hogy nem a falu centrumát érinti, hanem a falu külsőbb területeit bolygatja. Az autópálya közel 20 000 m²-nyi felszíne becsléseink szerint a középkori falu területének kb. egy nyolcada, ami a falu egészéhez képest kevés, a kutatás lehetőségeihez képest viszont óriási területnek számít.

A gépi földmunka befejezése után a kialakult felszíni jelenségeket mérlegelve kijelöltük a munkaterületeket, és az elkövetkezendő hónapok alatt igyekeztünk minél több településtörténeti adatot feltárni. Az I. munkahely, az egész 80×45 méteres felület egyetlen, összefüggő, kormos, égett folt volt, tele őskori, Árpád-kori és későbbi középkori lelettel. A II. munkahelyen az őskori cserepek között csak Árpád-koriak voltak, a VI. munkahelyen csak a középkori templom nyomai látszóttak, a IV. és V. munkahelyen ismét csak őskori és Árpád-kori cserepek voltak. Tehát a régészeti kutatás megkezdése előtt kiderült, hogy az egész nyomvonalon Árpád-kori telepjelenségek vannak, a későközépkori falu maradványai azonban csak az I. munkahelyen várhatók. A sürgető körülmények miatt az egész területen egyszerre kezdtük el a feltárást, 1987 április 21-től négy hónapon keresztül megfeszített tempóban dolgoztunk. A lelőhely feltárt részletei az út építésével megsemmisültek (2. kép).

Az I. munkahely központi része egy közel 3500 m² nagyságú terület volt. 5×5 méteres négyzethálót tűztünk ki, a feltárt jelenségeket és a leletanyagot a blok-

kok sorszámai szerint vettük nyilvántartásba (4. kép). A kutatás első lépéseként a kijelölt terület É-i, hosszanti oldalán 80 cm széles kutatóárkot ástunk, hogy tájékozódjunk a rétegezetségről, a kultúrreteg vastagságáról (I. kutatóárok). A domboldal legmagasabb, középső részén az I. kutatóárokba egymástól 15 méter távolságra újabb 80 cm-es árkokat tűztünk ki (II. és III. kutatóárok). Az árkokban előkerült jelenségek alapján megterveztük a kutatás további, lehetőségek szerinti menetét. Az I. kutatóárokban nagy kiterjedésű, XIV–XV–XVI. sz.-i házak padlói és pusztulási rétegei kerültek elő, a II. árokban a későközépkori padlók alatt megtaláltuk a 3. számú Árpád-kori házat, és a III. kutatóárokban rábukkantunk az ugyancsak Árpád-kori 1. és 2. házra. A kutatóárok mélyítésével párhuzamosan letisztítottuk az egész feltárandó terület felszínét, és lassan kezdték kibontakozni a feltárható építmények körvonalai.³

Árpád-kor (XI–XIII. század)

1. ház (35. blokk)

A III. kutatóárok DK-i végén, a mai felszíntől 170 cm mélyen került elő a többször megújított ház legkorábbi periódusából származó padló. A ház egyharmada a nyomvonalon kívül felhalmozott föld alá esett, és így erről a részről csak a legfontosabb adatokat tárhattuk fel (4. kép, 5. kép).

A legkorábbi, 1. ház alaprajza négyzethez közelálló téglalap volt. Hosszabb oldala 380 cm, a keskenyebb pedig 320 cm volt. 12,16 m²-es alapterületével a közepes nagyságú Árpád-kori házak közé tartozik.⁴ Tájolása ÉNy-DK-i irányú. 3–4 cm vastag, lesározott padlója volt. A ház hosszanti tengelyében helyezkedtek el a nyeregretető szellemengereit tartó ágafák. Az I. sz. 20 cm átmérőjű, 35 cm mély cölöplyuk a bejárat sarkában volt, a vele egy vonalban lévő 3. számú a ház belsejében, 150 cm-re található. Átmérője 20 cm, mélysége 40 cm. A ház bejáratát az ÉNy-i sarok mellett, az ÉNy-i oldalon sejtjük. Itt ugyanis a padló egy, a ház falához igazodó, 220 cm hosszú sávban 38 cm-rel kiszélesedett, külső széle a ház padlójához képest felmagasodott.

A bejáratlaltól szemben lévő, déli sarokban volt a kemence. Szabályos kör alakú alaprajza volt, 2/3 részében a házon kívüli homokfalba vajták. Átmérője 130 cm volt. A kemence házon kívüli részét egy 120 cm oldalhosszúságú négyzetes tömbbe lehet befoglalni. A különösen nagy mértékű pusztulás miatt nem lehetett megállapítani, hogy merre nyílt a kemence szája, milyen volt a házon belüli rész, például a kemencenyak formája. Azt biztosan meg lehetett állapítani,

3. Az egyes objektumok leírását nem az előkerülés sorrendjében adtuk közre, hanem sorszámozva előbb az Árpád-kori, majd a későközépkori objektumokat ismertettük. A zárójelbe tett számok az ásatási négyzetháló 5×5 m-es blokkjainak sorszámai. Az ásatási blokkszámok szerint készült a régészeti dokumentáció és a leletanyag leltározása.
4. Az Árpád-kori házak alapterületének nagyság szerinti besorolását legutóbb Mesterházy Károly végezte el, a veresegyház-ivacsi falurészlet bemutatása kapcsán. *Mesterházy* (1983) 148.

hogy a kemence fenéklapjában nem voltak edénytöredékek. Valamilyen okból a házat lebontották, a kemence maradványait a padló szintjén elegyengették. A kemence homokfalban maradt üregét barna földdel feltöltötték. Ilyen földréteget szórtak a ház padlójára is, amelyet keményre döngöltek. Az így eltüntetett házmaradványokra felépítették a 2. házat.

2. ház

Tájolása, alapterülete lényegében változatlan maradt, a többi részletben is csak kisebb eltérések mutatkoztak. A ház 3–4 cm vastag padlóját szürkés agyagból tapasztották. Szabadon hagyta az ÉK-i oldalon lévő korábbi padlókiszélesedést. A szürke agyagpadló szélei élesen elütöttek az alatta lévő barna földtől. A tetőt tartó ágasfák a ház középső, hosszanti tengelyében álltak egymás mellett. A 2. ház falával is párhuzamosan helyezkedtek el a korábbi 1. és 3. cölöplyukak, s hozzájuk igazodott a 2. számú, 20 cm átmérőjű, 40 cm mély újabb cölöplyuk. Egy 36 cm átmérőjű, kisebb gödörben került elő, amelyről nem lehetett megállapítani, hogy a cölöplyuk kiásása, vagy a cölöp kiemelése idején keletkezett. A 2. cölöplyukat a ház ÉK-i falába mélyítették, a falsík a cölöplyuk középvonalán haladt keresztül.

A ház kemencéje továbbra is a D-i sarokban maradt (2. kemence). Hosszanti tengelyének iránya megegyezett a korábbi, 1. kemence tengelyének irányával, azonban a 2. kemence 40 cm-rel beljebb került a ház belső terébe. Így a hátsó részéből csak egy 40 cm széles körszelet került a ház déli sarkának külső oldalára. Ez a rész, a kemence hátsó, déli oldala ráépült a korábbi, 1. kemence gondosan letisztított fenéklapjára. Bár a 2. kemencét is alaposan elbontották később, mégis rekonstruálhattuk a formáját és az építésmódját. A belső, kör alaprajzú tüzelőtér átmérője 120 cm, az egész kemence külső átmérője pedig 150 cm volt. Ez azt mutatja, hogy az oldalfalak a kemence aljánál helyenként 20 cm vastagok voltak. A 10–12 cm vastag tapasztott kemencefenék alatt a ház padlója is erősen átégett. A fenéklap felületére vastagon ráégett korom kisebb-nagyobb darabokra volt szétteredezve, erőteljes elhasználódás nyomait mutatta. Helyenként előtűnt a fenéklap és az oldalfal elválása, ami az építésmódból adódott. Először a ház padlójára kenték a fenéklapot, majd az edénykészítésnél alkalmazott ún. hurka-technikával megépítették az oldalfalat. Megmaradt a kemence 30 cm hosszú és 33 cm széles szája is. A kemence aljának tapasztása egy kissé kikanyarodott a kemence szája elé. A kemence körül a ház padlóján is találtunk vékony tapasztásnyomokat.

A kemence szájánál cölöplyukakat találtunk. Ez önmagában is figyelemreméltó, de különböző feltevésekre hajlunk a kemence szájának nem szokványos alap-

rajzából is. A két oldal ugyanis nem volt egyforma. Az É-i oldalon az oldalfal vonala megmaradt a tüzelőtér körvonalán, nem volt külön tapasztott nyakrésze. E helyett egy 12 cm átmérőjű, 26 cm mély cölöplyukat találtunk, amely 1,5 cm vastagságban körbe volt tapasztva egészen a cölöplyuk aljáig (7. cölöplyuk). A kemenceszáj másik oldalán a paticsfal derékszögben kikanyarodva ért véget, és a 8. sz. cölöplyukban végződött. Ez félig a kemencefalban állt. A 8 cm átmérőjű, 24 cm mély, inkább karólyuknak tekinthető lyukról is megállapíthattuk, hogy kitapasztották. Mindkét lyuknál jól látható volt, hogy a kemencével egyszerre épültek. A ház megszüntetése után mindkét lyuk kevert barna földdel volt tele. Rendeltesükét egyelőre nem ismerjük pontosan.

A kemencék előterében, szája közelében lévő cölöplyukakat eddig az Árpád-kori falvak szabadon álló, külső kemencéinél figyeltek meg. *Méri István* feltételezte, hogy azok a füstölésre szánt élelmiszerek, vagy egyéb anyagok felfüggesztésére, füstön való tartására szolgálhattak.⁵ Azonban ezt a funkciót egy fedett, zárt belső terű házban nem lehet elképzelni. Viszont a ház feltárása közben felfigyeltünk arra, hogy a kemence mellett, közvetlenül az előtérben volt egy eléggé szabálytalan alakú bemélyedés. Hamuval volt tele. A sekély hamusgödör alatt ugyanolyan vastagon átégett a házpadló, mint a kemence fenéke alatt. A hamus gödör aljába ugyanúgy beleégett a korom is, mint a kemencepadlóba. A gödör körül a házpadló vastagon hamus, koromfoltos volt. Ezek a jelenségek azért alakulhattak ki, mert a kemencék előterében is intenzív tüzelés folyt, a kemence előtere alkalmanként szabad tűzhelyként funkcionált. A kemence szájába tapasztott karók a szabad tűzhelyek ágasfái voltak. Hasonló jelenséget tapasztalhatunk a IV. munkahelyen feltárt 32. háznál is, ahol a kemence szája előtti cölöplyuk egy hamuval, faszénnel teli gödör aljából indult.

A 2. ház kemencéjének még egy érdekes sajátossága volt. A fenéklap alatt, a tüzelőtér körvonalában egymás mellett 5 kisebb karólyukat találtunk (9–13. sz. lyukak); az átmérőjük 8 cm, mélységük 20–30 cm volt. Betöltésük fekete, faszenes föld volt. Nem volt szabályos kör alaprajzuk, de jól kirajzolódtak a két házpadló közötti barna földrétegben. Alaprajzi helyzetük mutatta, hogy a kemencének a lakóterbe nyúló, hosszabb oldalát erősítették.

A házat ismeretlen okból megszüntették. A felhagyott házhelyet egy rövid ideig szemégtödörként használták, erre mutat egy pár állatcsontdarab, apró kő és edénytöredék előkerülése a padló feletti réteg alján.

A ház ÉK-i negyedében egy különös égetés nyomait tártuk fel. A 2. padlóból egy 55 cm átmérőjű, szabálytalan alakú, sekély gödört vájtak ki, amelyből egy újabb, lefelé szűkülő, 33 cm mély lyukat ástak tovább.

5. *Méri* (1963) 279.

Ez a lyuk formátlanra égett vasdarabokkal volt tele. A vasdarabok között is voltak faszéndarabkák, azonban tömör, 14–16 cm vastag faszénréteg borította az egész gödröt, majd az egészet egy hasonló vastagságú hamuréteg fedte be (4. cölöplyuk.).

Bizonyos idő után újra felmerült, hogy erre a helyre házat építsenek. Ezt követően lebontották a kemenceromokat, az összes törmeléket gondosan kihordták a házhelyből. Feltűnő volt, hogy az ÉK-i sarokban lévő, 30–28 cm magas hamus dombocskát meghagyták az alatta lévő égett vasakkal teli gödrrel együtt. A letisztított korábbi házpadlót olyan magasságban töltötték fel kevert barna földdel, hogy a hamus halmocskát eltakarja. Így 36–40 cm vastag feltöltés keletkezett, amelynek valamennyire letaposták, tömörítették a felszínét. A feltöltés alatti égett vasakat a hiedelemvilággal összefüggő jelenségnek tartjuk.⁶

A 40 cm vastag feltöltésre felépítették a 3. házat. A padló a mai felszíntől 110 cm mélyen került elő. Ez azt mutatja, hogy ha leszámítjuk a ház feletti, valamennyi későbbi réteg vastagságát, a ház még mindig legalább 80 cm mélységű, félig földbemélyített volt. Tájolása ÉNy–DK-i irányban 15 fokkal eltért az alsó házak tájolásától. Így a ház rövidebb tengelye majdnem É–D-i irányú lett. Téglalap alakú alapra volt, 460 és 290 cm hosszú oldalakkal. A nyeregetető tartó ágasfák a ház középső, hosszanti tengelyében helyezkedtek el. Kettőt sikerült pontosan megfigyelnünk, ezek átmérője 25 cm, mélysége pedig 40 cm volt (5. és 6. cölöplyuk.).

A kemence a ház DK-i sarkában volt, keleti részét a házon kívül eső, bolygatatlan homokfalba vajták. A kemenceromokat a házpadlón szétszóródva találtuk. Az égett kemencefeneket csak a bolygatatlan homokfalban láttuk egybefüggően, a ház belső terében csak égett föld formája mutatta az alaprajzot. A déli oldalfal egy nagyobb in situ darabjában 4 darab egyforma, 8 cm átmérőjű lyukat találtunk, amelyek a kemence építésénél szükséges karóvázból maradtak meg. A kör alaprajzú tüzelőtér 1 m átmérőjű volt, ehhez csatlakozott a kemence viszonylag hosszú, 50 cm hosszú nyaka. A kemence szája 22 cm széles volt. Az oldalfalak alja 20 cm széles sávban keretezte a tüzelőteret. A kemence előterében kormos, hamus foltot találtunk, amely nagyjából fedte az alsó, 2. kemence előterében lévő, hasonló betöltésű mélyületet. A 2. kemence nyakában találtunk egy 8 cm átmérőjű, 4 cm mély lyukat, amelyről feltételezhetjük, hogy a 3. kemence előteréből nyúlott le és akkor a mélysége 34 cm lehetett. Elképzelhető, hogy a 3. kemence előterében is volt szabad-tűzhely, s ez a karó ahhoz tartozott.

A 3. háznál az egyik legizgalmasabb kérdés a ház falaival kapcsolatban merült fel. Ugyanis az É-i és a D-i

fal jelentős része a korábbi házak belső terén halad keresztül, és az elbontott 2. kemence felett. A ház jól kutatható D-i és Ny-i oldalán a felmenő falak kialakítását mutató jelenségeket nem találtunk. A ház padlójának körvonalát mindenütt pontosan követhettük, mert a barna lazább feltöltésen jól látszott a szürkés agyagpadló széle.

A ház közvetlen környezetének és a távolabbi szintviszonyok vizsgálatára a ház DNy-i sarkánál kutatóárkot nyitottunk. A háztól 110 cm-re egy 90 cm átmérőjű, sekély, mindössze 40 cm mély gödröt találtunk. A gödör alja megközelítőleg a 3. házpadlóval volt egy mélységben. A gödörben nem találtunk leleteket, csak különböző nagyságú sárga agyagcsomókat. Voltak közöttük vékonyabb, simított felületű darabok, amelyek akár a gödör szájának körbetapasztásából is származhattak. Ezt a jelenséget jobban megfigyelhettük a 62. blokkban feltárt 4. házban. A legtöbb agyagdarab azonban úgy nézett ki, mintha egy nagyobb tömbből töredezett volna szét. Ezek nagy részét a gödör alján találtuk. Elképzelhető, hogy ez agyagtároló gödör volt, olyan, mint amilyen a 76/83. blokkban feltárt 5. ház déli oldalán került elő. Az 1. ház D-i oldalán lévő agyagtömbök egy része enyhén égett volt, feltehetően a ráöntött tüzes hamutól.

A 3. ház felhagyása után már semmilyen építményt nem készítettek ezen a területen, egy hatalmas hamulerakóhelybe olvadtak a ház maradványai. A környéken mindent egy vastag, 80–140 cm-es hamuréteg fedett be. Az 1. ház Ny-i oldalán készített metszetben előkerült egy őskori gödör. A 3. ház padlójának 40 cm széles sávja ráfeküdt az őskori gödrre. Az egész Árpád-kori építményt beborító vastag, 100 cm-es hamu ráereszkedett az őskori gödrre és a gödör melletti bolygatatlan földre. A házat, az őskori gödröt, a ház közelében lévő agyagtároló gödröt egyenletesen befedte a hamu, minden irányban túlhaladt a kiásás határán. A későbbi kutatási eredményeink igazolták a már itt kialakult elképzeléseinket, mely szerint ezen a dombhajton már az Árpád-korban kialakítottak egy hamulerakóhelyet, ahová azután évszázadokon keresztül hordták a leletek nélküli, kemencéből kiszedett tiszta hamut. A hamuban rétegeztséget is meg lehetett figyelni, leletek azonban csak a ház üregében lévő, legmélyebb hamurétegben voltak. Az alsó, 10–20 cm vastag rétegben rendkívül sok háztartási hulladék volt, ami egyértelműen mutatja, hogy a ház üregét szemétdörmént használták egy darabig, a hamu nagy mennyiségben való idehordása csak ezután következett.

A rendkívül gazdag és változatos leletegyüttesben olyan cserépedény-töredékek, vas, csont, kő eszközök fordultak elő, amelyek a leletek korát a XII. és XIII. sz.

6. Az építőáldozatként behelyezett vastárgyakkal az ősi magyar hitvilág több jelensége együtt jelent meg. Magyar Néprajzi Lexikon. Első Kötet. Bp. 1977. 697–698. Magyar Néprajzi Lexikon. Ötödik Kötet. Bp. 1982. 495.

fordulójánál korábbi idősakra teszik. Az 1. ház 3. periódusa legkésőbb a leletek korával azonos időszakban pusztult el, keletkezése, fennállása a XI–XII. századra tehető. Ezt az időmeghatározást erősítik a 3. padló alól előkerülő szerény leletek is.⁷

2. ház (24/31. blokk)

Az I. munkahely É-i felében a felső termőtalajréteg lehordása után a későközépkori padlórészek és kemencék között mindenütt ugyanaz a világosszürke hamuréteg bukkant elő. A 29. blokkból indított III. kutatóárokban a hamuréteg alatt a 31. blokkban 100 cm mélyen egy kemence összeomlott, beszakadt tetejére bukkantunk. A kutatóárok mélyítése során a kemence Ny-i oldalánál 170 cm mélységben elértük a bolygatlan sárga homokot, de közben a hamu ráfolyt a feltárt részletekre. Kizsalutuk a 80 cm széles kutatóárkot, és azután először a közvetlen szomszédságban lévő **6. házat** és a **13. gödröt** tártuk fel, mert ezek magasabban feküdtek. A **2. ház** körül körben kiásott kutatóárkok metszeteiből megállapíthattuk, hogy a 31. blokkban talált kemence egy kisebb, téglalap alakú ház ÉNy-i felében helyezkedik el. A ház szélességét pontosan megállapíthattuk, 360 cm volt, és a hossza sem lehetett több 450 cm-nél. Alapterülete 16 m², a nagyobb Árpád-kori házak közé tartozott.⁸ Végül a szoros határidő miatt csak a kemencét magába foglaló 220 × 220 cm-es blokkot tárhattuk fel (4. kép, 6. kép).

A nyesett felszíntől 170 cm mélyen került elő a kemence alja, amely rásimult a ház vízszintes padlójára. A házat feltöltő rétegek kihordása után azt láttuk, hogy ezt a kemencét nem szedték szét a ház felhagyása után, meglehetősen jó állapotban maradt. Teteje a termőtalajjal együtt 160 cm vastag feltöltés alatt berogyott, oldalait viszont a köré dobált kevert barna föld megtartotta. A boltozat és a kemence szájának összetört darabjai az előtérbe zuhantak. Így szinte teljes egészében kibontakozott előttünk egy, az Árpád-kori falvainkban eddig ismeretlen ház- és kemencefajta.

A **2. ház** tájolása É–D-i irányú, a kemence az ÉNy-i sarok közelében helyezkedett el. A házépítés első mozzanataként téglalap alaprajzú, függőleges falú üreget ástak a bolygatlan homokba. 170 cm körüli mélysége volt. Ezután a ház padlójáról a Ny-i homokfalba egy üreget vájtak, amely később magába foglalta a kemence háromnegyed részét. A kemence feletti bolygatlan sárga homokot mi bontottuk le. A feltárt kemence szét-

szedése közben pontosan rekonstruálni lehetett az építés egymást követő mozzanatait. Először letapasztották az 5–6 cm vastag, vörösre égett kemencefeneket. Utána apró növényi zúzalékkal kevert sárga agyaggal bekenették a kemence homokfalba vájt üregét. Ezt követően 17–20 cm élű vörösre égetett agyagkoloncokkal körberakták a tüzelőteret, és felépítették a kemence oldalait. A hátsó falnál négy, a szájánál két sor agyagkolonc volt. Ezeket is sárga agyagba rakták. A sárga agyagtapasztás a külső oldalon 15–20 cm vastag volt. Sárga agyagból készült a kemencének a ház belső terébe nyúló K-i oldala, amelynek mindkét sarkát szögletes lezáródással, különösen vastagra tapasztották. Az egész kemencét belülről vörösre égett agyagból 6–8 cm vastagon újra betapasztották. A kemence szája 35 cm széles volt. Ny-i széle csak 8–10 cm-re nyúlt ki a ház homokfalából. Ezen a részen a második agyagkoloncon megmaradt a boltozat indítása. A kemence boltozata ezek szerint 25 cm vastag agyagtapasztás volt. A belső oldalon helyenként levált a vörös tapasztás, és láthatóvá vált, hogy alatta kissé átégett a sárga agyag felszíne is. Érdekes volt, hogy a kemence külső oldala is égett volt. A beomlott tető eltávolítása után előtűnt a kemence legérdekesebb részlete.

A padlót szorosan egymás mellé rakott, nagyjából egyforma, 14–15 cm magas, 8–20 cm átmérőjű folyami kavicsokkal borították be, a kavicsok álló helyzetben voltak. Az erősen átégett nagy kavicsokat egyenletesen vastag korom borította, alattuk a kemence padlóját is tömör, 2–3 cm vastag koromréteg fedte. 61 kavicsot szedtünk fel, a kemence szája körüli részből a jelenség felismerése előtt néhányat kidobtunk, de lenyomataik megmaradtak. A belső tüzelőtér alaprajza a kavicsok alatt ovális volt. Tájolása ÉK–DNy. Szája a ház D-i falára nyílt. A tüzelőtér szélessége 117, hossza pedig 85 cm volt. A belső tér magassága a kövek felett a hátsó falnál 35 cm, a szájánál pedig csak 25 cm volt. A kemence tömbjének szélessége 160, hosszúsága 150 cm, magassága pedig 75–65 cm volt.⁹ A kemence aljánál 2 cm-rel alacsonyabban fekvő, tapasztott előtér teljes kiterjedését nem tudtuk feltárni, valószínűleg köríves lezáródása volt. A kemence szájánál 8 cm vastag volt, a szélei felé elkeskenyedett 2 cm-esre. Felülete vastagon kormos volt, illetve a korom vastagon beleégett a tapasztott felületbe. Ugyanolyan volt, mint a kemencepadló a kövek alatt.

A ház padlója keményre lejárt 3–4 cm vastag, szür-

7. A falu régészeti tárgyainak és a velük kapcsolatos tudományos eredményeknek a bemutatására ebben a kötetben terjedelmi okokból nem kerülhetett sor. A leletek külön tanulmányban való ismertetését a lelőköri körülmények is indokolják, hiszen a leletanyag a feltárt építmények megszűnése utáni időszakból származik. A falu későbbi időszaiban élt lakosainak emlékényaga.

8. A 16 m² alapterületű földház elég ritka az Árpád-kori falvakban. Tiszalök-Rázomon egy 18 m², Széchenyi-Szentlászlón 16 m², Majson 17,63 m² alapterületű házakat tártak fel. *Mesterházy* (1983) 148.

9. Dunaújvárosban került elő hasonló kemence Bóna István ásatásából, ez volt az 52. objektum. Az itteni szabadban lévő kemence alját kövekből és folyami kavicsokból alapozták, majd a köveket letapasztották. Régészeti lelet híján a kemence korát nem lehetett meghatározni. Azonban nemcsak a kemence kőalapozása és formája emlékeztetett a soroksár-várhegyi 2. ház kemencéjére, hanem a tüzelőhely alaprajza is. A kemencét a homok-földfalba építették, és a szájához csatlakozott az előtér K-i sarka, ez az aszimmetria a soroksári kemencénél is feltűnő volt. *Bóna* (1973) 45–46.

kés, hamus föld volt, ami beletapadt a sárga, bolygatlan homokba.

A megfigyelt jelenségek alapján nem lakóházként határoztuk meg a feltárt épületet. Erre először a kemence feltárása közben gondoltunk. Háromnegyed része magas homokfalban volt, különösen vastag fala volt a homokfalban is. A kemence aljába helyeztünk nagyméretű folyami kavicsok ugyanarra a jelenségre utaltak, mint az egész kemence elhelyezése. Különösen magas fokú hő előállítására és tárolására szolgált, nem egy lakóház sütő-főző, fűtő kemencéje volt. Az égett kövekből, és az alattuk, közöttük lévő kemény koromból arra következtettünk, hogy a hő előállítása főként a kövek izálásával történt. Olyan ipari tevékenység zajlott tehát ebben az épületben, amelynél magasabb fokú hőre volt szükség. A padlóba taposott korom és hamu pedig elkerülhetetlen velejárója volt az itteni, valószínűleg valamilyen fémfeldolgozó munkának.

A kemencét és a műhelyt még az Árpád-korban eddig ismeretlen okból megszüntették. A kemence belsejét és közvetlen előterét égett, hamus földdel betöltötték, és lefedték a boltozat összetört darabjaival. Kévs régészeti lelet, csak néhány morzsalékos cserép, kavicsok és egy olvadékrög volt benne. Ez utóbbiról nem lehetett megállapítani, hogy eredetileg is itt volt-e, vagy a hamus földdel került ide. A helyiség többi részét a kemence magasságáig barnássárga föld takarta. Olyan volt, mintha a romokat a ház körül lévő humusszal, és az alatta lévő sárga homokkal takarták volna be. Ezt a betöltést az egész kutatási felületen vékony koromtakaró fedte, amely erősen lejtett a kemence szája, és a ház feltételezett lejárata felé. E fölött a bejárat felé 35 cm-re megvastagodó barnásszürke földréteg volt, amelyben háztartási hulladékok, régészeti leletek voltak. Az edénytöredékek az Árpád-kor első felére, közepére tehetőek. A XII. sz. végén megjelenő edényfajták, szürke és fehér fazekak különböző fajtái még nem voltak közöttük. A rétegsorban újabb koromterítés következett, amely még mindig lejtett a kemence szája felé. Ezután egy sárga, leletek nélküli homoktakarás következett, amit tiszta, bolygatlan helyről hoztak ide. Figyelemreméltó volt, hogy nem épület került a gondos planírozás fölé, hanem az a 70–80 cm vastag hamuréteg, amely a 10 méterre lévő 1. ház maradványait is elfedte. A hamu aljáról itt is előkerült néhány olyan régészeti lelet, amelyek ugyancsak a XII. sz. végétől korábbi időszakra jellemzőek.

A hamuréteg felett a későközépkorban volt valamilyen építmény, mert a nyesett felszínből egy 30 cm átmérőjű, paticsos földdel betöltött cölöplyuk mélyedt a hamuba, hossza 70 cm volt.

3. ház (50/51. blokk)

A lelőhely legmagasabb pontján, már a termőtalaj alján megmutatkoztak egy későközépkori kemence nyomai, egy tálalakú kályhaszemekből álló törmelékhalom rész-

letei. A rétegviszonyokat előzetesen feltáró, az 50. blokkból induló, II. kutatóárok a 3. ház haladt keresztül. A felső, későközépkori padlók alatt az 50. blokk D-i végétől Árpád-kori feltöltés kezdődött, és az 51. blokk D-i végénél véget is ért (4. kép, 7. kép). A betöltés mindkét oldalán bolygatlan homok volt. A 60 cm széles kutatóárokban 600 cm hosszan látszott ez a betöltés. A tájékozódás céljából lemélyítettünk a bolygatlan talajig, a nyesett felszíntől 150 cm mélységig. A kutatóárok mindkét oldalán hasonló rétegsort találtunk, a K-i oldal alját kivéve, mert itt egy, a bolygatlan homokra épített kemencesarok bukkant elő. A vastagon tapasztott kemencerészlet 60 cm magas volt. Kijárolódott a ház lépcsős lejárata is.

1. ház

Egyik, ÉNy-DK-i tengelye mentén mérhető méretét már ismertük, a másik irány meghatározására keresztárkot nyitottunk. Ezután a közel 400 × 350 cm-es, 150 cm mély házhelyet rétegenként feltártuk. A ház építésmódja az eddig megismertekkel azonos volt. Először a bolygatlan talajban kiásták az első periódusba tartozó ház 150 cm mély, 380 cm hosszú és 260 cm széles, téglalap alaprajzú helyét. Alapterülete 9,88 m², a közepes nagyságú Árpád-kori házak közé tartozik. Tájolása 15 fokkal eltér a Ny-K-i iránytól, ÉNy-DK felé. Az ÉK-i sarokban homokbabát hagytak, ebbe vájták a kemence egy részét. A homokbabát a felszínig meghagyták. A ház É-i oldala a kemencénél 30 cm-nyire kiöblösödött. Tetőszerkezetet tartó cölöplyukakat nem találtunk sem a ház belsejében, sem a ház külső oldalán. A belső térbe lévő két cölöplyuk úgy helyezkedik el, hogy nem lehetnek gerendatartó ágasfák helyei. Inkább a házban folyó tevékenységhez kapcsolható berendezési tárgyak nyomai. Az 5. számú, 22 cm átmérőjű cölöplyuk közvetlenül a kemence mellett került elő, és 36 cm mély volt. Valamivel vastagabb lehetett a 6. cölöp, átmérője 23 cm volt. Kisebb, 40 cm átmérőjű, 10 cm mély gödörből mélyedt a bolygatlan homokba, 38 cm mélységig. A bejárat közelében, a saroktól 40 cm-re a homokfal előtt helyezkedett el.

A lejárata a ház DK-i sarkáról nyílt. 220 cm hosszan öt nagy lépcsőfokkal vezetett a házba. Feltűnt, hogy az egyes lépcsőfokok fala függőleges volt, és a lépcsőfokok élei sem voltak eltaposva. A laza, bolygatlan homokban csak úgy maradhatott meg a lépcső ilyen formában, ha valamivel, esetleg fával lefedték.

A kemencét a ház padlójára építették. K-i felét a ház sarkában hagyott homokfalba vájták, kerülete kívül esett a ház körvonalán. A kemence feltárásánál azonnal feltűnt, hogy a 2. ház kemencéjéhez hasonlóan ezt sem szedték szét, az értékes kőanyagot is itthagyták. Nem tudtuk pontosan megállapítani, de feltételezhető, hogy a kemence déli, a ház belső terébe nyúló része a felette lévő feltöltés nyomása alatt rogyott be. Ugyanis a kemence vastag, tömör boltozata egyben maradt, és így lejtett a

kemence szája közelében lévő kidölt oldalfalra.

A kemence formájának és építésmódjának vizsgálata érdekében le kellett bontanunk a boltozatot. Ez vastag agyagtapasztásba rakott, összetört malomkövekből állt. A töredékek két, összetört malomkő darabjai. Az omladék és a betöltés kihordása után előtűntek a kemence jó állapotban megmaradt álló falai, a boltozatindítással. Trapéz alakú alaprajza volt. A tüzelőtér 110 cm hosszú volt, a 66 cm magas hátsó falnál 80 cm és a 34 cm magas első részénél 60 cm széles volt. Középe táján 92 cm-re kiöblösödött. A kemencének pontosan az ÉK-i fele volt a homokfalban, az ÉNy-i és a DK-i sarkot összekötő átló mentén (41. kép 1–2.).

Az építés folyamán először kivájták a kemence üregét. Majd elkészítették a kemencét összetartó karóvázat. Ennek nyomai a padló felszedése után kerültek elő. Az É-i és a Ny-i sarokban két, feltűnően nagy, 20 cm átmérőjű, 12–14 cm mély lyukat találtunk, égett föld volt bennük. A kemencének a ház belső terébe nyúló részén, a tüzelőtér szélén 6 darab, 6 cm átmérőjű, 18 cm mély karólyukat találtunk. Ugyanaz volt a rendeltetésük, mint az 1. ház kemencéjénél, azt az oldalt kellett a karóváza építeni, amelyiket nem tartotta a bolygatatlan homokfal.¹⁰ Ezt követően elkészítették a kemencefenék és az előtér lap 4–6 cm vastag, vörösre égő agyagtapasztását. Sárga agyaggal tapasztották a homokfalban lévő üreget, és vastagon körbetapasztották a tüzelőteret. Majd a sárga agyagba rakott kövekből, amelyek között szabályos kváderek, alakatlan kődarabok és törött malomkövek voltak, megépítették a kemence oldalát. Két malomkő összetört darabjaival befedték a kemencét. Végezetül kívül-belül vastagon betapasztották még egyszer a kemencét. Száját egy-egy szabályos kváderből építették meg.

A tapasztott előtér 70 cm hosszú és 80 cm széles volt. Felületét a kemence fenekéhez hasonlóan 2–3 cm vastag, tömör koromréteg borította, alsó része beleégett a fenéklapba. A vastag korom a kemence szája előtt egészen a lépcsős lejáratig elért. A kemence Ny-i oldalán a ház keményre lejáró padlója is kormos volt. Alakatlan kovácsoltvas-darabokat találtunk ezen a helyen, de ezekről nem tudtuk pontosan megállapítani, hogy eredetileg is itt voltak, vagy a későbbi betöltéssel kerültek ide. A kemence omladékát kevert barna földdel, a többi részt hamuval kevert homokkal töltötték fel. A feltöltés alatt a ház padlóján koromfoltok voltak, a hamuval kevert homokban is több koromcsíkot vettünk észre. Ez azt mutatja, hogy nem egyszeri behordással keletkezett

ez a feltöltés, hanem egy bizonyos ideig folyamatosan hordták ide valahonnan a hamut. A vastag, kormos hamuban lévő keskeny homokcsíkok pedig az esetleg még parázsló anyag elfojtására szolgáltak. Egy idő után ismét felmerült a helyiség hasznos célra való felhasználása. Ekkor a hamus felszín egyenetlenségeit szürke, tömör agyaggal, amely helyenként 15 cm vastag volt, kiegyengették. Ezen az alsó padlótól mért átlag 70 cm vastag feltöltésen újabb házat alakítottak ki.

2. ház

Padlója 8–16 cm vastag, sárga agyag volt. Ez a tapasztás csak a korábbi ház ürege felett volt látható, szélei nem értek el az újabb ház falaihoz. A sárga padló az alsó kemence omladékai felett nagyon berogyott, nem lehetett eldönteni, hogy már az új ház használata közben, vagy a későbbi vastag feltöltés súlya miatt. A ház alapterületét megnagyobbították, a K-i oldalt kivéve körben átlagosan 40 cm-rel kitolva a házfalakat. Illetve egy újabb 5×3,6 m, azaz 18 m² alapterületű gödröt ástak, a járószinttől kb. 90 cm mélységig. Az erősen átégett padló nem töltötte ki teljesen a házhelyet. A feltárás idején töredezett, szabálytalan vonalban megszakadt a helyiség Ny-i részében. A DNy-i sarokban teljesen hiányzott. Itt nagyon kormos és hamus volt a padló széle, a sarokban pedig teljesen laza, kormos, hamus földet találtunk. Ebben egy nagyméretű, vasrozsdás földbaba volt, amely a kiemelés közben teljesen szétesett. Mellette egy aszimmetrikus ekepapucsot találtunk, amely ugyancsak egy nagy vasrozsdás földbabában volt. A laza folt Ny-i, a házfalnál lévő oldalán három, kiegészítő, fekete agyagkoloncot találtunk, amelyek valószínűleg a földbabákkal együtt a feltöltéssel kerültek ide, a szétszedett kemence helyére.

A ház É-i oldalánál és az ÉNy-i sarokban négy cölöplyukat találtunk, mind leért az alsó padlóig, és 2–4 cm-re bele is mélyedtek abba. A sarokban két egyforma, 15 és 16 cm átmérőjű kisebb cölöplyuk (1. és 2.) volt, 60–62 cm mélyen érték el az alsó, kemény padlót. A Ny-i házfaltól 70 cm-re, a ház belsejében kerültek elő a nagyobb, 18 és 23 cm átmérőjű 3. és 4. cölöplyukak. Ezek is leérték az alsó kemény padlóra, 61–62 cm mélységben. A nagyobb cölöplyukak egy vonalba estek, a köztük lévő távolság 50 cm volt. A kemencétől mért távolságuk 120 cm. Valószínűleg a házban folytatott tevékenységgel kapcsolatos berendezési tárgyak voltak.¹¹

A ház felhagyása után a kemencét teljesen szétszedték, a berogyott padlójú házhelybe háztartási szeméttel kevert barna feltöltés került. Közvetlenül a padló felszínén találtunk egy teljesen ép loállkapcsot. A többi régészeti lelet, elsősorban az edénytöredékek a XIII. sz.

10. A karóvázis kemencék elég ritkák az Árpád-kori falvakban. Legközelebb a csepel-szigeti Szigetszentmiklóson találtunk egy részben karóvázis kemencét, a XI–XII. sz. i falurészlet 6. házában. *Írásné Melis* (1992).

11. Az Árpád-kori lakóházaktól eltérő jellegzetességei alapján ezt a házat sem soroltuk a lakóházak közé, bár adatok hiányában egyelőre nem tudjuk meghatározni a pontos rendeltetését. Itt is olyan tevékenység folyt, amelynél nagy hőre volt szükség, és természetes volt, hogy a padló vastagon kormos és hamus. Feltételezhető, hogy valamilyen fémfeldolgozó műhely lehetett.

előtti időszakból, legkésőbb a XII. sz.-ból származnak. Egy idő után az **1. és 2. házhoz** hasonlóan ide is hamut kezdtek hordani, az újabb, átlagosan 60 cm vastag hamuban egymást érték a különböző koromcsíkok. A felső hamuréteg mennyisége 11–12 m³ volt, ami önmagában is nagy mennyiség. A hamuban itt is volt néhány régészeti lelet, amelyek ugyanolyan jellegűek, XII. sz. végénél korábbiak voltak, mint az alsóbb rétegek, valamint az **1. ház** hamuból kikerült leletei (40. kép 1–2.).

A házak bejáratának indulását a mai termőtalaj alatt már észrevettük, s a kutatás megkezdése előtti géppel nyesett felszín Árpád-kori járósíntnek tekintettük. Ettől a felszíntől számítva a ház hamuval feltöltött gödre helyenként még mindig 70 cm mély volt. Sárga homokkal egyengették el a felszín, amely néhol a hamuval keveredett. 30–35 cm vastagságban fedte az Árpád-kori feltöltést. Azonban nem új épület került a ház hely fölé, hanem egy másik, későbbi, XIII–XIV. sz.-i hamusgödör széle, amely későközépkori XIV–XV. sz.-i házak alatt beborította az I. munkahely egész ÉNy-i harmadát. Ez a helyenként 1 m vastag hamuréteg a kutatás határán, a nyomvonal ÉNy-i szélén túli területekre nyúlik, és a Várhegy magasodó domboldalán a tempom felé tartó falrészletet fedte.

4. ház (62. blokk)

A termőtalaj alatt egy négyzethez közelálló, határozott oldalakkal kirajzolódó, 390 × 330 cm-es folt jelentkezett. A nyesésből összeszedett cserepek XII. sz.-iak, legkésőbb a XII–XIII. sz. fordulójáról származnak. A folt területe 12,9 m², a közepes nagyságú Árpád-kori építmények közé sorolható. Nem lehetett eldönteni, hogy a fekete, vastagon kormos, hamus, égett földet betöltésként hordták ide, vagy az itt álló épület leégésével keletkezett. A folt szélein több helyen kiöblösödést láttunk, később kiderült, hogy ezek cölöplyukak. A ház hely K-i sarkában az egész épület alapterületéhez képest nagy kemence helyezkedett el, omladékai szinte kitöltötték a ház DK-i negyedét. A DK-i sarok külső oldalán egy kisebb agyagkemence maradványaira találtunk. A feltárás eredményei több, különböző rendeltetésű építményt magában foglaló periódust mutatnak (4. kép, 8. kép.).

1. periódus

A lelőhelynek ezen a részén a legkorábbi építmény egy ágas-bogas árokrendszer volt. A 62. blokk határán a nagyjából K–Ny-i irányban futó **19/3. árok** halad keresztül. A 18 m hosszú árok vonala a termőtalaj lehordása után azonnal láthatóvá vált a környező bolygatatlan sárga homokban. A nyesés szintjén 60 cm széles és 45 cm mély volt. É-i oldalán 15–20 cm-es kisebb padka látszott. Ezt leszámítva az árok metszete „U” alakú volt.

Laza, homokos betöltésében kevés kora-Árpád-kori lelet volt.¹² Az árok K-i végétől számított 8 méternél, ahová a későbbi ház É-i sarka került, derékszögben becsatlakozott egy másik árok, amely a lelőhely legmagasabb része felé húzódik.

2. periódus

A 18 m hosszú 19/3. árok közepe táján kijelölték a **4. ház** helyét, és felépítették az első objektumokat. Ekkor az árok már teljesen használaton kívüli, betöltött állapotban volt, mert a tervezett, 1. ház ÉNy-i falát magába az árokba ásták. Az árok D-i oldalán a lesározott padlót végig megtaláltuk. Ez egy 15–26 cm széles sáv volt. A padló kialakítása előtt, hogy be ne omoljon, megerősítették az árok betöltését. Világossárga, pelyvás agyaggal végigtapasztották az árokfalat. A tapasztás profilja mutatta a ház járósíntjét is. A 6–8 cm vastag tapasztás 20–22 cm magas volt. Alját derékszögben a bolygatatlan házpadlóra is felkenték, átlag 16 cm széles sávban. A tapasztás felső szélét ugyancsak derékszögben hajlítva az árok felszínére is rákenték, itt már csak 8–10 cm szélességben. Ez az adat mutatja az épülethez tartozó külső járósíntet. A ház többi, bolygatatlan homokba mélyedő oldalán nem találtunk megerősítésnyomokat.

Az épület alaprajza téglalap alakú volt, 290 és 250 cm hosszú oldalakkal. Alapterülete 5,25 m². Tájolása ÉK–DNy.

A padló kialakítása után, vagy vele egy időben kiasták az 1. ellipszis alakú gödröt. Az 50 cm mély gödör két átlója 106 és 138 cm volt. Oldala az alja felé kissé kiöblösödött, ezzel együtt a térfogata nem lehetett több 0,8 m³-nél. A gödör száján nagyobb összefüggő részletekben ugyanolyan pelyvás sárga agyagtapasztást találtunk, mint az árokba kerülő padló szélén. 8–10 cm vastag volt, és a 8–10 cm szélességben helyenként meg is maradt a sárga homokon, a verem száján. A verem betöltése tele volt tapasztásdarabokkal, mind egyiknek sima volt az egyik oldala. Voltak közöttük 8–22 cm vastag, kéttenyényi darabok is. Ezeket megpróbáltuk összerakni, és nagyjából akkora területre fértek el, mint a verem szája, esetleg a verem alja. Közvetlen közelében, 30 cm távolságra találtuk a 2. gödröt. Méreteiben és formájában szinte megegyezett az 1. gödörrel. 108 és 126 cm volt az átmérője, és ez is 50 cm mély volt. Ebben nem találtunk tapasztást. Betöltése laza, homokos föld volt, kevés, jellegtelen régészeti lelettel. A gödrök gabonásvermek lehettek.

Ebből az időszakból származik a K-i sarokban lévő, a feltárás időpontjában cölöplyukakkal szegélyezett sekély gödör is. Átmérője 65, mélysége 15–22 cm volt, kormos föld töltötte be. Felszínén egy 20 cm széles, 8 cm mély hamus árok formájában egy elégett gerenda nyomát figyeltük meg. 140 cm hosszán sikerült feltárunk, ez a gerendának az épület belső terébe dőlő

12. Az egész 19. árokrendszer bemutatásánál ismertetjük a 19/3. szakaszt is.

részlete volt. A házon kívül elhamvadt részletek eltűntek a mai termőtalajban. A gödör határozott vonalú, kissé ellipszis alakú mélyedés volt, sehol sem volt megégve. A benne lévő égett, kormos föld olyan volt, mint az egész épület betöltése. A gödör közelében lévő sarkon a bolygatatlan homokban 5 cölöplyukat találtunk, de nem lehetett pontosan megállapítani, hogy volt-e közöttük olyan, amelyik nem a tetőt tartotta, hanem esetleg ehhez a gödörhöz tartozhatott. Az alsó padlón még egy bezuhant égett gerendanyomot tártunk fel, a K-i oldalon az előzőtől 180 cm-re. A sekély hamus mélyedés 22 cm széles volt, közel 150 cm hosszúságban megfigyeltük egy alatta lévő, hamuval teli árok tetején. 180 cm-rel távolabb abba kellett hagynunk a kutatást, itt még folytatódott a hamuval teli árok. A ház falánál 60 cm széles volt, és csak 5–6 cm mély, a háztól távolodva fokozatosan szélesedett 85 cm-re, és fokozatosan mélyült, 50 cm-ig. Rendeltesét nem ismerjük. Először arra gondoltunk, hogy talán a ház bejárata lehetett, de a feltárt részen már 30 cm-rel mélyebb volt, mint a házpadló. A közeli veresegyház-ivacsi 5. háznál hasonló jelenség került elő, Mesterházy Károly „koromtárolónak” nevezte.¹³

A két gerendanyom egyértelműen mutatta, hogy a gerendák a ház külső oldaláról zuhantak be, és a felső részek hamvadtak el a padlón.

Valószínűleg az épület leégésével pusztult el az 1. betemetett veremre tapasztott kemence is. Bár alaposan tönkrement, és látszólag gondosan összeszedték a paticsockat, a verem tetején in situ maradt egy nagyobb, 60×40 cm-es fenékdarab. Hozzávetőleg 140×140 cm-es területen találtunk égett földnyomokat és a padlóba taposott paticsszemcséket. A kemence az épület É-i negyedében, nagyjából a betemetett verem felett helyezkedett el. A verem túl nyúló tüzelőtér kiterjedését az égett homok határa mutatta. Az épületfalaktól való távolsága 100–100 cm volt. Ovális, a verem aljáig érő hamus gödör volt mellette, korommal és hamuval volt tele. A tüzelőtér ovális alaprajzú volt, tájolása É–D-i irányú. Száját és hátsó falát összekötő rövidebb tengelye 110 cm, az erre merőleges, a kemence szélességét mutató hosszabb átló 140 cm volt. A Ny-i oldalon, az égett homokfolt külső szélén két, 10 és 12 cm átmérőjű, 12 és 10 cm mély karólyukat (12. és 13.) találtunk.

Az eddig feltárt jelenségek azt mutatják, hogy ez az épület nem lakóház volt. Az 5,25 m² alapterületű helyiség egyik felét a leégés előtt szinte teljes egészében kitöltötte egy gabonásverem, és egy kemence. A Ny-i sarokban is volt egy gödör, közelében cölöplyukkal. (Valószínűleg a 20 cm átmérőjű, 33 cm mély 11. sz. cölöplyuk.) Tetőzetét a sarkokon és az oldalak közepe táján elhelyezett cölöpök tartották. A padló 20 cm-re mélyedt az épületen kívüli járószintbe. Az ÉNy-i padló-

szél pelyvás tapasztásában felmenő, épített fal nyomait nem láttuk. Az épület rendeltetésének meghatározását Méri István kutatásai, az alföldi falukép rekonstrukciói segítették. Ezek szerint a 4. ház első periódusa gabonafeldolgozó őrlőhely, malom volt. A gabonásverem mellett találtuk a magvak szárítására, pörkölésére szolgáló kemencét, a K-i sarokban lévő gödörben pedig elfért a Méri István által rekonstruált kézimalom.¹⁴

A leégett épület helyére egy darabig háztartási hulladékot hordtak. A vékony feltöltésben több régészeti lelet volt, amelyek belenyomódtak a leégett kormos padlóba. Az edénytöredékek között előkerült egy különösen érdekes darab, egy grafitos, redukált égetésű, ausztriai hombár, nagyméretű tárolóedény peremdarabja. Hasonló darabok legközelebb (Ó)Budáról ismertek, ahol nagy tömegben kerültek elő más XI–XII. sz.-i leletek társaságában.¹⁵

3. periódus

A szeméttel behintett égett padlót kevert barna földdel elegyengették, és a réteget keményre döngölték. Az így kialakított 5–8 cm vastag rétegen új berendezés készült. A lejárt kemény padló azonos méretű volt a nyelés után megfigyelt folttal, a megújított épület alapterülete így 3,9×3,3 m = 12,9 m² lett. Körben elfedte a korábbi padlót, és a cölöplyukak egy része az épület belsejébe került. Alaprajza négyzethez közelálló téglalap lett, tájolása az alsó épülethez képest derékszögben megfordult, ÉNy–DK-i irányú lett. Az egyenes padló rétegesen felváló, hamus, agyagos föld volt.

Igen sok cölöplyukat találtunk az ÉK-i, az ÉNy-i és a DK-i sarkon, és a K-i oldalon. A negyedik sarok és a Ny-i oldal az Árpád-kori járószinten lévő **19/3. árok** felszínére esett, és a rendkívül laza betöltésben nem találtuk meg az itteni cölöplyukakat. Egy nagy, 26 cm átmérőjű, 40 cm mély cölöplyuk pontosan a ház közepén került elő (1. sz.). 10 cm-re az alsó padlóba is belemélyedt. A ház külső sarkain lévő cölöplyukakat nehéz periódusonként szétválasztani, mert mindegyik a bolygatatlan homokba mélyed. Ugyanolyan mélyek, mint a házpadlókból kiásott lyukak, mert a padlók közötti feltöltés csak 4–6–8 cm vastag.

Az épület három sarkán egyr.ás mellett, vagy egymásba vágva 3–3 cölöplyukat találtunk. A legnagyobb, majdnem egyforma, 30, 28, 28 cm átmérőjű, 37, 40, 40 cm mély lyukakból minden sarkon 1–1 volt (2., 3., 4. sz. cölöplyukak). A mellettük lévők ugyanolyan mélyek voltak, csak az átmérőjük volt kisebb, 21 cm. A nagyobb cölöplyukakból egy a ház K-i oldalán is előkerült (8. sz.). Az nyilvánvaló, hogy az azonos méretű cölöplyukak egy periódusból származnak, de a körülmények miatt nehéz eldönteni, melyik padlóhoz tartoznak (38. kép 1.).

13. Mesterházy (1983) 143–144.

14. Méri (1970) 69–76. II. tábla.

15. Bertalan (1991) 129. 456–457.

A kemence új helyre, az épület K- sarkába került. Közvetlenül a korábbi, kormos padlóra épült. Feltűnően jó állapotban maradt meg, látszott, hogy alig használatlan összeomlott. A boltozat darabjainak eltávolítása után körben előtűntek a 25–30 cm magasságban megmaradt oldalfalak. 70 fok körüli szögben csatlakoztak a fenéklaphoz, ami azt mutatja, hogy a kemence eléggé lapos lehetett. Alapterülete 150×120 cm. Tüzelőtere szabályos kör alaprajzú, 110 cm átmérővel. Nyaka 22 cm hosszú, szája 51 cm széles volt. Szája elé félkör alakban kinyúlt a fenéklap elvékonyodó tapasztása. A kemence kerületének csak 3/4 része esett az épület belső terébe, a többit a padló szélén kívüli bolygatatlan homokba vajták. Az egész kemencét egyformán, ugyanabból a vörösre égett agyagból építették, az egyes részleteket olyan jól összedolgozták, hogy a kemence felszedésénél sehol nem találtunk szétválásokat. A szinte alig használt kemence alja 5 cm-t lejtett a szája felé. A kemence szája és a ház fala között kisebb hamusgödör volt, ami talán parázstartó volt.

Az épület lakóházként való meghatározásával kapcsolatban a 2. verem betöltésének vizsgálatával merültek fel kétségeink. A verem foltja kirajzolódott a felső, agyagos padlón is, bár voltak a felszínén letaposott padlónyomok. A keskeny rétegek itt nagyon összemósódtak, azonban a verem betöltése minden többi, itteni objektum betöltésétől különbözött. A laza, kevert, homokos földben nem volt látható sem az égések, sem a szemetelések, sem az újjáépítések nyoma. Mivel az alsó ház padlója szabályos vonallal vette körül a 2. verem száját, meg kellett volna benne találnunk a két periódust elválasztó rétegeket, feltöltéseket. A 2. sz. verem feltöltésére békés időszakban, valószínűleg a felső malom fennállása idején kerülhetett sor.

A feltárás idején a kemencét és a padlót beborító betöltés hulladékkal, régészeti leletekkel, kövekkel, malomkődarabokkal, állatcsontokkal kevert 20–22 cm vastag hamu volt. Lehetséges, hogy az épület ismét leégett, de utána szeméttel, hamuval töltötték fel a helyét. A terület beépítetlen maradt.

A ház DK-i sarka előtt, attól 8–10 cm-re egy kisebb, szabadon álló kemencét találtunk. Alapterülete 110×70 cm volt. Ovális belső tüzelőtere 80 cm hosszú és 60 cm széles volt. Nyaka 20 cm, szája pedig 45 cm széles volt. Bár voltak benne nagyobb, esetleg a boltozattól származó paticsdarabok, felmerült, hogy mégsem kemence, hanem tapasztott aljú szabadtéri tüzelőhely. Ugyanis a tüzelőtér homorú alja 40 cm mély volt, a fenék tapasztása kinyúlt a kemence szája elé, és ugyancsak homorú aljú, kisebb gödröt mutatott. Rendkívül komos, leletek nélküli hamu volt benne. A betöltés olyan jellegű anyag volt, mint a mellette lévő épület maradványait borító legfelső réteg.

A régészeti leletanyag alapján megállapíthattuk, hogy ez az épület, malom, gabonaórlóhely az eddig feltárt épületek között a legfiatalabbnak látszik. A leletek között előkerült néhány olyan fehér és szürke cseréptöredék, amelyek már a XII. sz. végén megjelenő,

zömükben későbbi időszakokban jellemző edényekből származtak.

5. ház (76/83. blokk)

A nyésés után jól kirajzolódott a sárga homokban a ház foltja, és előtűntek az ÉNy-i sarokban a kemence maradványai is. A nyésésből összeszedett cserepek XII–XIII. századiak voltak. A téglalap alakú folt fekete, égett, hamus föld volt, kisebb kiöblösödésekkel túlfolyt az egyenes vonalú házfalakon. A mélyítéssel tisztábbak lettek a körvonalak. A DNy-i sarkon előtűnt a ház bejárata, mellette egy gödör foltja, a DK-i saroknál két gödör, az ÉK-i saroknál egy újabb gödör és egy árok-részlet bontakozott ki. A gödrök barnás feketefölddel voltak tele, az árokban pedig barnásszürke homokos betöltés volt. Már ennyiből is látszott, hogy itt is több építési periódussal kell számolnunk (4. kép, 9. kép.).

1. periódus

A 19. árokrendszer 3. ágának alsó, D-i szakasza halad itt keresztül. Alja a nyesett felszíntől 90 cm mély, szélessége a nyesett felszínen 50 cm volt. A keskeny, meredek falú árokban ezen a részen régészeti leletek nem kerültek elő, de távolabbi szakaszokon Árpád-kori leletek voltak benne. Az árok Ny-i oldalán különböző térfogatú és különböző formájú gabonataroló vermek kerültek elő.

1. verem

Szabályos kerek alaprajza volt, 86 cm átmérővel. A hengeres oldalú, függőleges falú, vízszintes fenekű gödör 130 cm mély volt, úrtartalma kb. 0,8 m³. Sárgásbarna, rétegezetség nélküli homokos földdel volt betöltve, kevés, jellegtelen régészeti lelet volt benne. A verembe belevágták az 5. ház DK-i sarkát.

4. verem

Az árok közelében, attól 50 cm-re, a bolygatatlan homokba ásva került elő. Kör alaprajzú, 120 cm átmérőjű, 110 cm mély, hengeres oldalú gödör volt, amelynek az alját homorúan vajták ki. Úrtartalma 1,2 m³ volt. A barna, homokos betöltésben sok régészeti lelet volt. Feltűnő volt a megmunkált kötőrédek nagy száma és sokfélesége. Malomkövek, dörzsölőkövek, fenékövek töredékei, és több csiszolt, formára hasított folyami kavics. A verem aljáról egy kézzel formált, vastag falú hombár alja is előkerült. A leletek a ház építését megelőző időszakból származnak. A verem közepe táján haladt át az 5. ház ÉK-i oldala, illetve a ház oldalát beleásták a feltöltött verembe. A verem betöltését itt lehordták a padló szintjéig, és az így keletkezett gödör-részletre ráépítették a ház korábbi kemencéjének K-i szélét. A gödörbe beásták a kemence melletti hamusgödört is. A verem házfalon kívüli részében ugyanolyan leletek voltak, mint a kemencepadló alatti részben.

5. verem

A megújított kemence alatt került elő. Ez volt a legki-

sebb verem, formája aszimmetrikus méhkas alakú volt. A függőleges oldalú hengeres rész pontosan a ház falához simul, az alsó, kiszélesedő oldal átfutott a ház külső oldalára. Eredeti magasságából 60 cm-t lebonítottak a ház kiásásával. A feltárt verem rekonstruált mélysége 130 cm. Szája a ház padlóján 60 cm széles, fekének átmérője pedig 100 cm. A térfogata kb. 0,6 m³ lehetett. Az alján kevert, barna föld volt, erre egy 16–18 cm vastag sárga homokcsíkot szórtak, mintha valamit, például szerves hulladékot, légmentesen el akartak volna zárni. Felette ismét kevert barna föld volt. Kevés régészeti lelet volt benne, néhány edénytöredék és állatcsont. Ezek a sárga homok alól kerültek elő.

2. verem

A ház DK-i sarka közelében helyezkedett el, a ház falától 40 cm-re. Lekerekített sarkú négyszög alapra volt. Ny-i oldalán 70 cm mély, 20 cm széles padkát alakítottak ki, ettől 0 cm mélyen került elő a verem homorú alja. Szájának 144 cm, aljának 126 cm volt az átmérője. Térfogata 2 m³ volt. Betöltése alapján felmerült, hogy esetleg a házhoz tartozott, megérte a ház pusztulását. A vermet majdnem a padkáig sárgásbarna homokos föld töltötte fel, amelyben nagyon sok régészeti lelet, konyhai hulladék volt. Felette egy leletszegény barna földes betöltés volt, azonosnak látszott a ház sarkában talált betöltéssel. A legfelső vastag réteg szürke hamu volt, amely a nyesett felszínig felért. Ilyen tiszta hamut a lelőhelyen nagyon sok helyen találtunk a korábbi Árpád-kori építmények felett. A hamuban a többi helyről már ismert XII. sz. végéig, XIII. sz. eleji leletek voltak.

Az **5. ház** építése előtt tehát három vagy négy különböző formájú és űrtartalmú verem volt ezen a területen. Formáik és méreteik szerint beillenek az Árpád-kori gabonásvermek sorába, valószínűleg különböző terményfajtákat tároltak bennük. Ezeknek a mennyisége sem volt egyforma. A vermek elhelyezkedése az Árpád-kori falvakban igen változatos képet mutat. Előkerültek a falu belterületén a házak között, a falu szélén egy csoportban, és megtalálták a vermeket a falutól távolabbi részen is.¹⁶ A soroksári vermekről ma még nem tudjuk a kutatás hiányában, hogy hogyan helyezkednek el a lakóházakhoz képest, csak annyit lehet megállapítani, hogy az autópálya 40 m széles nyomvonalában a vermekkel egy periódusba tehető lakóépítmények nem kerültek elő.

2. periódus

Az **5. ház** helyének kijelölésével kapcsolatban több érdekes jelenséget figyeltünk meg. A dél-pesti határ falvaiban, így a soroksár-várhegyiben is általában azt tapasztaltuk, hogy a házak helyét lehetőleg bolygatatlan talajban jelölték ki. Az **5. házat** azonban annak ellenére, hogy a Ny-i oldalán teljesen bolygatatlan terü-

let húzódik, a betemetett árokra és a betemetett vermekre építették. A ház falai keresztülhaladtak ezeken a bolygatásokon, a laza kevert betöltéseken. Különösen látható volt ez a jelenség az ároknál, és az 1. és 4. gödörknél. A ház első kemencéjét a 4. verem fölé építették. Az igazság az, hogy nem lehetett eldönteni, hogy a 4. verem fölötti kemence működése idején már lakóház, vagy a **4. házhoz** hasonló malom, őrlőhely volt-e az itteni gabonásvermek között.

Az 1987-es leletmentés során feltárt házak között az **5. ház** volt a legnagyobb. Alaprajza téglalap alakú, 500 és 360 cm-es oldalakkal. 18 m² alapterületével a nagyobb Árpád-kori házak közé tartozik. Padlója a nyesett felszíntől mérve 60 cm-en került elő, ebből arra lehet következtetni, hogy ez a ház csak kevéssé volt földbe mélyítve, épített felmenő falai voltak.¹⁷ Tájolása az É–D-i iránytól ÉK–DNY-ra 15 fokkal eltért. A betöltés kihordása után előtűntek a házfalak. A 60 cm magas függőleges falsík csak az ÉNy-i oldalon maradt meg, a DNY-i falnál gyakorlatilag csak a padló szélét találtuk meg. A DK-i fal rézsús kialakítású volt, s ilyen lehetett az ÉK-i oldal is, bár ezt csak a kemencénél lehetett jól megfigyelni. Az ÉK-i házfal többi része korábbi bolygatásokon haladt át. A ház belső terébe hordott, későbbi feltöltést nem nagyon lehetett szétválasztani a 4. gödör-verem maradványaitól. Az ÉK-i sarokban lévő árok betöltése, a szürke, agyagos homok jól elvált minden későbbi rétegtől. A laza, bolygatott földbe ázott házfalak alapján feltételezhető, hogy a földfalat belső borítás fedte, vagy pedig a ház földfelszíne fölé épített falai a homokpadlóról indultak. Erre mutatnak a fal belső oldalán körben elhelyezkedő cölöplyukak.

A döngölt padló felszínét világossárga agyaggal vékonyan lesározták, s ennek az egyenes vonalban való befejeződése mutatta a ház DNY-i végét. A padló széle itt 16–18 cm-re felmagasodott. A bolygatatlan homokból egy 20–30 cm széles borda keletkezett, amelynek külső oldalán egy sekély, 10 cm mély, 25–30 cm széles árkot, mélyedést találtunk. Ennek külső oldalán a ház padlójával egyező magasságban lejárt szintet találtunk. Tehát ez a részlet még a házhoz tartozott. Nem sikerült megtalálnunk a külső helyiség zárófalát, valószínűleg később, hosszú ideig tartó szemébehordással taposták el.

A tetőszerkezetet mutató cölöplyukak a ház közepén, a hosszanti tengely vonalában kerültek felszínre. A DK-i fal közepénél, teljes egészében a ház belső terében tártunk fel 1,28 cm átmérőjű, 55 cm mély cölöplyukat. 60 cm széles, 38 cm mély gödörből ásták ki. Ettől 170 cm-re, a ház közepén találtuk a 2. cölöplyukat. Átmérője 25 cm, mélysége 50 cm volt. Ovális, 16 cm mély kisebb gödörben állt az ágasfa. A gödörben tapasztás volt, illetve a tapasztás körbevett az ágasfát. A tapasztást az ágasfa körül vékonyan szétkenték a padlóra is. A 3. ágasfa a 4. verem kevert barna

16. Béres (1987) 25–35.

17. Erre utalnak a ház hosszanti oldalán elhelyezkedő cölöplyukak, a bennük lévő gerendák a felmenő fal szerkezeti elemei voltak.

földjében állt, ezért nem találtuk meg a nyomait. A DK-i házfal előtt, a középtájon egymástól 30 cm-re két nagy, 30 cm átmérőjű, 40 cm mély cölöplyuk volt (3., 4. sz.). Mindkettő közelében volt egy-egy kisebb, 20 cm átmérőjű, sekélyebb, 12–20 cm mély cölöplyuk (5., 6.) és egy hasonló volt a DK-i sarok közelében is (7. sz.). Az 1. sz. cölöplyuk mellett is volt egy kisebb, 18 cm átmérőjű, 16 cm mély lyuk (8. sz.). A ház ÉNy-i oldalán, a fal előtt pár cm-re két 20 cm átmérőjű, 20 cm mély cölöplyuk volt (10., 11.), pontosan szemben a 3. és a 4. cölöplyukkal.

A ház DNy-i negyedében több szabályos körvonalú bemélyedést találtunk, ezek közelében egy 12 cm átmérőjű, 20 cm mély karólyuk került elő. A 3–8. és a 10. cölöplyuk több funkciót töltött be. A felmenő fal szerkezeti elemei voltak, tartották a felmenőfalat, vagy a földfal elé épített belső burkolatot. Ugyanakkor a szelemengerendához futó keresztgerendákat tartó oldal-szelemengerendát is tartották. A DK-i oldalon a ház rézsús földfalának széle és az oszlopsor között 40–60 cm-es rés keletkezett. Elképzelhető, hogy ezt a helyet hasznosították, esetleg tárolásra használták.

A ház padlóján különféle gödröket, mélyületeket találtunk. Az ÉK-i sarok közelében, közvetlenül a ház falánál egy 58 × 42 cm átmérőjű, szabályos ovális alaprajzú 28 cm mély gödör volt, amelyet 2–3 cm vastagon, egyenletesen kitapasztottak. A DK-i sarok közelében egy 63 × 50 cm-es, téglalap alakú, függőleges oldalú gödröt találtunk, amely 15 cm-re mélyedt a padlóba. A bejárat közelében, a DNy-i negyedben három kisebb, 6–8 cm mély mélyedést találtunk, ezek alja is kemény volt, mintha kövek lettek volna bennük.

A bejáratot a DNy-i sarkon találtuk meg. A 265 cm hosszú, 50–60 cm széles, lejtős lejáróban alig érzékelhető lépcső kialakítását vettük észre, összesen 7 „lépcsőfokot” mértünk fel (37. kép 2.).

A DNy-i padlószél külső oldalát határoló, sekély árok mellett, a bejárat közvetlen szomszédságában találtuk meg a 3. gödröt. A lejárt szintből mélyedt a bolygatatlan homokba. Kör alaprajza volt, átmérője 86 cm, mélysége 30 cm. Alját sárga agyaggal letapasztották. Kevert barna földben egy világossárga, cipő alakú, 45 cm alapátmérőjű agyagtömböt találtunk. Ezt az agyagfajtát hol nyersanyagként, hol tapasztásban az egész lelőhelyen megtaláltuk. A különösen vastag falú kemencék kövei, agyagkoloncái között, a 4. ház gabonásvermének nyakán és alján, és az 1. ház melletti gödörben. Az agyagos gödör körül a ház padlójához hasonló sározás nyomait figyeltük meg. Az agyagos gödör mellett egy 16 cm mély, 22 cm átmérőjű cölöplyuk volt, egyelőre nem tudjuk, hogy a benne lévő cölöp mire szolgált. A házpadló külső oldalán lévő kis árok a lejáró aljából indult, elválasztotta a ház sarkát az agyagos gödör térségétől.

Az 5. ház hosszabb ideig történő használatát az ÉNy-i sarokban álló, megújított kemence mutatta. Két oldala a ház homokfalához tapadt, csak a K-i és a D-i

oldala állt szabadon a ház belső terében. Az utolsó kemence romjait elborító betöltés eltávolítása után megtaláltuk a ház egész ÉNy-i negyedét elborító kemencetöredékeket. A ház megszűnésével a kemencét összetörték, a boltozat és oldalfalak vastag égett darbjait szétszórták. Az omladék eltávolításával kiderült, hogy több periódust lehet szétválasztani. Lemezesen válik fel a házpadló vastag tapasztása is a kemencék körül (39. kép).

A legkorábbi, 1. kemencét úgy építették, hogy annak egy harmada a 4. betöltött gabonásveremre esett. A 8–10 cm vastag kemencefenék kinyúlott a felette lévő alól, azok tapasztott előterét képezte. Nagyjából négyzetes alaprajza volt, 150 × 140 cm-es oldalakkal. Felépítményéről nincsenek adataink, lebontását követően minden mozdítható törmelékét gondosan eltávolították. Felmerült, mint ahogy korábban gondoltuk, hogy ez a kemence a ház megépítését megelőzően volt használatban.

A házhoz tartozó 2. kemencét tehát részben erre az égett lapra építették. Lekerekített sarkú, négyzethez közel álló alaprajza volt, 160 és 150 cm-es oldalakkal. A tüzelőtér a korábbi kemencepadló lett. Letapasztották vörösre égő agyaggal, majd körbetapasztották 18–20 cm széles sávban világossárga agyaggal. Ez apró, szálas, vékony száras növényi részletekkel, de nem pelyvával volt összekeverve. A sárga tapasztásra sorban egymás mellé vörösre égetett agyagkoloncokat raktak. A koloncok általában 16 × 16 × 18 cm méretűek voltak. Hengerded alakjuk volt, és álló helyzetben voltak beépítve. A következő koloncsort kicsit beljebb rakták, és a fugákat is vastagon betömték sárga agyaggal. Majd kívül-belül vörösre égő agyaggal betapasztották a kemencét. A második koloncsor tetején kerültek elő a megújítás nyomai, de csak a ház belső terében álló oldalon. A 3. koloncsor tapasztásrétegei, a sárga és vörös agyaghéjazat rétegei egymáson elcsúszva jelentkeztek. A kemence oldalának a 3. koloncsorral kialakított dőlésszöge az alsó két sor dőlésszögének vonalán belül esett. A különbséget vastag tapasztásokkal próbálták kiegyenlíteni. A korábbi kemence szájába egy szabályos kváderkövet tapasztottak, a közelében lévő, új tüzelőnyílást pedig egy agyagkolonc kiemelésével alakították ki. Így a megújított kemence tüzelőnyílása pontosan a kemencének a ház belső terébe nyúló sarkára került. A kváderkövel betapasztott nyílás a DK-i oldal közepén a ház falával szemben volt. A megújított kemence előterét tulajdonképpen még mindig az első kemencefenék alkotta. A homokfalnál lévő koloncok a helyükön maradtak, hozzájuk idomították a javítást. A kemence oldalát három, álboltozatszerűen egymásra rakott koloncsor alkotta. Nem lehetett megállapítani, hogy a tető vastag tapasztásában volt-e valamilyen segédanyag. A felépített kemencéket kívül-belül vörösre égő agyaggal kitapasztották, és ez a tapasztás folytatódott a kemence körül a ház padlóján is. A ház belseje felé elvékonyodott, határait nem lehetett megállapítani

a későbbi pusztulás miatt.

A kemence 115×120 cm-es tüzelőtere vízszintes volt, rásimult a ház padlójára. A korábbi kemencefenékekkel együtt 15 cm vastag volt. A megújított kemence ÉNy-i sarkában megmaradt a boltozatindítás, ennek ivéből következtetve a kemence belső magassága 60 cm körül lehetett, az egész kemence tömbje pedig 85–90 cm magas volt. Valószínűleg kimagaslott a ház földfalai közül, ezért már a termőtalaj alsó részében látni lehetett a nyomait. A ház felhagyása után megkezdtek a szemét behordását. A leletekben gazdag kevert föld, barna homokos talaj főként a ház É-i felében halmozódott fel. Majd megváltozott a betöltés minősége, erősen fekete, kormos, hamus földet kezdtek nagyobb mennyiségben ideönteni. Ez elborította a még szabadon maradt részeket és a barna földet. Ebben a rétegben égésnyomok is voltak, amiből arra következtettünk, hogy a házhely szemétegetővé változott. Ez a réteg a ház közepén a padlóig leért, és teljes egészében kitöltötte a házhelyet. Összefüggő réteggé vált beborította a ház, a kemence maradványait, átfolyt a DNy-i házfalon, befedte a 3. gödröt és a környezetét, túlhaladva ezeken, lejtősen emelkedve belesimult a járószintbe. A rétegek mutatták, hogy erről az oldalról jártak a házhelybe. Az égett, hamus rétegben is nagyon sok régészeti lelet volt, edénytöredékek, állatcsontok, megmunkált kövek. Az **5. ház** időrendjének meghatározását elősegítő lelet, egy III. Béla-kori rézpenz is ebben a rétegben került elő.

6. ház (23/24. blokk)

A 30 cm vastag termőtalaj lehordása közben már előbukkant a kemencét mutató égett agyaggyűrű. A humuszban Árpád-kori cserepeket, állatcsontokat, égett földcsomókat és paticsokat találtunk. A feltárás folyamán olyan épület bontakozott ki, amelyhez hasonló nem találtunk az Árpád-kori falvakat bemutató szakirodalomban (4. kép, 10. kép).

1. periódus Szabadtéri tüzelőhely

A **6. ház** padlója alatt nagy, égett, faszenes, hamus foltot találtunk, amelynek elég szokatlan, de mégis szabályos alakja volt. Nagy, ovális alakzat, egyik végén háromszög alakban megnyúlva. Hossza 250 cm, szélessége 190 cm, tájolása É–D-i irányú. A kormos, hamus betöltés kihordása után egy földbemélyített szabadtéri tüzelőhely bontakozott ki.¹⁸ A feltárt jelenségek alapján megállapíthattuk, hogy a tüzelőteret többször átalakították, mélyítették. A legutolsó, legjobb állapotban megmaradt tüzelőgödör egy 80 cm átmérőjű, 60 cm mély gödör alja volt tulajdonképpen. Ez a második s egyben az utolsó mélyítés mutatta a tüzelőhely kialakításának és használatának erre a területre jellemző módját. A 2. gödör kétharmadát félig a bolygatatlan

homokba vájták, egyharmada pedig az előtérbe esett. A gödörnek a homokfalba eső részén a felszíntől mért 10 cm mélyen egy 6–8 cm vastag, égett csík jelentkezett. 12 cm-rel lejjebb látszott a 2. égett csík, ez alatt 20 cm-rel bukkant elő a sokkal vastagabb, 10–12 cm-es 3. égett csík. Ez alatt 8 cm-re találtuk meg az egész gödör alját beborító, 10 cm vastag, vörösre égett tapasztást. Ez volt a tüzelőgödör alja. A tapasztáson vastag koromréteg volt. Látszott tehát, hogy három nagy égetés volt korábban is ebben a gödörben, ezek rétegeit azonban valamilyen okból kihordták. A feltárás idején a gödör és az előtér égésnyomok nélküli hamus földdel volt betöltve. A gödör egész rétegsora 40 cm volt, alja az előtér fenekétől 50 cm magas volt.

A gödör előtt a lesározott előtér alja is kissé égett volt, és vastag korom borította. Az előtér másik, K-i oldalán találtuk meg a korábbi tüzelőgödör nyomait. Ennek vörösre égett, kormos, hamus alja 15 cm-rel magasabban jelentkezett, mint a későbbi, kisebb gödör előbb leírt tapasztott feneké. Itt már nem találtuk meg a többi égett csíkot, mert az új gödörhöz új előtér építettek, és az elhasznált részleteket a steril homokig kivájták. Az utolsó gödör falán látott vastag égéscsíkok keletkezésére többféle magyarázat lehetséges, de régészetiileg egyiket sem lehet bizonyítani. Nem tudjuk, milyen részletek tűntek el a tüzelőhely megszüntetését követő, szemléltomást igen gondos takarítással. Az utolsó gödör külső oldalán, a felső ház égett hamus keskeny árka alatt egy 20 cm átmérőjű, 30 cm mély cölöplyukat találtunk, vele szemben, 160 cm-re, az előtér eltaposott felső szélén egy ugyanilyen cölöplyuk volt (3–4. sz.). Esetleg tetőszerkezetet tartó ágafák lehettek ezekben. Lehetséges azonban, hogy füstölőhely volt ezen a helyen, és a két cölöp a füstölendő élelmiszer, vagy bármilyen más, tartósítandó termék felfüggesztésére szolgált. Szabadon álló füstölőkemencéket elsőként Méri István tárt fel az Alföldön, az előtérükben talált cölöplyukakat tartószerkezet részeinek vélte.¹⁹

2. periódus

A feltöltött tüzelő- vagy füstölőhely fölé egy ugyancsak szokatlan alaprajzi elrendezésű épület került. Négyzethez közelálló alaprajza volt, 4,5×5,2 m-es oldalakkal. Alapterülete 23,4 m², a különösen nagy Árpád-kori építmények közé sorolható. A kemenceromok a termőtalaj felső rétegében már látszottak, ezeket babán hagytuk, és folytattuk a mélyítést. A mai felszíntől 30–40 cm mélységben, a termőtalaj alatt még foltokban megmaradt a lesározott padló, a kemence körül volt a legvastagabb, és ezért itt nagy összefüggő részletét sikerült feltárunk. A szélek nem mindenütt maradtak meg, az in situ részletek alapján rekonstruáltuk az épület alaprajzát. Mivel az épület majdnem négyzet-alaprajz

18. Bizonyára több Árpád-kori faluban is voltak hasonlóak, de már nem lehetett meghatározni az eredeti rendeltetésüket. A soroksárihoz hasonló földbemélyített tüzelőgödört Dunaújvárosban tártak fel, szeméttel volt feltöltve (16. gödör). *Bóna* (1973) 51.

19. *Méri* (1963) 273–281.

zú volt, és bizonyos részletek hiányoztak, nem sikerült meghatározniuk a tájolást. Az épület sarkai a négy fő égtáj irányában helyezkedtek el.

Mivel a padló alig valamivel a mai járósínt alatt került elő, úgy gondoljuk, hogy a feltárt építmény teljes egészében az Árpád-kori járósínt felett állt. A Ny-i oldal falának alapárkát megtaláltuk, 35–40 széles és 14 cm mély volt. Finom, kormos hamu volt benne, a felmenő fal alkotórészei égtek az árokba. Ezt az árkot 370 cm hosszan feltártuk a DNy-i oldalon, a padló szélénél. Mindkét vége, sajnálatunkra, elenyészett a termőtalajban. Egyébként ez volt a rövidebb, 450 cm-es oldal. Az ároknak mindkét oldalán találtunk 1–1 cölöplyukat. A 2. sz., 30 cm átmérőjű lyuk a padló sarkánál helyezkedett el, valószínűleg a ház sarkához tartozott. A másik, 22 cm átmérőjű 1. sz. cölöplyuk a ház belsejében volt, a Ny-i fal előtt, közepén.

Majdnem a ház közepére tapasztották a kemencét. 120 cm hosszú, 110 cm széles volt az alapterülete. A tüzelőtér 95 cm hosszú és 80 cm széles volt, az oldalfalak feltűnően vastagok, 10–12 cm-esek voltak. A kemence részben az alatta lévő tüzelőhely előterének betöltésére, nagyobb részében pedig a bolygatatlan homokra épült. Szájával ÉNy-ra nyílt. Az épület ÉNy-i negyedében állt, 1–1 méternyi távolságra a sarkot alkotó falaktól, a hamuval teli alapozási ároktól.

A kemence egészen lapos, papucs alakú lehetett. Az oldalfalak nagyon lapos szögben emelkedtek, a belső magasság nem lehetett 40 cm-nél több. Nyaka 20 cm hosszú, szája 25 cm széles volt. A kemencefenék tapasztása kinyúlt a szája elé, félkörös lezáródása volt. Az erősen kormos fenéklap nagyon töredékes volt. Az egész területen feltűnően sok patics volt, ezért felmerült, hogy ez a mennyiség talán több, mint amennyi egy ilyen lapos kemencéből hiányzik. A nagyobb darabok között voltak ívesen hajló, és teljesen vízszintes felületek is. Adatok hiányában csak találgatni lehet, hogy honnan és miből származnak. Ha ebből az építményből valók, lehetnek akár az épület falának is a darabjai.

Kérdéses az épület rendeltetésének meghatározása is. Nem látszik véletlennek, hogy a két tüzelőberendezés, még ha más-más típusba is sorolhatók, egymás fölött található. Valószínűleg nem lakóház volt, hanem valamilyen élelmiszerkészítéssel, tartósítással kapcsolatos füstölő, szárító hely, kemencével.

A kemence és a ház betöltésében néhány őskori, későközépkori cserép is volt, de túlnyomó többségben Árpád-kori régészeti leleteket találtunk.

7. ház (55/56. blokk)

A termőtalajban későközépkori leleteket találtunk, és egy későközépkori, nagy kiterjedésű építmény foltokban lejárt szintjeit. Azonban a letaposott járósínt alatt egy korábbi, átégett padló, és egy kemence romjai sejlettek elő. A feltárás közben kiderült, hogy itt is egy, a 6. házhoz hasonló építményt találtunk.

1. periódus Szabadtéri tüzelőhely

Építmódja, periódusai, a megtalálás körülményei olyanok voltak, mint a 6. ház alatt lévőnél. Egy lejtős lejárátú üreg bolygatatlan homokfalába több tüzelőfüstölő gödröt vájtak. Tájolása ÉK–DNy. Itt is az utolsót sikerült jobban megfigyelnünk. A későbbi, de még Árpád-kori padlóhoz képest 70 cm mély volt. Szabályos kör alaprajza volt 100 cm átmérővel. A lejárát, illetve az előtér ehhez a gödörhöz túlságosan nagy volt. Ez csak úgy képzelhető el, hogy a 330 cm széles, 450 cm hosszú előtér több, megszüntetett gödör romjainak eltakarítása után keletkezett. Az utolsó, 3. vagy 4. gödör peremétől 20 cm-re közvetlenül egymás mellett két 27 cm átmérőjű, 30 cm mély cölöplyukat találtunk, ezeknek azonban nem volt párjuk sem az előtérben, sem az előtér körüli bolygatatlan földben. Valószínűleg a gödör fölé helyezett függesztő ágasfák helyei voltak. A tüzelőhely megszüntetését itt is nagy gondossággal végezték, szinte a bolygatatlan földig kitarították az üreget. Úgyanúgy szürke, hamus földdel kezdték feltölteni, mint a 6. ház alatti helyet. Ez azt mutatja, hogy a feltöltést a közelben lévő, korábban létesített hamulera-kóhelyről hozták. Mielőtt azonban az üreg tele lett volna, felmerült a hely újra használatba vételének igénye. Valószínűleg ez lehetett az oka annak, hogy a gödör felső részében tömörebb, kevert barna földet találtunk. Úgy terítették szét, hogy a gödör szélein is túlhaladt, és szétnyomta a gödör felső, a bolygatatlan homokban egykor élesen kirajzolódott széleit. A tüzelőtér betöltésében néhány, jellegtelen Árpád-kori lelet volt (4. kép, 11. kép).

2. periódus

A kevert barna földdel elegyengetett felületre egy négyzetes alapterületű házat építettek. A döngölt földet sárga agyaggal 420 × 450 cm-es területen letapasztották. Az így kialakított padló széleit körben megtaláltuk. Alapterülete 18,9 m², a nagyobb Árpád-kori építmények közé tartozik. Tájolása ÉNy–DK.

A padló a nyesett felszíntől 10–12 cm mélyen került elő, a kemence romjai beleértek a termőtalaj aljába. Az épület teljes egészében az Árpád-kori járósínt fölé magasodott, padlója az Árpád-kori járósíntre készült. Az épület ÉNy–DK-i középvonalában egymás mellett sorakoztak a cölöplyukak. Az 1. számú a DK-i oldalon, közvetlenül a padló szélénél került elő, átmérője 30, mélysége 35 cm volt. Pontosan vele egy irányban, a szemközti oldalon, ugyancsak a padló széle mellett találtuk az 5. cölöplyukat. Ennek kisebb, csak 25 cm volt az átmérője, mélysége is csak 30 cm volt. Az épület belsejében, az 1. külső cölöplyuktól 60 cm-re találtuk a következő, 18 cm széles, 40 cm mély 2. cölöplyukat. Közvetlenül mellette, érintkezve vele, egy kisebb, 14 cm széles, 25 cm mély karólyuk volt. Ezekből 60 cm-re újabb, 18 cm széles, 50 cm mély cölöplyuk következett (3. sz.), e mellett is volt egy 12 cm széles, és 31 cm mély karólyuk. A 4. sz. cölöplyuk 90 cm-re következett,

20 cm széles és 40 cm mély volt. Az ÉNy-i oldalon lévő külső, 5. cölöplyuktól való távolsága 160 cm volt. A nagyobb cölöplyukokban a tetőszerkezetet tartó szelemgerenda ágfái állottak. Az épület ÉK-i felében a padló szélétől 60 cm-re, egymástól pedig 30 cm-re két újabb cölöplyukat találtunk, 25 és 30 cm szélesek, és 36, 38 cm mélyek voltak. A középső cölöplyuksortól 150 cm-re helyezkednek el. Valószínűleg a tetőszerkezet keresztgerendáit tartó, kisebb szelemen ágfái voltak benne. A ház DNy-i felében nem sikerült cölöplyukakat megfigyelnünk. Az ÉNy-i oldalon az 5. cölöplyuktól 65 cm-re találtunk még egy (6. sz.), 28 cm széles, 32 cm mély lyukat, amely talán a bejárat emléke.

Mivel az épen előkerült padlószélek határozottan egyenes vonalúak voltak, feltételezhetjük, hogy az épületnek nemcsak teteje, hanem valamilyen épített fala, vagy kerítése volt. A bejárat az 5. és a 6. cölöplyuk között képzelhető el.

A két cölöpsor között, az épület belsejében állt a kemence. Hosszabb oldalával párhuzamos volt az ÉK-i falal, amelytől 80 cm távolságra építették fel. A kemence pontosan az alatta lévő, szabadtéri tüzelőgödör felett volt. Két kemence nyomait sikerült szétválasztanunk.

1. kemence

A kiválasztott, kimért terület padlóját először teljes egészében – a kemence alatt is – letapasztották. Utána építették fel a kör alaprajzú agyagkemencét. Aljából megmaradt egy 130 cm széles, 80 cm hosszú félkör alakú részlet. Látszott, hogy a sima felületű tüzelőteret kb. 30 cm vastag oldalfalak vették körül. Ebben agyagkoloncok lenyomatai látszottak. Ezt a kemencét az alsó tapasztásrétegeig lebontották. Az új, 2. kemencét is a háznak erre a részére építették, csak az egészet 50 cm-rel É felé eltolták. A korábbi, égett tapasztás szilárdította ugyan az új kemence alját, de annak ÉK-i negyede már a házpadló alatti bolygatatlan talajra került. A korábbi nyomokat igyekeztek vastag tapasztással eltüntetni, amit már nem lehetett az új kemencével egybetapasztani, az a padló vastag rétege lett. Az új kemence így egy 12–15 cm magas padkára került. A padka téglalap alaprajzú volt, 180 és 130 cm széles oldalakkal. A kemence és a belső tüzelőtér alaprajza lekerekített sarkú téglalap lett. Mérete 80×95 cm. A kemencének feltűnően vastag, 25–30 cm széles falai voltak. Megmaradt az oldalfalakat alkotó, égetett agyagkoloncok alsó sora, amely vastag agyagtapasztásban övezte a tüzelőteret. Az agyagkoloncok szabályos formájúak, és megközelítőleg azonos méretűek voltak. Hosszuk 35–40 cm, szélességük és magasságuk 20–22 cm volt. Az oldalfalakban fektetve voltak, a kemence szájánál pedig mindkét oldalon 1–1 agyagkoloncot állítva tapasztottak be. (Az 5. ház kemencéjében mindegyik agyagkoloncot állítva találtuk.) A kemence szájánál lévő koloncokon megmaradt a sima felületű tapasztás is. A kemence szája 55 cm széles volt. A két kolonc között egy 40 cm átmérőjű, 20 cm mélységű

sekély gödröt találtunk, amely finom hamuval volt tele.

Nem tudjuk, milyen magas volt a kemence. A rekonstrukciót nagyban megnehezíti, hogy a kemencét a felhagyás után teljesen tönkretették. A közepébe gödröt ástak, és a fenék nagyobb darabjait beledobálták. Szinte függőlegesen álltak ezek a nagyobb paticslapok. A kemence falainak maradványai a jelenkori mezőgazdasági műveléssel is sokat pusztultak, a töredékek, illetve az apró paticsok eléggé szétszóródtak. Itt is megfigyeltük, hogy a patics-töredékek a ház egész padlóját beborították. A középkor második felében ismeretlen alaprajzú és rendeltetésű létesítmény volt ezen a területen. Lejárt szinttel jelzett udvar a szabadtéri kemencék körül.

A szabadtéri tüzelőgödör betöltésében XII. sz.-i, az agyagkemencébe ástott gödörben és a ház betöltésében legkésőbb a XII–XIII. sz. fordulójáról származó régészeti leletek voltak. A kemencék formailag és építésük szerint az 5. ház kemencéjével azonos típusba sorolhatók.

8. ház (70/77. blokk)

A kemence maradványai itt is a termőtalajban előbukantak. Körülötte kirajzolódott a ház foltja is, égett barna föld, korommal és paticsdarabokkal. A DNy-i fal közepe táján egy háromszög alakú, hamus folt vált láthatóvá. A két elszíneződés pontosan úgy úgy jelentkezett, mint a 7. háznál, ahol szintén a DNy-i oldalon nyúlt ki a korábbi szabadtéri tüzelőhely lejárata (4. kép, 10. kép).

1. periódus

A bolygatatlan sárga homokban az 5. ház ÉK-i sarka alatt már megfigyelt 19/3. árok újabb szakaszát tártuk fel. Derékszögben becsatlakozott a 19/4, a lelőhely D-i oldalán futó nagy árokba. Az 50 cm széles árok a tüzelőgödör alatt csak 20 cm mélységben maradt meg. Betöltése szürkés, feketés homokos föld volt. A hamuval együtt koromrétegek is bekerültek az árokba, két csíkot láttunk a metszetben.

2. periódus

Itt lehetett a legjobban megfigyelni az előteres, szabadtéri tüzelőgödört, mert ennek nem volt bővítése. Az ovális gödör nagyobb átlója 110 cm, a kisebb 75 cm volt. A hosszabb átló mentén vájták a homokfalba. A lejtős előtér 250 cm hosszú és 180 cm széles volt. Tájolása ÉK–DNy, a lejárata a DNy-i oldalon indult. A gödör 50 cm mély volt. Alján 2–4 cm vastag, vörösre égett tapasztás volt, és égett volt a homok a gödör hátsó falán is. A lesározott előtér alja a lejtő aljáig vastagon kormos volt, a 2–4 cm-es koromcsíkot hamu fedte be.

A tüzelőtér megszüntetése után a gödört itt is hamuval kezdték feltölteni, majd kevert barna földdel folytatták. A termőtalajig felnyúló lejárata magasabb részein csak barna földet találtunk.

3. periódus

A tüzelőteret tehát először a járószintig feltöltötték. Utána kiásták a **8. ház** helyét. A téglalap alaprajzú építmény oldalai 410 és 310 cm, alapterülete 12,7 m². Tájolása ÉNy–DK. A vastagon kormos, tapasztott padló 30 cm mélyen került elő a termőtalaj alatt. Ez az épület is teljes egészében az Árpád-kori járószint felett épült. A padló zömében a bolygatatlan talajon került elő, csak a Ny-i részen mélyedt a tüzelőhely feltöltött előterébe. A betöltést a kemence alatt is letapasztották és kiégették. Koromcsíkot találtunk a tetején. A kemence alatti bolygatatlan homokot nem tapasztották. A padló tapasztása a kemence körül sokkal vastagabb volt, mint a széleken. A ház felmenő falára, vagy valamilyen kerítésre mutató jelenséget sehol sem találtunk. Pedig valaminek kellett lennie, mert a padlószélek nagyon jó állapotban megmaradtak. Az ÉK-i sarkon átlós irányban elhelyezkedve trapéz alakú tapasztást találtunk, lehet, hogy itt, a kemence háta mögött volt a bejárat.

A kemence a ház É-i felében, az ÉK-i faltól 80 cm-re épült fel. Hosszanti tengelye párhuzamos volt az ÉK-i fallal. Úgy készítették, hogy a Ny-i fele ráépüljön a tüzelőgödörre. A kemence szája DK-re nézett, derékszögben elfordult az előtér irányától. A kemence ovális alakú tömbje 120×100 cm alapterületen állt. 20 cm hosszú nyakában 30 cm széles volt a szája. A 10–15 cm magasságban megmaradt oldalfalak 12–14 cm vastagok voltak. Égett, vörös fenekének tapasztása kinyúlt a szája elé, ahol félkör alakban záródott. Szélénél a kemence előtérben egy 40 cm hosszú, 70 cm széles, majdnem kör alakú, vastag tapasztást találtunk, amely 1–2 cm-rel felmagasodott a padló fölé. Ugyanolyan kemény, vörösre égett patics padló volt, mint a kemence feke.

A tüzelőtér ovális volt, hossza 90, szélessége 110 cm. Felületét finom, zsiros koromréteg fedte, ami rátapadt és rákenődött az égett felületre. A kemence előterébe is kiszóródott.

A kemence és a padló nagyon jó állapotban maradtak, az építmény rövidebb ideig való használatát mutatják. Ennél az építménynél katasztrófa nyomait láttuk, a ház leégett. A padlón lévő korom, és a kemence zárt tömbje nem szándékos rongálást mutat. A padlón nem találtunk paticsnyomokat, és látszott, hogy a kemence magától szakadt be, nem törték össze. Természetesen az égés is lehet szándékos. Az egész alapterületet borító, kormos, hamus föld felett kevert barna föld volt, amely a termőtalaj alsó rétegét alkotta.

Az egész feltárás folyamán csak az alsó tüzelőgödör betöltésében találtunk két jellegtelen cserepet. A bemutatott **8. ház** a **6.** és a **7. házakhoz** hasonló sütő, füstölő, szárító ház lehetett, a XII. sz. második felében, legkésőbb a XIII. sz. elején volt használatban. Az épület leégése után a terület beépítetlen maradt.

9. Szabadon álló kemence (12. blokk)

A termőtalaj aljában megjelent a kemence beomlott

teteje, a körülötte lévő, homokos barna foltból Árpád-kori cserepeket és állatcsontokat szedtünk össze. A kemence romjait és előterét ez a betöltés fedte, illetve töltötte be (4. kép, 12. kép).

A kör alaprajzú kemence átmérője 150 cm volt. Előterével együtt a sárga homokot fedő barna humuszba ásták, amelyben néhány őskori cserep is előkerült. Mélysége a mai járószinttől 65 cm. Az előtér tulajdonképpen egy 300 cm hosszú, 160 cm széles téglalap alakú mélyedés, K–Ny-i tájolással. A kemence Ny-i végén található, szája K-re nyílik. Fenéklapja az előtér felé 10 cm-t lejtett, így 3–4 cm-re alacsonyabban volt, mint az előtér járószintje. A 40 cm széles száj külső széle visszamagasodott az előtér aljára. A kemence két oldalán nagy összefüggő darabokban megmaradtak az oldalfalak, látszott a boltozat indítása is. Az oldalfalak belülről 30–32 cm magasak voltak, az egész belső tér magassága 60 cm körül lehetett. A fenék tapasztása kinyúlt a szája elé, és félkörösen zárult az előtérben. Átmérője 160 cm volt. Az előtér letapasztott részén, a kemence szájának külső oldalán 19 cm széles, 31 cm mély cölöplyukat (1. sz.) találtunk. Közeliében még három kisebb, 7 cm-es karólyuk került elő.

A kemence alja erősen átégett, repedezett és vastagon kormos volt. A kemence belsejében, előtérben XII–XIII. sz. fordulójánál nem későbbi leleteket találtunk. Ezen a feltöltött helyen később nem állt épület (45. kép 1.).

Ez a kemence volt az I. munkahely, s egyben az egész feltárás legszélső építménye a domboldal K-i lejtőjén. A domb alsó, a vizes ér felé nyúló részén csak későbbi középkori árkok, gödrök kerültek elő.

10. Szabadon álló kemence (73/74. blokk)

A termőtalaj aljában látszott a kemence beszakadt teteje. A nyésés után kirajzolódott egy 420 cm hosszú, 260 cm széles, fekete, kormos földdel telített folt, amely magában foglalta a kemencét is. Tájolása ÉNy–DK, a kemence az É-i oldalon helyezkedett el, szája DK-re nyílt. Az előtér legmélyebb pontja a mai felszíntől 60 cm mély volt, ebből arra lehetett következtetni, hogy ezt a kemencét, a **9.-hez** hasonlóan, csak félig mélyítették a földbe. A kemence felső része, a teteje a járószint felett magasodott.

Az építés során a bolygatatlan talajban először kiásták a fokozatosan mélyülő előteret (300×260 cm). ÉK-i végénél a függőlegesen hagyott homokfalba beválták a kemence helyét. Egy csontkorcsolyát tettek a homokra, és azután rátapasztották a kemence alját. Végül megépítették az oldalfalakat és a boltozatot (4. kép, 12. kép).

Ovális alaprajza volt, szélessége 160 cm, hossza 120 cm. Nyaka 20 cm hosszú, és a szája 26 cm széles. A 15 cm vastag oldalfalak 35 cm magasságban maradtak meg a bolygatatlan homokban. A fenék a kemence szája felé lejtett, a tapasztás azonban a szájnál ismét felemelkedett, és kinyúlt a kemence szája elé. 10

cm szélességben ráhajlott az előtér kemence előtti lejtős falára. Alatta az előtér alján téglalap alakú tapasztott folt volt karólyukakkal. Két 10 cm átmérőjű, 14, 13 cm mély karólyuk között volt egy kisebb, 8 cm vastag, 11 cm mély karólyuk is. Rendeltesük ugyanaz lehetett, mint a **9. kemence** szája előtt megtaláltaknak. Csak éppen nem lehet tudni, hogy mire szolgáltak. Talán az volt a rendeltesük, hogy megtartsák azokat a dolgokat, amelyeket a kemence száján kiáramló füstre tettek.

Az előtér ÉNy-i oldala egy vonalba esett a kemence ÉNy-i oldalával. A kiöblösödő oldal a 8 méter távolságban lévő **5. ház** bejárata felé nézett. A kemence előtereinek egyébként mindegyik oldala lejtős volt. Enyhén süllyedtek a kemence szája előtti legmélyebb (–42 cm) rész felé. Keményre lejáró járósintje volt. Egyetlen, nagyobb cölöplyukat találtunk az előtér Ny-i falánál, átmérője 15 cm, és a mélysége is 15 cm volt. A kemence szájának K-i oldalán egy 30 cm mély, ovális gödröt (50 × 60 cm) találtunk, fekete, faszenes földdel volt tele. Ennek a szélénél egy mély, 8 cm széles karólyuk volt, mélységét azért nem tudtuk megállapítani, mert egy korábbi, betöltött árok (19/2. sz.) földjébe mélyedt). Szabadtéri tüzelőhelynek látszik. Innen indult tehát a 19. árok 2. sekély ága, amely fokozatosan mélyülve haladt a csomópont felé.

A kemence pusztulása után a paticsot nem hordták szét, kevert, kormos, hamus földdel töltötték fel a helyet. Kevés, a XII. sz. végére, legkésőbb a XIII. sz. elejére jellemző lelet volt benne. Helye beépítetlen maradt.

11. Szabadon álló (edényégető) kemencék (72/78. blokk)

A termőtalaj aljában kirajzolódtak a kemencefalak égett paticsgyűrűi, közöttük a szomszédos blokkokba átnyúló későbbi, középkori ház padlófoltjai, kemence-maradványai látszóttak.

1. periódus Szabadon álló (edényégető) kemencék

Először feltártuk a kemencéket, majd az előttük lévő előteret (42. kép). Az első, félig földbemélyített kemence (3. sz. kemence) helyének kijelölését követően hozzáfogtak az előtér kiásásához. A későbbi átalakítások miatt sem a kemence, sem az előtere méreteit nem lehetett rekonstruálni. Annyit lehetett megállapítani, hogy ezt a kemencét ásták a legmélyebbre. A 10–12 cm vastag fenéklapból csak egy 35 cm széles, 86 cm hosszú csík maradt meg, ebből 50 cm a felette lévő 2. kemence alá esett (4. kép, 13. kép).

A 2., 4., 5. kemence maradványait egymás mellett sorakozva találtuk a homokfalban és csak bizonyos jelekből gondolhatunk az építési sorrendre.²⁰ Valószínűleg a 4. kemence volt a következő. A 3. ÉK-i oldalán helyezkedik el. Egy 60 cm hosszú és 150 cm széles körszelet maradt meg belőle. 150 cm lehetett az ovális kemence teljes szélessége. A fenéklap DK felé 10 cm-t

lejtett, valószínűleg erre nyílt a kemence szája. Az ívesen befelé hajló oldalfalak 10–14 cm magasságban maradtak meg. Ugyanilyen mélyre, az előtér aljától 35 cm magasra vájták ki az 5. kemence helyét is. Az egész kemenceegyüttesen keresztülhaladó, későbbi árok (18. sz.) az 5. kemence közepén ment át, és a fenéklap középső részét 60 cm széles sávban megsemmisítette. Az árok két oldalán megmaradt fenéklapok vízszintesek (44. kép 1–2.). Az árok Ny-i oldalán lévő körszelet 125 × 62 cm, a másik oldalon lévő 102 × 34 cm. Ez a kemence is ovális volt (kb. 160 cm széles és 125 cm hosszú), szája a közös előtérbe nyílt. Tájolása ÉK–DNy és mivel az előtér ÉK-i sarkában volt, szája DNy-ra nyílt. A 2. kemencét a 3., legkorábbi romjai fölé építették, az akkori előtér ÉNy-i sarkába. Tájolása ÉNy–DK, szájával DK-re, a közös előtérbe nyílt. Ebből következik, hogy a két sarokban lévő kemencék közötti korábbiak tájolása csak néhány fokkal tért el az É–D-i iránytól, a kemencék szája DK-re nézett. A 2. kemencének hiányzott a K-i oldala, és elvágta a D-i szélét is. A közös előtér felé eső átmérője 148 cm volt, ez volt tulajdonképpen az ovális alaprajzú kemence szélessége. Hossza kb. 140 cm volt. Ezen a kemencén is áthaladt a későbbi, 18. árok. A Ny-i fal 16 cm magasan megmaradt, ívesen hajlott a bolygatatlan homokban. Alja DK felé, a szája irányában 10 cm-t lejtett. A legutolsó a legjobb állapotban megmaradt, elsőként feltárt 1. kemence volt. Az előteret Ny felé kibővítették, és az egész kemence helyét kivájták a bolygatatlan homokból. A kemence helyét először kiégették, ugyanolyan vékony koromcsíkot találtunk alatta, mint a 4. ház legkésőbbi kemencéje alatt. Majd rátapasztották a kemencét. Tájolása Ny–K, szája a K-i oldalon nyílt a közös előtérbe. Hosszanti tengelye majdnem párhuzamos volt a 2. kemence tengelyével. Az oldalfalak 40 cm magasan maradtak meg. A belső széleken edényégető kemencékre jellemző légjáratok félkörös – törött – maradványait találtuk meg. Tehát teljes magasságban megmaradt az edényégető kemence tüzelőtere. Ovális alaprajza volt. A tüzelőtér átmérői 140 és 110 cm. A 8–10 cm vastag oldal K-i oldalán találtuk meg a 40 cm széles tüzelőnyílást, amelyet a kemence falának 2–3 cm-es kihajlításával képeztek ki. Kívül a tüzelőnyílás két oldalán világossárga agyagtapasztás vastag nyomait figyeltük meg. Ez a tüzelőnyílás edényégetés alatti betapasztásából maradt meg. A kemence előtt az előtér alján vastag, égett, kormos paticsdarabok voltak, a kemence égetőterének összetört darabjai. A paticshalom az előtér aljától a 30 cm-rel magasabban lévő tüzelőnyílásig felért. A kemencetöredékek között semmit sem találtunk. Miután elhordtuk ezt a jókora paticshalom, az előtér alján egy szabályos félkör alakú, 15 cm vastag, 6 cm magas átégett, tapasztott bordát találtunk, parázsfogó volt. A kemence szája alatt a homokfal is átégett (43. kép 1–2.).

20. A kemencék számozása a feltárás sorrendjét mutatja, eszerint készült a régészeti dokumentáció és a leletek leltározása.

A feltárt jelenségek alapján elég világos képet nyerünk a terület beépítéséről s az itt folyó tevékenységről. Az 5 kemence egy 700×700 cm-es, négyszögletes terület ÉNy-i határán helyezkedik el. A legkorábbi, 3. kemence volt a legmélyebben, fölötte azonos mélységben található a többi négy. A két sarokban lévő, 5. és az 1. kemence egymással szemben volt, tüzelőnyílásuk a köztük lévő kemencékkel együtt a közös előtérre nyílt. Az 1., 2., 4., 5. kemence közötti távolság 28–40 cm volt, tehát nagyon közel voltak egymáshoz. Az 1. kemence edényégető volt.

A kemencék közös, 500×460 cm-es előtérének feltárása közben további adatokat találtunk a kemencék relatív időrendjének és rendeltetésének meghatározásához. Az 5. és a 4. kemence előtt az előtér alja a 3. kemencepadló mögött 75 cm mélyről kezdett felmagasodni és az 5. kemence DK-i oldalán már csak 20 cm mély volt, a függőleges fal felső széle azonban szét volt nyomva. A 4. és az 5. kemence előtere tele volt széttaposott, fekete, kormos, égett paticsal, szétszedett kemencék töredékeivel. Különböző tömörséggel és különböző vastagságban fedték az előtér lesározott alját. Ez a halom felért a 4. és 5. kemence tüzelőterének aljáig. A 4. és 5. kemence fenéklapjának DK-i széle ebben a rétegben törött össze. A kb. 3,5–4 m³ kementetörmelék szabálytalan, hullámos felületű volt, ami azt mutatta, hogy mindig a használaton kívüli részekre hordták, és különbözőképpen lapult össze a járkálás alatt. A szétterített paticsból az 1. és a 2. kemence előtti területre is jutott, de itt csak vékony, 5–10 cm vastag foltokban bukkant elő. Ugyanis jól látszott, hogy a 2. és az 1. kemence előtérét ebbe a paticsrétegbe mélyítették, a körvonalak jól látszottak az előtér átvágó metszeteken. A metszeteken látszottak a paticsba vágott előterek aljának tapasztáscsíkjai is. A 2. kemence előtérében a legmélyebb előtér alja az 1. kemence előtt 77 cm mélyen volt. Tehát az újabb kemencéknek egyre mélyebb előtérrel vágtak az égett törmelékkel feltöltött közös előtérben. A 3., 4., 5. kemence előtérét nem lehetett szétválasztani a patics alatt, csak az előtér aljának változásai mutatták, hogy a kemenceegyüttes ÉK felé bővült, ebbe az irányba emelkedett a kemencék és a tüzelőterek alja is. Az 1. és a 2. kemence előtti legmélyebb, homokba vájt előtér betöltése élesen elvált a többi résztől. Ebben a mélyületben háztartási szeméttel, főleg állatcsontokkal kevert betöltés volt, ez töltötte be a kemencemaradványokat, és fedte be az előtér nagy paticsalmát az Árpád-kori járószintig.

A kemencék fenéklapjai és oldalfalai egyforma, 5–6 cm vastagságú tapasztással készültek, nem volt elválás közöttük. Az oldallapok majdnem függőlegesek voltak, az 1. kemencénél 40 cm magas volt a tüzelőtér. Valamennyi kemence belső oldala vörösszürke volt a beleégett finom koromtól, füsttől. Cserepek egyik kemencében sem voltak.

Az itt feltárt kemencék a többi szabadon álló kemencétől az oldalfalak vastagságában és dőlésszögé-

ben különböznek. A sütő-főző-szárító kemencék oldalai jóval vastagabbak, a fenéklappal hegyesszögben (25–60 fok) találkoznak. A soroksári szabadon álló, sütő-főző-szárító kemencék előtérében sehol sem találtunk a használat idején keletkezett hulladékot, de az átépítés égetésmaradványait is mindig gondosan eltakarították. Csak a pusztulásuk utáni betöltésekkel találkoztunk.

A feltárt jelenségek alapján mind az öt kemencét edényégető kemencének tartjuk. A falu lakóhelyektől távoli, beépítetlen részén helyezkedtek el, valószínűleg hosszabb ideig voltak használatban.

Régészeti leletek csak az 1., 2. kemencét és előtérüket betöltő kevert barna földben voltak. Az 1. kemencéből egy nagy méretű, bronz huzalból hajlított, S-végű hajkarika került elő. Az S-végződést a bronz huzal lemezre kalapált végéből hajtogatták. A kerámialeletek az Árpád-kor első feléből, legkésőbb a XII. századból származnak.

2. periódus

A lelőhely eddig még feltáratlan Ny-i feléből egy árok fut az I. munkahely Ny-i sarkába (18. sz.). 5 méteres szakasza a 2., 4. és az 5. kemence közepén halad át, átvágta a kemencék alját, 100–110 cm-re mélyedt a bolygatatlan homokba. Az árok alján természetes betöltődést találtunk, de felette a XIII. sz. második felére jellemző leleteket tartalmazó, fekete földfeltöltés volt. A nyesett felszínen is jól elvált ez a betöltés az égetőhely barna kevert földes betöltésétől. Az árok K felé haladt és a következő blokkban a bolygatatlan sárga homokban elenyészett.

3. periódus

A későközépkorban több periódusú épület, valószínűleg lakóház állott ezen a környéken.

12. Szabadtéri tüzelőhely (54. blokk)

Függőleges oldalú, 100 cm mély gödör volt, 150 cm átmérővel. Alján erősen átégett a bolygatatlan homok. Kevert szürke, hamus földdel volt betöltve, amelyben állatcsontok és néhány XI–XIII. sz.-i cserép volt. Az Árpád-kori objektumok kevert, barna földből álló betöltése fedte (4. kép).

13. Szabadtéri tüzelőgödör (31. blokk)

Az I. munkahely legmagasabb részén, a rétegviszonyok előzetes feltárása céljából kutatóárkokat nyitottunk. A 29–35. blokkokat átszelő, 80 cm széles árokban a 31. blokkban 25 cm mélyen előbukkant egy különösen nagy méretű gödör szája. A későközépkori hamu alatt homokos kevert barna föld volt, XII–XIII. sz.-i leletekkel. Az ovális gödör hosszanti átmérője 220 cm, szélessége 160 cm volt. Időhiány és az omlásveszély miatt nem lehetett teljes egészében feltárni, csak metszetre bontottuk, hogy megismerjük a gödör formáját és rétegeit (4. kép, 12. kép).

A 210 cm mély gödör alsó harmadának oldala ki-

öblösödött, átmérője itt 270 cm volt. Vízszintes fenekének átmérője 250 cm, térfogata kb. 14 m³. A rétegsor minden egyes eleme faltól-falig ért, a gödör közepe táján kicsit besüppedve, szabályosan váltakozva kitöltötte az egész felszínt. *Rétegek:* 1. a gödör alján 4–5 cm vastag faszenes, kormos csík volt. 2. Felette 16 cm sötét kevert barna föld, alsó részén enyhén átégve. Tehát parázsra tették, ezzel oltották a tüzet. 3. Homokos kevert barna földdel előkészítették az újabb égetés felszínét. Ez a rétegsor összesen hatszor (6-szor) ismétlődött a gödörben. A rétegek lebontása közben megpróbáltunk faszénmintát venni, de a többnyire vékony vesszőkből, gallyacskákból keletkezett faszéndarabkák teljesen elporladtak. Egyértelmű, hogy ez a gödör nem szemétegető, hulladékártoló gödör volt, hanem nagyobb tárgyak, vagy nagyobb mennyiségű anyagok füstölésére, szárítására szolgált.

Régészeti leletek csak elvéve kerültek elő az elfojtásra szolgáló barna földből. A cseréptöredékek a XII. sz. végéről, vagy korábbi időszakból származnak.²¹

14. gödör (8. blokk)

Hengeres oldalú, vízszintes fenekű, átmérője 120 cm, mélysége 110 cm, térfogata 1,3 m³. Rétegezettség nélküli hamu volt benne régészeti leletekkel. Kevés XII. sz-i cseréptöredék, állatcsontok, malomkő darabja, amely égett volt. Sok, égett, kormos, folyami kavicsot is találtunk, amelyek ugyanolyan szabályos gömb alakúak voltak, mint amilyeneket a **2. ház** kemencéjében találtunk. Méreteik is ugyanolyanok voltak, 15–18 cm átmérővel. A gödröt elborította az ezen a területen is megfigyelhető hamut, kevert barna föld, amely az I. munkahely ÉNy-i sarkát szinte teljes egészében befedte. Ez azt mutatja, hogy a hamulerakodó-hely mellett egy szemétkerakóhelyet is kijelöltek ezen a környéken (4. kép).

15. gödör (22/1. blokk)

A kiásás ÉNy-i határán húzott 2. kutatóárokban az I. munkahely felszíne a 22. blokk táján hirtelen lejteni kezdett a Gyáli-patak felé, és tulajdonképpen itt kezdődik a beépítetlen terület. Ettől a vonaltól a domb lábáig terjedő meredek lejtőn már csak egy objektumot találtunk, a **9. szabadon álló kemencét**. Több kutatóárokot nyitottunk, de mindegyikben hamut, vagy a szeméttel keveredett barna földet találtunk. A 22/1. blokkban egy különösen nagy, 180 cm átmérőjű, 75 cm mély, eléggé szabályos formájú, lekerékített aljú gödröt találtunk, tiszta hamuval volt betöltve. Felette is megjelent a barna földes szemétréteg, ebből néhány Árpád-kori cserép került elő. A gödör mindkét oldalán egy-egy későközépkori hamus gödör volt, amelyek a későközépkori járószínról indultak (4. kép).

16. gödör (39. blokk)

Szabálytalan alakú, 160 cm átmérőjű, 60 cm mély hamugödör az Árpád-kori, vastag hamurétegben. A metszetben a gödör formáját a benne lévő, vízszintes koromcsíkok is mutatták. Tehát az egyenletes felszínű, korábbi hamuzóhelyre egy újabb hamugödröt ástak, és abba jó néhány alkalommal beleszórták valamelyik kemence kormos hamuját. A gödör tetején néhány állatcsont és Árpád-kori cserép helyezkedett el (4. kép).

17. szabadtéri tüzelőhely (66. blokk)

Belevágták a 19/1. árokba. A sekély gödörből csak a hamuval, korommal fedett alja maradt meg. Nem volt tapasztva, a bolygatatlan homok volt erősen átégve. Mélysége 8 cm. A hamuban egy-két Árpád-kori cserép és állatcsont került elő (4. kép).

18. árok (92/1., 85., 78., 72., 65. blokk)

Először az edényégető kemencéknél figyeltük meg, majd a 65. blokkban találtuk meg a végét. A domboldal emelkedő oldalán 24 m hosszan követhettük a kutatási felület határáig. ÉNy-ról haladt DK-re, a magasabb területekről vezette le a vizet. A lefolyó víz egy részét az edényégető kemencék betöltése elnyelte. Az árok K-i vége félkör alakban zárult, és ugyanolyan, 70 cm mély volt, mint a többi részen. Nem volt egyforma a két oldala. Az É-i meredek, majdnem függőleges volt, a D-i enyhén padkás. Az árok alsó, 20–30 cm mély részének tehát széles U alakú metszete volt, a felső oldalon a felszínig nyúló padkával. A 72. blokkban, az edényégető kemencék mögött derékszögű kanyart alkotott, a sebesebben folyó víz megfékezésére szolgált. A kanyarban szélesebb, 120–140 cm volt, a vízmosás miatt (4. kép, 13. kép).

Az árok a kemencék feltöltése utáni időszakban keletkezett, amikor már nem voltak használatban lévő építmények ezen a területen, és a víz szabadon folyhatott a mocsaras rész felé. A helyzet azonban még a XIII. sz.-ban megváltozott, mert az árkot betemették. A betöltés alsó része a vízzel lejövő hordalék, de a felette lévő fekete föld betöltés. Ebben a rétegben egy jellegzetes, XIII. sz.-i cseréppalack-töredéket, és feltűnően sok állatcsontot találtunk.²²

A 65. és 72. blokkban későközépkori ház maradványai borították a betemetett 18. árkot, amelynek egy különösen figyelemreméltó részletét tártuk fel a 72. blokkban. Itt ugyanis besüppedt az árok betöltése, és 25–30 cm vastag szürke agyagréteggel egyengették vízszintesre. S csak ezután tapasztották rá a ház világossárga padlóját. A szürke agyagtapasztás elvékonyodó rétegben a kemencék elöterére is kiterjedt. A 18. árok Ny-i vége a 85. és 92. blokkban kifutott az I.

21. Hasonló rétegezetséggű, de csak 80–100 cm átmérőjű gödröket a Szigetszentmiklós É-i határában lévő XIII. sz.-i falurészletben is feltártunk. Itt a koromcsíkok alatt nem homokos feltöltés, hanem vékony tapasztás volt. *K. Irásné Melis:* XIII. századi falu és fazekastelep Szigetszentmiklós határában. Nyomatás alatt. ComArchHung 1992.

22. *Holl* (1963) 336–340. 370. 68. kép.

munkahelyről, átvágva a széles, mély, kevert barna földdel betöltött 20. árkot.

19. árok

1., 2., 3., 4. ága behálózta az I. munkahely DNy-i negyedét. Ezen a részen a legkorábbi Árpád-kori periódust mutatja, azzal együtt, hogy közben át is alakították egyes részeit (4. kép).

19/1. árok (65–69. blokk)

A 65. blokkban egy sekély, 10 cm-es mélyedésből indult és fokozatosan mélyülve haladt a 69. blokkban lévő csomópont felé. Iránya ÉNy–DK. A csomópontnál 80 cm széles és 70 cm mély volt. 19 m hosszú volt. Korábbi tüzelőhelyen haladt át, és belevágtak későbbieket is. Az árok szürkés agyagos betöltésében néhány kisebb cserép, de főként állatcsontok voltak. A 19/3. árokkal egyesülve érkezett a csomópontba, nem lehetett látni, hogy egyszerre, vagy külön-külön voltak-e használatban. Azt viszont meg lehetett állapítani, hogy a csomópontban lévő szakasszal egyszerre szüntették meg.

19/3. árok (48., 54., 61./62., 68., 69., 76., 77. blokk)

Az árokegyüttes leghosszabb, nagyjából K–Ny-i ága. 18 m hosszan haladt egyre mélyülve a 69. blokkban lévő csomópont felé, majd áthaladva rajta, az **5. ház** ÉK-i sarka alatt derékszögben kanyarodva beletorkolt a terület DK-i oldalán haladó **19/4. árokba**.

A 47. blokkban egy 40 cm mély, meredek falú, keskeny árok futott bele, ezt 120 cm hosszan követhetjük a nyesett felszínen. Ny felé haladva a **4. ház** ÉNy-i sarka alatt egy másik ág csatlakozott bele, amely elnyészett a 60. blokk bolygatatlan homokjában. Az **5. ház** ÉK-i sarka alatti 4. gödörrel egy keskeny (35 cm széles) meredek falú, 65 cm mély kis árok kötötte össze, jól látszott a gödör falában. Mintha víznyelőként használták volna a gödört.

19/2. árok (74., 75., 69. blokk)

A **10. kemence** DK-i sarka alól indult a 74. blokkból. Iránya DNy–DK. Sekély, 10 cm-es mélyületből indult, és egyre mélyülve haladt a 69. blokkban lévő csomópontba. A csomópont DK-i oldalán K felé fordult egy éles kanyarral, és még 4 m hosszan továbbhaladt. 65 cm mélyen véget ért a bolygatatlan homokban. Szélessége 75–85 cm volt, teljes hossza 14 m. A csomópont előtt vastag, vízelzáró agyagrétegekkel 80 cm szélességben betömtek. Ebből talán arra lehet következtetni, hogy a területről lefolyó vizet a később kiásott **19/1. árok** É-i szakasza jobban elvezette.

A 69. blokkban volt az árokrendszer csomópontja, amely tulajdonképpen az árkoktól mélyebb, 85 cm, gödör volt. Mindegyik belesatlakozó árok a homokos, beépítetlen felszínről indult. Arra is gondoltunk, hogy kút, vagy ciszterna funkciója is lehetett, azonban a gödör

megerősítésének semmilyen nyomát sem láttuk. Végül is a csomópontból kiinduló, az 1., 2., 3. árok vizét szállító derékszögben hajló 10 m-es árokszakaszmár olyan mély volt, mint a csomópont. A 77. blokkban belefolyt egy nagyobb, mélyebb, a **19/4. árokba**.

19/4. árok (91., 84., 70. blokk)

Az I. munkahely K-i oldalán 15 m hosszan sikerült megtalálnunk az autópálya nyomvonala mellett húzódó ÉNy–DK-i árkot. Csak a belső szélét követtük, pontos adatait nem sikerült megállapítanunk.²³

A 19. árokrendszert még az Árpád-korban, valószínűleg az első felében megszüntették. A feltöltött ágakon, vagy azokat érintve több épület helyezkedett el ezen a területen. Ide épült a **4., 5., 6., 7., 8. ház**, amelyek előzményeikkel együtt a kora-Árpád-kori falu jellegzetes építményei voltak.

20. árok

Az I. munkahely Ny-i oldalán egy különösen nagy, széles árok részletei bontakoztak ki (4. kép). Megközelítőleg 30 m hosszan követhetjük, az I. munkahely Ny-i végén. Szélessége a nyesett felszínen az egész látható szakaszon 7 m volt. Az átvágásokban 160–175 cm mély volt. Láthatóan félkörösen fogta körül az I. munkahely feltárt objektumait, és a csak igen kis részletében ismert **19/4. árok** irányába haladt. Sajnos, nem lehetett a két árok találkozását feltárni, mert ez a nyomvonalon kívülre esett, az egész leletmentés ideje alatt használatban lévő útkereszteződés alatt lehetett. A nagy árok metszete enyhén kifelé hajló szárú U alak volt, mindkét szélén elég meredek, egyforma lejtésű oldalakkal. Enyhén teknős alja 5–5,5 m széles volt. Laza barna betöltésében nagyon kevés őskori és Árpád-kori cserép volt. Az árok a XIII. sz. közepe előtt megszűnt, betöltötték. Belevágták a **18. árkot**. Az árok kiásásával az I. munkahelyen feltárt épületeket választották el a falu többi részétől. Az árokkal körülvett területen nagy tüzekkel, égésekkel járó, ipari tevékenység folyt, itt voltak a szabadon álló sütő-füstölő kemencék, a szárító- és őrlőhelyek.

Az autópálya nyomvonalán Ny felé haladva a 20. ároktól 60 méterre kerültek elő a termőtalaj lehordása közben kibukkanó újabb kemence-ház nyomok. Az útépités megkezdése előtt a felszínen semmilyen régészeti lelet, jelenség nem volt látható. Az Árpád-kori építmények az V. munkahelyen, és távolabb a IV. munkahelyen a jelenlegi felszíntől 60–70 cm mélyen a gépi talajmunkák végzése közben kerültek elő. Az itt feltárt objektumok mutatják, hogy az Árpád-kori település az autópálya mindkét oldalán igen sűrű beépítettséggel tovább terjed. Ezek a területeken nem volt későközépkori falu, a kora-Árpád-kori falurészletek a XIII–XIV. sz-i falu beépítetlen határában mezőgazdasági művelés

23. Az I. munkahely K-i oldalára gépekkel tölték le a felső termőtalajt. Az 5–6 m magas földhányás alatt már nem dolgozhattunk.

alatt álló legelők, vagy szántóföldek voltak. Az általunk megtalált házak, kemencék pusztulásuk után rövidesen nyomtalanul eltűntek²⁴ (14. kép).

21. ház (106/107. blokk)

A vastag, termőtalaj alatti barna homokos földben elsőként a ház kemencéjének négyzetes foltja bukkant elő. A ház betöltésének határait ettől 30 cm-rel mélyebben lehetett megfigyelni. A téglalap alakú folt 460 × 310 cm (14,2 m²), tájolása ÉNy–DK. A kemence a K-i sarokban állt (14. kép, 15. kép, 49. kép).

A padló a mai felszíntől 80–90 cm mélyen került elő, a házfalak csak 30–35 cm magasságban maradtak meg. A DK-i és a DNy-i oldal függőleges volt, az ÉNy-i enyhén rézsús volt, az ÉK-i pedig lejtősen emelkedett a felszín felé. A keményre járt, vízszintes padlón nem találtunk cölöplyukakat. A D-i sarok külső oldalán találtuk az egyetlen cölöplyukat, egy 30 cm átmérőjű kiszögellés formájában. A ház földfalába nyomott cölöplyuk kétharmada a homokfalban volt. Mélységét a ház alatti őskori gödör betöltésében nem lehetett pontosan megfigyelni.

A bejárat a Ny-i sarokban volt, a lejtős oldalon. Egy 200 × 140 cm-es nagyon keményre táposított foltot találtunk, amely a ház padlójának többi részéhez képest más összetételű volt. Apró, pikkelyszerű rétegekben vált fel. A lejtős rész magassága 40 cm volt. Nem tudjuk, hogy ez a sáros lejtő kitöltötte-e a ház egész Ny-i harmadát, mert az É-i saroknál belevágott a **22. ház** D-i sarka, és ezzel itt lemélyítették a **21. ház** padlóját. Mint a soroksári lelőhelyen már korábban is több alkalommal, itt is felmerült a felmenő falak kérdése. Ennek a háznak a nagyobbik fele őskori, laza szerkezetű, bolygatott talajba épült.

A vízszintes padlón egyetlen mélyületet, munkagödört vagy karólyukat sem találtunk.

A kemencét a K-i sarokban építették fel. Két oldala a ház kerületén kívül esett, 10–15 cm-rel enyhén kikaparítva a bolygatatlan homokba ásva. Vízszintes fenekét a padlóra tapasztották. A nyelés közben határozott vonallal jelentkezett a kemence paticsgyűrűje. A kevert barna földből álló betöltés lehordása után a paticsgyűrűben előkerült a kemence beomlott teteje. Az omladék kihordása után nagy vonalakban rekonstruálhattuk a kemence formáját és építésmódját. Négyzetes alaprajza volt, 120 cm-es oldalakkal. Tájolása ÉK–DNy, szája a ház belsejébe nyílt, a DNy-i oldal közepén a ház szemközti fala előtt. Tengelyei nem voltak pontosan párhuzamosak a házfalakkal, a hosszanti tengelye

mentén pár fokkal befordult a ház közepe felé. A négyzet alakú, 80 cm-es oldalú tüzelőtér DNy-i oldala ívesen hajolva magasodott a homokfalban. A kemence alját 6–8 cm vastag, vörösre égő agyagból tapasztották a ház padlójára, és ezzel tapasztották a földfalakat is. A ház belső terébe eső oldalon 25–28 cm széles sárga agyagot kentek, s ebbe 15 × 20 × 20 cm-es, szabályosan faragott, sima felületű kváderköveket raktak. Ezekből 4 db megmaradt az eredeti helyén, a többinek csak a lenyomata látszott. A kemence 33 cm széles szája két oldalán egy-egy valamivel nagyobb, 20 × 20 × 25 cm-es kvádert találtunk. A köveknek a kemence szájába eső oldalán nem volt tapasztás, ezért itt eléggé megégték. A kemence szájánál lévő kő és a ház fala közötti 11 cm-es rést sárga agyagba rakott, apró, törött kövekkel töltötték ki, és így fugáztak a kemence oldalában lévő kváderok között is. A kemence szájánál lévő kváderok tetején lévő tapasztásban a második kősor lenyomatai látszottak, mutatva, hogy a kemence fala az alsó két kősor magasságában függőleges volt. Mérhető magasság kb. 45 cm. Nem tudjuk, milyen lehetett a kemence formája, illetve a boltozata, nem ismerjük a méreteket sem.

A széles, vastagon tapasztott belső falak szerint ez a jól megépített kemence magasabb hőfok előállítására és tárolására alkalmas fűtőberendezés lehetett. A fenéklapon látszott, hogy rövid ideig használták. Csak a felső réteg égett át, és így jól látszott, hogy az élénkörösre égő agyag tulajdonképpen szürke volt eredetileg. Itt is kétféle agyagot használtak. A keményebb, világossárga agyaggal a köveket fogták össze, ez nem volt olyan sima és képlékeny, mint a szürke agyag, amivel a fenéklapot és a kemence belsejét tapasztották.²⁵

A kemence fenekén három emberi lábnyomot találtunk, ugyanaz a személy bal lábával kétszer, jobb lábával egyszer belelépett a friss tapasztásba, a kiégett lábnyomok 23 cm hosszúak voltak (48. kép 2.).

A kemencefenék tapasztása kinyúlott a kemence-szája elé, és félkör alakban, fokozatosan elvékonyodva beilleszkedett a kemence körüli padlótapasztásba. A padlószélek 8–10 cm vastagságot is elértek, leváltak a kemence faláról. Ez a tapasztás a kemencét 100–120 cm szélességben fogta közre.

A ház felhagyása után a kemencét szétszedték, a köveket 4 kivételével elvitték. Az égett paticsot nem szórták szét az egész házban, hanem a kemence helyén egy kupacban hagyták. A ház a XII. sz. vége előtti időszakból származik.

24. A leletmentés befejezése után kiderült, hogy az V. munkahelyen feltárt árok egy része feltétlenül áthaladt az V. és az I. munkahely közötti területen, de az egész domboldalt behálózó árokrendszerbe való csatlakozása túlhaladt a nyomvonalon. Egyébként ezen a területen a feltárás egész ideje alatt közlekedtek a munkagépek.

25. A kétféle agyag használatát mindegyik kőből, vagy agyagkoloncból épített kemencénél megfigyeltük. Az I. munkahely 2., 3. és 5. házánál, a IV. munkahely 32. házánál. Későbbi időszakban, a XIII. sz.-ban is továbbélt ez a gyakorlat az egész dél-pesti határban. A XXII. Háros utcában lévő Csót faluban, és a Soroksár–Haraszti úton lévő Szentdienes faluban találtunk kétféle agyagba rakott kőkemencéket. Szerző publikálatlan ásatásai 1990.

22. ház (104/107. blokk)

A mai felszíntől 50 cm mélyen jelentkeztek a barna kevert földben a kemence nyomai. Babán hagytuk és folytattuk körülötte a mélyítést. 30 cm-rel mélyebben megtaláltuk a ház széleit, a folt kisebb része a bolygatatlan homokban, nagyobb része egy őskori gödöregyüttes betöltésében rajzolódott ki. A négyzet alaprajzú ház egy-egy oldala 400 cm volt, így alapterülete 16 m². Tájolása ÉK–DNy. A kemence a K-i sarokban helyezkedett el.

A padló a mai felszíntől 90 cm mélyen került elő, ennek ellenére, mint a későbbiekben látni fogjuk, nem tekinthető igazán földbemélyített háznak. Egy kis részét leszámítva bolygatott talajra épült, falainak egy részét korábbi építmények helyére kellett felépíteni. A kemencét egy korábbi, szabadon álló kemence lebontott helyére építették, a ház egész kemencéjének alapja lett a szabadon álló kemence fenéklapja. Azokon a részeken, ahol látni lehetett, a ház fala 30–40 cm magasságban maradt meg. Az ÉNy-i oldalt kivéve a falak függőlegesek voltak. Az ÉNy-i oldalon a padló széle 18–20 cm-es magasságban 60 cm széles padkán fejeződött be. A padka szélénél a bolygatatlan homokban még 28 cm magasan látható volt a ház fala. A padkás oldalon tehát helyenként 50 cm magas volt a házfal²⁶ (14. kép, 15. kép, 49. kép).

A döngölt padló 4–6 cm vastagon tapasztott volt. Ezen felül a K-i sarokban lévő kemencét még külön 4–5 cm vastag tapasztás vette körül. Ez a félkörös réteg a ház belseje felé elvékonyodva rásimult az eredeti padlóra. Helyenként égett volt, illetve nem tudtuk megállapítani, hogy a tapasztás paticsa égése szándékos, kemencén kívüli tüzelés, vagy katasztrófa révén keletkezett.²⁷ Tetőgerendákat tartó cölöplyukakat nem találtunk, sem a ház belsejében, sem a ház körül.

A bejárat a kemencével szemben lévő, D-i saroknál sejthető. Itt egymástól 80 cm távolságra két cölöplyuk került elő (1. átmérő 23 cm, mélysége 33 cm; 2. átmérője 18 cm, mélysége 43 cm). A két cölöplyuk között félkör alakban vastag, sárga agyagtapasztás volt. Kétségtelenül felmerül, hogy talán mégsem a bejáratot mutatja, hiszen ehhez hasonló tömböket az **1.** és az **5. ház** melletti agyagtároló gödrökben találtunk. Viszont a padlók sárga sarazása, tapasztása is ebből az agyagból történt, híg, folyékony állapotban felkenve, jól szilárdította a homokos talajt.²⁸

A kemence hosszanti tengelye párhuzamos volt a ház DK-i oldalával. Törmelékkel borított patkó alakú tömbje teljes egészében a ház belső terében állt, 10–12 cm szélességben körbefogta a sárgásbarna padlótapasztás. Szája a ház D-i sarka felé nyílt. Alaprajza nyújtott patkó alakú, 180 cm hosszú és 130 cm széles.

A felmenő fal dőlésszöge alapján kiszámított magassága nem lehetett több 50 cm-nél. Az omladék eltávolítása után feltártuk a 128 cm hosszú, 80 cm széles tüzelőteret, amelyet – a fenti adatokból is látszik –, igen vastag tapasztás övezett. Feltűnően hosszú, 38 cm-es nyaka volt, és 34 cm széles volt a szája. A kemence szájának külső oldalain körbetapasztott cölöplyukak voltak (3. átmérője 15 cm, mélysége 12 cm; 4. átmérője 14 cm, mélysége 17 cm) (50. kép 1–2.).

A boltozat a kemence hátsó falánál papucsszerűen, nagyon alacsonyan indult, 30 cm-nél még csak 20 cm volt a belső magassága. Ennél a résznél a 15–17 cm vastag tapasztás hirtelen elvékonyodott és a boltozat csak 8 cm vastagon haladt tovább a kemence szája felé. Még 20 cm hosszán megvolt, és innen hiányzott. A kemence alja erősen átégett, repedezett volt, kormos, hamus föld volt a betöltés alján.

A kemence átvágásánál és lebontásánál kiderült, hogy a feltűnően vastag tapasztásra azért volt szükség, mert csak így tudták kiegyenlíteni a felső és az alatta lévő, korábbi kemence közötti különbségeket. A ház egész kemencéje egy korábbi fenéken állt. A kiegyenlítő tapasztás itt is sárga agyagból készült, gondosan összesimították a fenéklappal. Majd az egészet kívülről-belülről vörösré éget agyaggal betapasztották. Jól elváltak a különböző rétegek. A kemence száját is külön tapasztották, alsó széleit rásimították a kemence előterébe nyúló félkörös agyaglapra.

A ház korábbi kemencéjéből csak az az agyaglap, kiégett kemencefenék maradt meg, amelyen a későbbi kemence állt. Az ÉK-i és a DK-i oldalát a bolygatatlan homokba építették, illetve kisebb részében az őskori gödörbe. A kemence másik két oldala volt a ház belső terében. Az ÉNy-i oldala viszont egy még korábbi kemencefenékre nyúlt. Ez utóbbi a területen feltárt, a házak építését megelőző időből származó szabadon álló kemencék egyikéből maradt meg.

A jelenségek szerint a ház ÉK-i oldalának a fele, valamint a D-i sarok környéke Árpád-kori bolygatott földbe, szabadon álló térbe került. A ház, kemence oldalfala ráült ugyanis a korábbi szabadon álló kemence fenékre. A legutolsó kemence építésénél barna földdel kitöltötték a lebontott kemence maradványain kialakult egyenetlenségeket, ez egy kicsit a padló tapasztásrétegei közé is becsurgott.

Az utolsó kemence szájánál talált cölöplyukak a mérhető mélységig körbe voltak tapasztva. Pontosan illeszkedtek az alsó kemence szájához is. Így nem lehetett pontosan megállapítani, hogy már annál is használatban voltak-e.

A ház felhagyása után a kemence boltozatát betörték, és a mellette lévő **21. ház** helyét is régészeti lele-

26. Sem a padkán, sem a padkán kívüli részeken nem találtunk cölöplyukakat. A padka valószínűleg a ház „berendezéséhez” tartozott. Lefedték, vagy beborították valamivel, valószínűleg fával, mert különben nem maradt volna meg.

27. Méri István a tisztalók-rázompusztai házakban talált hasonló jelenségeket. Méri (1952) 59.

28. Méri (1952) 58.

tekben gazdag barna, homokos földdel feltöltötték. III. Béla rézpénzei mindkét házat a XII. sz. vége előtti időszakra kelteznek.

23. ház (120. blokk)

Az V. és a IV. munkahely közötti 65 m hosszú autópályanyomvonalban az Árpád-kori árokrendszer újabb elemeit találtuk meg, és csak egyetlen ház épült ide. Az V. munkahelyhez közelebb, a 21. háztól 20 méterre esett. A nyesés után kirajzolódó házfolt téglalap alakú volt. Mivel a nyesésből jellegtelen tárgyakat szedtünk össze, és a feltöltés egy újabb irányt mutatott, arra gondoltunk, hogy talán nem is középkori. Alapterülete 480 × 330 cm, 15,8 m². Tájolása ÉNy–DK. A Ny-i sarokban a nyesett felszíntől 20 cm mélyen kibukkant a berogyott kemence teteje. Babán hagytuk, és folytattuk a ház leletek nélküli, barna, homokos betöltésének kiemelését (14. kép, 19. kép).

A padló a mai felszíntől 80–85 cm mélyen került elő, sárgásbarna agyaggal volt letapasztva. A ház homokfalai függőlegesek voltak. Hosszában közepén egy korábbi, 60 cm széles árok futott végig, amely a padló alatt már csak 20 cm mély volt. A ház két rövidebb oldalán látszott, hogy az árok a nyesett felszínig ér, és a házat az árokba ásták. Az árkot egyébként a házról kívül 30 m hosszan követhettük, a nyomvonalat keresztelte. A lejtő Ny-i magasabb részéről haladt K felé, a nyomvonal K-i oldalán húzódó nagyobb árok felé.

A tetőszerkezetet tartó ágasfák cölöplyukaiból kettőt találtunk, a házról keresztül futó árokba voltak mélyítve. Az ÉNy-i fal előtti 1. sz. 30 cm-es cölöplyukat egy 50 cm átmérőjű gödörből mélyítették a homokba, 40 cm mélyre. A ház közepe felé haladva 90 cm-re volt egy másik 30 cm átmérőjű cölöplyuk, ez is áthaladt az árok alján; 35 cm mély volt (52. kép 1–2.).

A bejárat valószínűleg a kemencével átlósan szemben lévő, K-i sarokban lehetett. Innen hordták be később a ház feltöltő homokját is. Egy keményre taposott, lemezesen felváltó földcsíkot érzékeltek, amely 130 cm szélességben, 180 cm hosszan benyúlt a ház üregébe. A DK-i falnál 30 cm vastag volt, mögötte megvolt a ház függőleges homokfala, és az abba vágott 60 cm széles bejárat nyílás.

A kemencét a Ny-i sarokban hagytuk, bolygatatlan homokbabába vajták. Négyzet alaprajzú tömb volt, 120 cm-es oldalakkal. A kemence a ház padlója fölött 22 cm magas homokpadkára épült. A padka oldalait a padlót borító, sárgásbarna agyaggal körbetapasztották.

A kemence négyzetes tüzelőterének egy-egy oldala 100 cm volt. Az oldalfalak 20 cm magasságban maradtak meg, dőlésszögük alapján a kemence magasságát 60 cm-re lehet rekonstruálni. Külön épített nyaka

nem volt, a szája a ház belső terébe nyúló szabadon álló sarkán volt. Feltűnő volt, hogy a kemence belseje nem volt kormos vagy hamus. Oldala, padlója élénk-vörös volt, friss kiegészítésnek látszott.²⁹ Egyszer sem használták. A házzal kapcsolatban is ez a benyomásunk. Személyesen tapasztalhattuk, hogy a feltárás idején a házról keresztül haladó árok rövid idő alatt megtöltötte vízzel a házhelyet. Egyébként a ház a terület egyik legalacsonyabb fekvésű részén került elő, amely az Árpád-korban is vizes terület lehetett.

A kemencét betöltő barna földben XII. sz.-i edénytöredékeket találtunk.

24. Szabadon álló kemencék (100., 101/103., 104. blokk)

Az V. munkaterület legnagyobb alapterületű objektuma a részlegesen feltárt szabadon álló kemenceegyüttes volt. ÉNy-i oldalát elvágták a kiásás határa, DK-i oldalát pedig megsemmisítette a 28. árok. A 10 × 5 m-es terület DNy-i oldalán kettő, az ÉK-i oldalon egy kemencét sikerült feltárunk. Mindegyik a közös előtérbe nyílt, amelybe K felől lehetett bemenni.

A közös előtér egy, a bolygatatlan homokba mélyített lejtős lejárattal terület volt. A Ny-i oldalán volt a legmélyebb, a jelenlegi járósinttől 110–120 cm. A függőleges homokfalba vajták be a kemencéket az előtér aljáról. Az építési mód nagyon egyszerű volt. A kivájt üregben letapasztották a kemence alját, és az oldalak homokba eső részét. A fenéktapasztást kihozták a kemence szája elé is. A kemence félgömb alakú boltozatát ráültették a homokra, és hozzátapasztották a szabadon álló részek, a nyak és tüzelőnyílás vastag agyagfalát. Utolsó mozzanatként következett a simító tapasztás a kemence mindkét oldalán. Itt is jól megfigyelhettük a szétváló rétegeket (14. kép, 16. kép, 47. kép).

1. kemence

A már korábban használt kemencék közös előtérének K-i oldalán, 80 cm mélyen épült. Tájolása ÉK–DNy. Ovális alaprajzú, 160 cm széles és 130 cm hosszú. Tüzelőtere 90 cm hosszú és 140 cm széles. Oldalfalai belül 30, kívül 40 cm magasságban maradtak meg. 6–8 cm vastag feneke a szája felé 10 cm-t süllyedt. Épségben maradt a 30 cm hosszú kemencenyak. Ebben a kemence tüzelőnyílása 17 cm magas, és 36 cm széles volt. A feltárás közben a sértetlen tüzelőnyílás a kiszáradás következtében összeomlott. Az oldalfalak dőlésszögét figyelembe véve a kemence belső terének magasságát 60–70 cm körül rekonstruálhatjuk. Nyakának vízszintes teteje volt, tehát a kemencét egy kisebb „agyagcsövön” keresztül fűtötték. Lekerekített sarkú, 240 × 220 cm-es előtere volt. A tüzelőnyílás előtt volt a

29. Hasonló házak Tiszalök-Rázompusztán kerültek elő. A kemencéket a négyszögletes alapterületű házak K-i sarkában hagytuk földbabába vajták. Így a ház belső terétől elkülönült kemence mégiscsak benne van a ház szabályos, négyszögletes alapterületében. A rázomi VIII. ház kemencéjét ugyanúgy padkán hagyták, mint ahogy a soroksári 23. ház-belit, és a kemencét övező, bolygatatlan, keskeny földszív erősítette a kemencének a ház belső terébe nyúló oldalát. A rázomi házakat a leletanyagban talált III. Béla király (1172–1196) pénzei a XII. sz. vége előtti időszakra kelteznek. *Méri* (1952) 58–59. 62. 2–3. kép.

legmélyebb, a kemencéhez képest 25 cm, majd fokozatosan emelkedett az alja a kemence szájával azonos magasságra, ami a kemenceegyüttes közös előterének járósintje volt. A feltárás folyamán kiderült, hogy az előtér itt azért volt mélyebb, mint a többi helyen, mert az 1. kemence helyén korábban már volt egy hasonló kemence. Az előtér 10–12 cm vastag kemény földpadlója alatt a kemence felé mélyülő, 6–25 cm vastag, laza hamus földet találtunk, amely egy égett kemencepadló-töredék szélénél végződött. A kemence többi részét teljesen elbontották, csak a padló maradt meg, amelyre tulajdonképpen rátapasztották az új, felső kemencét. Az előteret hamus földdel feltöltötték, majd a ráhordott földet ledöngölték, s az így elegyengedett területre építkeztek (48. kép 1.).

Az 1. kemence pusztulása, felhagyása után a boltozatot valószínűleg benyomták a tüzelőterbe, az otthagyt 10–12 cm vastag faszénrétegre. A faszénrétegben itt is vékony ágacskákat láttunk.³⁰

Nem lehetett pontosan megállapítani, hogy a kemence előterében lévő gödröket mikor ásták ki, melyik kemencével voltak egy időben használatban. 1. *ovális gödör*. Átmérői 130 és 110 cm, menetelesen mélyült az előtér járósintjéből 105 cm mélyre. Térfogata kb. 1,3 m³, színültig volt tiszta hamuval. Talán a szabadon álló kemencék felhagyása utáni időben ásták, lehetséges, hogy a szomszédos házak hamuját hordták ide. 2. *gödör*. Átmérője 75 cm, mélysége 55 cm volt. Hengeres oldala, vízszintes fenéke volt. Hamuval kevert barna föld volt benne.

2. kemence

Az előtér ÉNy-i oldalán, majdnem az 1. kemencével szemben helyezkedett el. Ovális alaprajza volt, szélessége 175 cm, hossza 130 cm. A tüzelőtér 140×120 cm. 20–25 cm magasan megmaradtak az oldalfalak, dőlésszögük alapján a kemence belső magassága 70–80 cm körül lehetett. Az előtér függőleges földfalába kivájták a kemence helyét, majd 3–6 cm vastagon kítapasztották a fenéklapot és a homoküreg oldalát. A kemence 18 cm-es nyakát az oldalfal kihajlításával képezték ki. A vízszintes fenéklap a nyaknál 2 cm-re felemelkedett, majd áthaladva a 28 cm széles szájon, a kemence előtt félkörösen zárult. Közvetlenül a kemence szája előtt egy tiszta hamuval teli, sekély gödör volt. Az előtér a közepe felé mélyült, teknő alakú volt. Hossza 190 cm, szélessége 170 cm, mélysége 25 cm. Szélei körben a közös előtér járósintjére emelkedtek. É-i felét elvágta a 3. kemence előtere.

3. kemence

Ez pusztult el a legjobban, hiszen ráépültek a 22. ház kemencéi. A közös előtér Ny-i oldalán épült, közvetlenül a 2. kemence mellett, a közöttük lévő távolság 40

cm volt. Elhelyezkedéséből, ÉNy–DK-i tájolásából arra lehetett következtetni, hogy ez a kemenceegyüttes is olyan alaprajzi elrendezésben épült, mint az I. munkaterületen feltárt **11. szabadon álló (edényégető) kemencék**. Az ÉNy–DK-i tájolású, négyszögletes, lejtős lejárátú előtér ÉNy-i oldalán félkörben helyezkedtek el a kemencék. Az egymással szemben lévő, 1. és 2. kemence között a feltáratlanul maradt földfalban még 3–5 kemence is elfért, azzal együtt, hogy az ÉK-i oldalon lévő, 1. kemence melletti 180 cm-es előtér sáv üres volt.

A 3. kemencéből csak a töredezett szélű, ovális tüzelőtér maradt meg. 135 cm széles és 110 cm hosszú volt. 20 cm-es nyakában 34 cm széles tüzelőnyílás volt. A 200 cm hosszú, teknős ajjú, 40 cm mély földbemélyített előtér leletekben gazdag, világosszürke hamuval volt betöltve. Ezt a kemencét is ugyanaz a kevert, barna föld borította, mint a másik kettőt.

Az előteret többször vékonyan világossárga agyaggal lesározták, csak a mélyületekben maradt meg. Ezekből rétegesen lehetett felszedni. Ebből a „padló-ból” ásták a 3. gödröt. Átmérője 70 cm, mélysége 30 cm volt. Alján 6–8 cm vastagságban faszénmaradványokat találtunk. A gödör oldalán négy égéscsík volt. Szabadtéri tüzelőhely, s egyben parázstartó gödör lehetett.³¹

A kemencék építési sorrendje valószínűleg az 1. kemence alatti kemencével kezdődött. Utána épült az 1. és a 2. kemence, s utoljára a 3. kemence. Pusztulásukkal kapcsolatban csak annyit lehet megállapítani, hogy a 21., 22. házak építése idején, és az előtér DK-i oldalát elvágó 28. árok kiásása idején már romok voltak. A 21., 22. házak maradványait borító feltöltésben III. Béla pénzei kerültek elő, tehát legkésőbb a XII. sz. végén voltak használatban. A kemencéket a házak előtt építették, de hogy mennyi idővel, azt nem lehet tudni.

25. Szabadon álló kemence (100. blokk)

Oldalfalának töredékei a felszíntől 42 cm mélyen kerültek elő. Helyenként 30 cm-es belső magasságban maradtak meg, és ezért feltűnő volt, hogy a boltozatindítás még nem látszott. Nem kerültek elő a boltozat darabjai, vagy a többi részlet paticsai sem. Valamilyen okból a töredékeket gondosan elhordták, s azután töltötték fel kevert barna földdel a kemencét és előterét (14. kép, 16. kép, 46. kép 1–2.).

A kemence ovális alaprajzú volt, szélessége 160 cm, hosszúsága 140 cm. Tájolása É–D, szája É-ra nyílik. A tüzelőtér 140×130 cm, szája 40 cm széles. A kemence szájánál mind a két oldalon körbetapasztott cölöplyukak voltak. Az 1. cölöplyuk, amelynek átmérője 22 cm volt, egy 26×33 cm-es négyszögletes, 30 cm magasan égett paticsal volt körbefogva. A cölöplyuk ennek al-

30. Méri (1963) 279.

31. A tűzgyújtás és a tűzre való vigyázás a mindennapi élet jelentőségteljes, fontos mozzanata volt. Magyarország Néprajza I. 72–77.

jától még 10 cm-rel mélyebb volt. Ilyen volt a 2. cölöplyuk is, de ezt nagy részben tönkretették a kemence előterébe ásott, későbbi hamusgödörrel. A kemencét teljes egészében a lejtős előtér D-i végén lévő, bolygatatlan homokfalba vájták, és vörösre égő agyagból tapasztották. A négyszögletes, lépcsőzetes előtér 250 cm hosszú volt, szélességét nem lehetett megállapítani. Egyik oldala a kiásás határán túl nyúlt, a Ny-i oldalát pedig elvágta a 29. sz. Árpád-kori kettős árok. A kemence mellett korábbi kemencék maradványai bukkantak elő. Két egymásra tapasztott, 3–4 cm vastag padlórszletet találtunk, a feltárt kemencénél 5–8 cm-rel mélyebben. Elhelyezkedésének, tájolásának rekonstrukcióját a 3., 4. cölöplyukak segítették. Mindkettő átmérője 23 cm volt, és a fenéklaptöredékekhez képest 40 cm-re mélyedtek a homokba. A köztük lévő távolság 40 cm. Tájolása ÉNy–DK, szájával DK-re nyílt. A lebontott részleteket és a kiszedett cölöplyukakat, a hozzájuk tartozó előtér mélyebb részleteit hamus, kormos földdel töltötték fel, és az így kiegyengetett helyre építették fel az utolsó, **25. kemencét**.

Az 1. cölöplyuk mellett két egyforma, 12 cm vastag és 10 cm mély karólyukat találtunk, rendeltetésük egyelőre ismeretlen.

A kemence maradványait a termőtalaj alatt ugyanolyan betöltés fedte, mint amilyen elűntették a szomszédos házak, kemencék maradványait, a benne lévő régészeti leletek a XII. sz. végére, legkésőbb a XII–XIII. sz. fordulójára jellemzőek.

26. gödör (106. blokk)

A **21. ház** DK-i sarka mellett helyezkedett el. Szabálytalan, ovaloid alaprajza volt, 180 és 140 cm-es átlókkal. A nyesett felszínen jelentkezett a foltja, innen mérve 70 cm mélyen találtuk meg a hepe-hupás alját. Oldala függőleges volt. Munkagödörnek látszik az alján látható, igen sok, 6–10 cm átmérőjű karólyuk alapján. A karólyukak két csoportja nagyjából egy-egy kör alakú mélyedés körül helyezkedik el, amelyek 9–11 cm mélyek voltak. Összesen 15 karólyuk volt (14. kép, 17. kép).

A betöltésben lévő, kevés régészeti lelet között egy üvegolvadékos salakrögöt találtunk. A többi lelet a XII. sz. végéről, vagy a XIII. sz. elejéről származik.³²

27. tüzelőgödör (102. blokk)

Szabályos kör alaprajzú, 82 cm mély gödör, átmérője 115 cm volt. Oldala függőleges, alja vízszintes volt. A 82 cm-es feltöltésben 6 vízszintes, az egész gödör fenekét kitöltő vékony, faszenes réteget figyeltünk meg. Az égett rétegek között szemetet, edénytöredékeket és állatcsontokat tartalmazó földcsíkok voltak. Ezeket a füstölés, szárítás befejezése után a tűz elfojtására szórták a gödörbe. A legfelső, kevert barna rétegben volt a

legtöbb lelet, amikor a gödör eredeti rendeltetése megszűnt, és szemétgödörre változott. A leletek kora a XII. sz. vége, de legkésőbb a XIII. sz. eleje (14. kép, 17. kép).

28. árok

Az V. munkahelyen a **21., 22. házak** és a **24. kemencegyüttes** K-i oldalán egy kettős árokrendszer húzódik. Részleteit belevágták az itteni építményekbe. A legnagyobb a 28. árok volt, 25 m hosszú szakaszát sikerült felmérnünk. A nyesés után jól látszott, hogy 220 cm szélesen keresztezi a feltárt területet, ÉNy-ról ÉK felé, a mocsaras rétre fut. Ny-i széle elvágta a **24. kemencék** előterét. Több helyen átvágtuk, mindenütt ugyanazt a metszetet kaptuk. Tulajdonképpen egy rendkívül nagy méretű, hármass árok. Legnagyobb mélysége a felszíntől 170 cm. A bolygatatlan sárga homokot fedő barna, humuszos talajban nem lehet észrevenni, a nyesett felszíntől ezért csak 108 cm mély. A legsekélyebb az ÉNy-i ág, ez csak 60 cm mély a nyesett felszíntől számítva. A középső, keskenyebb rész már 25 cm-rel mélyebb volt, majd a 2. ágtól 50 cm-re ásták ki a legmélyebb ágot, amely a nyesett felszíntől mérve 108 cm volt. Az árokrendszer betöltése két nagy rétegben vált el egymástól. Alul leletekben, főként állatcsontokban gazdag fekete, kormos föld volt. Még nem egészen világos, miért ilyen az árok betöltése. Kétségtelen azonban, hogy szándékos, nagyszabású területrendezéssel járó földmunka volt az árok kiásása és megszüntetése is. ÉNy felé a 112. és 115. blokkban már csak a Ny-i szélén követhetünk, majd pár méter múlva kifutott az autópálya nyomvonalából. Előbb azonban a 115. blokkban derékszögben belefutott egy keskeny, sekélyebb, 8 m hosszú kis árok (14. kép, 17. kép, 51. kép 1.).

Az árok betöltésében legkésőbb a XIII. sz. elejére tehető régészeti leletek voltak.

29. árok (97. blokk)

A **28. árokkal** párhuzamosan K-i irányban 4 méterre egy újabb kettős árok részlete bukkant elő. Elvágta a **25. kemence** előterét. Az átvágásnál kapott metszetből világosan látszott, hogy itt tulajdonképpen két különböző árok egymás mellé ásásáról van szó. Ugyanis a kemence előtere előtt megtaláltuk a keskenyebb, 55 cm széles és 50 cm mély árok indulását. Ugyanilyen mély, meredek falú, félkörös lezáródású gödörből indult. Betöltésében őskori cserepek is voltak, ami azt mutatja, hogy a mellette kiásott árok földjével töltötték fel. Ugyanis mindkét árok egy itteni igen nagy kiterjedésű őskori gödöregyüttesen halad át, amely a **24.** és a **25. kemencék** közötti területen helyezkedett el. A nagyobb és mélyebb árok a mai felszíntől 105, a nyesett felszíntől 75 cm mély volt. Mérhető szélessége 70 cm. Alakja eltért a hármass árok valamennyi ágának formá-

32. Dunaújvárosban a XI. gödör fenekén 6 karólyukat találtak. Bóna István tüzelőgödörnek határozta meg, bár égésnyomokról nem tesz említést. *Bóna* (973)52. A soroksári 26. gödörben sem voltak égésnyomok a karólyukak között, ezért ezt a gödröt nem tartjuk tüzelőhelynek.

jától; lekerekített sarkú V-alak volt, felfelé kiszélesedő, meredek oldalakkal. Betöltése kevert barna föld volt, kevés XII–XIII. sz. eleji régészeti lelettel és állatcsonttal (14. kép, 17. kép).

30. árok (120. blokk)

A 23. házban haladt keresztül. ÉNy–DK-i irányban keresztelte a feltárt területet. 20 m hosszan követték, majd kifutott a nyomvonalból, a 28. árok irányába tartva.³³ (14. kép)

32. ház (IV. munkahely 1.)

A nyesés után jól kirajzolódott a ház téglalap alakú, kormos földdel betöltött foltja. Alapterülete 4,4 × 3,4 m = 15 m². Tájolása ÉNy–DK. A kőkemence maradványai a D-i sarokban helyezkednek el. A 135 × 120 cm-es, törmelékkel borított kemencetömböt babán hagytuk, és a nyesett felszíntől 30 cm mélyen megtaláltuk a ház padlóját. A mai felszíntől kb. 60 cm-re. Ezek szerint a ház alig volt földbemélyítve, a padló szélének változásai és a cölöplyukak helyzete a föld fölé épített falra utalnak. A ház 30 cm magas földfala csak a DK-i sarokban, a kemence mögött volt függőleges, a többi helyen rézsús volt. A rézsú a DNy-i oldalon volt a legszélesebb, 40 cm. Két 40 cm széles, ferdén átvágott üreget találtunk benne, ezek alján cölöplyukak voltak. A szemben lévő, ÉK-i oldalon is találtunk két félkörös bemélyedést (14. kép, 18. kép, 53. kép).

A tetőszerkezetet tartó ágasfák cölöplyukait a ház hosszanti tengelyében tártuk fel. Az 1. az ÉNy-i fal közepén volt, átmérője 25 cm, mélysége 96 cm. Ferde síkban mélyedt a bolygatatlan talajba, iránya a ház padlójával kb. 70 fokos szöveget zárt be. A 2. cölöplyuk a ház közepén helyezkedett el. Egy szabálytalan alakú gödörben kettő volt egymás mellett, egyik átmérője 28 cm, mélysége 47 cm volt, részben ebbe nyomták bele a másik, 28 cm átmérőjű, 57 cm mély cölöplyukat. A 3. a kemence szája előtt volt, ennek átmérője 32 cm, mélysége 47 cm volt. A felmenő falakból származtak a DNy-i rézsús falban feltárt, egymástól 60 cm-re lévő, 20 cm átmérőjű cölöplyukak, amelyek 40 cm mélyek voltak. Az ÉK-i fal előtt középen egy szabálytalan alakú, 40 cm átmérőjű gödört találtunk, benne volt egy 20–25 cm átmérőjű, 45 cm-re mélyülő cölöplyuk. Két oldalán helyezkedtek el a már említett, lapos köríves mélyedések, amelyek között 70 cm volt a távolság.

A ház DNy-i felében 3 db 10 cm átmérőjű, és egy 8 cm átmérőjű, kb. 20 cm mély karólyukat találtunk (5–8), szabályos elrendeződést mutatnak. Az 5–8. karólyuk között 230 cm a távolság, középen vannak az egymástól 36 cm-re lévő 6–7. lyukak, tehát ezen a részen valamilyen, karókon álló berendezési tárgy,

esetleg fekhely helyezkedett el. A K-i sarokban is volt egy 8 cm-es, 20 cm mély karólyuk (9), és a kemence szájánál lévő 3. cölöplyuk mellett is volt egy kisebb, 11 cm széles, 40 cm mély karólyuk.³⁴

A ház padlója két rétegű volt. Az alsó tapasztás a kemence belső tüzelőterének széléig futott, ráépítették a kemence oldalát. A felső, világosszürke agyagpadló pedig teljes egészében körbefogta a kemencét, sima szélekkel elvált a kemence aljától.

A bejárat az ÉK-i oldalon volt, a kemencével átlósan szemben lévő sarkon. Az 50 cm széles lejáróban három lépcsőfok volt.

A kemence a ház D-i sarkában állott, a ház sarokfalaitól 30–50 cm távolságra (54. kép 1–2.). Körbefogta a ház tapasztott padlója. Tengelye párhuzamos volt a DK-i házfalal, szája az ÉK-i falra nyílt. Tüzelőtere ovális alaprajzú, 84 cm széles és 60 cm hosszú volt. A nyaka 38 cm hosszú, szája 26 cm széles. Az oldalfalak 27 cm magasan maradtak meg, dőlésszögük 45 fokos. A kemence belső tere nem lehetett 40–45 cm-nél magasabb. A házzal egyszerre épült. A ház alsó, tapasztott padlójában kihagyták a tüzelőtér foltját, majd egy egészen világos szürke, majdnem fehér agyagból letapasztották a fenéklapot, ez a középső részen vörösre égett. Majd a tüzelőteret világossárga agyaggal körbetapasztották, és nagyjából azonos nagyságú kövekkel körberakták. Két kősor maradt meg. Az alsó sor általában 14–16 cm magas, 11–13 cm vastag és 11–20 cm széles, kissé szabálytalan alakú, hasított kövekből állt, amelyeket élükre állítva, szorosan egymás mellé helyeztek. A kövek közötti, sugarasan bővülő részeket sárga agyaggal töltötték ki, majd az egész kősört egyenletesen betapasztották. A második sorban kisebb, lapos kövek voltak, ezek éle 12–16 cm volt. A lapos kövek befelé túlnyúltak az alsó köveken, itt indult a kemence boltozata. Ezt a kősört is lekenték agyaggal. Az újabb kősor, vagy a kemence vastag agyagboltozata azonban már nem volt meg a feltárás idején. A kemencét kívül-belül 12–6 cm-es rétegben betapasztották. A ház belseje felé eső oldalát 40 cm-re megvastagították. A kőanyag vegyes volt, durván faragott kisebb kvádereket, törött malomköveket, folyami kavicsokat találtunk. A kemence 6–8 cm vastag fenéke a feltárás idején vastagon kormos volt. Középe teljesen átégett, az oldalfalak alatt viszont fehér maradt. Tehát ennél a kemencénél is legalább kétféle agyagot használtak.

A kemence előterében a padló erősen töredezett, égett volt. A felszínébe beleégett a korom is. A feltárás idején összefüggő hamuréteg fedte, ami talán a kemence előterének szabad tűzhelyként való használatából maradt. Ebben a töredezett kormos részben találtak a 3. cölöplyukat, és a mellette lévő karólyukat. A

33. Az árkok rendkívül sok méretben, formában kerültek elő az Árpád-kori falvak területén. Magát a települést határolják, kisebb területeket, falurészleteket fognak közre, és elválasztják egymástól a szomszédos házhelyeket, telkeket. De magán a telken belül is elválasztják az udvarrészeket, mások pedig vezetik a vizet, védenek a tűztől. Az árokrendszerek nagy földmunkával járó, közösen végzett munka eredményeként jöttek létre, a falu külső és belső területének pontos felosztását mutatják. *Méri* (1962) 211–219.

34. A kisebb karólyukak mélységét nem tudtuk meghatározni, mert a feltárás közben keletkezett vihar teljesen eláztatta a padlót.

padló tapasztása szabályosan körbefogta ezeket.³⁵

A tetőszerkezetet tartó ágasfák cölöplyukai körüli, szabálytalan alakú gödrök valószínűleg a cölöpök ki-szedésekor keletkeztek. A ház éghető maradványait behordták a felhagyott sekély házhelybe, és valószínűleg meggyújtották. Az egészet azután kevert barna földdel betöltötték, amelybe háztartási hulladékot, szemetet is beszórtak.

A legfelső rétegben talált régészeti leletek az Árpád-kor első felére, legkésőbb a XII. sz.-ra jellemzőek.

33. ház (IV. munkahely 3.)

A nyésés után a **33. háztól** É felé 7 méterre egy 530 cm átmérőjű, barna, kevert földből álló kerek foltot vettünk észre. K-i oldalán kisebb, félkör alakú kitüremkedés látszott. Ezt figyelembe véve a jelenség tájolása ÉNy-DK. A jelenlegi felszíntől 100, a nyesett felszíntől 70 cm mélyen előkerült a folt alján lévő kemény, döngölt padló. A kör alaprajzú házba a K-i oldalon lehetett lemenni a 90 cm széles, 60 cm hosszú, lépcsős lejáraton. Mind a három, 20 cm-es lépcsőfokot a bolygatatlan homokba vájták, és valamilyen szilárd anyaggal, pl. fával borították. A döngölt padlót is befedték valamivel, mert nem volt rajta sárréteg, korom, hamu. A bolygatatlan homok alig volt elszíneződve, de nagyon kemény volt (14. kép, 19. kép).

A ház földfala 50 cm mélységig függőleges volt, majd két, alig érezhető padkával határolt mélyület futott körbe, s ez alatt a háznak lapos, teknős alja volt. A körbefutó mélyületben találtuk meg a tetőszerkezetet tartó cölöpök helyeit. A feltárt részletben szabályos, 150 cm-es távolságban követték egymást a cölöplyukak. Mind a négy feltárt cölöplyuk átmérője 23 cm volt. Az átlók végén lévő lyukak (a bejáratnál szemben, és az arra merőleges átló végén) 35 cm mélyek voltak, a negyedkörök közepén lévők csak 15 cm mélyek voltak.³⁶

A kerek alaprajzú házat felhagyása után barna földdel kezdték betölteni, de az alsó, 15–20 cm vastag földréteg felett égett, kormos felületet találtunk, amely ráhúzódtott a cölöplyukas padkára is. Ekkor itt valószínűleg egy szabadtéri szemétegetőhelyet alakítottak ki. Sok kötőredék és cserépdarab került elő a kormos rétegből. Felette vastag, kevert barna feltöltés volt, s ennek a tetejére megint hulladékok hordtak. A megszüntetést követően a terület beépítetlen maradt.

A régészeti leletek a XII. sz. végénél korábbi időszakra jellemzőek.

34. ház (IV. munkahely 2.)

A IV. munkahelyen körívben áthaladó őskori árokra ásták ki a ház téglalap alakú, $3 \times 3,8 \text{ m} = 11,4 \text{ m}^2$ alapterületű gödrét. A nyesett felszíntől 80 cm mélyen találtuk meg a házhely alját. Semmilyen padlóalakítás nem látszott, csak az őskori árok betemetett barna csíkja mutatkozott. Az árok metszete a földfalban is jól látható volt, pontosan olyan jelenség volt, mint amilyent a **23. háznál** már megfigyeltünk. Az itteni építkezés abbahagyásának is az árok volt az ok, amelyik az ásatás idején is feltöltötte vízzel a házhelyet. Tehát a kiásott üregből sohasem lett ház, szinte a kiásással egyidőben megkezdték a feltöltést is. Időközben szabadtéri szemétegető, majd hamulerakodóhely lett.

Az igen nagy mennyiségű feltöltést a ház K-i oldaláról hordták be, ahol a felszínre kinyúló szemét alatt előkerült a már kiásott, 60 cm széles, lépcsőzetes lejárót (14. kép, 18. kép, 55. kép 1.).

A házhely É-i és D-i oldalán a földfalakkal párhuzamosan alapozási árkokat találtunk. Először kerítés aljának gondoltuk, de ha a szemétegetőt kerítették volna be, akkor körben kellett volna megtalálnunk. Az árkok betöltése világosbarna homokos föld volt, élesen eltért a többi bolygatott földtől. A gépi földmunkával megsemmisültek az árkok K-i végei. 250 cm hosszán maradtak meg, 15 cm mélyen a ház ÉNy-i és DNy-i sarkánál fejeződtek be. Szélességük 35 cm volt. A tervezett ház épített, felmenő falának alapozási árcai lehettek.³⁷

A házhelyet betöltő szemét- és hamurétegből előkerült régészeti leletek a XII. sz. végénél korábbi időszakra jellemzőek.

35. gödör (IV. munkahely 5.)

Szabadtéri tüzelőgödör volt. Ovális alaprajzú, 145 és 115 cm átmérővel. Függőleges oldala, vízszintes fenéke volt. Mélysége 70 cm. Három égésréteg volt benne. A két alsó égéscsíkban nem tapasztás volt, hanem egymás mellé helyezett, nagyobb méretű folyami kavicsokat találtunk. Égettek és nagyon kormosak voltak. A legfelső égésréteg alatt 15 cm vastag tapasztás volt, amely az egész gödör felszínét betöltötte. Ebben az átégett paticsban is találtunk egy sor, lapjával lefektetett, lapos folyami kavicsot. Nyilvánvalóan a nagyobb hőhatás elérése és megtartása céljából készítették így a tüzelőfelszínt. Ez volt az utolsó égetés ebben a gödörben, az égett patics fölött háztartási hulladékkal kevert, homokos barna föld volt. A benne talált régészeti leletek a XII. sz. végénél korábbi időszakból származnak

35. Ilyen karólyukat találtunk az 1. ház kemencéjének tapasztott előterében is.

36. A IV. munkahelyen előkerült kétféle lakóépítmény azonos időszakból származik. A tudományos irodalomban találunk hasonlókat. Kovalovszki Júlia a doboz-hajdúirtási 18. ház közelében talált egy 60 cm mély, 4 m körüli átmérőjű kerek gödröt, amelyet egy korábbi ház üregében alakítottak ki. Keményre taposott padlóját hamu borította. Kisebb, szabálytalan kör alakú gödrök mélyedtek a padlóba, tűzhely nyomai azonban nem kerültek elő. Cölöp- vagy karólyukakat sem találtak. Hasonló, tűzhely nélküli építményt Méri István is feltárt Kardoskúton. *Kovalovszki* (1975) 210.

37. Az Árpád-kori föld fölé épített házaknál különféle alapozási árkok fordulhatnak elő, a felmenő fal szerkezete szerint. A csepel-szigeti Szigetszentmiklóson gerendavázis falszerkezetű építményeket találtunk, ahol a gerendákat előre kiásott árkokba mélyítették. Itt viszont végül is nem épült fel a ház, az alapozási árkokat vagy visszatemetették, vagy valamilyen kerítést raktak bele. *Irásné Melis* (1992) *Nyomatás alatt*.

(14. kép, 20. kép).

36. gödör (IV. munkahely 4.)

A nyésés után három egymásba kapcsolódó gödör foltja rajzolódott ki. Mindegyiket a környező objektumokból már jól ismert, kevert barna föld töltötte ki. A legnagyobb gödör átmérője 165 cm volt, egy kisebb, 78 cm átmérőjű gödör csatlakozott hozzá, s ehhez egy lekerekített sarkú, 115×140 cm-es, négyzetes gödör kapcsolódott. Tájolása ÉNy–DK (14. kép, 20. kép, 55. kép 2.).

A feltárás folyamán az Árpád-kori falvak területén eddig ismeretlen formájú szabadtéri tüzelőhely rajzolódott ki, egy földbemélyített, előteres tüzelőgödör. A tüzelőhely egy 340×170 cm-es ovális, 30 cm mély gödörben volt. A négyzetes gödör alja volt a legmagasabb, –30 cm, ez volt a földbeásott előtér, s először ilyen mélységig ásták meg a tüzelőgödör helyét is, ez volt a 165 cm átmérőjű kör alakú folt. Ez utóbbiba azonban 30 cm mélységről csak egy 125 cm átmérőjű tüzelőgödört ástak, így ennek hátsó falánál 45 cm-es padka keletkezett. Az előtér és a tüzelőgödör között egy 60 cm átmérőjű, 18 cm mély, két oldalán köríves mélyedést ástak, amely lépcsőfokszerűen mutatkozott a metszetben. Ennek aljával egy szinten jelentkezett a tüzelőgödör legfelső tapasztása. A tapasztás az egész gödör felületét kitöltötte, a hátsó falnál volt a legvastagabb, 15 cm, az előtér felé vékonyodott 10 cm vastagságra. Tetejét és a hozzákapcsolódó kisebb előteret vastag, kormos hamuréteg borította. Még három tapasztás volt a 65 cm mély gödörben, az 5., legkorábbi égetés a gödör alján történt, itt csak a gödör közepét tapasztották le 2–3 cm vékonyan. Ennél a gödörnél a tapasztások általában a korábbi, kormos hamura kerültek, csak a 2. és 3. tapasztás között volt egy vastagabb, barna, homokos betöltés.

Régészeti leletek csak a tüzelőhely felhagyását követő, a mélyített előteret is betöltő kevert barna földben voltak, koruk a XII. sz. végét megelőző időszakra tehető.

37. gödör (IV. munkahely 2.)

Szabálytalan alakú, igen nagy, előteres tüzelőgödör volt, 240 és 190 cm átmérőkkel (14. kép, 20. kép). Az előtér kör alaprajzú volt, 140 cm átmérővel. A foltot átvágó kutatóárokba kiderült, hogy először csak egy kb. 130 cm átmérőjű, a felszíntől számítva 90 cm mély gödört ástak. Alja vastagon égett, kormos volt. Szürkésbarna kevert föld volt rajta. Majd a kibővített, megnagyobbított gödör aljára tapasztás került, a gödör hátsó falánál 10–12 cm vastag volt, és fokozatosan vékonyodott az előtér felé. Az előtér alja egy magasságban volt a tapasztott csikkal, és vastag hamu fedte. Ugyanabban a mélységben még egy bővítést lehetett látni, a hátsó falnál itt is vastagabb tapasztással. Tehát összesen három tüzelőfelszín kialakítását figyeltük meg, mindegyiket egy-egy gödör alján. Ez azt mutatja, hogy a 36. gödörhöz képest itt más jellegű tüzelés folyt, nem

a tüzelőteret emelték, hanem új gödört ástak. Ebből talán az is következik, hogy itt nem csak a gödör alján égő tűzre volt szükség, hanem a gödör belsejét kitöltő füstre is.

XII. sz. végénél korábbi időszakból való leletekkel kevert szeméttel volt feltöltve.

38. gödör (IV. munkahely 2.)

A gödör pontos méretét nem sikerült megállapítanunk, mert nagyobbik részét elásták a 39. árokkal, a kisebbik felét pedig beleásták az itteni, körívben haladó őskori árokba. Átmérője kb. 120 cm lehetett. A jelenlegi felszíntől 35 cm mélyen előtűnt a gödör felső részét kitöltő, régészeti leletekben gazdag kevert barna betöltés. Alatta 8–10 cm vastag átégett tapasztás volt, ez alatt szürkésbarna hamus földet találtunk. A gödör 95 cm mély alján nem találtunk tapasztást, de az egész felület vastagon égett volt (14. kép).

A régészeti leletek a XII. sz. vége előtti időszakból származnak.

31. gödör (IV. munkahely 9.)

A 39. árokból DK-i irányban egy széles árok haladt a kutatás határán túli területre. A két árok derékszöget alkot. A 31. gödört a DK-i árokban találtuk, körvonala, mélysége elmosódtak. Szeméttgödör volt. Kevés, jellegtelen Árpád-kori cserép volt benne (14. kép).

39. árok (IV. munkahely)

A IV. és az V. munkahelyen több őskori gödör és egy nagy, félkörívben haladó őskori árok is előkerült. A IV. munkahelyen a 32. és a 33. házak között haladt ÉK felé, áthaladt a 34. félbehagyott házon. A 34. háztól kb. 6 méterre Árpád-korivá változott, és kiágazott belőle egy szélesebb, mélyebb, DNy felé haladó árok. Ide ásták a 31. és 38. gödört. Ettől a ponttól az Árpád-kori árok az őskori nyomvonalába esett, és majd 15 m hosszan eltűnt az Árpád-kori árok alatt. A 136. blokkban az árkok ismét kettéváltak, az őskori elkanyarodott ÉK–É-i irányba, és a IV. és V. munkahely közötti területen kifutott az autópálya nyomvonalából (14. kép).

Az őskori árok nyomvonala egyébként nem volt ismeretlen az Árpád-korban. A 32. és a 33. ház közötti szakaszán meg lehetett figyelni, hogy az árokban kétféle betöltés van. Alul sötétbarna föld, felette pedig olyan szürke agyagos betöltés, mint amilyent az I. munkahely 19. árkaiban is találtunk. A kiegyenlítő feltöltésben edénytöredékeket és egy lóállkapcsot találtunk. Ugyanezen a helyen az őskori árkot X alakban egy sekély, 12 m hosszan követhető árok keresztezte, de ennek nem sikerült a korát megállapítani. Az őskori árok rendeltetése ismeretlen, az Árpád-korban azonban a tervezett árok nyomvonalába eső részeket felhasználták. Lemélyítették, kiszélesítették, Ny-i oldalára ásták az Árpád-kori kettős árok mélyebb ágát. Ez utóbbi K-i irányban haladt az V. munkahely felé, és 5 m távolságban kifutott a feltárt terület DNy-i határán.

A 39. árok tulajdonképpen a 32. ház D-i sarkánál

lévő gödörből indult. 15 hosszan követtük, amikor a már ismertetett módon belefutott az őskori köríves árokba a **34. ház** K-i sarka mellett. A nyesett felszínen 70 cm széles és 30 cm mély volt. K felé haladva fokozatosan mélyült, és a kiindulóponttól számított 35 méternél (136. blokk) már 130 cm mély volt. Itt az őskori árokkal együtt 240 cm széles volt. A legmélyebb részben sárgásbarna föld volt, fölötte pedig teljesen összeolvadt a két árok barna földből álló betöltése (14. kép, 51. kép 2.).

Az árok barna földből álló betöltéséből legkésőbb a XII. sz. végéről származó leletek kerültek elő.

62. szabadon álló kemence (IV. munkahely Ny.)

Az autópálya nyomvonalában a **32. háztól** Ny felé 40 méterre került elő a legtávolabbi, legszélső Árpád-kori építmény maradványa. Egy 310 × 250 cm-es teknőszerű mélyedés volt, ÉNy-i sarkában kemence maradványai. A fenéklap középső, legvastagabb 60 × 40 cm-es darabja maradt meg, körülötte égett volt a bolygatlan homok. Tájolása ÉNy–DK. A nagy mértékű pusztulás valószínűleg még az Árpád-korban bekövetkezett. A kemencét teljesen szétszedték, a romokat elhordták, az előtér széleit pedig széttaposták. A betöltésben kevés Árpád-kori lelet volt.

61. szabadtéri tüzelőhely (504. blokk)

A II. munkahelyen a nyomvonalon kívül, attól É-ra jelöltük ki, a légi felvételen látható, félkör alakú felszíni alakzat kutatására. A IV. munkahelyhez közel, azzal egyvonalban nyitottuk meg a blokkot. A termőföld alatt kevert barna föld mutatkozott, az őskori település gödreinek foltjaival. A termőtalajban későközépkori cserép is volt, azonban ilyen korú építmény a feltárt területen nem került elő (3. kép, 20. kép).

Az őskori rétegben egy lekerekített sarkú, négyzetes elszíneződés bontakozott ki, amelyet 2–3 cm széles, enyhén hullámos, égett, kormos csík szegélyezett. A kormos csíkon belüli 380 × 350 cm-es folt felszínét sok, kisebb-nagyobb átégett kormos kődarab, állatcsont, és edénytöredék borította. A kövek belenyomódtak az alattuk lévő barna földbe, a régészeti leletek mutatták, hogy itt nagyobb mennyiségű szemét volt leszórva. A legfelső, 18–25 cm vastag, leleteket tartalmazó szemétréteg alatt lejárt szintet találtunk, amely a gödör közepe felé lejtett. Vékony, sárga agyagos tapasztást figyeltünk meg, amely a középtájon megvastagodott és erősen átégett. Az elszíneződés DNy-i sarkánál 110 cm hosszan és 55 cm szélességben kemény,

döngölt lejárát mutatkozott (45. kép 2.).

A tüzelőhelyet középen egy kutatóárokkal átvágtuk, hogy tájékozódjunk a rétegviszonyokról. A legfelső padlótól 45 cm mélyen értük el a tüzelőhely legkorábbi alját.

1. periódus

Kiásták a 350 cm átmérőjű, kerekded tüzelőhely helyét, amely tehát 45 cm mély volt. Meredek oldala volt. Alját teljes egészében 1–2 cm vastag, égett, faszenes, kormos réteg borította, a faszénmaradványok vékonyabb-vastagabb gallyak, ágak elrendezett darabjai voltak. A gödör közepe táján erősen átégett a felszín. A faszenes réteget 7–8 cm vastag barna, kevert föld borította, mintha ezzel oltották volna el a tüzet.

2. periódus

A gödör közepén a barna földet vastagon letapasztották, és a tapasztás fokozatosan vékonyodva a szélek felé túlnyúlt az alsó tüzelőfelszín kerületén. Az égett paticsón 1–2 cm vastag kormos, faszenes réteg volt, majd következett az újabb, 7–10 cm vastag barna föld-réteg.

3. periódus

Újabb tapasztás következett, amely elfedte az alatt lévő tüzelőfelszínt, hozzá csatlakozott a döngölt lejárát.

Az égett csíkok közötti betöltésben is volt néhány régészeti lelet, ezek jellege, típusa, kora megegyezett a bedobált szemétréteg leleteivel. Főként bográcsok és bográcszerű edények, fazekak, bögrék töredékeit találtuk.³⁸

Későközépkor (XIII–XV. század)

40. ház (43–44. blokk)

Az I. munkahely középső, legmagasabb fekvésű részén egy 25 × 15 méteres területen közel 2 m vastag, régészeti kultúrréteg helyezkedett el. A sűrűn egymás fölé épített középkori objektumok őskori gödöregyüttes fölött létesültek, a 43., 44., 45. blokkban későközépkori házak építési és pusztulási rétegei fedték egymást. Az 50/51. blokkban helyezkedett el az Árpád-kori 3. ház, amelynek felhagyott helyét fokozatosan feltöltötték, legfelső rétegeit Árpád-kori és későbbi korokban idehordott hamu alkotta. A 3. háztól 4–5 méterre, ÉK-i irányban a 43. és a 44. blokkban kemencemaradványokat találtunk a bolygatlan homokban, és felette egy későbbi ház maradványait (21. kép, 22. kép).

38. A 61. tüzelőhelyhez hasonló építmények valószínűleg az Árpád-kori falvak jellegzetes építményei lehetnek. Doboz-Hajdúirtáson is előkerült egy felfelé menetelesen bővülő, a felszínnél 3,5–4 m átmérőjű, 60 cm mély gödör, amelynek a közepére kissé domború felületű tüzhelyet tapasztottak. Kovalouszki (1975) 210. Tiszaeszlár-Bashalmon ilyen volt a X. gödör. Szabálytalan kör alaprajza volt, 250 cm átmérővel és 50 cm mélységgel. Középe táján tüzhelymaradványok voltak. Kovalouszki (1980) 35. Az Árpád-kori Pest kórházai között is voltak ilyenek, például a Szerb utcában és a Henszlmann Imre utcában. Irásné Melis (1984) 63. Elsőként Méri István fejtette ki, hogy a sátrakat, vagy a sátorszerű építményeket az egész Árpád-koron keresztül használták a falvak lakói. Így válik értelmezhetővé Freisingi Otto 1146-os leírása, mely szerint a magyarok „egész nyáron és őszön át sátrakban laktak”. Méri (1964) 45–48. A soroksári földbementélt, kerek építményekről a bennük talált leletanyag segítségével megállapíthattuk, hogy két különböző időszakból származnak. A 61. volt a korábbi, XI–XII. sz. eleji lelettel, és a 33. volt a fiatalabb, amelyben XII. sz. -i leletek voltak.

1. periódus

Részben egy korábbi, XIII. sz.-i hamulerakodóhely szélébe, és a többi részén a bolygatatlan homokba, egy földbemélyített, előteres, szabadonálló kemencét építettek. Megmaradt a kerek, 100 cm átmérőjű tüzelőtér, és körülötte a 15 cm széles felmenő fal alja. A teknős aljú 135×120 cm-es előtér 10 cm-rel mélyebb volt, mint a kemence. Tájolása ÉK–DNY. A keskeny, pusztulási rétegből régészeti leletek nem kerültek elő.

2. periódus

A szabadon álló kemencét teljesen elbontották, de a helyét megjegyezték. A különféle, bolygatott rétegekre egy négyzethez közelálló, 4,7×4,4 m = 21 m² alapterületű házat építettek. Az 5–6 cm vastag padlót sárga agyagból tapasztották. A padlót rávitték a korábbi kemencére is, ezen kissé berogyott. Pontosán a korábbi kemence helyén építették fel az új agyagkemencét, későbbi elbontása után az égett paticsockat a ház ÉNy-i negyedében terítették szét.

A kemence a ház ÉNy-i sarkában állt, 100–120 cm-re a sarkot alkotó falaktól.

A bejárat a kemencével szemben lévő, DK-i falon volt, pontosan a kemencére nyílt. 150 cm széles, 90 cm hosszú félköríves tapasztás volt, amely a házpadló folytatásaként jelentkezett.

A területen lévő cölöplyukak közül csak kettőről sikerült pontosan megállapítanunk, hogy ehhez a házhoz tartozott. Az egyik közvetlenül a padló szélénél volt, ráfolyt a kemence omladéka. A másik 20 cm-rel távolabb került elő. 14 cm volt az átmérőjük, a házfal melletti 32 cm, a távolabbi 25 cm mély volt.

A ház DNY-i oldalán, szinte teljes hosszában egy 35 cm széles, 12–15 cm mély, hamuval töltött árkot találtunk. A fából épített, majd leégett, felmenő fal alapárka volt.

A megszüntetett, leégett épület helyét a későbbiekben teljesen elegyengették, és XIII–XIV. sz.-i leleteket tartalmazó, vastag hamuréteggel beborították. Elképzelhető, hogy ez a ház is a **6., 7., 8., házzal** egy időben lehetett használatban, ugyanolyan sütő-száritó-füstölő kemence volt, mint azok. Bár lényeges eltérés, ami valószínűleg mégiscsak az időbeli különbséget mutatja, hogy ezt a házat nem szabadtéri tüzelőgödör fölé, hanem az Árpád-korban szokásos, szabályosan épített szabadon álló kemence fölé építették. A relatív kronológia szempontjából fontos, hogy a tapasztott padló szélé, és a mellette lévő, hamus alapárok ráhúzódtak az 50–51. blokkban lévő **3. házat** eltüntető rétegekre, amelyek a XII. sz. vége körüli időszakban keletkeztek.

41. ház (43–45/50–53. blokk)

A XIII–XIV. sz.-i leleteket tartalmazó hamuréteg tetején egy vastag, fekete, kormos, hamus földpadlót találtunk. Alaprajza teljesen alakatlan formájú volt, részben a többszöri átépítés, de főként a későbbi rongálások miatt. Egy nagyjából 12×8 méteres, összefüggő felüle-

tet sikerült feltárni (21. kép, 23. kép). Sajnos, az autópálya nyomvonalának É-i szélé a kiásás határát jelentette, és így csak sejthetjük, hogy a **41. ház** – műhely – a domboldal magasabb részéről „csúszott le” az itteni, korábbi hamurétegre.

A műhely periódusait a tetőszerkezet szelemengerendáját tartó ágasfák cölöplyukai alapján lehetett szétválasztani. Azonban nem lehetett eldönteni, hogy a 2., 4., 5. cölöplyukkal, vagy a 4., 6., 7. cölöplyukkal épített műhely volt-e a korábbi, az azonban biztos, hogy az 1., 2., 3. cölöplyukkal épített volt az utolsó, ez volt a lejtőn a legmélyebben. Ehhez kapcsolódott egy kemencés helyiség is. A műhely alapterülete és berendezése mind a három periódusban egyforma volt (56. kép 1–2.).

1. periódus

A 7., 6., 4. cölöplyuk átmérője 15 cm volt. Négyzet alakú gödrökben álltak, amelyeknek egy-egy oldala 30 cm volt. A gödröket 8–12 cm szélességben agyaggal kitapasztották, ebben álltak az ágasfák. Az így kialakított cölöplyukak 50 cm mélyek voltak. A 7. és a 4. cölöplyuk között 4 m volt a távolság, a 6. cölöplyuk nem volt pontosan középen. Tájolás K–Ny-i irányú.

A középső, 6. cölöplyuk D-i oldalán helyezkedett el a „d” gödör- és karólyukegyüttes. Két 60 cm átmérőjű, 25 cm mély gödör volt itt. Mindkettőben a 6. cölöplyuk felé eső É-i oldalon kisebb cölöplyukak voltak. (Átmérő: 13, 20 cm, mélység: 40, 64 cm.) A gödrökben hamus föld volt, a bennük lévő karólyukak alsó részében pedig barna földet találtunk.

A cölöplyukak D-i oldalán 220–230 cm szélességben megtaláltuk a lejárt, fekete padló szélét, amely párhuzamosan haladt a szelemengerenda irányával. A cölöplyukak másik, É-i oldalán egy későbbi, nagy hamusárok került elő.

2. periódus

A 2., 4., 5. cölöplyukak közül a 4. az előző műhely K-i cölöplyuka volt. Az 5. ugyanolyan volt, mint a 7., a 2. cölöplyukat átalakítva a 3. periódusban is felhasználták.

A 2., 3., 5. cölöpök ugyancsak egy 4 m hosszú szelemengerendát tartottak. Tájolása majdnem derékszögben elfordult az előzőtől É–D felé.

Az 5. cölöplyuk mellett került elő a „c” gödör csoport. Elhelyezkedése alapján felmerült, hogy talán a 2. cölöplyuk nem ehhez az építményhez tartozott, mivel a másik két esetben a jellegzetes gödör csoportok a középső cölöplyuknál találhatók. Ebben az esetben a 2. periódus műhelyének 3. gerendatartó cölöplyuka a kiásás határán túl, É felé helyezkedett el. A „c” gödör csoportban két gödör vastagon tapasztott volt, és ezekben is megtaláltuk a gödör szélébe állított kisebb, 20 cm átmérőjű cölöplyukakat.

3. periódus

A műhely alaprajzának és belső terének rekonstrukcióját az 1., 2., 3. cölöplyukkal kiépített helyiségben lehe-

tett a legjobban elvégezni. Az itteni, É–D-i irányban elhelyezett ágasfák 4,3 m hosszú gerendát tartottak. Az ágasfák téglalap alakú keresztmetszetűek voltak, 15 és 25 cm hosszú oldalakkal. Az előre kiásott, téglalap alakú gödrökben 12 cm vastag tapasztás volt, ebbe állították az ágasfákat. Az így kialakított cölöplyukak 48–50 cm mélyek voltak. A tapasztás felső része égett volt, a gödör alján éppen csak megpirosodott. A cölöpök helyét laza, barna homokos föld töltötte be. A cölöpök vége hegyes volt.

A fekete padló széle a gerendatartó cölöplyuksor mindkét oldalán előkerült. A K-i oldalon 270–280 cm távolságban találtuk meg, párhuzamos volt a cölöplyuksorral. A Ny-i oldalon az 1. és a 2. cölöplyuk között lehetett megfigyelni, 50 cm széles volt. Tehát az egész padló 330 cm széles volt. A Ny-i padlószél csak 120 cm hosszan volt követhető, találkozott a 7., 6., 4. cölöplyukak D-i oldalán lévő padlószéllel.

A 2. és a 3. cölöplyuk K-i oldalán került elő az „a” és a „b” gödör csoport. Az „a” gödör csoport közepén egy 60 cm átmérőjű és 21 cm mély, teljes egészében kikapasztott gödör volt, amelynek közepén két egymásba nyomott, 18 cm átmérőjű, 22 és 27 cm mély kisebb cölöplyuk volt. A tapasztás körbevette a cölöplyukakat. A gödör körül három nagyobb cölöplyuk volt, egyik egy kisebb gödör szélén található. A tapasztás égett volt, a gödör a feltárás idején kormos hamuval volt tele. A „b” gödörregyüttes közepén egy kétszer megújított, ovális (95×80 cm), 2 cm vastagon kikapasztott gödör állt. Közepén 20 cm átmérőjű, 45 cm mély, szélén 28 cm átmérőjű, 15 cm mély cölöplyukat találtunk. A gödör K-i oldalán a tapasztott szélénél hat darab, körben elhelyezkedő, 3 cm átmérőjű, 20–22 cm mély karólyukat találtunk. A tapasztott gödör hosszabb átlója mentén a gödör mindkét oldalán 6–8 cm átmérőjű, 16–22 cm mély karólyukak sorakoztak, összesen 15 darab.

A fekete padlón hat helyen erősen átégett földfoltokat láttunk. Ezekben sűrűn egymás mellett 1–2 cm átmérőjű, 30–40 cm mély karólyukak voltak, összesen 85 darab. Minden égett földfoltban találtunk 3–4 olyan lyukat, amelyekben függőlegesen álló vasdarabok, pántok, nyelek stb. töredékei álltak. Ezek erősen égettek és a rozsdától apró darabokra törtek voltak.

A felsorolt lyukakon kívül még több, rendszerbe nem foglalható, 22 cm átmérőjű, változó mélységű, tapasztott, megújított cölöplyukat, és kisebb karólyukat találtunk. Talán, ha sikerül a műhely pontos rendeltetését meghatározni, ezek rendeltetésére is fény derül.

A padló az „a” gödör csoport körül rendkívüli mértékben égett volt, vastag faszenes, kormos réteg fedte. A faszenes folt egy 60 cm-re lévő, 18 cm átmérőjű, körbetapasztott karólyukig terjedt. A feltárás idején az egész „a” gödörregyüttest hamu fedte be, érdekes volt azonban, hogy alatta a kiszedett cölöplyukokban laza, sötétbarna, homokos föld volt. Tehát a padló részletlen lévő faszenek és korom talán az eredeti tevékenység

révén kerültek ide, a korommal kevert hamut pedig utólag szórták a gödrökbe.

Az „a” gödör csoporttól D felé 3 méterig követhető volt az egyre vékonyodó, lejárt, fekete szint, kormos hamuval fedett felszíne érintkezett egy kemence égett, homokos talajú előterével.

Egy lekerekített sarkú, négyzetes, 2,5 m hosszú oldalakból álló térség Ny-i sarkában állt a kemence. A későbbi építkezésekkel elbontották az előtér DK-i részét, így a pontos alaprajzot nem ismerjük. Az előtér alja a fekete padlóval azonos szinten volt, a szélek kicsit összefolytak. Ez azt mutatja, hogy a két építményt egyszerre használták.

A kemence minden jellemző vonásával eltért a többi kemencétől. Ovális alaprajza volt, 145 és 125 cm-es átlókkal. Tüzelőtere is ovális volt, 100 és 85 cm-es átlókkal. A nyaka 28 cm hosszú volt, a tüzelőnyílás szélessége pedig 32 cm volt. Előtte 30 cm átmérőjű, félkör alakú tapasztás volt. Tájolása Ny–K.

A kemencét a járószintre építették. Először a kemence alját alakították ki. 16–18 cm vastag agyagot tapasztottak a földre, majd kialakították a tüzelőteret. A 100×85 cm-es ovális területet élére állított, 18–25 cm átmérőjű, vastag cserepekkel körberakták. Illetve bele nyomkodták az aljzatba. A köztük lévő réseket kisebb, de ugyanolyan vastag cserepekkel fugázták. A tüzelőtér aljára különösen vastag, nagy méretű edények töredékeiből négy sort tapasztottak. Gondosan ügyeltek a vízszintes fenék kialakítására, ezért a lapos cserépsorokban is fugáztak, a réseket kiegyengették kisebb darabokkal. Minden vízszintes cserépréteg közé 1–2 cm vastag, vörösre égő agyagréteget simítottak. A legfelső cserépréteg a körbeállított cserepek csúcsaival volt egy magasságban. A függőlegesen álló cserepek külső oldalát 3–4 cm vastag, vörösre égő agyagréteg keretezte. Az így kialakított, 16–18 cm vastag kemencefeneket 20 cm szélességben sárga agyaggal körbetapasztották. Tehát a kemence alja majdnem 40 cm vastag volt. Oldalfalai az átlagosnál jóval vastagabbak, 25–28 cm szélesek voltak. A kemence száját az oldalfal kihajlításával képezték ki. Az élükre állított cserepeket a kemence szájában is megtaláltuk, rájuk futott a kemence szájában lévő, az előtérbe is kinyúló vörös tapasztás. Mivel az edénytöredékek nem voltak sem kormosak, sem hamusak, arra kell gondolnunk, hogy a cserepeket tapasztás fedte, de ez megsemmisült a későbbi építkezéseket megelőző rendezgetésekkel.

A kemencében talált edénytöredékek kora a XIII. sz. vége és a XIV. sz. közepe közötti időszakra tehető.

A kemence szájától 1 méterre DK felé egy négyzet keresztmetszetű faoszlopot találtunk, amelynek 40 cm-es oldalai voltak. Kihégyezett vége volt. Az oszlop járószint alatti része 65 cm hosszú volt. Nem tudták kiemelni, eltörték. 50 cm-re mellette egy kisebb, 25 cm-es, négyzet átmetszetű oszlop volt, ennek is hegyes vége volt, és 65 cm hosszú volt a járószint alatt. A nagyobb oszlop mellett a járószinten fadarabokat találtunk, né-

melyik farost égett volt. A farönk teteje is égett volt. Bizonyára a gerendakiemelési kísérlet idején deformálódott a cölöplyuk, és az így keletkezett résekbe behullottak a farostdarabok, az égett, parázsló daraboktól helyenként megperzselődött a farönk felszíne. A kisebb oszlopnak csak a teteje volt égett.

A kemence előterében még két, 30 cm átmérőjű cölöplyukat találtunk, ezeket a későbbi, 42. ház kemencéje és padlója fedte el.

A feltárt jelenségek alapján a 41. házat falusi kovácsműhelynek tartjuk, amely a XIII. sz. végétől többször megújítva a XIV. sz. közepéig volt használatban.³⁹

42. ház (45. blokk)

A 41. műhely felhagyása után valószínűleg néhány évtizedig beépítetlen volt ez a környék. Majd letisztogatták a kiválasztott területet, feltöltötték a korábbi épületmaradványokat, hogy az új ház és környezete egy szintre kerüljön. A kovácskemence szájától 30 cm-re megtaláltuk a 42. ház padlójának Ny-i sarkát. A házhelyet 2–3 cm-rel bemélyítették az egyengetett felszínbe, s ebbe a mélyedésbe tapasztották a sárga agyagpadlót. A ház közepén volt a legvastagabb.⁴⁰ A ház alaprajza lekerekített sarkú négyzet, $3 \times 2,8 = 8,5 \text{ m}^2$ volt az alapterülete. ÉK-i oldalát tönkretették a későbbi építkezésekkel, átalakításokkal. Tájolása ÉNy–DK.

Valamilyen bejárata a DK-i oldal közepe táján lehetett, itt egy félkörös kivelése volt a padló szélének, egy halom faszenes hamu borította. Talán az ajtó elégett maradványai (21. kép, 24. kép, 58. kép 1.).

Pontosan a közepén volt a kemence. A legelső rétegit lebontották, az oldalfalakból nem maradt semmi. Ovális alaprajza volt ($140 \times 110 \text{ cm}$), tájolása mint a házé, ÉNy–DK. A 8–10 cm széles paticsgyűrű belső oldalán függőlegesen álló cserépgyűrű volt, közte az egész tüzelőtér vastag edénytöredékekből álló 6–8 cm vastag réteget alkotott. A cserepeket és az agyagot nem soronként, hanem egy rétegben tapasztották. A cserepek XIV. sz.-i fazekak, tárolóedények, kancsók hornyolt oldaltöredékei és peremdarabjai voltak. Több vasdarab, többek között cölöpvasalás és lópatkó is volt a tapasztásban.

A feltárt épület többszöri megújítás utolsó változata volt. Ugyanis a kemence alatt egy sárga padlót találtunk, ebben két kisebb karólyuk volt, amelyekbe beleégett a fa. Ez a két karó átvágta az alsó kemence fenekét. Az alsó kemence pontosan a felső alatt volt,

de a felét elbontották egy átalakítás során. Az alsó kemence ugyanolyan volt, mint a felső, a betapasztott cserepek is azonos, XIV. sz.-i darabok voltak.⁴¹

A 42. ház körül nem találtunk cölöplyukakat, de valamivel biztosan körbevették és le is fedték a gondosan tapasztott padlójú házat és a kemencét. Lehet, hogy vert fala volt, törmelékeit a későbbi átépítésekkel kapcsolatban elhordták. Méretei és a közepén lévő kemence alapján lakóház is lehetett.⁴²

43. ház (32–33. blokk)

A kemence omladékát babán hagytuk, és körülötte lemélyítettünk a sárga agyagból tapasztott padlóra, a mai felszíntől mért 35 cm mélységig. A padló tele volt hamus, kormos, átégett folttal, amelynek egy része a padló fölött, más része a padló alól sejtett elő. A padló egyenes szélei három oldalon határozottan kirajzolódtak, a K-i oldalon viszont belemosódott a későbbi ház padlójába. Téglalap alakú alaprajza volt, $4,7 \times 4,1 \text{ m} = 19 \text{ m}^2$ alapterülettel. Az É-i részben egymástól 30 cm-re két kemence romjai kerültek elő, egy ovális, és egy téglalap alaprajzú. A téglalap alaprajzú kemence későbbi időszakból való (21. kép, 25. kép).

A ház körül több cölöplyukat figyeltünk meg, az ÉNy-i saroknál pedig egy cölöplyukhalmaz került elő. Rendeltetésük egyelőre ismeretlen. A ház Ny-i oldalán lévő 4 cölöplyuk ferde síkban mélyedt a talajba, átmérőjük 16–21 cm, mélységük 20–27 cm volt. Az É-i oldalon függőleges cölöplyukak voltak. A sarkon 25 cm mély kettős cölöplyuk volt, 28, 30 cm átmérővel. A sarok közelében volt egy körbetapasztott cölöplyuk is. A cölöplyukak betöltése eltérő anyagú volt. A ház sarkán lévő 8. cölöplyukat, az 5., kettős cölöplyuk kültagját és a háztól távolabb lévő három cölöplyukat világossárga agyaggal tömték be. A 11. gödör (átmérő 45, mélység 24 cm), és a 12. gödör (átmérő 37×42 , mélysége 13 cm) szürke agyaggal voltak betöltve. Paticsos törmelékkel volt tele a 13. gödör (átmérő $55 \times 44 \text{ cm}$, mélység 22 cm), amelynek aljáról egy 26 cm átmérőjű, 55 cm mély cölöplyuk indult. A többi, beleértve a ház körüli cölöplyukakat is, kevert barna földdel volt betöltve.

A ház bejárata a kemencével szemben lévő, D-i oldalon volt. 100 cm széles, 180 cm hosszú téglalap alakú lesározást találtunk, a sárga tapasztott padló folytatásaként nyúlt ki a ház elé. A 13. karólyuk talán a bejárathoz tartozott.

A ház többszöri megújítását mutatták a kemence

39. A kiásás ÉNy-i határánál lévő, A–B metszetben is előkerültek a fekete padlóval megegyező szintű kemencepadlók, ezek feltárására azonban nem volt lehetőség. Így nem lehetett megállapítani, hogy a fekete padló alatti hamurétegekhez, vagy magához a fekete padló szintjén lévő építményekhez tartoztak-e. Nagyon sokat rontott a rekonstrukció lehetőségén a fekete padlóba ásott két későbbi, nagy hamusgödör is. A fekete padlót borító hamuréteg DK-i irányban elvékonyodott, és eltűnt a 44. blokkban.

40. Mivel a felszín rendkívül egyenetlen volt, az egyes házak alaprajzát kutatóárkokkal határoztuk meg. A metszetekben jól látszott az egyes padlók és a kemencék közötti összefüggés, az építkezések sorrendje. A hosszú időszakon keresztül egymásba ásott padlók keskeny rétegei közül még így sem sikerült minden jelenséget pontosan értelmeznünk.

41. Ma még szinte lehetetlen a XIV. sz.-i házi kerámiát a századon belül korszakokra bontani. A század legelején még meglévő korábbi formák és a század végén jelentkező újabb variánsok elfordulásai is esetlegesen, a házi kerámia az egész század folyamán egyforma. Ezért nem lehet a 42. ház használati idejét pontosan megállapítani a három, jól elválasztható megújítás ellenére sem. A megújítások közötti időtartamot is csak találgatni lehet.

42. A ház nem biztos, hogy lakóház volt. Alaprajza és méretei sokkal inkább az Árpád-kori kemencés sütő-házakhoz teszik hasonlónak.

körül korábbi kemencefenék-maradványok. A padló felszedése után kerültek elő. Maga a padló is két rétegű volt, a D-i oldalon láthatóan kiugrott a korábbi, néhány fokkal eltérő tájolású padló sarka. A korábbi padló jóval kisebb, $4 \times 4 \text{ m} = 16 \text{ m}^2$ alapterületű volt. A ház ÉNy-i sarkában lévő kemence már erre a padlóra épült.

A kemence maradványai 18–20 cm-re magasodtak a padló fölé. Kör alaprajza volt, 160 cm átmérővel. A cserepekkel vastagon kitapasztott tüzelőtér átmérője 130 cm, tehát 15 cm széles agyagfal vette körül. A feltárás idején a kemencét vékony paticsréteg borította, inkább egyenetlen nyomainak látszott, nem pedig az összedőlt kemence maradványainak. A XIV. sz.-i cserepekből álló tapasztszél felszedése után 8–10 cm vastag agyagréteg következett, majd ez alatt egy ugyanolyan méretű, korábbi kemencealjat találtunk. A betapasztott cserepek között a XIII. sz. végére, a XIII–XIV. sz. fordulójára még jellemző bevészt vonaldíszes cserepeket is találtunk. A cserepek 4–5 cm vastag agyagba voltak betapasztva. Az alsó kemence alját közvetlenül az Árpád-kori hamurétegre tapasztták, a sárga padló mindkét kemencét körbefogta.

44. ház (32–33. blokk)

A 43. ház megszüntetése után újabb házakat építettek erre a területre is. Ezekből azonban az újabb padlófoltok és kemenceromokon kívül alig maradt meg valami. A 44. ház kemencés helyisége ráépült a 43. ház elbontott, paticsal kevert barna földdel feltöltött helyére. A feltöltésben XIV–XV. sz.-i régészeti leletek voltak, az itteni legkésőbbi építkezések idejét mutatják. A középkorvégi lakóházban $130 \times 160 \text{ cm}$ alapterületű, téglalap alaprajzú kemence volt. A betapasztott cserepek csak a tüzelőtér Ny-i szélén maradtak meg, jelezve, hogy a kemence átépítése idején az új kemencét K felé elcsúsztatták, és az alá eső régi fenékből kiszedték a cserepeket (21. kép, 25. kép).

A ház alaprajzát nem lehetett rekonstruálni, csak annyit lehetett megállapítani, hogy az egymást követő megújításokkal a házak ÉK felé csúsztak. A tapasztszél kemencés helyiségek egy kb. 15×15 méteres területen elhelyezkedve váltogatták egymást. Ez a településréteg már beleért a termőtálatjába.

45. ház (36/1–43/1–50/1) 36–43–50. blokk

A kutatás megkezdése előtt már jól látszott, hogy ezen a környéken is egy nagy kiterjedésű, középkorvégi ház-csoport helyezkedik el. Ennek csak a D-i szélé „csúsztott le” az autópálya nyomvonalába. A 43/1–43. blokkban már a termőtálatjában előkerültek egy szemeskályha romjai, az összetört tál alakú kályhaszemek kb. 2×2 méteres területen voltak szétszóródva. A babán hagyott kályharom körül a mai felszíntől 30 cm mélyen előtűnt a ház sárga tapasztszél agyagpadlója. A tisztítás után kirajzolódott a ház téglalap alakú lakóhelyisége. A kutatóárokban élesen elváltak a megújításokkal keletkezett padlócsíkok, de mindegyik ugyanazon a távolságon

belül helyezkedett el, ami azt jelenti, hogy a ház alapterülete változatlan maradt. A padlószélek egybeesése világosan mutatja, hogy a háznak épített fala volt, ami nem változott a padló és a kemence megújításaival (21. kép, 26. kép).

A ház teljes hosszúsága 7,3 m volt, hosszanti tengelye ÉNy–DK-i irányú. 5,3 m széles volt. A sárga tapasztszél padló hossza 5,3 m. Bejárata DK-re nyílt. Falai tapasztszél sárból lehettek, vert fal volt, amelyet valószínűleg valahogyan megerősítettek. Nehezítette a kutatást, hogy a paticsfalmarabok keveredtek a kemenceomladékokkal, amelyekkel az egyes padlók egyenetlenségeit, a kemencék helyeit, és a ház külső oldalán lévő gödröket is betöltötték. A ház belsejében a paticsos részek és a padlók újabb rétegei teljesen összetapasztak, egységes réteget alkotva. A köztük ki-kibukkanó vékony, fekete, kormos-hamus, égett csíkok a járószintet mutatták. Ez a szétválaszthatatlan réteg különösen vastag volt a kemence körül. A sárga padló tehát egy $530 \times 500 \text{ cm}$ alapterületű lakóhelyiségben volt. Az É-i fal mellett állt az ugyancsak többször megújított, $170 \times 160 \text{ cm}$ alapterületű kemence.

A bejárat a kemencével szemben volt a DK-i oldalon. 270 cm hosszú, 110 cm széles előtér volt, végig befedte a lakóhelyiségből kinyúló sárga agyagpadló. Az előtér két külső sarkán cölöplyukakat találtunk. A kisebb a bejárat ÉK-i sarkán volt (átmérője 16, mélysége 40 cm), egy kőmoszár összetört darabjaival volt körberakva. A másik sarkon lévő cölöplyuk nagyobb volt, átmérője 26 cm, mélysége 50 cm. A bejárat körül is sok paticsot találtunk, talán ennek is épített falai lehettek. Elképzelhető, hogy a kővel körülrakott cölöplyuk az ajtóhoz tartozott, a benne lévő cölöpön zárult az ajtó.

A sárga tapasztszél padló É-i oldalán, szinte annak folytatásaként dőngölt lejárt szint mutatkozott. 2 méterre megtaláltuk a szélét, amely párhuzamos volt az agyagpadló szélével. Mindkét külső, ÉNy-i, ÉK-i sarkán 24 cm átmérőjű, 50 cm mély, kövekkel körülrakott cölöplyukakat találtunk. Középen is volt egy ugyanilyen lyuk, de e körül nem találtunk köveket. A két traktus között biztosan volt valamilyen válaszfal, mert a padlószélek nem voltak egymásba járva, a színek nyílegyenesen váltak el egymástól.

A földes traktus közepe táján ovális alaprajzú ($90 \times 70 \text{ cm}$) tüzelőhely volt, a sekély gödör faszénnel és hamuval volt tele.

A tapasztszél padlójú helyiségben az ÉNy-i sarokban állt a kemence. Minden oldaláról körbejárható volt, körbefogta a padló tapasztszél (57. kép 2.).

A padlón a kemence Ny-i oldalán találtuk meg a kályhaszemeket, mutatva, hogy a kemence ebbe az irányba dőlt el. Az égett tapasztszél és a cserepek félkörben övezték a kemence alját. Az omladék eltávolítása után előtűnt a $160 \times 190 \text{ cm}$ alapterületű kemence négyszögletes alja. A tüzelőtér a XV. sz. első felére jellemző cserepekkel volt kitapasztva.

A legfelső 7. kemence hosszanti tengelye nem volt

párhuzamos a padló szélével, tájolása majdnem Ny–K, így kissé ferdén állt a falakhoz képest. Egyenes oldalai, derékszögben kialakított sarkai voltak. A vörösre égett agyagpadló félkör alakban kinyúlott az előtérbe. A betapasztott cserepek felszíne vastagon kormos volt. Érdekes volt, hogy a kemence hátsó fala előtt, különösen a sarkok táján, vaseszközök töredékeit is betapasztották.

6. kemence

Pontosan a felette lévő alatt helyezkedett el. A 7. kemence vörös agyagpadlóját jól rányomták a 6. kemence aljába tapasztott cserepekre. A kormos edénytöredékek ugyanolyan jellegű, a XV. sz. első felére jellemző házi kerámiából valók, mint amilyenek feljebb voltak. A 6. kemence padlója viszont szürkésfehér agyag volt, a jobban kiégett részek teljesen kifehéredtek.

5. kemence

Padlója néhány cm-rel eltért a fölötte lévőkéthöz, tájolása is elmozdult, pontosan Ny–K-i irányban. Alapterülete kisebb volt, 160 × 140 cm. A cserepekkel kitapasztott tüzelőteret 10–12 cm széles vörösre égett agyagcsík szegélyezi, ebből a kemence oldalának vastagságára is lehet következtetni. Nyaka 30 cm hosszú, szája 50 cm széles volt, az oldalfalak kihajlításával alakították ki. A cseréptapasztás a kemence száját is beborította. Előtte majdnem teljes kör alakú, 60 × 90 cm-es tapasztás volt, amely a vörös kemencefenék folytatása volt. A tapasztást égett hamus föld szegélyezte, elszínezve a sárga padlót. A kemence belsejében a szája mellett betapasztottak egy fazékaljtöredéket, 6–8 cm magasan kiállt a fenékből.

Az 5. kemencefenék felszedése után, a kemence építését előkészítő tapasztásban éles törésvonalat vetünk észre, amely két korábbi egymás mellé épített kemence összeérő széleinek elválásából alakult ki. A Ny-i laptöredék feketés-szürkés vörös, a K-i laptöredék élénk vörös volt. Ezek voltak a 4. és a 3. kemencék.

Az 5. kemence körüli padlón különféle, eddig nem tapasztalt jelenségeket figyeltünk meg. Az előtérben két égett, hamus folt volt, ezek az Árpád-kori kemencéknél jobban megfigyelt nyíltszíni tüzelőhelyeknek látszottak. Mintha egy 1 m átmérőjű keskeny árokkal veték volna körül az egészet. A keskeny árokban pedig nagy, vastagfalú edényekből származó cserepek voltak beszurkálva, élükön függőlegesen álltak.

4. kemence

Élénk vörös padlója volt. Mérete, tájolása pontosan megegyezett a fölötte lévőével, azonban az egész kemence 40 cm-rel elcsúszott K felé. Mérete 140 × 160 cm. A kemencefenék vörös tapasztása majdnem teljes

kör alakban kinyúlt a szája elé, 60 cm hosszú, és 90 cm széles volt. 120 cm átmérőjű, sekély hamus gödör vette körül, amely a feltárás idején finom hamuval volt tele. Az egész előtér egy 12 cm vastag, és 12 cm magas égett agyagborda vette körül. A parázsfogó paticsgyűrű átmérője 160 cm volt. A tapasztott padló a parázsfogón belül kisebb-nagyobb mértékben égett volt. A kemence aljában a XV. sz. első felére jellemző cserepek voltak betapasztva.

3. kemence

Szürkés vörösre égett agyagból készítették. Ny-i oldalán 70 cm-re kinyúlott a 4. kemence alól. Ezt a részét, mivel később a ház padlójára került, igyekeztek minél jobban lenyesni, ezért csak a 4. kemence alá eső részében voltak cserepek. A 4. kemence előtérének gondos kiépítésével elbontották ennek az előtérét. A betapasztott cserepek a XV. sz. első felére jellemző darabok voltak.

2. kemence

Teljes egészében a 3. kemence K-i oldalán helyezkedett el. Ezért a tüzelőteret igyekeztek minél jobban elbontani, csak a tapasztás alsó, vékony rétegét hagyták meg. A lakóhelyiség padlórszelete lett, bekenték sárga agyaggal.

1. kemence

A lakóház első kemencéje a 2. és a 3. kemence alatt, középen helyezkedett el. Mérete azonos volt a felette lévő kemencék méretével, 140 × 160 cm. Négyzetes alaprajza volt, az oldalfalak kihajlításával képezték a kemence nyakát. A fenéktapasztás félkör alakban kinyúlt a kemence szája elé. A tüzelőtér teljes felszínén megmaradt a betapasztott cserépréteg, amely a XV. sz. első felére jellemző edényekből származott. Feltűnő volt, hogy a kemencék aljában nem találtunk ausztriai edénytöredékeket. Általában jellemző volt, hogy a tapasztás széleit tál alakú kályhaszemek töredékeiből alakították ki, ami azt mutatja, hogy az itteni legkorábbi, 1. kemence is szemeskemence lehetett.

A kemencepadló alatt a ház építése előtti időből származó, XIV–XV. sz.-i leleteket tartalmazó, hamus feltöltés volt (57. kép 1.).

Az egymás fölé épített 7 kemence végeredményben egy 3 × 3 méteres területen helyezkedett el, ami végül is arra utal, hogy a lakóhelyiséget, házat hosszabb ideig, esetleg pár évtizedig is lakták. Ez az időszak a XV. sz. első fele volt. A kemence elsősorban a lakóhelyiség fűtésére szolgált, a nagyobb hőhatás, kisugárzás elérésére kályhaszemekből építették. A kemencében sütöttek, főztek is, közvetlen előtère pedig alkalmanként nyílt tüzelőhelyül szolgált.⁴³

43. A ház szokatlan alaprajzával, méreteivel kiválik az alföldi későközépkori házak közül. Erre az időszakra már kialakult és általánosan elterjedt az ún. középmagyar, vagy alföldi háztípus. A háromosztású lakóépületek középső helyisége volt a konyha, kívülről kapcsolódott hozzá a kenyérsütő kemence. A konyhában lévő szabad tűzhelyen főztek, s innen fűtötték a szobák szemeskemencéit. Szabó (1938) 81–86. Papp (1931) 137–152. Méri (1954) 145–146.

46. ház (38/45. blokk)

A **42. ház** pusztulása után ugyanolyan házakat építettek erre a helyre, azonban az újabb épületek ÉK felé kezdtek eltolódní. Az egymást követő házak ovális kemencéibe XIV., majd későbbi, XIV–XV. sz.-i cserepeket tapasztottak. Volt olyan kemencealj, amelyben már csak XV. sz.-i cserepek voltak. Ennél a házcsoporthal lehetett megfigyelni, hogy a **42. házzal** megjelenő XIV. sz.-i épületfajta a XV. században is tovább él. A **42. ház** több évtizeden át való megújításai egy 860×640 cm-es területen maradtak meg, és nem lehetett pontosan megállapítani, hogy a **46. ház** megépítése előtt valójában hány kemence is lehetett ezen a területen (21. kép, 27. kép).

A **46. házból** a kemence maradt meg a legjobb állapotban. Lapos, patkó alakú alapraja volt, 170 és 110 cm-es átlókkal. Tájolása DNy–DK. 26 cm vastag agyaggal vette körül a cserepekkel kitapasztott, ovális alakú tüzelőteret. A kemencefal bekanyarodó két szárának végén cserepekkel körbetapasztott, 20 cm átmérőjű cölöplyukak voltak. A kemence szája 72 cm széles volt. Előtte 170×175 cm-es, lekerekített sarkú, négyzetes, vastag tapasztás volt, ami tulajdonképpen a kemencepadló folytatása.

A kemencepadlóba egy kisebb, teljesen ép fazék volt betapasztva, a feltárás idején paticsdarabokkal kevert barna föld volt benne. Morzsákra esett szét a kiszedés közben, mert szétégyve szinte összeolvadt a kemencepadlóval.

A kemence alatt két korábbi kemence maradványai, a fenéklapok maradtak meg. Mindkét kemencét többször megújították, de csak két-két periódust sikerült határozottan szétválasztani. Úgyanis a kemencét ÉK-i irányban eltolva építették, úgy, hogy az új kemence félig a korábbira épült. Az új kemencét ugyanazon az alaprajon néhányszor megújították, és csak ezután építettek teljesen újat. Így a különböző kemencefenékekből egy majdnem 50 cm vastag réteg keletkezett, az egyes rétegeket összebontották, tapasztották, és az egész szétválaszthatatlanul összeégett. Ezért nem lehet pontosan megállapítani, mikor váltak el a **42. ház** megújításai a **46. háztól** és megújításaitól. Egy biztosan látszik, hogy más kemence volt a **42. házban** és más kemence volt a **46. házban**.

Figyelemre méltó jelenség volt a 46. ház 2. kemencéjénél. A kemencefenék tulajdonképpen erősen átégett meszes tapasztásból állt. A szürkés agyagban igen sok, porló mészcsonót találtunk (58. kép 2.).

A ház padlója a kemence mögött maradt meg, mert itt a tapasztás jobban rátapadt a korábbi kemencealjak és padlók maradványából kialakult vastag rétegre. Látszott, amint a 2. kemence D-i széle elvágta a **42. ház** padlójának ÉK-i szélét.

A ház padlója tulajdonképpen keményre lejáró föld

volt. A kemence előtere tulajdonképpen enyhe lejtőn volt, a domboldal ÉK-i oldalán. A lejáró földpadló szemmel láthatóan beleolvadt a szomszédos 31., 32. blokk területén lévő sötétbarna, kevert földbe, amelyben a **43., 44. ház** közelében lévő cölöplyukak voltak. A padlóból a kiásás határán már semmit sem érzékelünk, így csak a ház félköríves Ny-i felét ismerjük. Szélessége 510 cm volt, hosszúságát 430 cm kiterjedésben láttuk. Tájolása a kemence szerint DNy–ÉK. Derékszögben eltér az alatta lévő **42. ház** tájolásától.⁴⁴

47. ház (65/72. blokk)

Egy 15×5 méteres, égett folt rajzolódott ki a nyéses után a bolygatlan homokban, amelyben a XII–XIII. sz.-i cserepek mellett feltűnően sok későbbi, főként XV. sz.-i darab is volt. Miután kiderült, hogy a 79. blokkban Árpád-kori kemencék, a **11. edényégető kemencék** vannak az alsóbb rétegekben, megpróbáltuk megkeresni a XV. sz.-i objektumokat is. A 11/4–5. kemencék fölött azoktól DK-re húzóda kemencepadlók és tapasztott házpadló foltjai mutatkoztak. A sárga tapasztott padló nagyobb része a 65. blokkba esett, ÉK-i szélén cölöplyukak sorakoztak. A padlós helyiség DK-i felében kemencenyomokat találtunk. Nagyon megnehezítette a kutatást, hogy ezen a részen haladt át az Árpád-kori **18. árok**, amelynek betöltésébe besüppedtek a későbbi, XV. sz.-i rétegek. Ugyancsak innen indult a 19/1. árok is. A sárga padlón több gödör, hamuval teli mélyület volt, de mivel leletek nem voltak bennük, nem lehetett tudni, mikor keletkeztek (21. kép).

A kemence Ny-i oldalán, a padló szélénél keskeny, 30–35 cm széles sekély árok húzódott, hamuval, pernyével volt tele. Fából készült fal alapozási árka volt, amelybe beleégett a fal. A válaszfal Ny-i oldalán lejáró, kormos járósint-féle mutatkozott, de ez tulajdonképpen egybeolvadt az Árpád-kori kemencék előterének betöltésével. Valószínűleg ugyanolyan traktus volt itt is, mint amilyent a **45. háznál** megfigyeltünk. Ezért nem valószínű, hogy a 805 cm hosszú, 440 cm széles sárga padló ugyanabból a házból származna. Annál is inkább két épületre kell gondolnunk, mert a 65. blokkban lévő padlórézleten ovális kemencealjat találtunk. A nagy mértékű pusztulás miatt, hiszen az egész jelenség a termőtalajrétegben volt, sajnos, nem lehetett megállapítani a kétféle kemencés részlet közötti összefüggést.

48. ház (88–91/95–98. blokk)

A ház teljes egészében az Árpád-kori, **20. árok** betöltésére épült. Ezért a laza, kevert, barna földben nem lehetett megállapítani a sárga, tapasztott padlón kívüli járósinteket, azok összefüggéseit egymással, a sárga padló alatti és feletti tűzhelyekkel. A kutatóárkok metszeteiből a következő beépítési sorrend megállapításá-

44. A cölöplyukak között itt is találtunk olyan tapasztott aljú gödröket, amelyekből nagyobb karó, illetve cölöplyukak mélyednek a talajba. A szituáció emlékeztetett a 41. műhelyre, de a pusztulás miatt nem lehetett ezt a területet jobban megfigyelni.

ra volt lehetőségünk. A kora- vagy közép-Árpád-korban kiasott, majd az ugyanebben a periódusban betemetett nagy árok tetején XIII. sz.-i településnyomokat, tüzelőhelyeket találtunk. A 48. ház padlója alatt kettő volt ezekből. A padlótól Ny-ra is láttunk belőlük.

Az első épület valószínűleg a XIV. sz. folyamán épült fel, többször átalakították, változott az alaprajza és valószínűleg változott a falszerkezet is. A legutolsó feltárható, **48. ház** is több felújításon ment át, az utolsó állapotot ismerhettük meg (21. kép, 28. kép).

A ház alaprajza négyszögletes, 540×400 cm = $21,6$ m² alapterületű. Közepén állt a kemence. Az egész padló tele volt enyhén vöröses sárga paticsal, vagy csak sárga, növényi elemekkel kevert agyagdarabbal. A ház DNy-i oldalán két nagyobb darab megmaradt a vert falból a padló szélén.

1. periódus

Az 540×400 cm kiterjedésű sárga padló közepe táján helyezkedett el a téglalap alakú kemence. A DNy-i oldalon három 25 cm átmérőjű, 12 cm mély cölöplyukat találtunk, amelyek a feltárás idején apró paticsdarabokkal voltak betömve. Ugyanilyen cölöplyuk volt a DK-i oldal közepe táján a padlón kívül, és az ÉK-i sarok külső oldalán is. A padlószéleken vagy a padlószélek közelében lévő cölöplyukak a felmenő fal szerkezetéhez tartozó gerendákból maradtak meg, amelyek valószínűleg a vert falat tartották.

A házban, az ÉK-i oldallal párhuzamosan a padló szélétől 1 méterre 3, 8 cm átmérőjű, 13–14 cm mély karólyukat találtunk. A közöttük lévő távolság 70, illetve 80 cm volt. A ház itteni berendezési tárgyából maradtak fenn.

A téglalap alaprajzú, 150×120 cm-es kemence a ház K-i felében, középtájon állt. Hosszabb oldala párhuzamos volt a 135 cm-re lévő padló szélével. Tájolása ÉNy-DK. Építésmódja a korábbi, Árpád-kori kemencékre emlékeztetett, különösen a **7. házban** lévőre. Először vörösre égett agyagból letapasztották a kemence alját, cserepeket nyomkodtak bele, és így 10 cm vastag lett. Majd a függőlegesen benyomott cserepekkel határolt tüzelőteret 20 cm szélesen sárga agyaggal körbetapasztották. A D-i sarok előtt égett, kormos, hamus mélyedés volt a padlón. Ugyanilyen foltot találtunk a Ny-i sarok előtt is. Ezek talán a kemence szájának és előterének a nyomai.

2. periódus

A falakhoz tartozó cölöplyukakat és a belső karólyukat megszüntették, apró paticsal betömködték azokat. A kemencét átépítették. A korábbi helyére építették és megnagyobbították. Négyzethez közelálló alaprajza lett, 160×168 cm-es oldalakkal. A bővítés az É-i fal irányába tolta a kemencét. A feltárás idején az ösz-

szemlött kemencét egy halomban találtuk, a cserepekkel kirakott tüzelőtér felett. Az edénytöredékek kora a XIV. sz. közepe és a XV. sz. közepe közötti időszakra tehető.⁴⁵

49. ház (8/15. blokk)

Ezen a helyen a termőtalajban nagyon sok XIV–XV. sz.-i régészeti leletet találtunk, de a ház már teljesen elpusztult, nem volt feltárható állapotban. Kb. 6×8 m területen tapasztott, sárga padlófoltok látszóttak és a 8. blokkban még megfigyelhettük egy téglalap alaprajzú kemence maradványait. A hosszanti ÉK–DNy-i irányú oldal egy vonalba esett a **45. házzal**, a közöttük lévő távolság 15 m körül lehetett. A foltot átvágó kutatóárokba kiderült, hogy itt csak egy ház állott, talán egyszer megújították. A padló alá húzódtott az egyik Árpád-kori hamulerakodó-hely széle, a gödörben 55–25 cm vastag hamu volt. A folt körüli cölöplyukakban nem találtunk olyan rendszerességet, amely alapján némi lyiket a házhoz tartozónak gondolhattunk volna (21. kép).

50. ház (16–17. blokk)

A termőtalaj eltávolítása után egy négyszögletes folt került elő, amelyen foltokban megmaradt a tapasztott padló. A nyelésből XIV. sz.-i edénytöredékeket gyűjtöttünk össze. Alapterülete $4,9 \times 4,5$ m = 22 m² volt. Bejárata a DK-i sarkon volt, ebből következik, hogy a tájolása ÉNy-DK. A padló a mai felszíntől 30 cm mélyen került elő, tehát ez a ház is teljes egészében a járószint fölé épült (21. kép, 26. kép).

A ház közepén találtunk egy 25 cm átmérőjű cölöplyukat, amely kb. 45 cm-re mélyedt a ház alatti, laza feltöltésbe. A cölöplyuk egy 60×90 cm-es ovális mélyedésben volt, amely valószínűleg a cölöp kiemelkedésekor keletkezett. A ház ÉNy-i sarkában is volt egy 24 cm átmérőjű, 46 cm mély cölöplyuk.

A ház ÉK-i fala fából volt. A padló teljes hosszában, a bejárati előteret is határolva egy 690 cm hosszú alapárkot találtunk, amely 40 cm széles és 30 cm mély volt. Pernyés hamuval volt tele. Ez az égéstermék a ház K-i részében is szétszóródott.

A kemence a ház Ny-i fala mellett, közepén helyezkedett el. Közepébe egy későbbi, XV. sz.-i leletet tartalmazó szemétgödört ástak. Így csak egy vékony tapasztáskarika és az égett föld mutatta a kemence helyét. Ovális alaprajza volt, 120 és 90 cm átmérővel. Közvetlenül a kemence mellett egy 30 cm mély, 15 cm átmérőjű cölöplyuk volt.

A hamus árok külső oldalán a sárga, tapasztott padlóval egy magasságban kemény lejárt szintet érzekeltünk, amelyet 2 m szélességben lehetett követni. Nem lehetett megállapítani, hogy földpadlós pitvarból, vagy csak a járószintből maradt meg.

45. A feltárás közben keletkezett viharos eső a sárga padlón kívüli jelenségeket belemosta a 20. árok szinte folyékony sárrá változott feltöltésébe.

A ház alatti rétegviszonyok vizsgálata közben kiderült, hogy ugyanezen a helyen már volt egy sárga padlójú építmény, amely valószínűleg leégett. A metszetekben látott alsó padlót végig kormos hamu fedte. Ebben a padlóba belevágódott a hamuval teli alapárok. A középen lévő cölöplyuknál futott a padló alatt a korábbi ház padlójának Ny-i széle, tehát az 50. házat a korábbi padlón Ny felé csúsztatták.

A ház leégett, a házhelyet borító termőföld is hamus volt.

51. ház (18–19/25–26. blokk)

Megközelítőleg egy 10×10 m-es területen sárga tapasztott padlók, égett kemencehelyek szétválaszthatatlan foltjai kerültek elő a termőtalajban. XIV–XV. sz.-i leletek voltak a foltok között, mutatva az itteni házcsoport használati idejét. Valószínűleg a **43. ház** felújított változatai csúsztak a lejtős domboldalon K felé. **A 49., 50., 51. házak** a falu K-i oldalán a legszélső házsört alkották (21. kép).

52. ház (78/1. blokk)

A termőtalajban csak a téglalap alakú kemencefenék maradt meg, amelybe XV. sz.-i cserepeket tapasztottak. A 150×130 cm-es fenéklap sem volt teljes, a szélei helyenként hiányoztak. A kemence körül megmaradt a sárga agyagpadló legvastagabb részlete. A kemence alatt volt egy korábbi is, ebben véletlenül bennhagytak néhány cserepet, ezek is XV. sz.-iak voltak. A kemencét és a padlót a bolygatatlan sárga homokra építették.

A ház a **45. háztól** kb. 15 méterre helyezkedett el, azzal egy vonalban épült. Tehát a **59., 45. és az 52. ház** szabályos házsört alkottak a XV. sz. elején (21. kép).

53. ház (51–52/44–45. blokk)

Bár ez a ház is majdnem feltárhatatlan állapotba került, mégis sikerült néhány olyan jellegzetességét feltárni, amelyek megkülönböztetik a többi háztól. Az egész lelőhelynek itt volt a legvastagabb a kultúrrétege, itt tártuk fel az Árpád-kori XII. sz.-i **3. házat**, a **40., 41., 42., 45., 46.** és a legfelső, **53. házat** (21. kép, 27. kép).

A termőtalaj aljában sötétvörösre égett, vastag paticsdarabokkal kitöltött foltot találtunk. Alatta négyzetes alaprajzú, vörös padló bontakozott ki. Oldalai 4 és 4,2 méteresek voltak, alapterülete 16,8 m² volt. A padló felszínét lesöpörhető, pernyés hamu borította. Elég jó állapotban megmaradtak a szélei. K-i oldala elfelezte a **46. ház** patkó alakú kemencéjét. A padló teljes egészében elborította a **42. házat**. Az égett patics nagy mennyisége alapján feltételeztük, hogy a háznak vert fala lehetett.

A kemence a ház Ny-i sarkának külső oldalán helyezkedett el, hosszabb oldalával érintkezett a padló szélével. Téglalap alakú alaprajza volt, 160 és 140 cm hosszú oldalakkal. Az ugyancsak téglalap alakú tüzelőteret 20 cm vastag agyagtapasztás vette körül, így a tüzelőtér területe csak 120×100 cm volt. Az oldalfalak 17 cm magasan maradtak meg, függőlegesek voltak.

A kemence száját a ház belső terébe nyúló sarkon alakították ki. A rövidebb oldalt a saroknál simán levágták, a hosszabb oldalt pedig a felénél abbahagyták, és itt is simán levágták. Így 70 cm széles nyílás keletkezett. A 8–10 cm vastag fenéktapasztás 130 cm átmérőjű, körhöz közelálló formában kinyúlt a kemence szája elé. Fokozatosan vékonyodva rásimult a padlóra. A kemencét pontosan a **41. műhely** ovális kovácskemencéjére építették. A szögletes sarkok 15–20 cm-rel túlértek az alsó kemence szélein. Jól elvált a szögletes kemence vörös tapasztása az alatta lévő rétegektől.

Az **53. ház** felépítése előtt alaposan letisztították a területet, elhordták a korábbi házak törmelékeit és az egyenetlenségeket vastagon letapasztották. A házat borító, paticsos termőtalajban XV. sz.-i régészeti leletek voltak.

54. kemence (47–48. blokk)

Szabadtéri tüzelőhely, valószínűleg szárító, aszaló lehetett. Az előterét átvágó metszetből kitűnik, hogy 3–4 periódusa volt. Mindegyiket egyformán építették. A 120×100 cm-es szárítófelületet egy sekély, 15–20 cm mély gödörben alakították ki. A gödör aljába 2–4 cm vastagon világosszürke agyagot tapasztottak. A tapasztás felülete vékonyan égett meg, és fekete volt a beleégett koromtól. Előtte teknő alakú mélyedés volt, hamuval. A szárítófelület és a hamusgödör találkozásánál a szárítófelület sarkainak külső oldalán cölöplyukak voltak. Mindegyik szárítónál két-két 25 cm átmérőjű, 50 cm mély cölöplyukat találtunk (21. kép, 28. kép).

Az utolsó kemence elbontása után a szárítóhely és a cölöplyukak helyét vastag, XV. sz.-i leleteket tartalmazó hamu töltötte be.

55. kemence (53–54. blokk)

Az **54. szárítókemence** Ny-i oldalán, attól 140 cm távolságra helyezkedett el. Szabadon álló, sütő-főző kemence volt. A kemence omladéká 3×4 méteres területen szóródott szét, alatta égett, pernyés, hamus volt a föld (21. kép, 28. kép).

Alaprajza lekerekített sarkú téglalap volt, csak 140 cm hosszan maradt meg, mert az É-i végét elvágták egy későbbi beásással. Szélessége 140 cm volt. Két periódusát lehetett megfigyelni. Mivel az **1. kemencét** közvetlenül az Árpád-kori leleteket tartalmazó, kevert barna rétegre tapasztották, arra lehet gondolni, hogy a kemence helyét valamennyire lemélyítették. (A jelenlegi felszínhez képest 45 cm mélyen helyezkedett el.) Tájolása DK–ÉNy. Szája előtt 20–35 cm mély teknős alakú előtér volt, amelyet hamus földdel töltöttek be. A **2. kemencét** a korábbi fenéklapjára építették, 2–3 cm-rel keskenyebb volt az alapterülete. Előtere is ugyanolyan kiterjedésű volt. Vékony koromcsík volt az előtér betöltésének hamurétegei között.

A kemence helyét XV. sz.-i leleteket tartalmazó háztartási hulladékkal töltötték fel.

56. gödör (41. blokk)

A XIV. sz.-i hamurétegekbe ázott gödör átmérője 53 cm, mélysége 40 cm volt. Fenekét vörösre égett agyagtapasztás borította. A faszenes, kormos, hamus betöltés eltávolítása után előtűntek az égetéssel járó csíkok a gödör falán. Szabadtéri, földbemélyített tüzelőhely volt, amelyben valószínűleg speciális hulladékot, pl. szerves anyagokat égettek el. Ugyanis az egész környék hamu- és hulladéklerakódó-hely volt, már a XII. sz.-tól kezdve (21. kép, 29. kép).

57. gödör (41. blokk)

Átmérője 66 cm, mélysége 70 cm volt. Betöltése miatt érdekes. Tetején XIV. sz.-i hamu volt, alatta azonban sötétbarna, zsíros, kevert föld volt (21. kép, 29. kép).

58. gabonásverem (53. blokk)

A feltárt területet derékszögben keresztező 1. kutatóárkban egymás mellett sorakoztak az Árpád-kori és a későbbi gödrök.⁴⁶ Az **58. gödör** átmérője 110 cm, mélysége 145 cm volt. Betöltése alul hamuval kevert, sárga homokos föld volt, felső részén pedig hamu volt (21. kép, 29. kép).

59. gödör (53–54. blokk)

Négy különböző formájú, hamuval betöltött kisebb gödör volt egymás mellett. Mindegyik a bolygatatlan homokba mélyedt. Elváló, XIV–XV. sz.-i hamurétegek fedték, és mindegyik ugyanezzel a hamuval volt betöltve. (21. kép).

60. gödör (56. blokk)

Átmérője 170 cm, mélysége 100 cm. A hamus réteget vékony koromcsík választja el, ez mutatja, hogy ebben a gödörben is szemetet égettek. Az alsó, szürkésbarna földben XIV. sz.-i leletek voltak (21. kép, 29. kép).

63. gabonásverem (1/1. blokk)

A méhkas alakú verem egész belseje égett volt. Felső része elpusztult a megszüntetést követő feltöltéssel. Legnagyobb szélessége 180 cm, mélysége 170 cm volt. Kormos, hamus földdel volt tele, amelyben kevés, XIV–XV. sz.-i régészeti lelet volt.

A verem szája körül nagy kiterjedésű hamus folt volt, amit akkor öntöttek szét ezen a helyen, amikor a verem már megtelt (21. kép, 29. kép).

64. Templom helye (Várhegy-dombtető)

Az új, országos geodéziai, magassági pontot pont a templom közepében helyezték el, és az építkezéssel szinte teljesen megsemmisítették az 1968-ban még látható falakat. Rendkívül zavaros kép tárult a szemünk

elő. Falomladékok, kiszedett kövek szőnyegszerűen beborítottak egy 10×11 méteres foltot. A kövek között emberi csontokat, edénytöredékeket, fémeszközök darabjait, lövészárkok betöltését és jelenkori szemetet találtunk. Két blokkban próbáltuk meg feltárni azt, ami még a templomból megmaradt. A Ny-i blokkban egy kisebb, összefüggő falszakasz került elő, amelyik egy sokszög alaprajzú épületből maradt meg. 550 cm hosszú volt, külső oldalán középen támpillér volt. 100 cm hosszú és 60 cm széles volt. A Ny-i fal tetején haladva folytattuk a feltárást, és végül is egy összefüggő 12 m hosszú falirányt kaptunk. A K-i blokkban 110 cm széles, elnagyolt kváderekből épített alapfal legalsó két kősorának részletei kerültek elő. A fal mellett keletelt sír részlete feküdt. Több bolygatott sír volt az É-i falvonulat külső oldalán is. Összesen 4 bolygatatlan sírt találtunk, de ezek kibontására nem jutott időnk (3. kép, 30. kép).

A falmaradványok és a falhelyek végül is egy nyújtott nyolcszög alakú építmény alaprajzának rekonstrukcióját teszik lehetővé, amelynek hosszabbik átlója 10 m, keskenyebb átlója pedig 8 m volt. Tájolása, már amennyire az ennyire elpusztult épületnél meg lehet állapítani, K felől néhány fokkal eltért É felé.

A nagy nehezen kirajzolódó nyolcszög alaprajzú épületről annyit azonban meg lehetett állapítani, hogy még a középkor folyamán elbontották. A falrészleteket és a kőfoltokat borító kevert barna földben csak középkori tárgyak voltak, legnagyobb részét későközépkoriak, XIV–XV. századiak. A sírok főként az É-i oldalon helyezkednek el, a Gyáli-patak felé eső lejtőn. A kevert barna föld fölött lévő rétegben sok épületrommelék volt, de más jellegű kövek, habarcsok voltak, mint az alsó részletek. Amennyiben valóban a templom helye volt itt, a későközépkorban épített templomból itt már semmi sem maradt.⁴⁷

65. gödör (22. blokk)

Az Árpád-kori vastag hamuréteg ebben a blokkban a termőtalaj aljáig ért. E szerint a későközépkorban sem volt beépítve ez a környék. Egy különösen mély, 100 cm átmérőjű gödört találtunk, leletek nélküli, kormos hamuval volt feltöltve. 150 cm mélységig feltártuk, ekkor azonban a laza, homokos talaj beomlott, és a mélyítést abbahagytuk (21. kép, 29. kép).

66. gödör (39. blokk)

Átmérője 150 cm, mélysége 90 cm volt. Égett földdel, hamuval volt betöltve. Látszott, hogy a rétegeket külön-külön öntötték be a gödörbe. A felső részében hamu volt, XV–XVI. sz. eleji leletekkel (21. kép, 29. kép).

67. gödör (39. blokk)

Átmérője 120 cm, mélysége 200 cm volt. A termőtalaj

46. Az I. munkahely ÉK-i felében, ahol a vastag hamu- és szemétkerakódó-helyek voltak, a kutatóárkokkal megkeresett objektumok között maradtak kisebb feltáratlan foltok. Elképzelhető, hogy ezekben bennmaradt még néhány gödör, de ezek csak a hulladékba vájt újabb szemétködörök lehetnek.

47. A pesti határ két Árpád-kori falujából ismerünk még kerektemplomot az alagi majorból és Cinkotáról. *Írásné Melis* (1975) 225–227. *Írásné Melis* (1983) 16–17.

alól indult. Kevert barna földdel volt betöltve, amelyben XIII–XIV. sz.-i leletek voltak (21. kép, 29. kép).

68. árok

A Várhegy K-i lejtőjének alján az ásatás idején egy nádasokkal körülvett, mesterségesen kialakított halastó volt. Ennek K-i oldalán folyt a Gyáli-patak, a legmélyebb mocsaras érben. Az útépitéssel feltöltötték a tavat, és géppel letolták a nádast. Az I. munkahely K-i oldalától 38 méterre, a nádas helyén egy árokrendszer került elő, amelynek legsűrűbb, középső részét feltárhattuk. A 20 × 25 méteres blokkban „S” alakban haladt keresztül egy 120–140 cm széles, 140 cm mély árok. Két keskenyebb, meredek falú, kisebb árok derékszögben ágazott ki belőle, és egyenesen a mocsár felé haladtak. Az árkok között jellegtelen és kevés leletet tartalmazó gödrök, kemencefenékek voltak. Egy gödrőről lehetett biztosan megállapítani, hogy későközépkori volt (3. kép, 30. kép).

Az árkokban fekete, humuszos betöltés volt, későközépkori XV–XVI. sz. eleji leletekkel.

A soroksár-várhegyi lelőhelyet a középkori Kerekegyháza faluval azonosítjuk. A helynév legkorábbi felbukkanása egy 1332-ből származó oklevélből ismert. Kerekegyháza XIII. sz.-i helynév, egyben az Árpád-kori falu templomának formájára is utalhat.⁴⁸ A régészeti kutatások eredményei alapján azonban máris tudjuk, hogy a falu a XIII. sz.-tól jóval korábbi időszakban keletkezett. Világosan kiderült, hogy a területen a XIII. sz. előtti időszakban már többször megváltozott a település szerkezete, a falu alaprajza. A legnagyobb változás valószínűleg a XII. sz. végén, legkésőbb a XIII. sz. elején játszódott le, amellyel eltűntek a feltárt falurészlet építményei. A feltárás során az is kiderült, hogy a III. Béla király (1172–1196) rézpénzeivel keltezett szemét- és hulladék rétegek olyan házak, kemencék, gödrök helyét töltötték fel, amelyeket korábbi vermekre, árkokra, kemencékre építettek.

Az egész területet behálózó árokrendszer változásai tovább bonyolítják a kronológiai kérdéseket. Ugyanis a betöltésekből előkerülő régészeti leletek nagy mértékben hasonlítanak az árkok kiásásával megszüntetett házak, kemencék romjait fedő feltöltés leleteihez. Az egyes építmények sorszám szerinti felsorolásánál bemutatunk az árkokat is, de sajnos, a csomópontok, főágak találkozásait nem tárhattuk fel. Így az árokrendszer változásai egyelőre nem segítenek a település szerkezet változásainak feltárában és rekonstruálásában.

Egy rendkívül fontos jelenség azonban mégiscsak felszínre került az I. munkahelyen. Az itteni, XII. sz.-i építményeket Ny felől egy rendkívül széles és mély árok határolta. A 7 m széles és 2 m mély **20. árok** keresztelte a feltárt területet, és szinte merőlegesen vágta át a lelőhely DK-i lankás oldalát. Az árok belső, ÉK-i ol-

dalán lévő sűrű beépítettség több periódusból származik. Mivel a **20. árkon** áthaladt a XIII. sz.-i leletekkel betöltött **18. árok**, megállapíthattuk, hogy a **20. árok** a XIII. sz.-ban már nem volt használatban. Egy olyan hatalmas árok, mint amilyen a **20.** volt, jelentős földmunka révén keletkezik, és egyértelműen mutatja rendkívüli fontosságát a falu életében. Ismerve az árok ÉK-i oldalán elhelyezkedő építményeket, régészeti jelenségeket, világosan látszik a **20. árok** rendeltetése. A falunak egy olyan részét határolta, választotta el a többi házcsoporttól, ahol szinte állandó égéssel járó tevékenység folyt. A rétegvizonyok mutatták, hogy 1987-ben az égetéssel járó tevékenység céljára kijelölt területnek csak a DK-i részét tártuk fel, a hatalmas mennyiségű hamuhoz, szeméthez tartozó épületeket távolabb kell keresnünk. A hamuréteg a felhagyott, mély házhelyeken kívül is jó néhány helyen elérte az 1 méteres vastagságot, s ennél is vastagabb volt a feltárt terület DK-i részén, ahol a természetes felszín egy meredek lejtővel haladt a mocsár felé. Ezen a lejtőn került elő az **1. ház**, amely ezen a területen a legkorábbi lakóháznak tekinthető. Felhagyása után hamulerakodó-helyet létesítettek itt, és lehetséges, hogy a mély gödrökbe ásott **2., 3. ház** kemencéiből, és más helyekről is ide kezdték hordani a hamut. Az **1. háznál** megfigyelhető volt, hogy a ház üregén túlfolyó hamuréteg több periódusú volt. Az I. munkahelyen előkerült építményekről megállapíthattuk, hogy a domboldal magasabb részeiről csúsztak le az autópálya nyomvonalát jelentő lejtőre, és ezzel magyarázható, hogy az építmények alatti és feletti rétegekben korban és típusban hasonló régészeti leletek voltak. Ebből arra következtettünk, hogy a vastag rétegeket alkotó, több tonna hamut és szemetet a magasabban fekvő feltáratlan házakból és kemencékből hordták ide.

Figyelemre méltó az **5. ház** elhelyezkedése a feltárt terület DK-i szélén. Ugyanazon a lejtőn épült fel, amelyen az **1. házat** is megtaláltuk. A két ház között egy K–Ny-i irányú egyenes mentén 25 m távolság van. Ezen kívül még csak egy közös vonásuk volt, bejáratuk É felé, a domboldal magasabb fekvésű részeire nyílt. A házakba hordott, későbbi hamus rétegek leletanyagában vannak különbségek, amelyek talán a házak időrendjét mutatják. A betöltésekből előkerült leletek alapján úgy látszik, hogy mind a két ház a XII. sz. vége előtti időszakban épült. A romokra hordott hamu mennyisége és minősége szerint az **1. ház** lehet a korábbi, amelyik kétszer átépítve hosszabb ideig lehetett használatban. A hamus betöltésből előkerült leletek az **5. ház** alatti gödrökből kiszedett leletekkel vannak rokonságban, de mivel a korszak régészeti leleteit még nem lehet évszámokhoz kötni, nem tudjuk, melyik betöltés keletkezett hamarabb.

A feltárt jelenségek és építmények alapján biztosan állíthatjuk, hogy az I. munkahely É-i 30 méteres sávjá-

48. Kázmér (1970) 115. Irásné Melis (1991) 150–151.

ban kizárólag tüzelőhelyek, különböző típusú tüzelőberendezések épültek. A **2., 3. ház** rendeltetésének pontos meghatározásához még újabb adatok szükségesek, egyelőre annyit lehet megállapítani, hogy nem lakóházak voltak. A **9., 10. szabadon álló kemencék** olyanok, mint a többi, az Árpád-kori falvakban lévő kemence, amelyek a sütés-főzés mellett füstölésre, szárításra is szolgáltak. A soroksári kemencék előterében feltárt karólyukak az utóbbi funkcióra mutatnak, a karók kemence szája elé helyezett tárgyak, anyagok felfüggesztésére szolgáltak.

A falvakban több, házak közötti nyílt tüzelőhelyet is találtak. Ezek a mindennapi élelem főzésére szolgáltak. Soroksáron is voltak ilyen sekély tűzhelynyomok, ezek azonban nem azonosak a tüzelőgödörrel. A soroksári tüzelőgödörök mélyebbek és jobban megépítettek voltak, mint a nyíltszíni tűzhelyek. Különösen figyelemre méltó volt a rendkívül nagy méretű **13. gödör**, amelybe nagy kiterjedésű, vagy igen nagy mennyiségű anyagot lehetett berakni.

A szabadtéri tüzelőberendezések eddig ismeretlen típusát alkotják a Soroksáron feltárt előteres tüzelőgödörök. Rendkívüli fontosságukat mutatja, hogy három esetben (**6., 7., 8. ház**) gondosan feltöltött maradványokra építették az ugyancsak eddig ismeretlen típusú kemencés házakat. Ezekben is valószínűleg valamilyen élelmiszerfeldolgozó tevékenység, őrlés, szárítás, füstölés zajlott.

A falu szélén lévő, ipari negyedből nem hiányozhattott az edényégető kemence sem. A feltárt terület ÉNy-i sarkában lévő **11. kemenceegyüttest** teljes egészében edényégetőhelynek tartjuk, az előtérben felhalmozott és összetaposott, több köbméter patics alapján. A használat közben keletkezett hulladék ilyen nagy mennyiségét egyetlen más épületben sem találtuk meg.

A tüzelőgödörknél, a szabadon álló kemencéknél, a **6., 7., 8. házaknál** feltűnő volt, hogy milyen gondossággal takarították el a hulladékot, és az átépítések-nél fölöslegessé vált korábbi, elhasználódott épületrészeket. A szabadon álló kemencék előtere, az előteres tüzelőgödörök alja, vagy a **6., 7., 8. ház** padlója sokkal tisztább volt, mint a többi lakóház padlója. Ezeknél nem találtuk meg a rétegesen felváló, behordott sárrétegeket, vagy a **2., 3. ház** vastagon kormos, hamus padlórészeihez hasonló foltokat. Az élelemkészítés helyének gondos előkészítését is megfigyelhettük a **6., 7., 8. házaknál**. A házak alatti előteres, földbemélyített tüzelőgödörök helyét leletek nélküli, laza barna földdel töltötték fel, amelyet tiszta, bolygatatlan helyről hordtak ide.

A kutatás jelenlegi szakaszában az I. munkahelyen a következő korszakokat lehetett megállapítani.

1. A homokos domboldal első lakói a bronzkorban éltek.
2. A kora-Árpád-korban lakatlan területen először kiásták a **19. árkot**. Lehetséges, hogy ekkor

épültek az 1. ház és a **19. árok** ágai közötti gabonásvermek.

3. A településszerkezet változását mutatja a **20. árok** kiásása. Ezzel a falu nagy égetésekkel járó, tüzelőhelyes, kemencés részletét elválasztották a lakóterülettől, a házaktól. Hosszabb időszakon belül, a XII. sz. vége előtti időszakban kialakultak az ipari kemencés háztípusok, tüzelőberendezések.
4. A XIII. sz. végén az egész terület hamu- és szemétkerakodó-hellyé változott, betöltötték a **20. árkot**.
5. Később újra felmerült a terület használatba vételének szándéka, és kiásták a **20. árkot** átvágó **18. árkot**. A településnek ez időszakból származó más építményeit még nem ismerjük.
6. A XIII. sz.-ban újabb rendezés következett, betemették a **18. árkot**.
7. Az Árpád-kori hamuréteg tetején megjelentek a falu későközépkori kemencéi, lakóházai.

Az I. munkahelytől 60 méterre lévő következő falurészletben (V. munkahely) is megfigyeltük az egymást követő településszerkezet-változásokat.

1. A bronzkori telep erre a területre is kiterjedt.
2. Az Árpád-kor első felében a lakatlan területre szabadon álló kemencéket építettek.
3. A **24. kemenceegyüttes** megszűnése után egymást követően felépültek a **20. és a 21. házak**. Kiásták a **29. árkot**.
4. A XII. sz. végén a házak romjait feltöltötték, feltöltötték a **29. árkot** és kiásták a **28. árkot**
5. Betöltötték a **28. árkot**, a terület beépítetlen maradt, az Árpád-kori épületmaradványok eltűntek a termőtalajban.

Nyugat felé haladva újabb 60 m után kerültek elő a IV. munkahely épületei, a **32., 33., 34. házak**, és a körülöttük lévő gödörök, árkok.

1. A bronzkori telep erre a területre is kiterjedt.
2. A XI–XII. sz.-i építmények egy periódusból származnak.
3. A falurészlet megszűnt, szemétkerakodóhely lett. Betöltötték a **39. árkot**. A terület beépítetlen maradt, az Árpád-kori romok eltűntek a termőtalajban.

Az 1987. évi leletmentés eredményei két nagy csoportba sorolhatók, az építészeti emlékek és a tárgyi leletanyag egymással alig összefüggő csoportjaiba. Az építészeti emlékekhez hasonlóan a tárgyi emlékek is több periódusból származik. Igen sok különböző jellegű és idejű feltöltésből kerültek elő a leletek, ami egyes esetekben azt jelenti, hogy még a feltöltés idejét sem mutatják biztosan. Elsőként az árkok betöltésének vizsgálatánál jutottunk erre a következtetésre, de felmerült ez a gondolat a IV. és V. munkahelyet beborító feltöltés anyagának átnézése után is. Az biztos, hogy a nagy földmunkákkal járó betöltésekhez a falu népei a földet nem az éppen akkor lakott faluhelyről hordták, hanem a falu korábbi, esetleg csak az őskorban lakott részeiből. Így alakulhatott ki az a helyzet, hogy a 28.

árokokban például korábbi leletek is vannak, mint az árokkal elvágott **24. kemencét**, és a **22., 21. házakat** borító feltöltésben. Ehhez hasonló helyzet több helyen is kialakulhatott, és nagyon megnehezíti a leletanyag tipológiai vizsgálatát. A rendkívül nagy mennyiségű, változatos leletanyag számbavétele során először azokkal a leletegyüttesekkel kezdtünk foglalkozni, amelyekben nyersanyag és forma szerint nem sok típus, de sok méretbeli változat került elő. Kisebb gödrökben, házhelyek betöltésének egy-egy rétegében kerültek elő, de ilyeneket találtunk az Árpád-kori hamurétegek egy-egy nagyobb szemétebeöntéseiben is.

A kerámialeletek vizsgálatát az **5. ház** III. Béla király (1172–1196) rézpénzével keltezett szemétrétegének elemzésével kezdtük. A rendkívül gazdag leletegyüttes rendkívül töredékes állapotú, csak két kiegészíthető edény darabjai voltak benne. Az egyik egy barnászörös cserépbogrács, a másik pedig egy fekete cserépfazék. A bogrács az egész Árpád-korban elterjedt edényforma, a fazék azonban a XII. sz. végén megjelenő típusba tartozik. Nagy méretű. Karcsú, hengeres öble van, amelyet körbefutó, bevéselt csigavonallal díszítettek. Bordával tagolt, felmagasodó pereme van, a későbbi galléros szájperemekre emlékeztet.

A leletegyüttesben, mint ezen a lelőhelyen, mindennél sok bográcstöredék van. Mindegyik más és más nyersanyagú, méretű és formájú edényből származik. A kiegészíthető darab barna cserépből készült, kettős kónikus öble van, és kerek alja (31. kép 9.). Legközelebb Pesten került elő egy ugyanilyen edény, egy XII. sz.-i tüzelőhelyből.⁴⁹ Az Árpád-kori bográcsok között szokatlan nyersanyagból, egészen világos, fehér agyagból is készítettek bográcsot, mérete, peremének profilja tipikus, oldalát körbefutó, bevéselt csigavonal díszítette. Nyersanyaga miatt érdekes, mert pont olyan agyagból készült, mint amilyenből az ebben az időszakban feltűnő fehér cserépedények, fazekak, bögrék, palackok, fedők készültek. (34. kép 1.).

A Buda és Pest térségében megjelenő fehér kerámiaedények formai jegyekben is lényegesen eltérnek a fekete, barna, vörös gömbtestű, zömök formájú, szűk és alacsony nyakú edényektől. Már a legkorábbi fehér edények is karcsú formájúak, hengeres az öblük, nyakuk majdnem olyan széles, mint az öblük. Új peremformák jelennek meg, a felmagasodó, bordákkal, hornyolásokkal profilált peremek mellett majdnem vízszintesen kihajló, a galléros szájperemekre emlékeztető formákat is találtunk. Az edények oldalát körbefutó, bevéselt csigavonallal díszítették. A fehér kerámiaedények formai jegyeivel szürke és fekete edényeket is készítettek, ezek azonban a korszak legrosszabb minőségű áruai közé tartoztak (31. kép, 32. kép).

A fehér kerámiával egy időben Soroksáron is megjelentek az import áruk. Szürke, redukált égetésű, ausztriai fazekakat használtak. Három típust lehetett megkülönböztetni. A legtöbb szürke, vékony falú, öblös edény díszítetlen oldaltöredéke, vagy kihajló, legömbölyített gyűrűs peremtöredéke. A második csoportba széles, szalagperemes fazéktöredékek tartoznak, az egyik darabot sűrű fogazott mintasorok díszítik. Fogazott mintasoros oldaltöredékeket is találtunk. A harmadik csoportban vastag falú edények találhatók, kihajló, legömbölyített peremük van. A későbbi, XIII. sz.-i grafitos, bécsi fazekak előfutárainak tekinthetők.⁵⁰ (33. kép).

Az **5. ház** területén lévő, a ház építését megelőző 2., 3., 4. gödrök betöltésében egészen más jellegű leletanyagot találtunk, ezek a lelőhely kora-Árpád-kori tárgyai közé tartoznak. (34. kép 6–10, 35. kép 1–9.).

A **61. szabadtéri tüzelőhely** megszűnése után egy rövid ideig szemétgödör lett. A leletegyüttes néhány, jól meghatározható, jellegzetes edénytípus gazdag formai variációiból áll. Az itt előkerült edényeket az egész lelőhelyen megtaláltuk, de sehol sem annyit, mint itt, és általában más jellegű darabokkal is keveredtek, mint például az **5. ház** alatti gödrökben. A cserepek között feltűnően sok állatsont és megmunkált, faragott kő is előkerült.

A cserepek az edények három fő típusából maradtak meg.

Az első nagy csoportot a bográcsok alkotják. Igen sokféle nyersanyagból készültek, különböző a formájuk és az űrtartalmuk. A leletanyag rendkívül töredékes volta miatt nem lehet pontosan meghatározni a típusokat.⁵¹ (35. kép 12, 36. kép 11.)

A második csoportba olyan edényeket soroltunk, amelyek alakjuk szerint a bográcsok és a fazekak közötti átmeneti formáknak tekinthetők. A csoport különállóságát az edények minden más edénytől eltérő nyersanyaga mutatja. Durva kidolgozásúaknak látszanak, érdes, szemcsés a felületük. Vastagfalú, nehéz edények. Nyersanyagukból következik, hogy jó tűzállóak. Ezt úgy érték el, hogy az agyagot másképpen készítették elő, mint a többi edényfajtánál. Nemcsak homokot kevertek soványítóként az agyagba, hanem kőport, vagy szemcsés kőport is. Néhány cserépben olyan szemcsés kőanyagot találtunk, amelyet a bekarvarás előtt felhevítettek. Az így előkészített magasabb kvarctartalmú agyagból bogrács is készülhetett, de a bográcsszerű fazekak és bögrék jellegzetes csoportja csak ilyen agyagból készült.

Az edények színe általában barna, barnászörös vagy sárgásbarna. Külső oldaluk gyakran fekete, az érdes felületbe égett füsttől, koromtól. Peremük bográcssze-

49. *Írásné Melis* (1991) 149. A Szerb utcában előkerült bogrács: *Írásné Melis* (1984) 63. 18. 20. kép. *Takács* (1986) 39. 20/1. kép

50. *Bertalan* (1991) 129. 465–457.

51. A tudományos irodalomban történtek kísérletek arra, hogy kidolgozzák a bográcsok tipológiáját, több tanulmány foglalkozott az edényforma kialakulásával és elterjedésével is. Legutóbb *Fodor* (1975) és *Takács* (1986).

rú, előfordul, hogy az öblük is. A fenekük azonban lapos, általában olyan, mint a fazekaké (35. kép 11, 36. kép 1–10.).

Formájuk szerint két csoportba sorolhatók. Öblös, bográcshoz közelálló, gömbhasú fazekak,⁵² és kettős kónikus öblű, vízszintes fenekű fazekak.⁵³ Jellegetes peremeik fő vonalaikban egyformák. Olyan vastagok, mint az edény oldala, és vízszintesen kihajlanak. A perem külső széle profilált, a felső és az alsó élek legömbölyítettek. A felső peremél belső oldalán benyomott vonal, vagy horony fut körbe. A peremélek levágásai, és a külső peremoldal kiképzése változatos, síkzott, bordázott vagy hornyolással tagolt. A peremben egymással szemben 2–2 függesztő nyílás van. A perem átmérője szélesebb, mint az edény öblének átmérője.

Díszítésük két, bevésott vonalakból álló, sűrű vonalköteg. A szélesebb, több vonalból álló köteg az edény vállán, a keskenyebb köteg pedig az edény alsó részén fut körbe. Előfordult, hogy 2 mm szélesek voltak a bevésott vonalak.

Az edényeknek jellegzetes lapos feneké van. Szinte mindegyiken jól látszik, hogy a korongot szemcsés anyaggal beszórták, mielőtt az edény fenekét rátették volna. A fenékszélek simák, mert csak a széleket nyomták a korongra. Elég sok töredéken találtunk fenékbélyeget, kereszt, csillag, rácsos alakzat töredékeit.

Az edények használati idejére mutató lényeges adatokat az **5. házban** sikerült megfigyelnünk. A ház építését megelőző gödrökben előfordultak ilyen edények, de a ház betöltésének legfelső, leletekben gazdag, III. Béla király pénzével datált rétegében már egy darabot sem találtunk. Más soroksári adatok is mutatják, hogy ez az edényfajta a XII. sz. vége felé fokozatosan eltűnik.

A **61. szabadtéri tüzelőhely** edényeinek harmadik csoportját fekete, barna, szürke gömbtestű edények töredékei alkotják. Különböző méretű fazekak és bögrék darabjai. Ezek legfőbb jellemzője az alacsony, szűk nyak, és az alig kihajló, keskeny perem. A perem változatos profilú, lehet ferdén lemetezett, bordákkal, hornyolásokkal tagolt. A díszítés általában az edény vállán és a hasán helyezkedik el, hasonlóan a 2. csoport edényeinél leírtakhoz. Az edények vállán körbefutó, sűrű vonalköteg felett gyakran látni körömbenyomásokat, rovátkolást, hullámvonalat.

Az edények általában vastagfalúak és gyengén égettek. A törésfelületek mutatják, hogy az edényfal közepe fekete, vagy szürke maradt, és jól látszanak benne a világosabb színű soványító anyagok (37. kép 1–13.).

A **61. tüzelőhely** leletei közül hiányoznak a barna, vörös, szürke, vékonyfalú, magas, öblös edények, a fogazott minta, a bevésott csigavonal, amelyek az Ár-

pád-kor közepén már elterjedt formák és díszítőelemek voltak. Ezért a **61. tüzelőhely** leleteit a lelőhelyen eddig feltárt leletek között a legkorábbinak gondoljuk, keletkezési idejük legkésőbb a XI–XII. sz. fordulója körüli időszak.

Az 1241-es tatárjárás idején valószínűleg ez a falu is elnéptelenedett, de mint ahogy a XIII. sz.-i régészeti leletek mutatják, rövid időn belül folytatódott a falu élete. Mutatja ezt a **18. árok** betöltésében talált fehér palack töredéke, amelyik a XIII. sz.-i budai kerámiaegyüttesekben is kiemelkedő darab lehetne.⁵⁴ Az I. munkahelyen az Árpád-kori építményeket követő sütőházak, műhelyek kemencéiben XIII. sz. végi fehér, szürke, sárga cserépedények töredékeit találtuk. Ugyancsak az itteni kemencékbe tapasztott cserepek mutatják, hogy a terület évszázadokon keresztül, folyamatosan lakott volt a XVI. sz. elejéig.

A XIII. sz. végétől kezdődő időszakban is az Árpád-korhoz hasonló rendeltetésű épületek álltak az I. munkahelyen. Az 1987-ben feltárt műhelyek, kemencés házak a domboldal magasabb részéről csúsztak le a XIII–XIV. sz.-i leleteket tartalmazó vastag hamurétegekre. A XIV. sz.-i, kisebb kemencés házak alaprajza, felépítménye olyan volt, mint az Árpád-kori **4., 6., 7., 8. házaké**, ami azt mutatja, hogy ebben a faluban több évszázados hagyomány jelölte ki az élelemkészítés, őrés, sütés, szárítás, pörkölés, füstölés helyét.

A középkor végén megváltozott a faluszerkezet. A kemencés házak helyére épített újabbakról már el lehet képzelni, hogy lakóházak lehettek. Más alaprajzuk, kemencéjük volt. Ez a feltevés a **45. háznál** bizonyítottan látszik, mivel a lakószobában szemeskemence állt.

A dél-pesti határnak ezt a faluját az 1332-ben oklevélben feltűnt Kerekegyházával azonosítjuk. Ekkor a Kerekegyházával határos vernertelki föld határait írták le.⁵⁵ Ezt követően megsaporodtak az adatok, mert a falu birtokosai szerették volna megszerezni a Gyálhoz tartozó pusztákat, és ezért sokat pereskedtek a szomszédokkal. A környék tekintélyes embere volt a falu egyik birtokosa, Kerekegyházi Gyuke, aki többször feltűnt az oklevelekben. Királyi emberként szerepelt 1345-ben, egy gyáli birtok beiktatásánál, és utolsó feltűnése is Gyállal kapcsolatos 1371-ből. Kerekegyháza ebben az időszakban helyi kisnemesek birtokában volt, de később egy budai polgár szerezte meg. Örökösök nélkül halt meg, és így a falu a királyra szállt. 1424-ben Zsigmond király több faluval együtt feleségének, Borbála királynénak adományozta, de 1441-ben már ismét egy városi polgáré volt. A pesti Ferenc fia Gergely szerezte meg, akit más helyen, 1447–49-ben Kerekegyházi Gubacsi Gergelynek neveztek. Fiát, Kerekegyházi Pétert 1460-ban már nem nevezték pesti polgárnak, őt

52. Fodor (1975) 261. 5. kép

53. Takács (1986) 32. 5. tábla 1.

54. Holl (1963) 336–340. 68. kép.

55. Anjou-kori Okmánytár I–VIII. Bp. 1878–1920. II. 620–622.

jük. A család kihalása után 1484-ben Mátyás király Nagylucsei Orbán királyi kincstartónak adományozta a falut.⁵⁶ A falu a XVI. sz. elején pusztult el, a lakosság

elmenekült a török sereg elől. A hátrahagyott falut kiürítették és felgyújtották. Kerekegyháza örökre néptelen pusztá lett.

IRODALOM- ÉS RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

- Bertalan (1991) – H. Bertalan: Óbuda vom 11. bis 13. Jahrhundert. Kleinfunde aus der Stadt. Budapest im Mittelalter. Braunschweig 1991. 129–130.
- Béres (1987) – M. Béres: Adatok az Árpád-kori gabonátárolás kérdéséhez. MFMÉ 1987. I. 25–35.
- Bóna (1973) – I. Bóna: VII. századi avar települések és Árpád-kori magyar falu Dunaújvárosban. Fontes ArchHung Bp. 1973.
- Fodor (1975) – I. Fodor: Cserépüstjeink származása. ArchÉrt 102/1975. 250–265.
- Holl (1963) – I. Holl: Középkori cserépedények a budai várpalotából (XIII–XV. század). BpR XX/1963. 335–385.
- Írásné Melis (1975) – K. Írásné Melis: Középkori falvak Pest határában. ArchÉrt 102/1975. 224–243.
- Írásné Melis (1983) – K. Írásné Melis: Adatok a pesti síkság Árpád-kori településtörténetéhez. Bp. 1983.
- Írásné Melis (1991) – K. Írásné Melis: Die Herausbildung und Entwicklung des mittelalterlichen Dorfsystems von den Anfängen bis 1241. Budapest im Mittelalter. Braunschweig 1991. 144–152.
- Kázmér (1970) – M. Kázmér: A „falú” a magyar helynevekben. XIII–XIX. század. Bp. 1970.
- Kovalovszki (1975) – J. Kovalovszki: Előzetes jelentés a dobozi Árpád-kori faluásatásról. ArchÉrt 102/1975. 204–223.
- Kovalovszki (1980) – J. Kovalovszki: Településásatások Tiszaeszlár-Bashalmon (Bronzkor, III–IV. és XI–XIII. század.) Fontes ArchHung Bp. 1980.
- Mesterházy (1983) – K. Mesterházy: Településásatás Veresegyházon. ComArchHung 1983. 133–162.
- Méri (1952) – I. Méri: Beszámoló a tiszalök-rázompusztai és túrkeve-mórici ásatások eredményeiről. I. ArchÉrt 79/1952. 49–67.
- Méri (1954) – I. Méri: Beszámoló a tiszalök-rázompusztai és túrkeve-mórici ásatások eredményeiről. II. ArchÉrt 81/1954. 138–153.
- Méri (1962) – I. Méri: Az árkok szerepe Árpád-kori falvainkban. ArchÉrt 89/1962. 211–219.
- Méri (1963) – I. Méri: Árpád-kori szabadban lévő kemencék. ArchÉrt 90/1963. 273–281.
- Méri (1964) – I. Méri: Árpád-kori népi építész-tünk feltárt emlékei Orosháza határában. RégFüz Ser. II. 12. Bp. 1964.
- Méri (1970) – I. Méri: Árpád-kori falusi gabonaőr-lő és kenyérsütő berendezések. (Rekonstrukciós kísérlet kiállítási makett készítéséhez.) MMMK 1969–1970. Bp. 1970. 69–82.
- Szabó (1938) – K. Szabó: Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei. Bp. 1938.
- Papp (1931) – L. Papp: Ásatások a XVI. században elpusztult Kecskemét-vidéki falvak helyén. Néprajzi Értesítő XXIII/1931. 137–152.
- Takács (1986) – M. Takács: Die Árpádenzeitlichen Tonkessel im Kárpátenbecken. Bp. 1986.
- ArchÉrt – Archaeológiai Értesítő, Bp.
- BpR – Budapest Régiségei
- ComArchHung – Communicationes Archaeologicae Hungariae, Bp.
- Fontes Arch Hung – Fontes Archaeologici Hungariae, Budapest
- MFMÉ – A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged
- MMMK – Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei
- RégFüz – Régészeti Füzetek (Magyar Nemzeti Múzeum)

56. A. Kubinyi: Budapest története a későbbi középkorban Buda elestéig (1541-ig). Budapest Története II. Bp. 1973. 33.

Kerekegyháza village médiéval à la limite de Budapest

KATALIN MELIS, IRÁSNÉ

L'eau fluviale de la limite de Budapest et le ruisseau Gyáli, construit artificiellement au 19e siècle, qui conduit l'eau vadeuse des collines de sable d'alentour au Danube. Au tronçon moyen, Várhegy (le Mont de Château) est la partie la plus haute du pays de collines.

Sur le Mont de Château, il y a un site archéologique d'une large étendue. On peut voir les fragments céramiques préhistoriques et médiévaux hongrois sur le champ de 1000 × 600 mètres. Au bout Nord-Ouest du site, on a trouvé une tombe féminine hongroise isolée du 10e siècle, au sommet de la colline il y avait des ruines d'église médiévales.

La trace de la route nationale „M0” traverse le côté Sud du site en direction Nord-Est — Sud-Ouest. En 1987, avant les constructions nous avons fait des fouilles archéologiques et nous avons découvert environ le vingtième du site.

Sur les lieux de travail nous avons trouvé 68 constructions médiévales en tout de 11e — au début du 16e siècles.

Nous identifions le village médiéval hongrois avec Kerekegyháza du département Pest. Son nom a paru la première fois dans un diplôme en 1332. Mais les résultats des recherches archéologiques datent la naissance du village à une époque précédente, au 11e siècle.

Pendant l'époque arpadienne (11e–13e s.), le plan, la structure d'habitat changea plusieurs fois. Le changement le plus important est arrivé probablement au début du 12e siècle. Cette situation réalisée alors changea de nouveau au bout du siècle, mais au début du 13e siècle au plus tard. Ces maisons, fours construits à cette époque puis détruits avaient été comblés par déchets, ordures, cendres si riches en trouvailles archéologiques, d'où les monnaies de billon du roi Béla III (1172–1196) se retrouvèrent aussi.

Les changements de la structure de fossés percés tout le territoire montrent ceux de la structure d'habitat aussi. Le **fossé 20** (7 m de longueur, profond de 2 m) croisé le bout Sud du lieu de travail I avait un rôle important, car il détacha la place où passaient les activités avec combustion permanente de l'autre partie du village.

Dans l'étape actuelle des recherches on peut séparer les époques suivantes.

1. Les premiers habitants de la colline sablée vécurent à l'époque du bronze.
2. Dans l'époque précoce arpadienne, sur le territoire inhabité on creusa le **fossé 19**. Probablement c'est la période de la construction de la **maison 1** et les silos entre les branches du fossé 19.
3. Vers le début 12e siècle, on creusa le **fossé 20** donc on sépara la partie des fours du territoire d'habitation du village. Pendant ce siècle les appareils de chauffage, les types de maison avec le four industriel se sont formés. Les **maisons 3, 4, 6, 7, 8 les fours 9, 10, 11**.
4. A la fin du 12e siècle tout le territoire est devenu voirie, on combla le **fossé 20**.
5. Ensuite, la volonté de la mise en usage du territoire se présente de nouveau, et on a creusé le **fossé 18** traversant le **fossé 20**.
6. Au 13e siècle par un nouveau rangement le **fossé 18** fut comblé.
7. En haut du niveau de cendre de l'époque arpadienne les maisons, les fours du Moyen Age tardif (14e–16e siècles) du village se sont parus.

A 60 mètres du lieu de travail I, dans la part de village suivante nous avons aperçu les changements des structures d'habitation successives. (Le lieu de travail V.)

1. Le chantier de l'époque du bronze s'étendait à cette part aussi.
2. Dans la première moitié de l'époque arpadienne (au début du 12e siècle au plus tard) on a construit des fours en plein air sur le territoire inhabité. **Les fours 23, 24**.
3. Après la cessation de l'ensemble de four 24, les **maisons 20 et 21** furent successivement construites. On a creusé le **fossé 29**.
4. A la fin du 12e siècle on a comblé les ruines des maisons, cessé le **fossé 29**, et creusé le **fossé 28**.
5. On a comblé le **fossé 28**, les constructions de l'époque arpadienne se sont disparues sous le sol cultivable.

A 60 mètres encore à l'Ouest, les bâtiments découverts au lieu de travail IV se sont apparus.

1. Le chantier de l'époque du bronze s'étendait sur le territoire aussi.
2. **Les maisons 32, 33, 34** de 11e-12e siècle et les foyers, les fossés autour d'elles sont d'une même période.
3. La partie de village a disparu, elle devena voirie. **Le fossé 39** fut comblé. Le territoire resta non bâti, les souvenirs de 11e-12e siècles se sont disparus sous le sol.

On peut diviser les résultats des fouilles archéologiques de 1987 en deux grandes catégories, les souvenirs d'architecture et la récolte matérielle donnent des groupes non corrélatifs. La récolte matérielle viennent de plusieurs périodes des comblements de caractères et chronologie différents. Le site le plus important était **la maison 5**, on nous avons trouvé des trouvailles de plusieurs époques. En haut, dans la couche d'ordure, couvrante la maison une monnaie de billon de l'époque de Béla III (1172-1196) fut déterrée aussi. Dans cette couche, nous avons trouvé une grande nombre de fragments céramiques importés de l'Autriche, et plus de fragments blancs, jaunes, gris lesquels commencèrent à apparaître aux limites de Buda et Pest vers la fin du 12e siècle. Nous avons trouvé un fragment de chaudron qui avait été fait de l'argile blanche caractéristique. Dans le comblement des trous devant la maison il y avait telles trouvailles archéologiques qui s'étaient construites avant la fin du 12e siècle, elles ressemblent aux types de pot précédents dans leur forme décoration matière.

De la coche plus haute du **foyer 61**, se sont parues les trouvailles du plus tôt (11e-12e siècle). Les fragment viennent de trois types de pots. Groupe 1.: Les chaudrons de pot furent préparés des matières variées, ils ont de différentes formes aussi. Groupe 2.: Les petits pots et marmittes semblants aux chaudrons qu'on fit de matière amaigrie par sablon on sablon cassé cuit. Groupe 3.: Les pots et marmittes avec le col court et forme ronde qui furent préparés des matières noires, brunes ou grises mal cuites. On décora les pots de 2^e

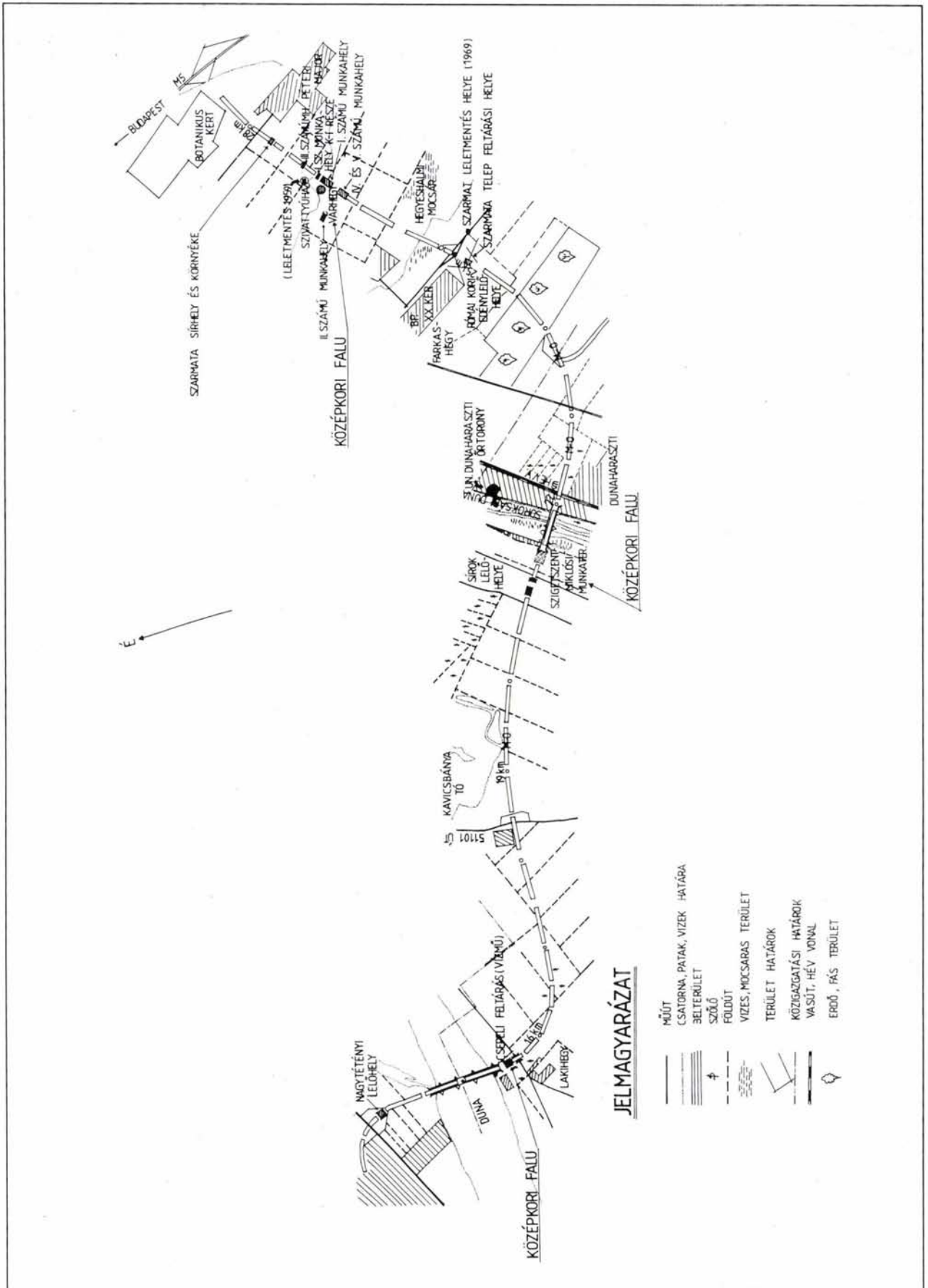
et 3e groupe avec les mêmes faisceaux des traits gravés sur l'épaules et les panses.

A l'époque de l'invasion des Tartars en 1241, ce village s'était dépeuplé aussi. Mais selon les trouvailles archéologiques du 13e siècle, la vie commença de nouveau. Dans la période commencée de la fin du 13e siècle, il y avait les bâtiments semblants aux précédents au lieu de travail I. Les chantier les maisons avec fours de 13e-15e siècle, découverts en 1987 „ont glissé” des parties plus hautes de la colline aux couches de cendre vaste possédantes des trouvailles de 13e et 14e siècles. Le plan et la construction des maison de fours moins grandes de 14e siècle sont comme ceux des **maisons 4, 6, 7, 8** de 12e siècle. On peut voir que dans ce village la tradition séculaire marquait les lieux de la préparation des alimentations et de certaines sctivités industrielle.

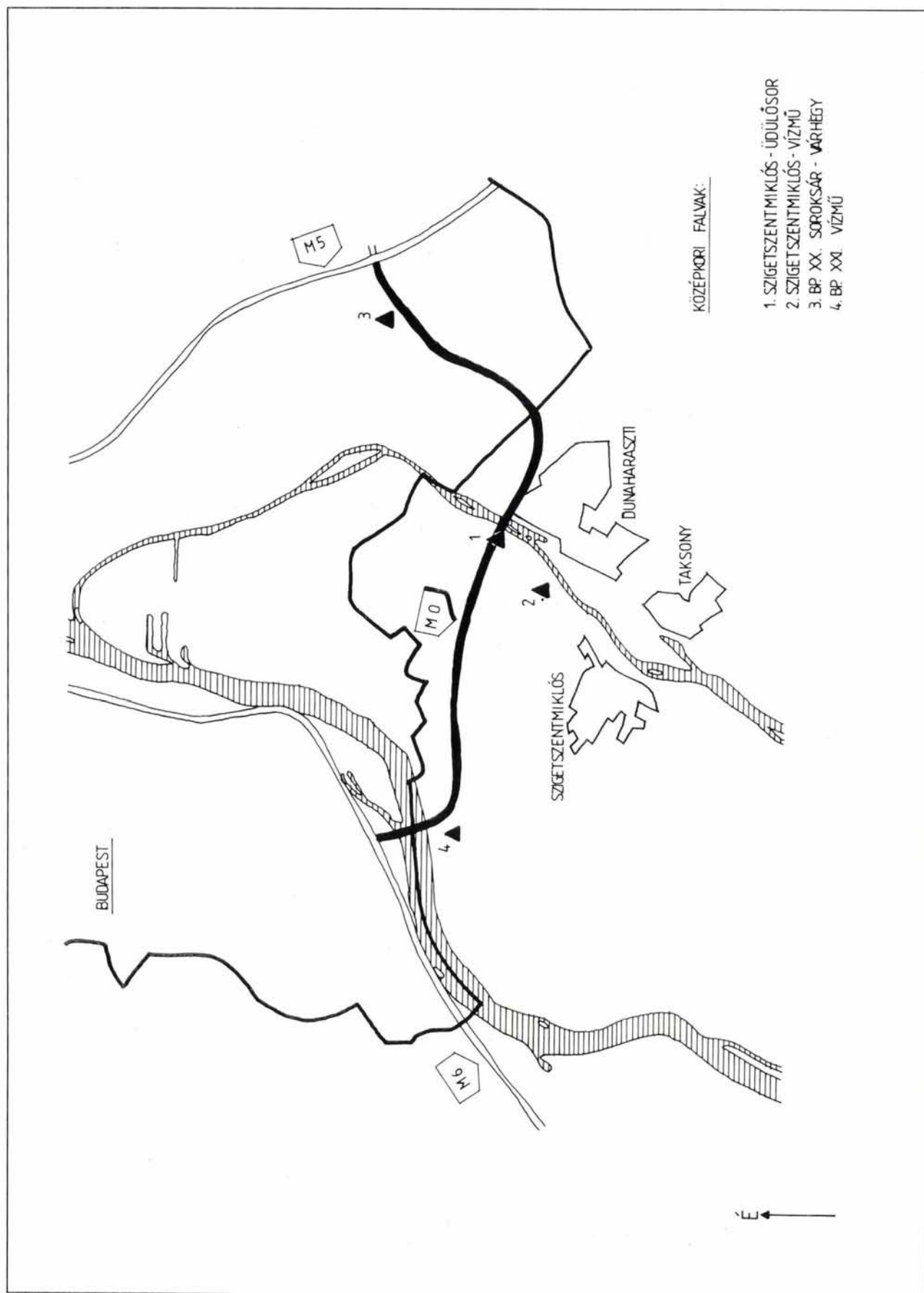
La structure de village changea de nouveau au 15e siècle, les nouveaux bâtiments sur les places d'anciennes maisons de fours peuvent être acceptés comme immeubles d'habitation. Dans la chambre de la **maison 45** il y avait un four construit des carreaux de poêle de plan carré.

Nous connaissons les propriétaires du village des diplômes du 14e siècle, qui plaidaient beaucoup avec leurs voisins pour les landes de Gyál. L'homme notable de la région était Kerekegyházi Gyúke qui fut mentionné dans le diplôme en 1371 dernière fois. En ce temps le village était la propriété des petits nobles locaux, puis un citoyen de Buda l'a prise. Il passa après au roi, et Sigismond l'offrit à sa femme Borbála en 1424. En 1441 il était la propriété d'un citoyen de Pest de nouveau (Gergely, fils de Ferenc), qui était nommé puis Kerekegyházi Gubacsi Gergely. Après l'extinction de la famille, en 1484 le roi Mathias a offert Kerekegyháza à l'argentier royal, Nagylucsei Orbán.

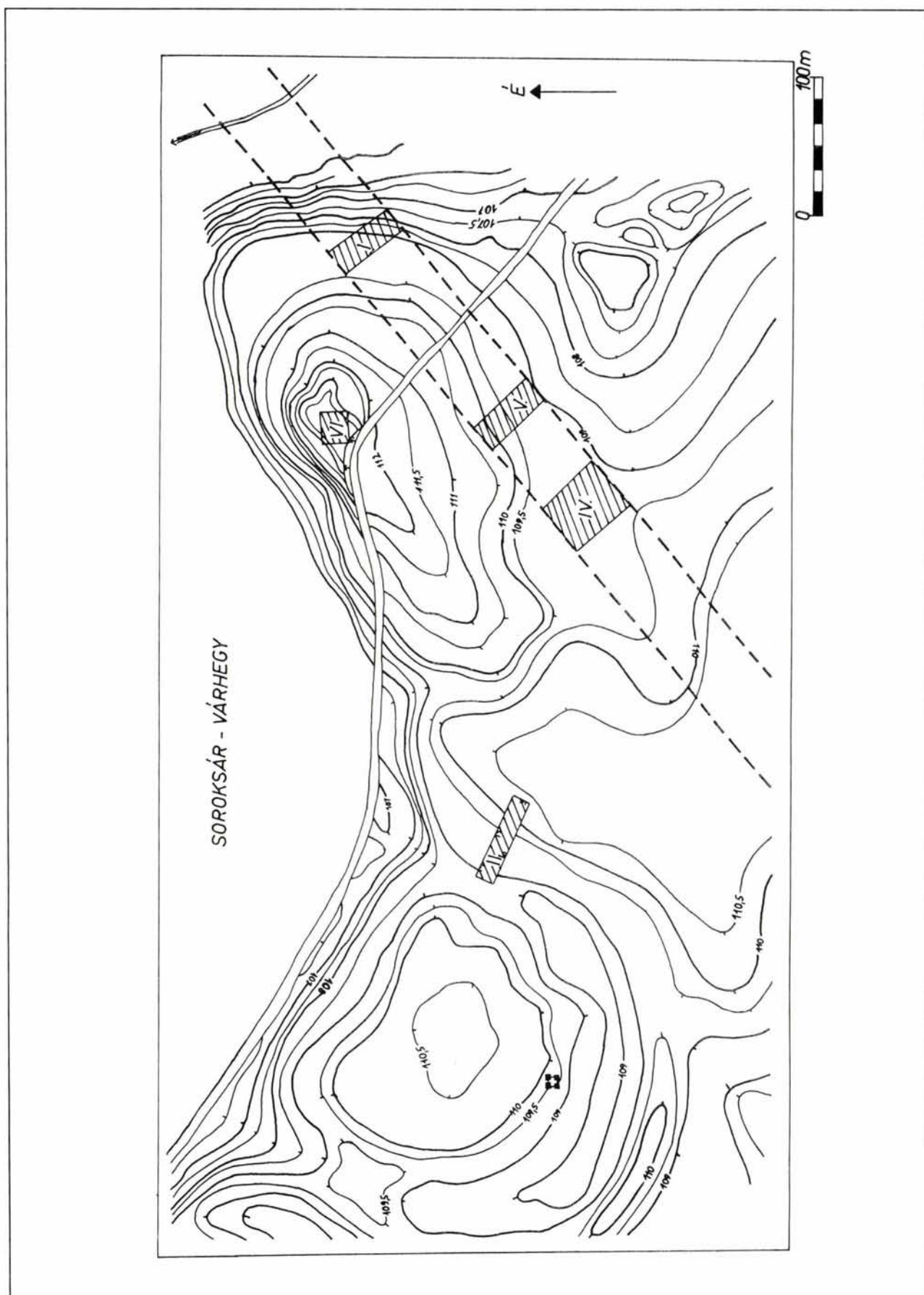
Le village fut dévasté au début du 16e siècle, la population échappa à l'armée turque, ils ont livré le village évacué. Après 1526 Kerekegyháza est devenu désert pour toujours.

1. kép. Az M0 autópálya nyomvonala Budapest D-i határán
 Fig. 1. La trace de la route nationale M0 à la frontière sud de Budapest

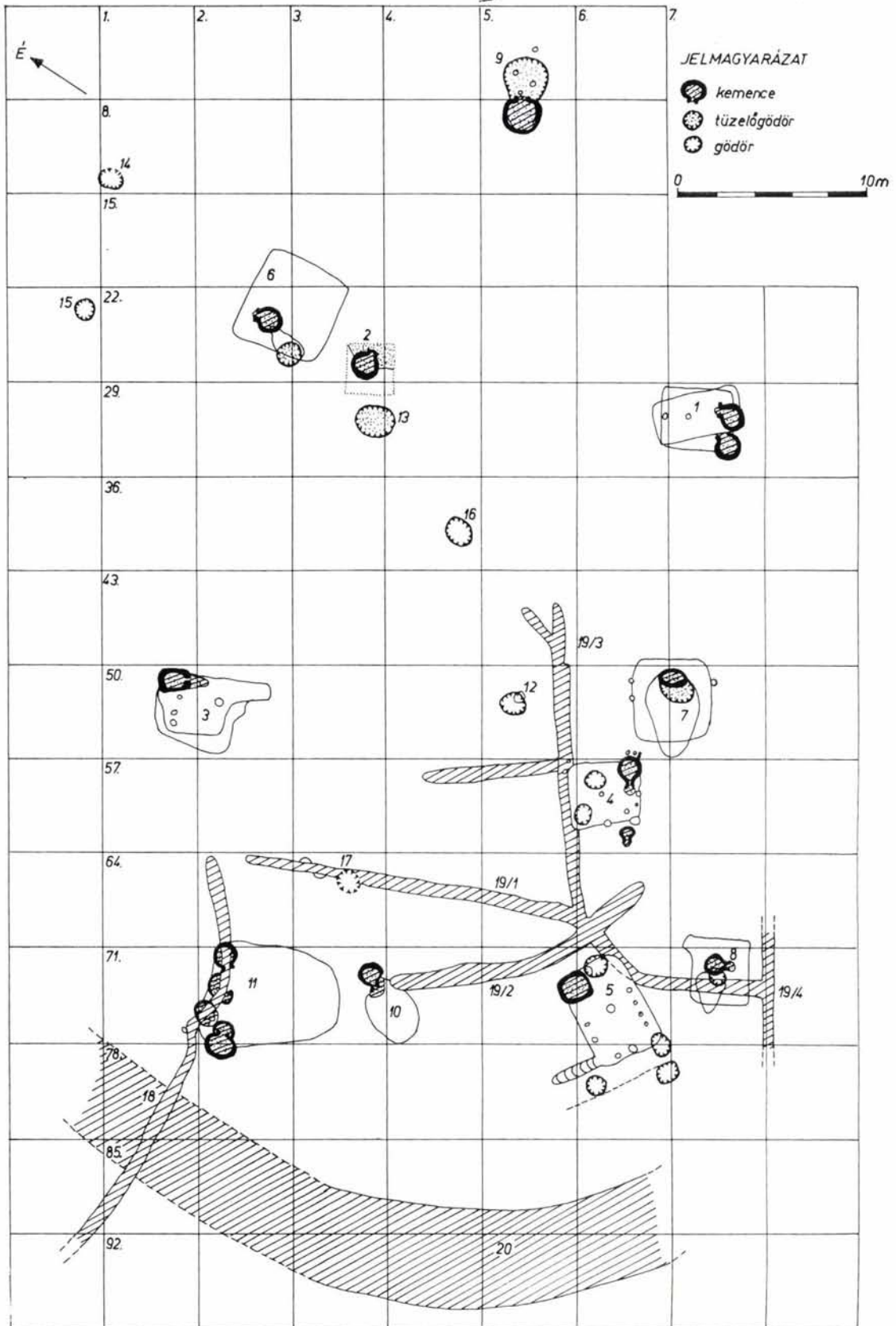

2. kép. Régészeti lelőhelyek az M0 autópálya nyomvonalán
 Fig. 2. Le plan des fouilles à la trace de la route nationale M0

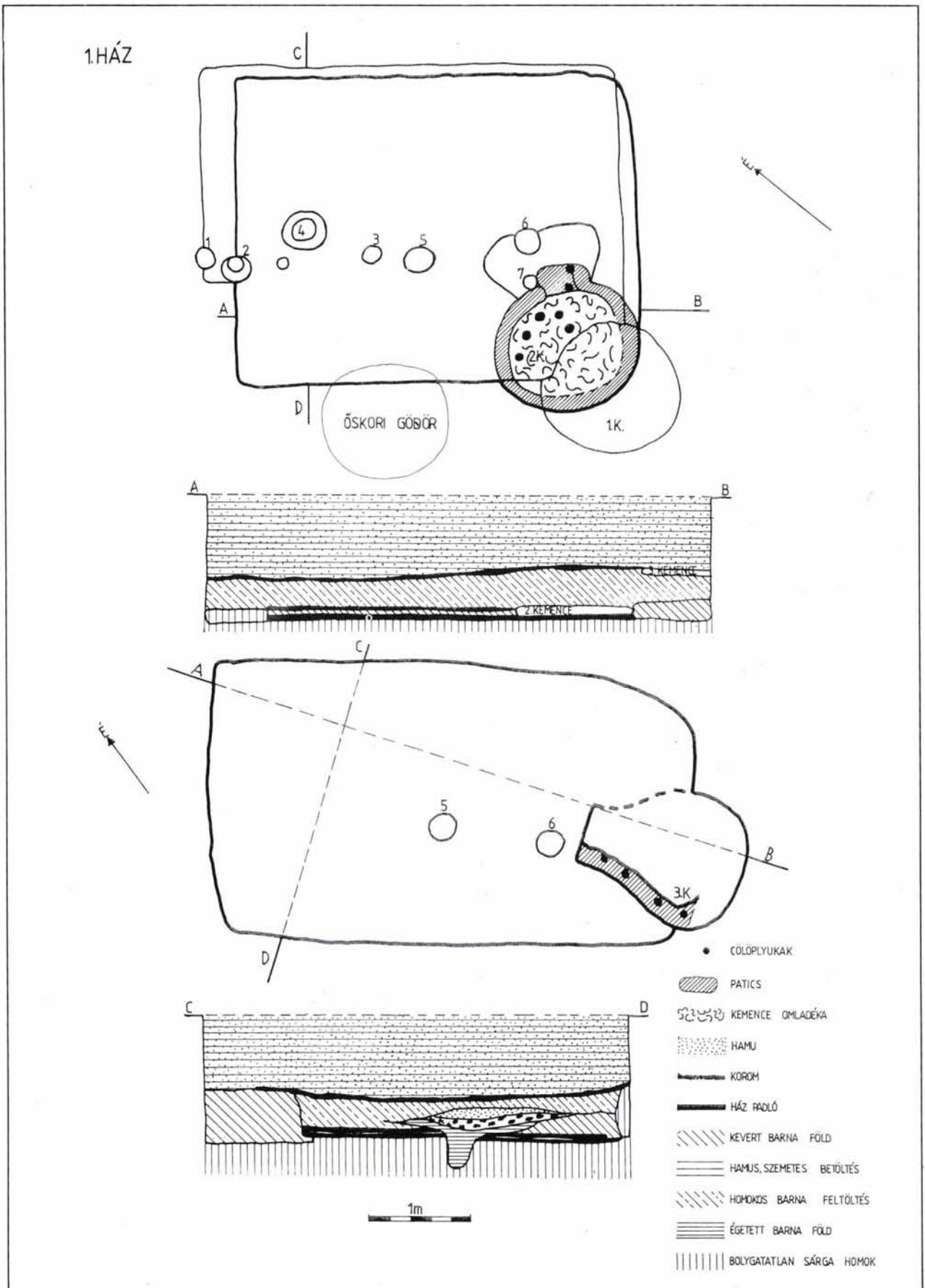

3. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy szintvonalas térképe az M0 autópálya nyomvonalával (1987)
 Fig. 3. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. Le plan total des fouilles (1987)

BUDAPEST XX. SOROKSÁR-VÁRHEGY - XI-XIII. SZÁZADI FALU (1987)

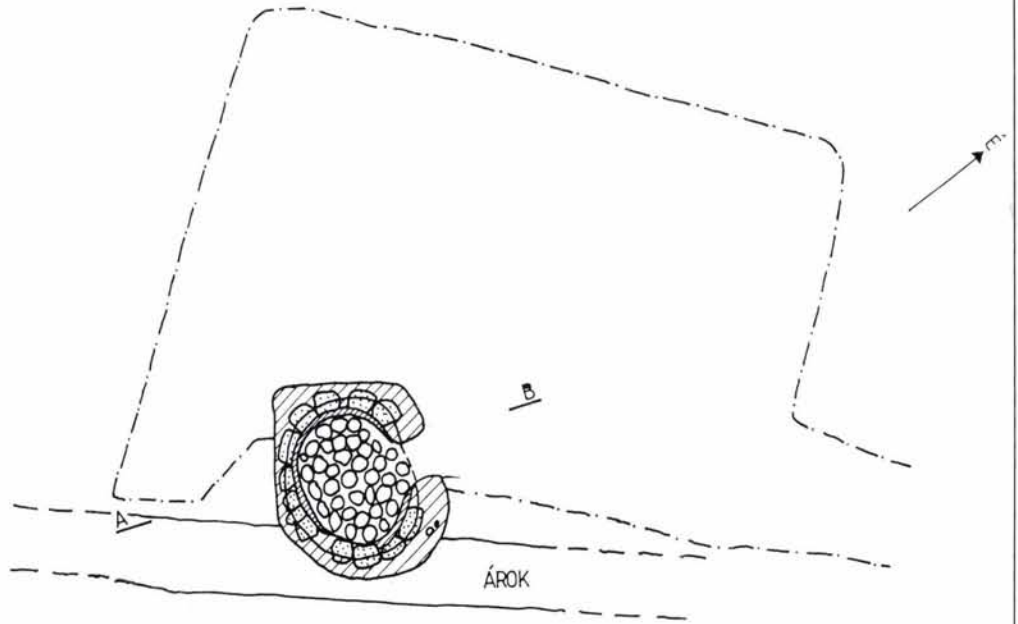
4. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. Az I. munkahelyen feltárt XI-XIII. sz-i falurészlet (1987)
 Fig. 4. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. Le plan de la part de village de XIe-XIIIe siècle. I^e territoire. (1987)

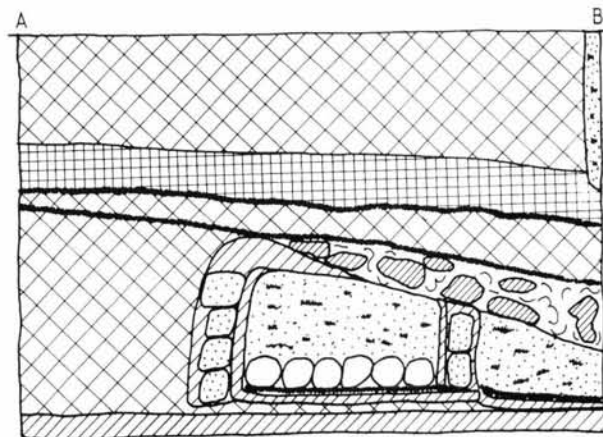
5. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 1. ház
Fig. 5. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. La maison 1.

2. HÁZ

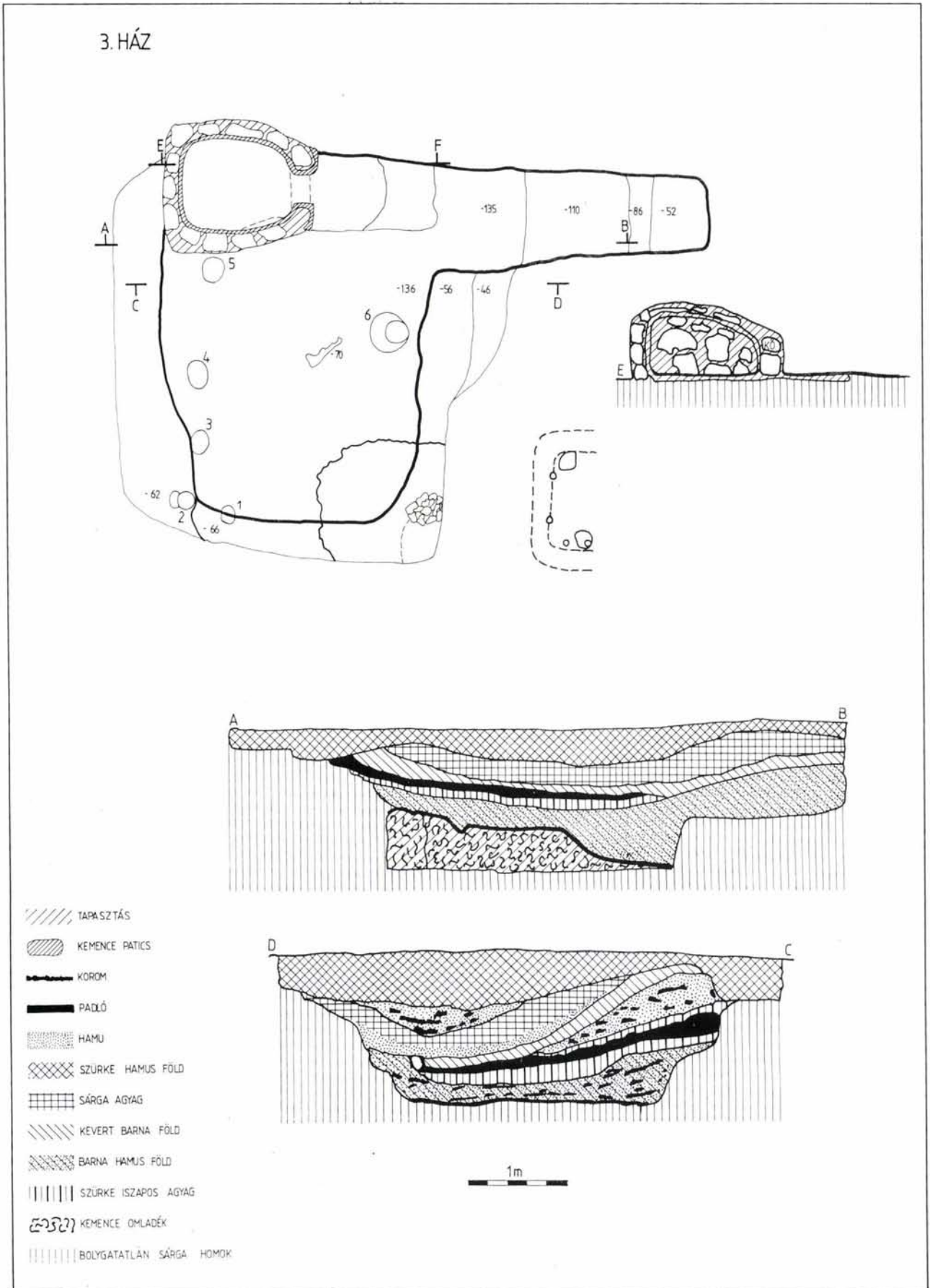
31.BLOKK

- PATICS
- TAPASZTÁS
- KEMENCE OMLADÉKA
- AGYAGKOLONC
- FOLYAMI KAVICS
- KOROM
- BARNÁS SZÜRKE FÖLD
- SÁRGA AGYAG
- ÉGETT, HAMUS FÖLD

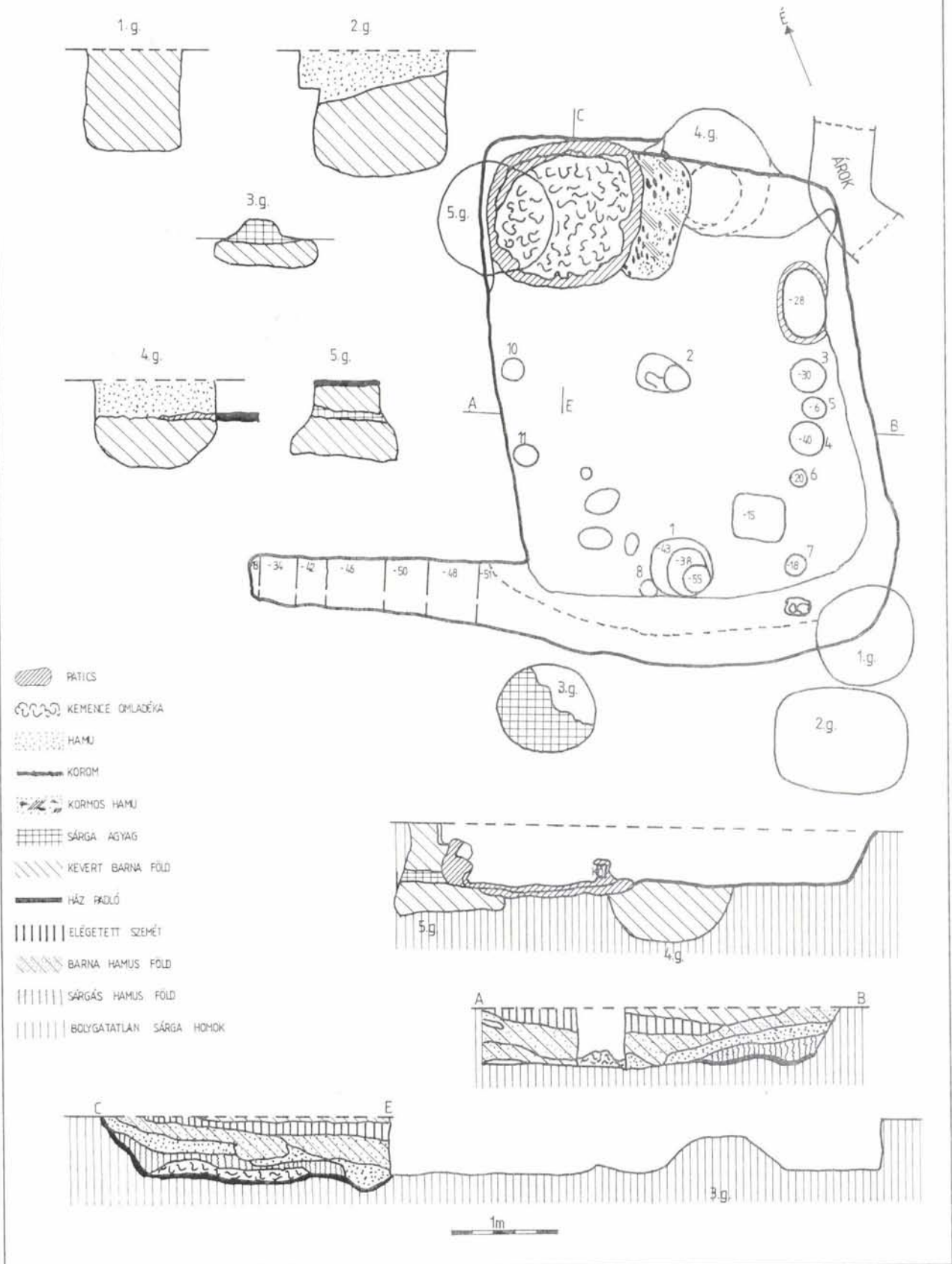

6. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 2. ház
Fig. 6. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. La maison 2.

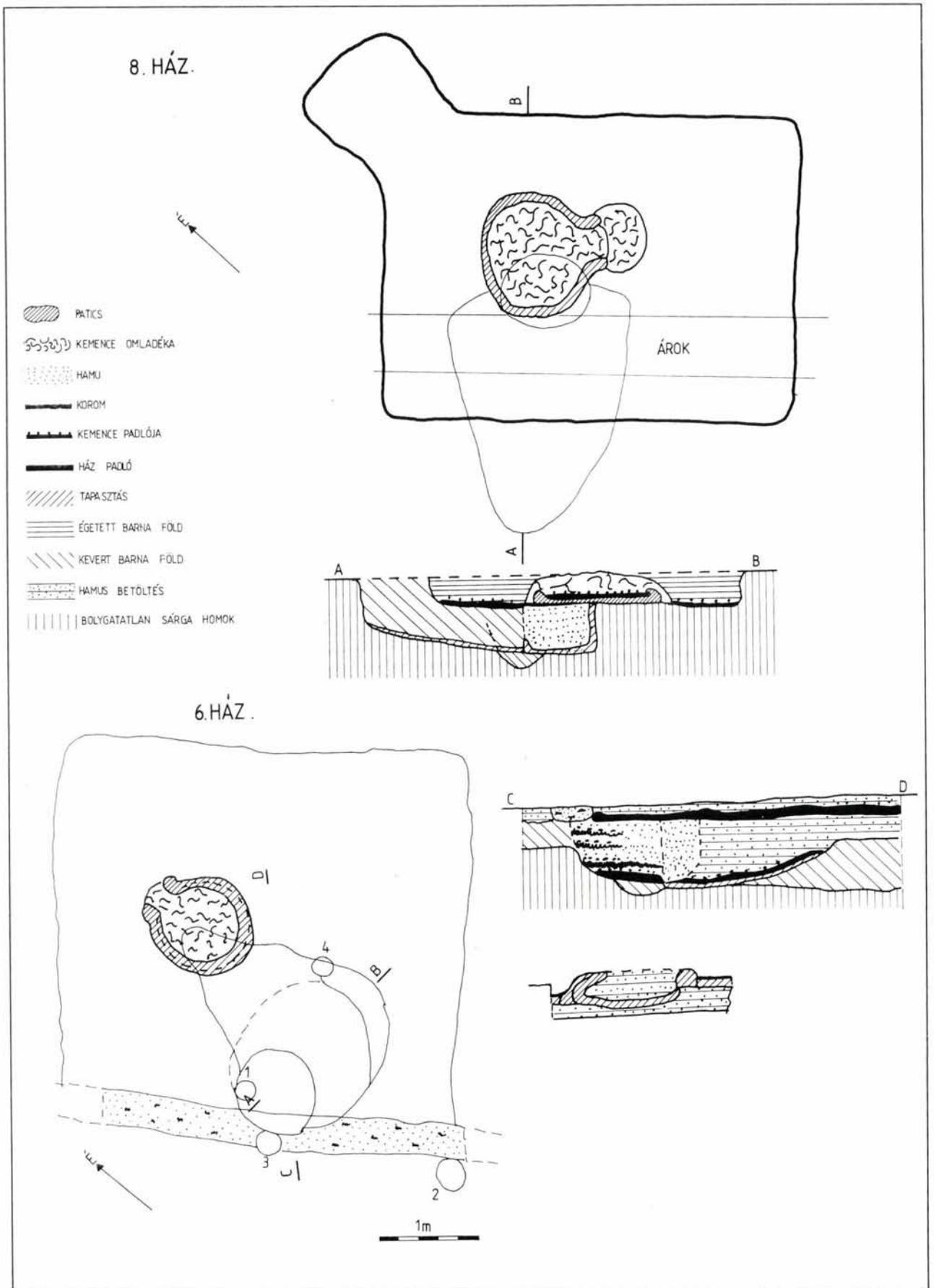

7. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 3. ház
Fig. 7. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. La maison 3.

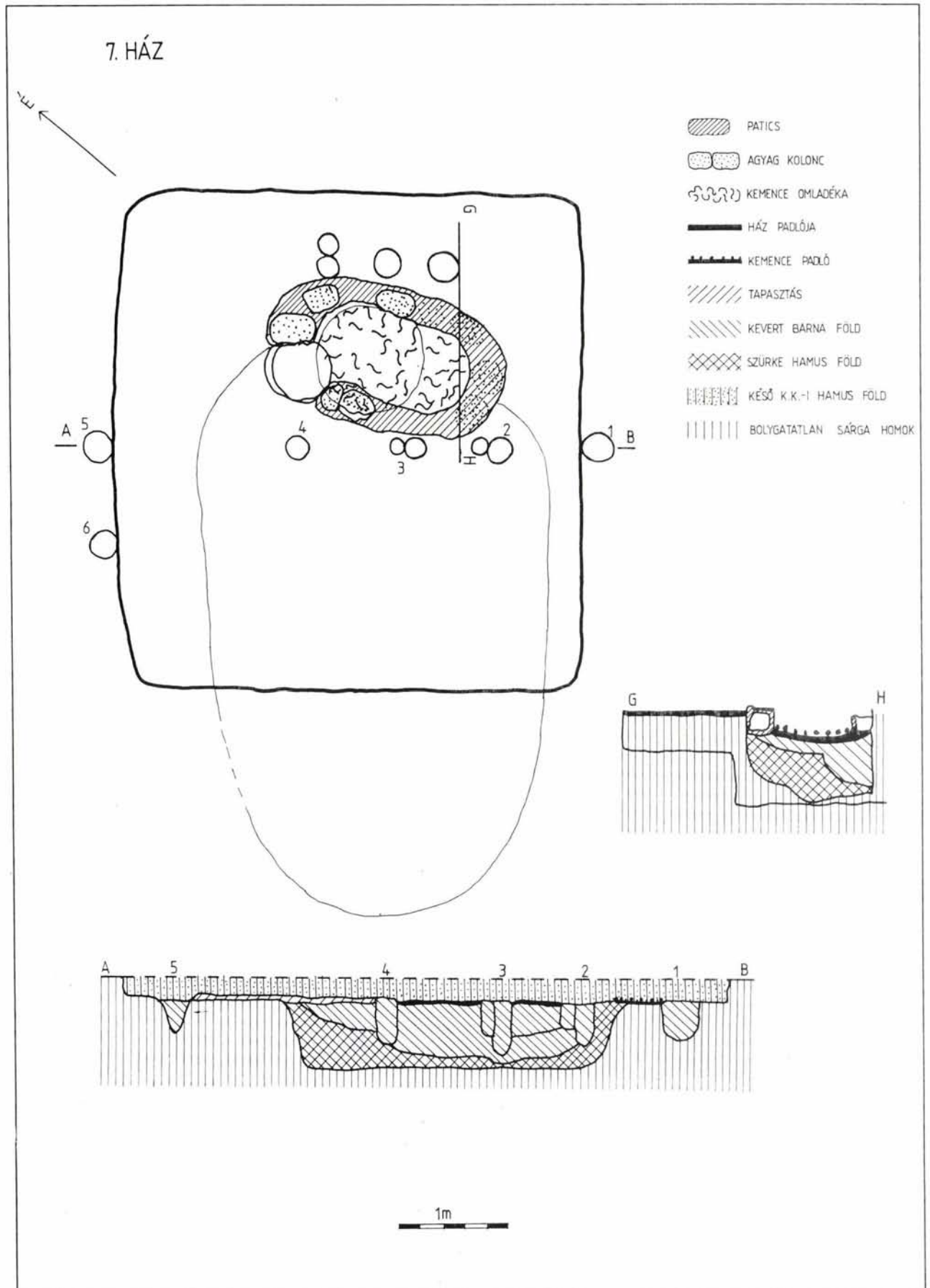
5. HÁZ

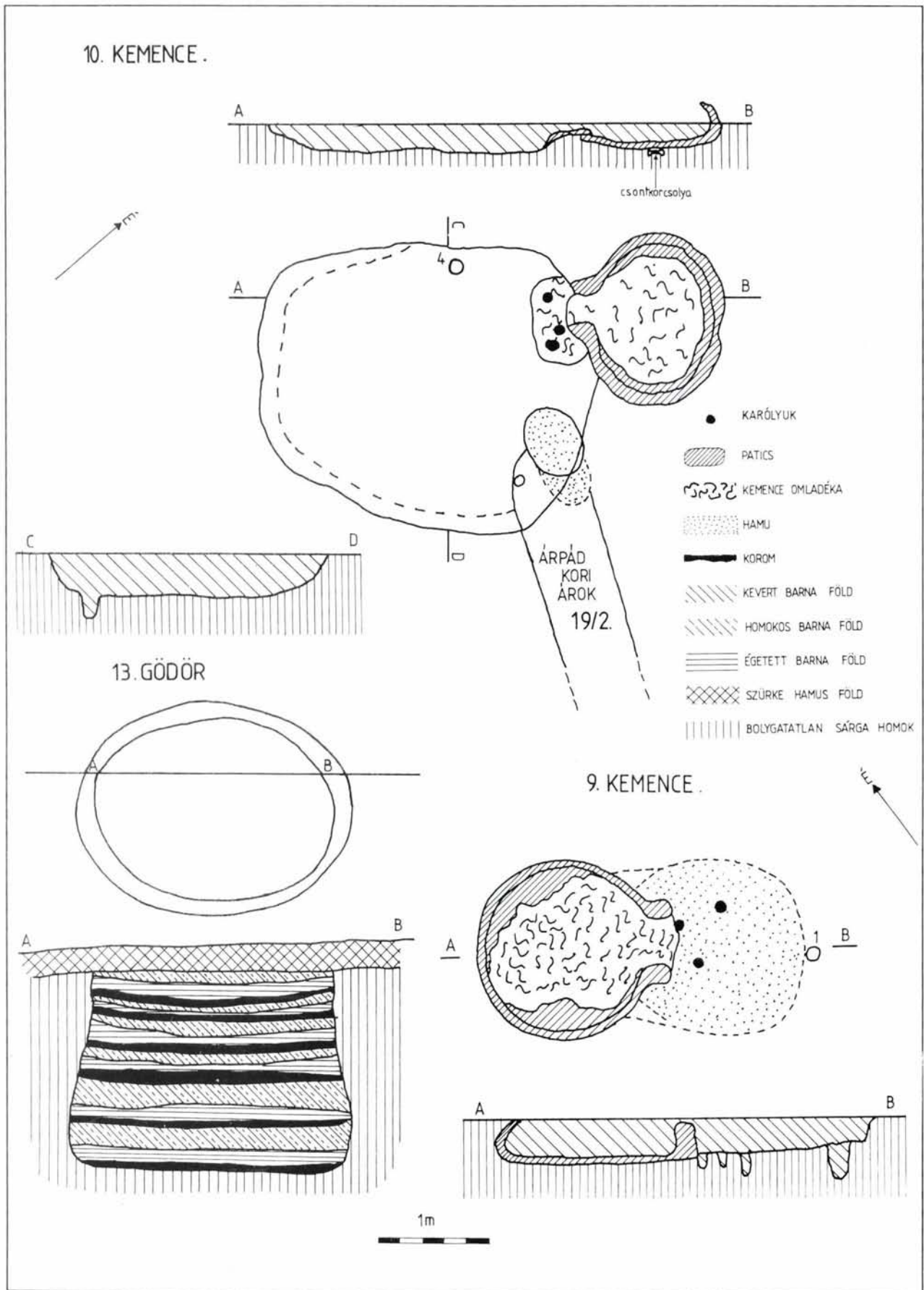
9. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 5. ház
 Fig. 9. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. La maison 5.

10. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 6. és 8. ház
 Fig. 10. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. La maison 6. et 8.

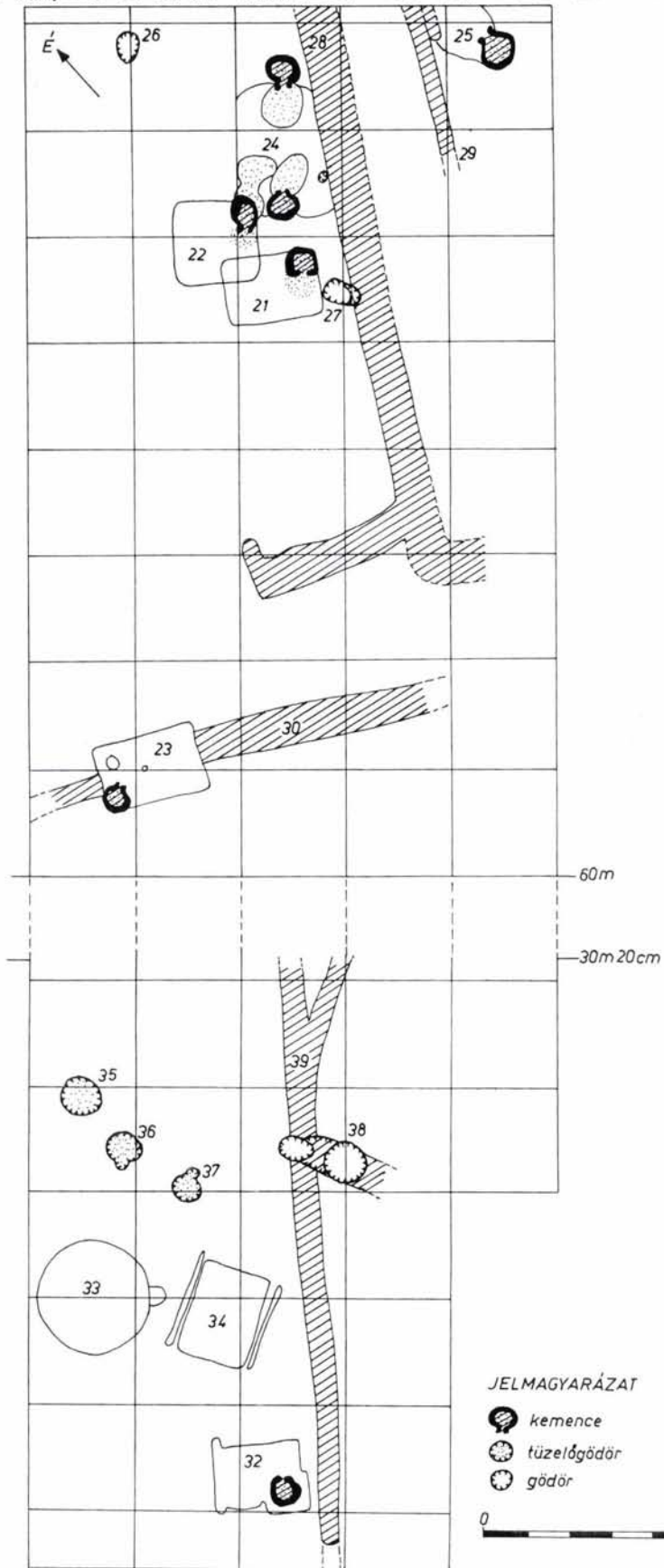

11. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy, 7. ház
 Fig. 11. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. La maison 7.

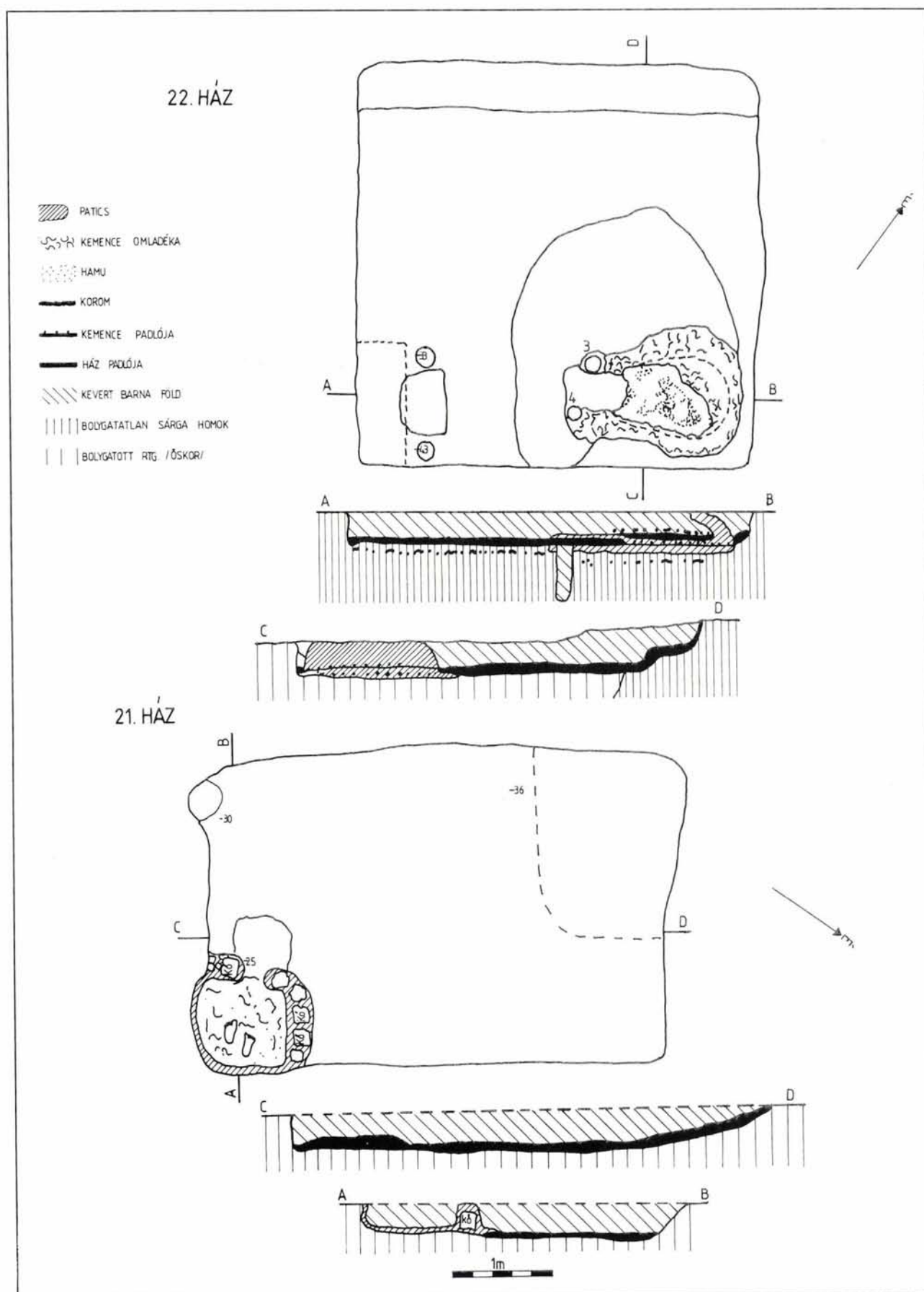

12. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 9. és 10. kemence, 13. gödör
 Fig. 12. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. Le four 9 et 10, la fosse 13.

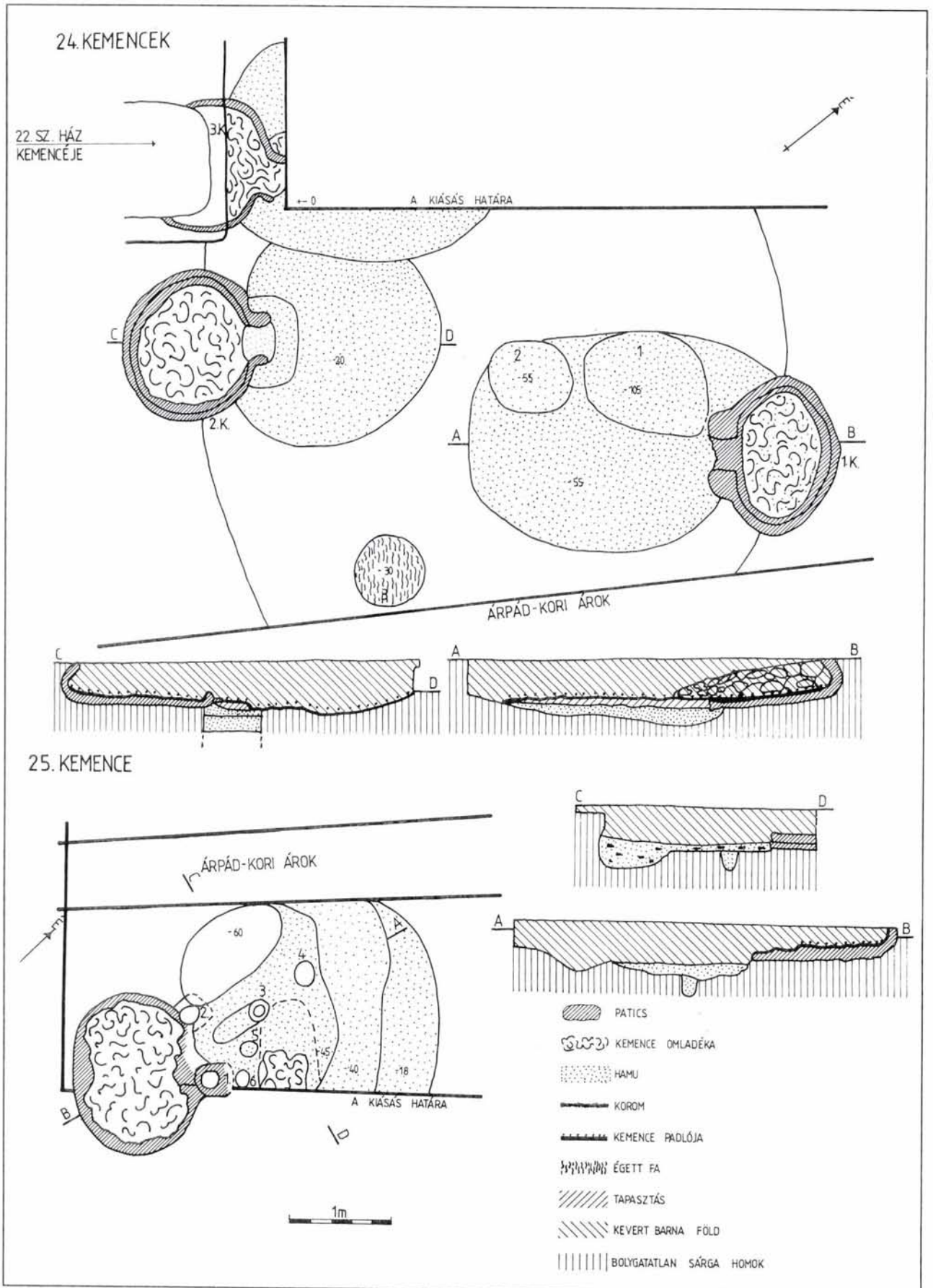
BUDAPEST XX. SOROKSÁR-VÁRHEGY XII-XIII. SZÁZADI FALU (1987)

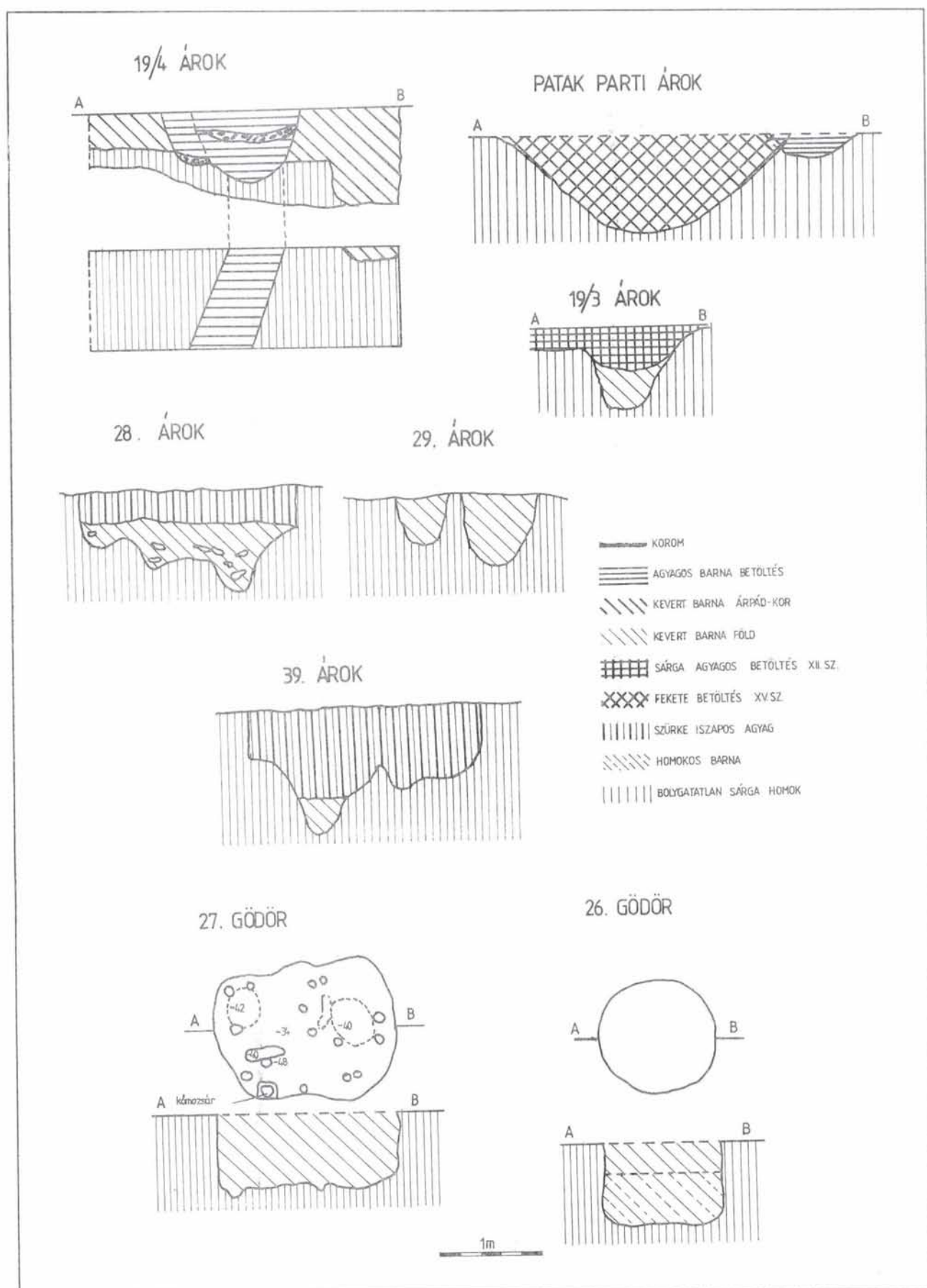
14. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. A IV. és V. munkahelyen feltárt XII. sz-i falurészlet (1987)
 Fig. 14. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. Le plan de la part de village du XIIe siècle. IVe-V^e territoire. (1987)

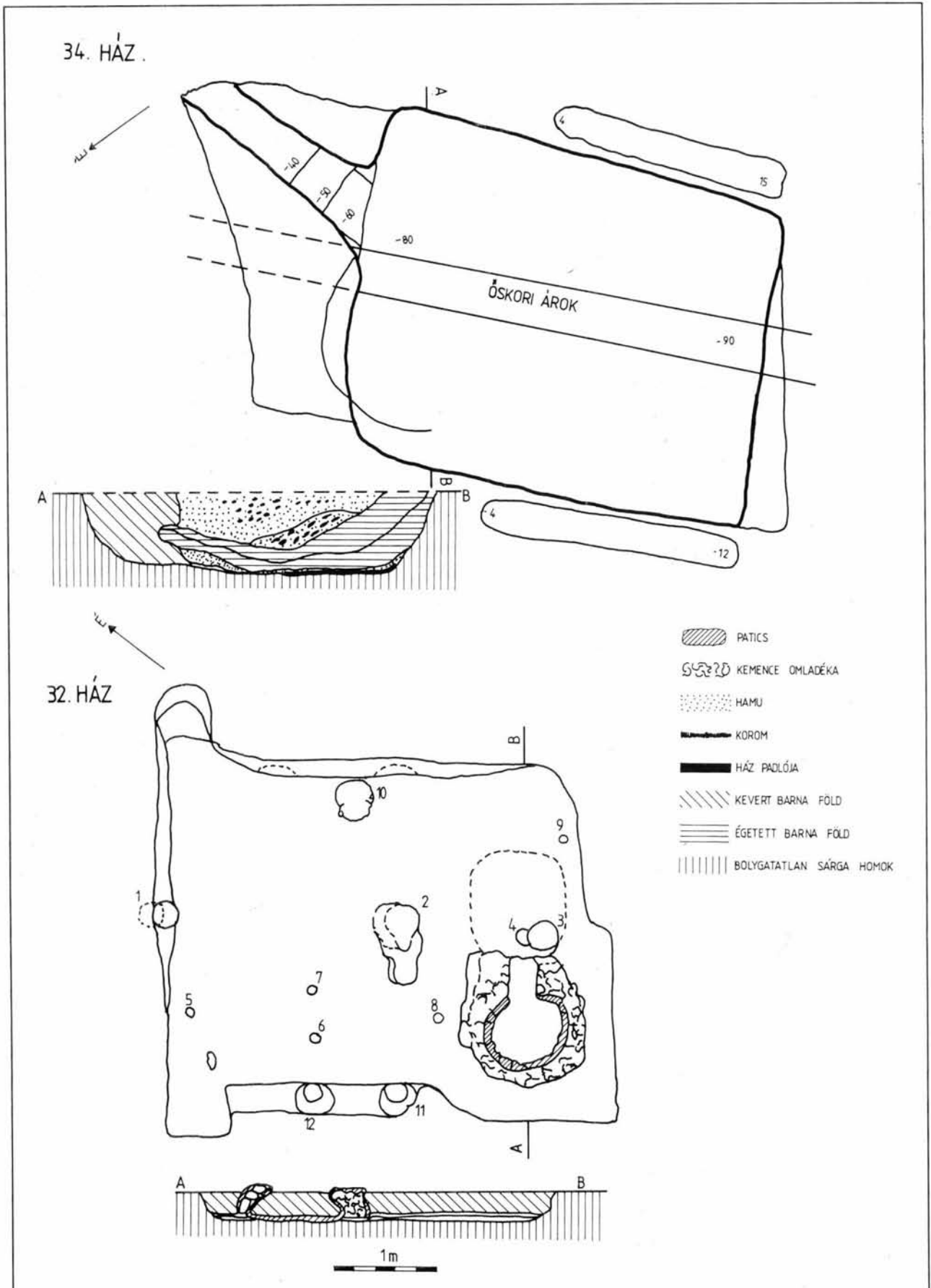
15. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 21. és 22. ház
 Fig. 15. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. La maison 21., 22.

16. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 24. és 25. kemence
Fig. 16. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. Le four 24., 25.

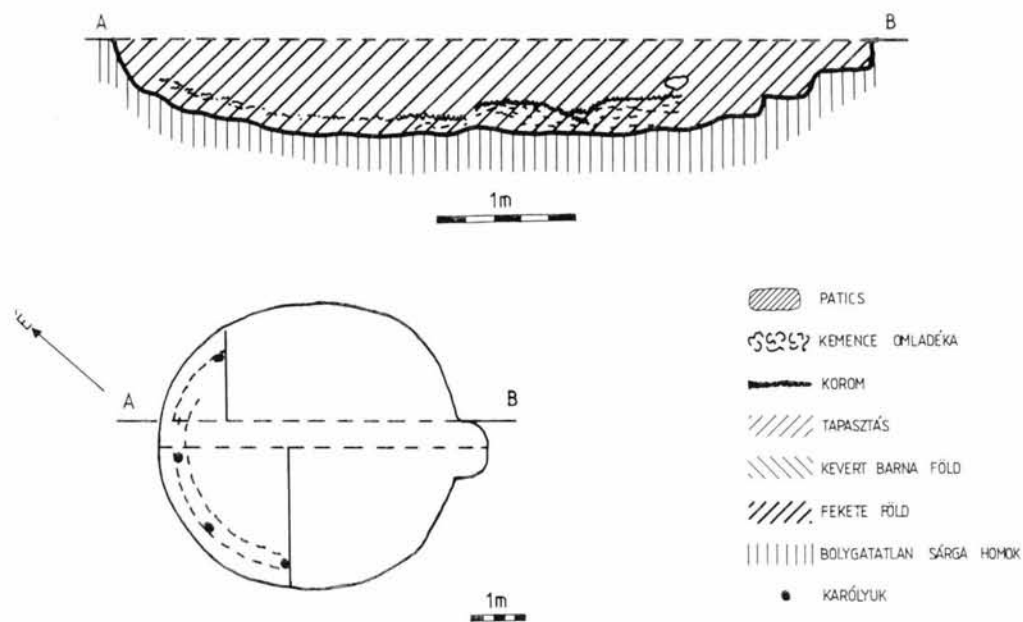

17. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. XII-XIII. sz-i árkok, gödrök
 Fig. 17. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. Les fosses, fossès de XIIe - XIIIe siècle

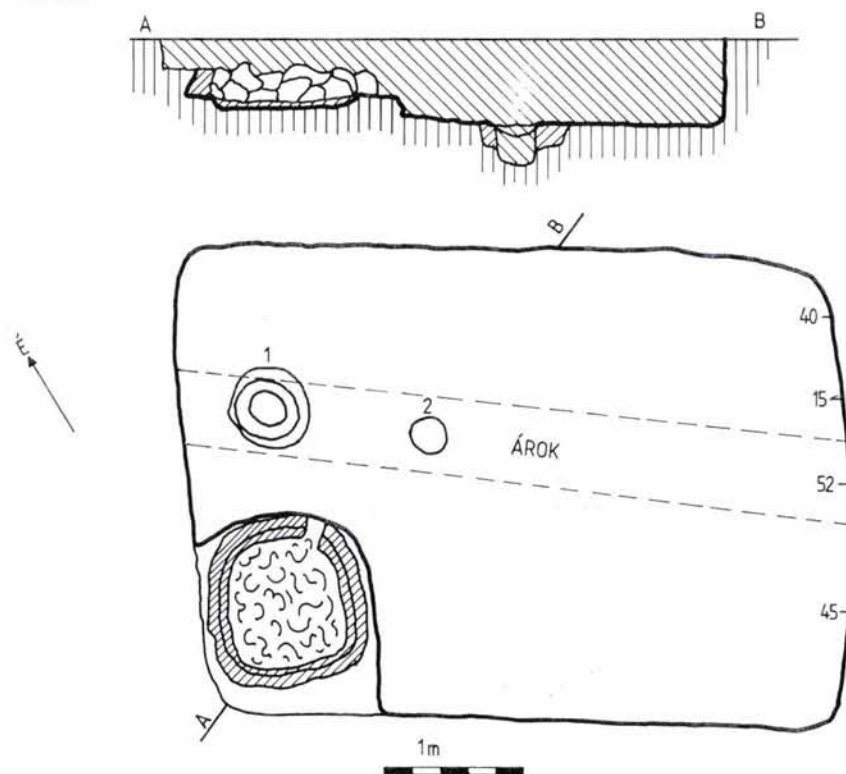

18. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 32. és 34. ház
 Fig. 18. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. La maison 32., 34.

33. HÁZ.

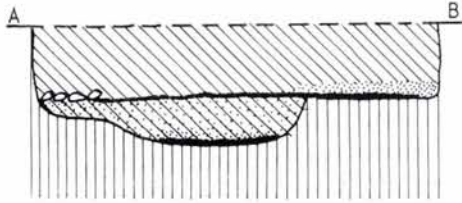
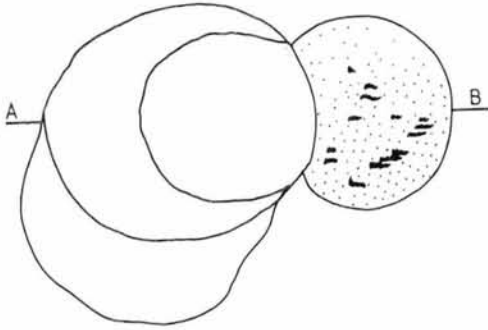

23. HÁZ.

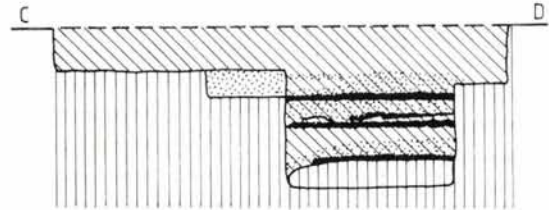
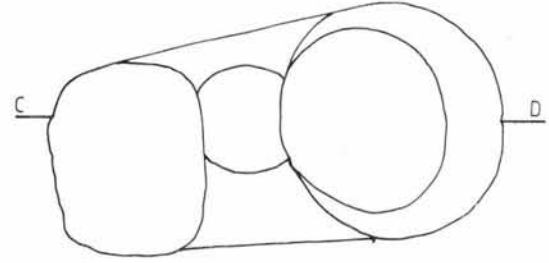

19. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 33. és 23. ház
 Fig. 19. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. La maison 33., 23.

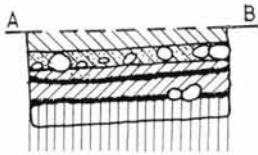
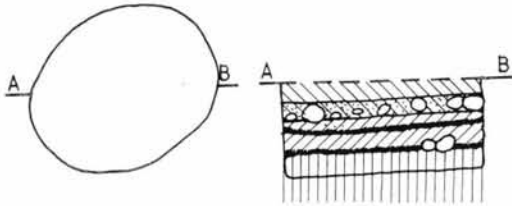
36. GÖDÖR

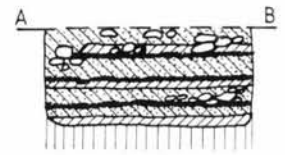
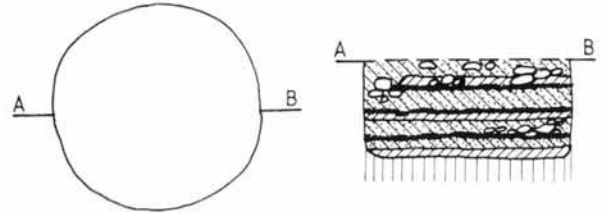
37. GÖDÖR

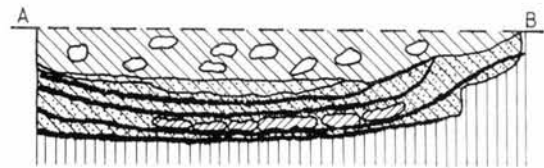
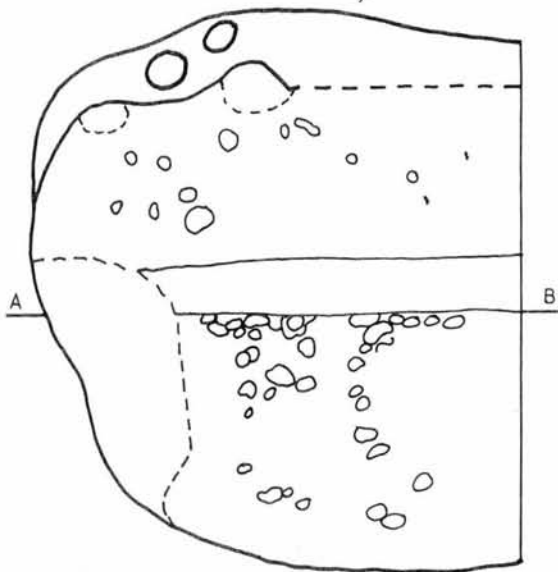
35. GÖDÖR

38. GÖDÖR

61. TŰZELŐHELY

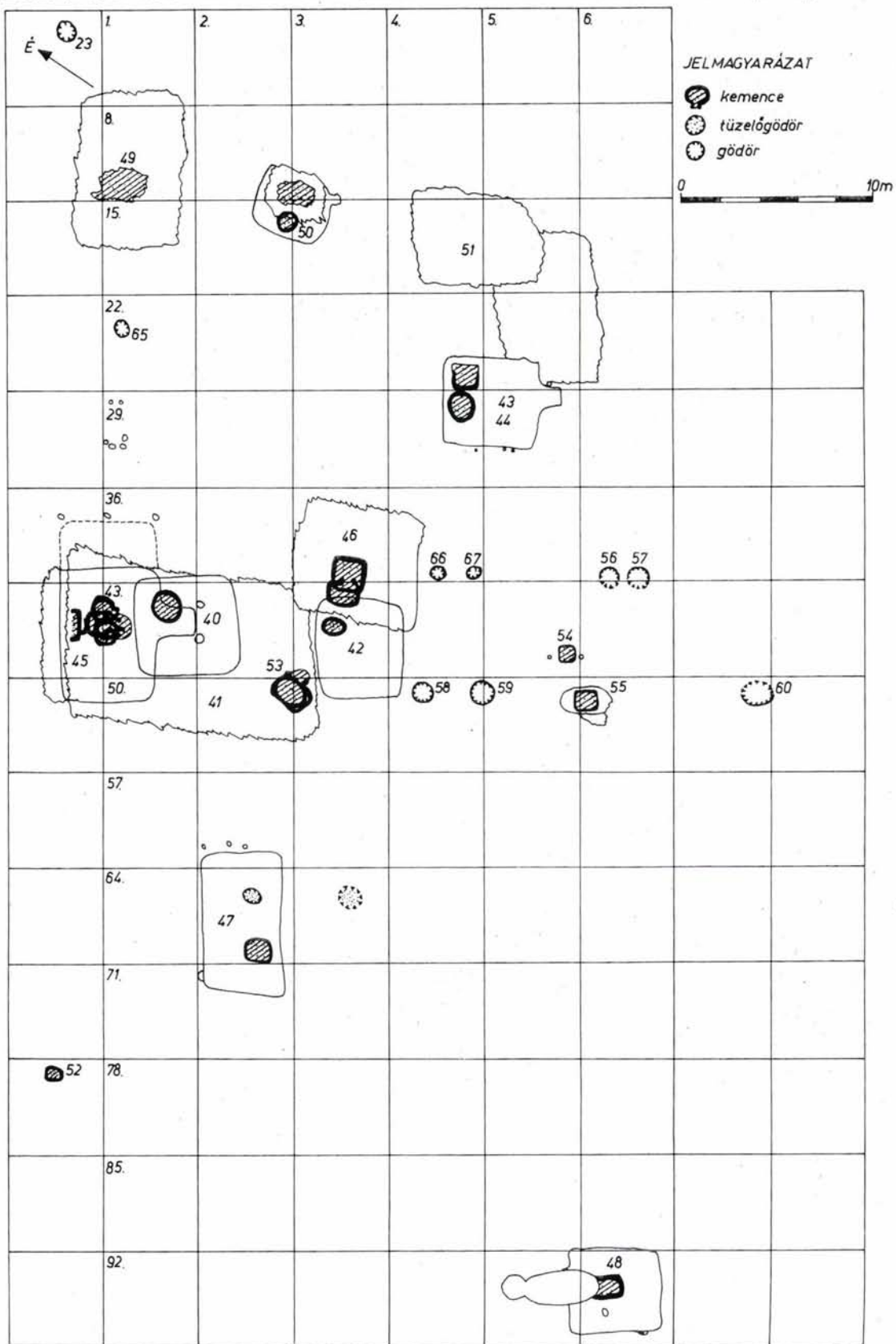

- KOROM
- HAMU
- KŐ
- TAPASZTÁS
- KEVERT BARNA FÖLD
- BARNA HAMUS FÖLD
- BOLYGATATLAN SÁRGA HOMOK

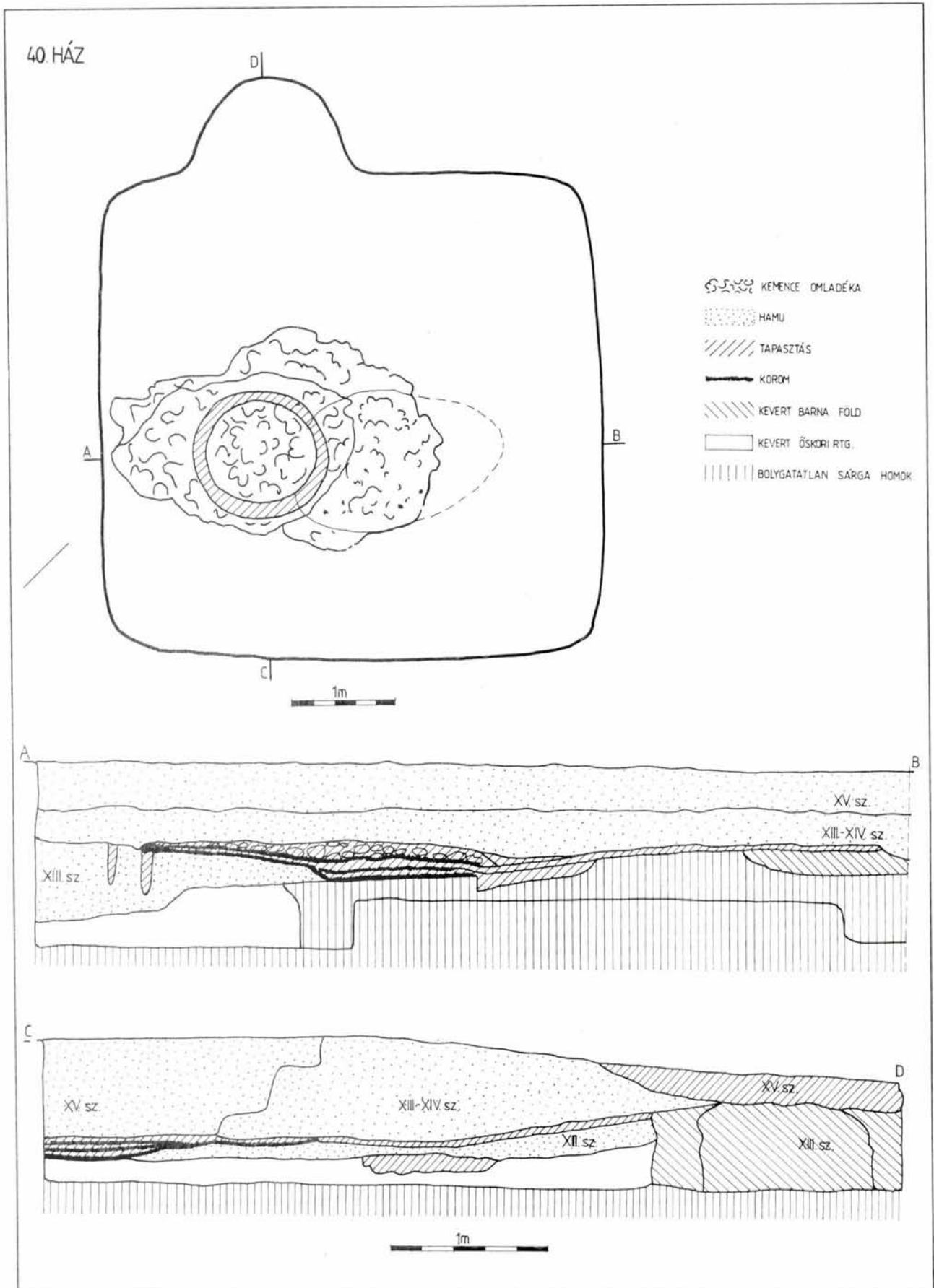

20. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. XI–XII. sz-i tüzelőhelyek
 Fig. 20. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. Les foyers de XIe–XIIe siècle

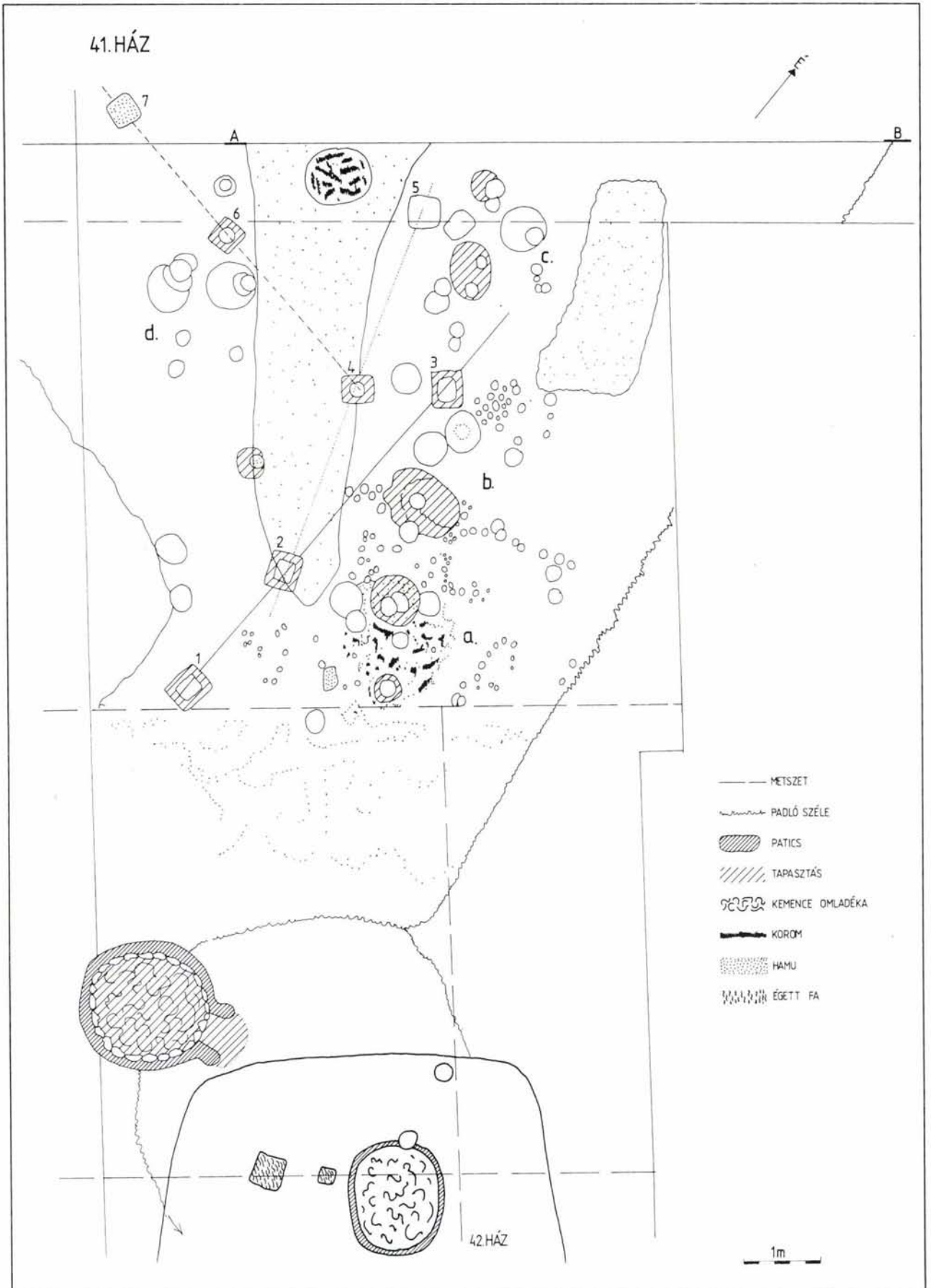
BUDAPEST XX. SOROKSÁR-VÁRHEGY XIV-XV. SZÁZADI FALU (1987)

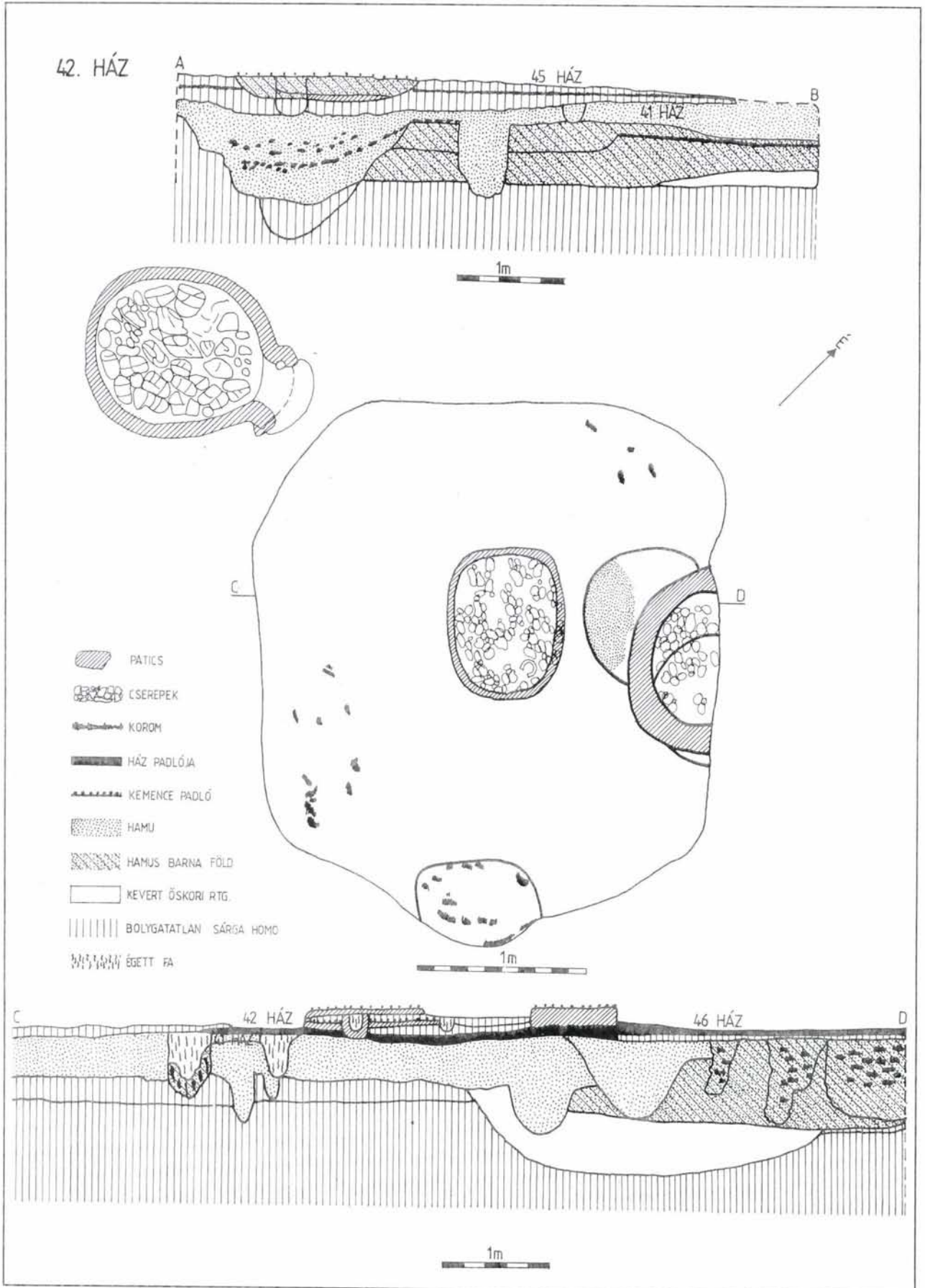
21. kép. Budapest XX. Soroksár XIV-XV. századi falurészlet (1987)
 Fig. 21. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. Le plan de la part de village de XIVe-XVe siècle (1987)(

22. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 40. ház
 Fig. 22. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. La maison 40.

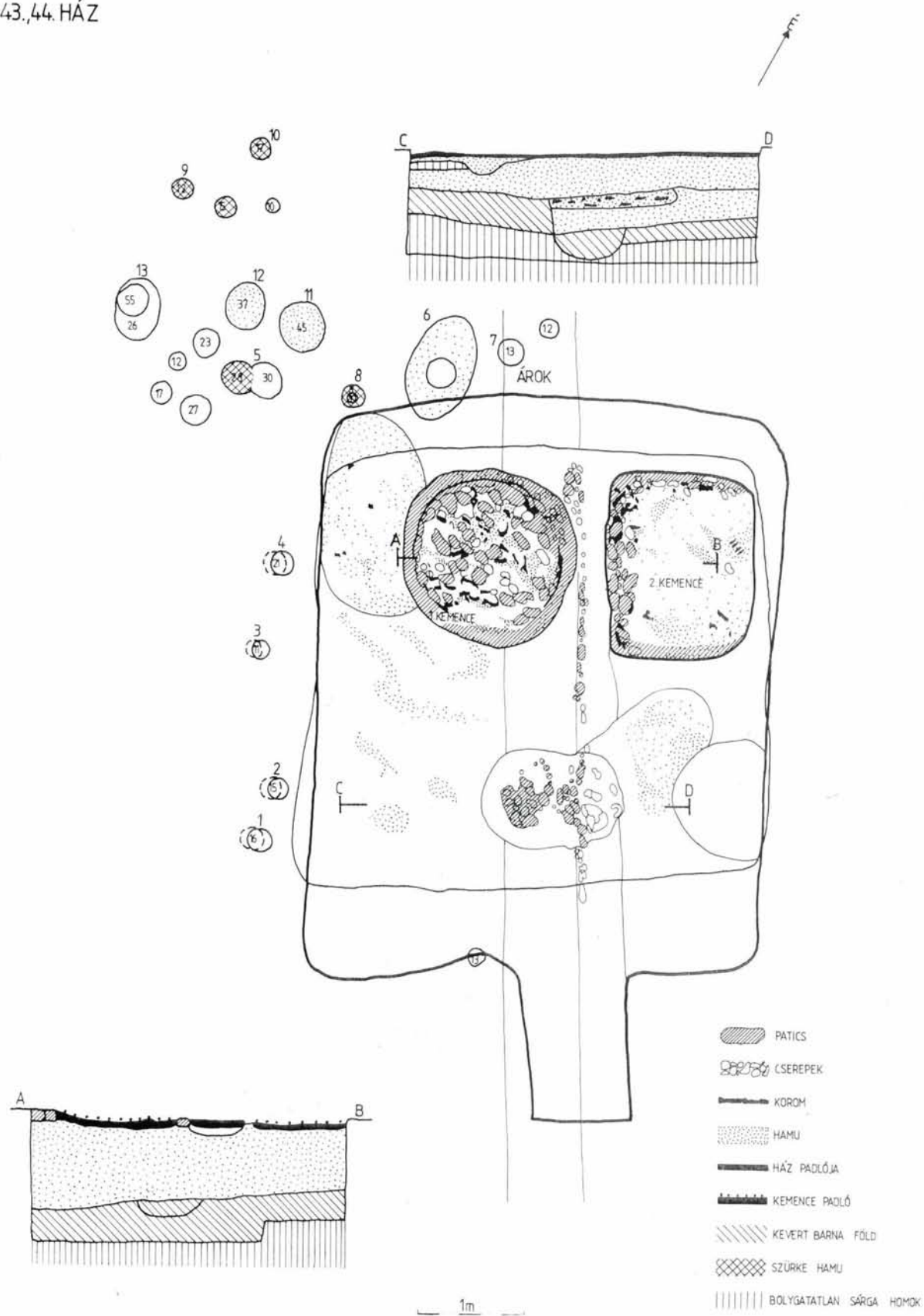

23. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 41. és 42. ház
 Fig. 23. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. La maison 41., 42.

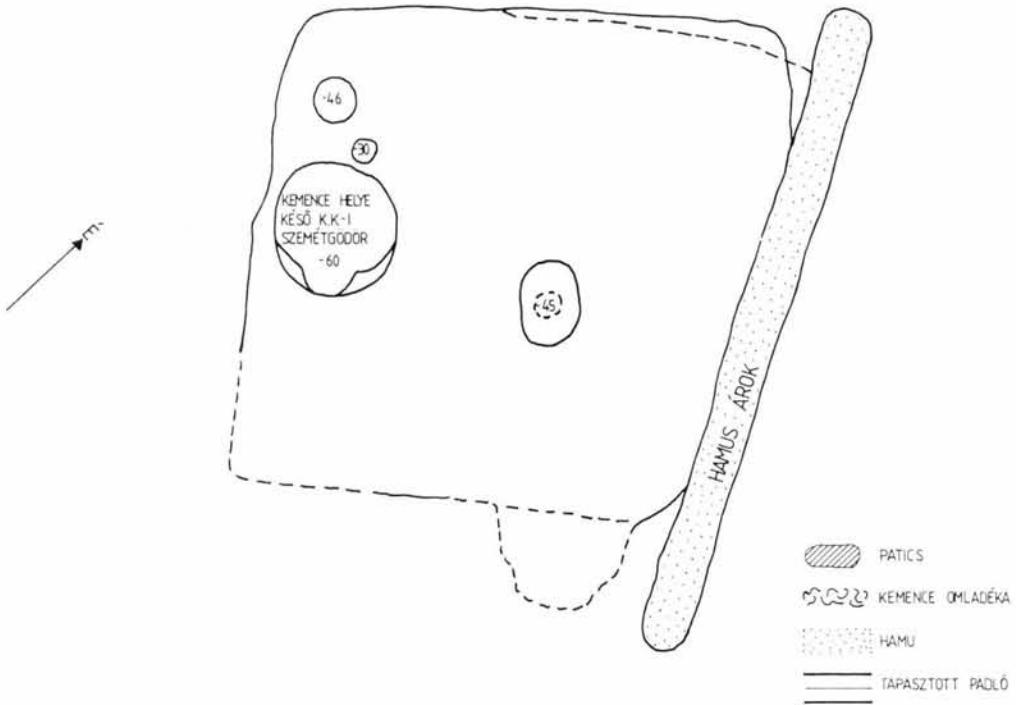
24. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 42. ház
 Fig. 24. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. La maison 42.

43.,44. HÁZ

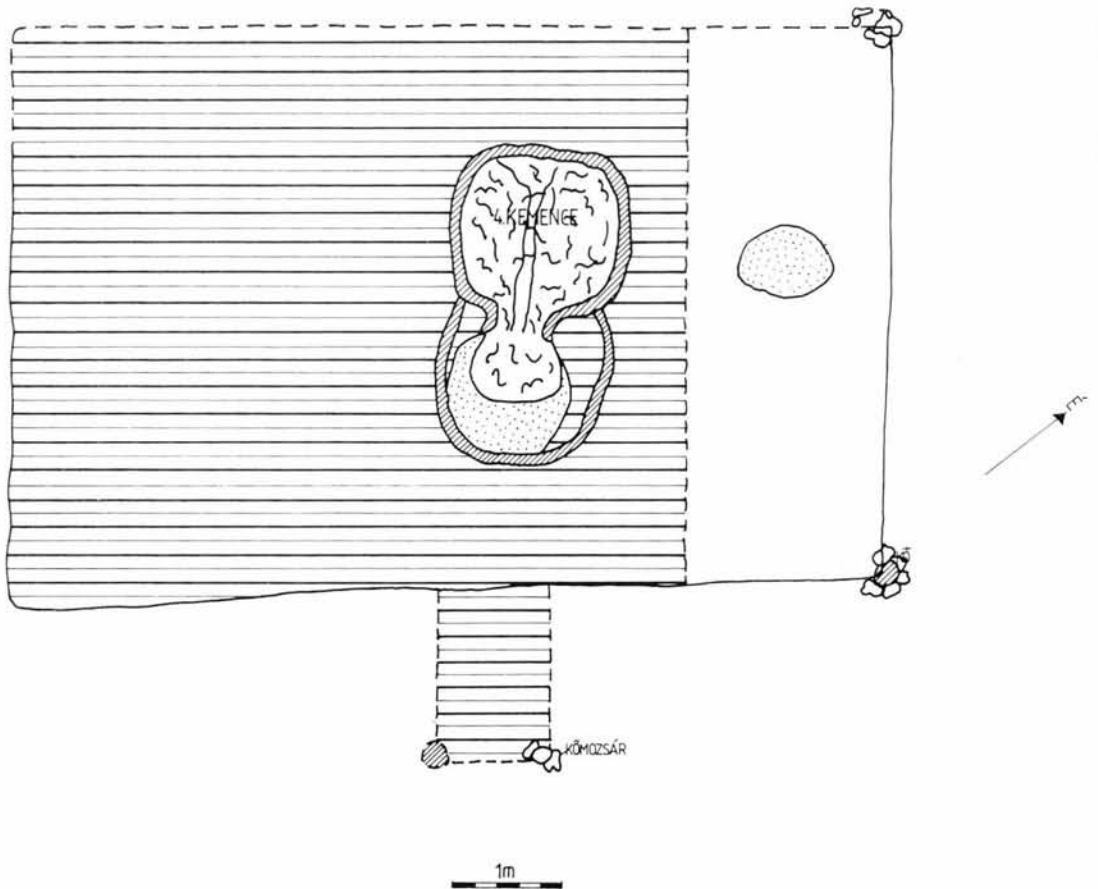

25. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy, 43. és 44. ház
 Fig. 25. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. La maison 43., 44.

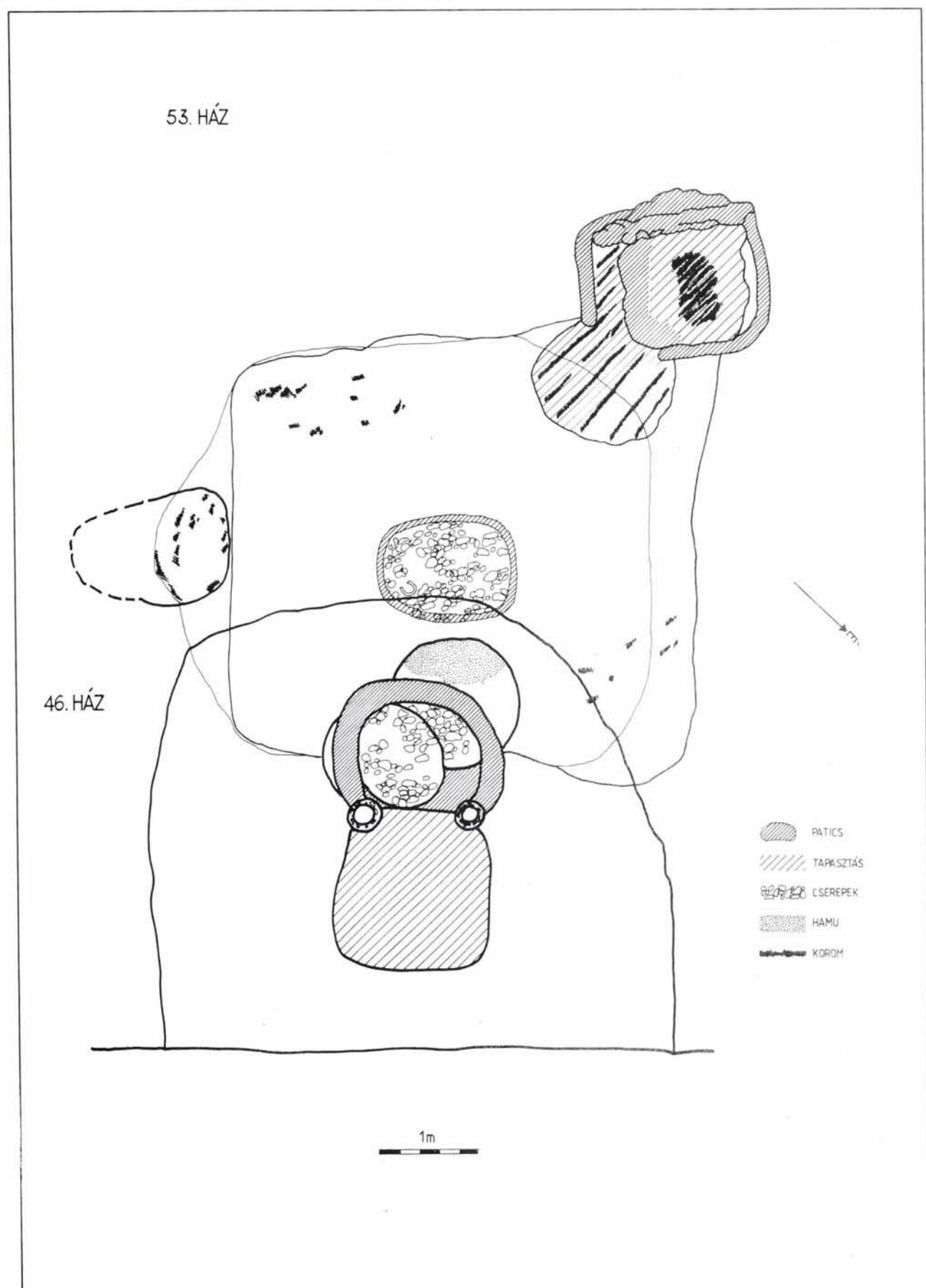
50. HÁZ

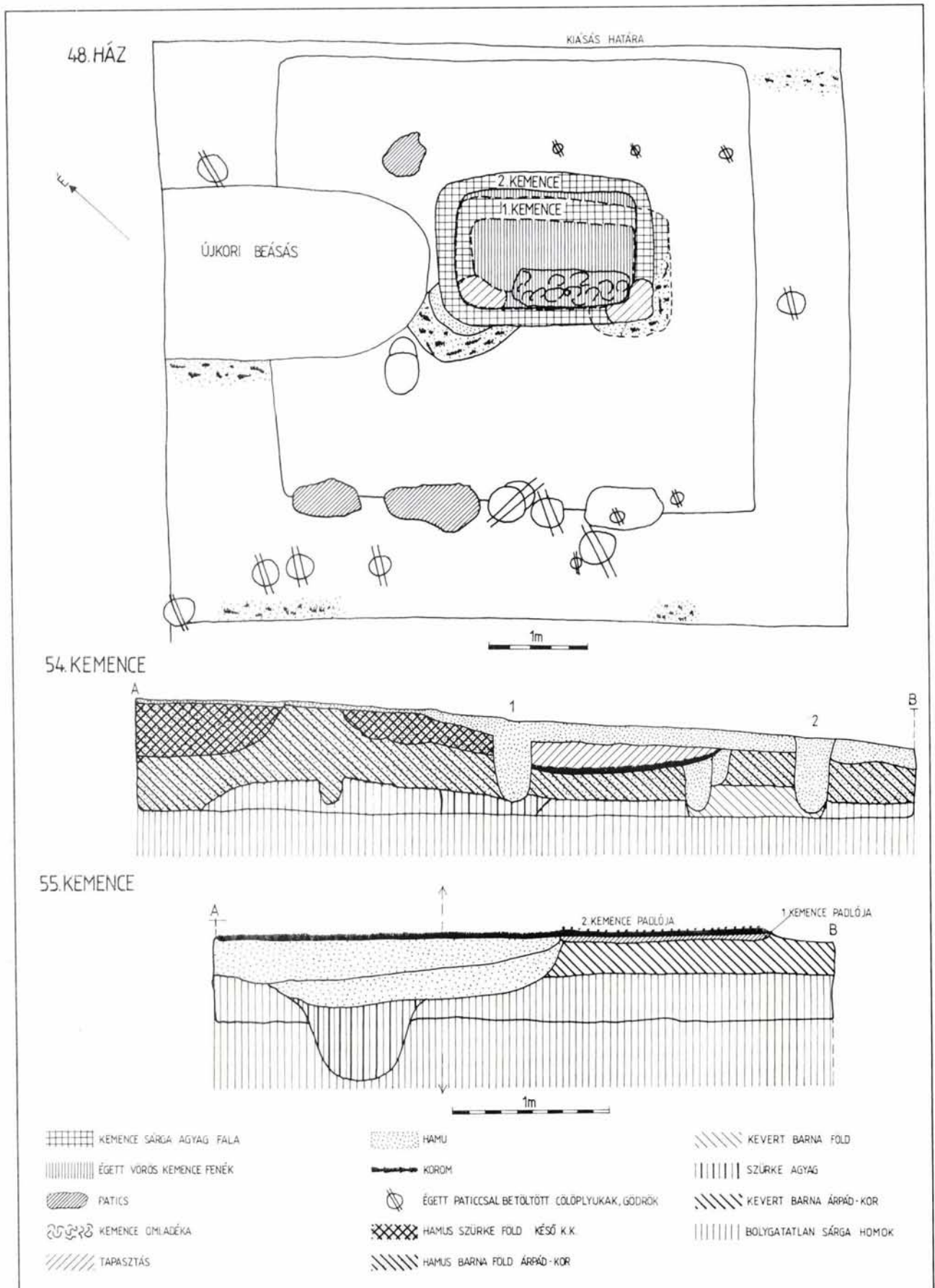
45. HÁZ

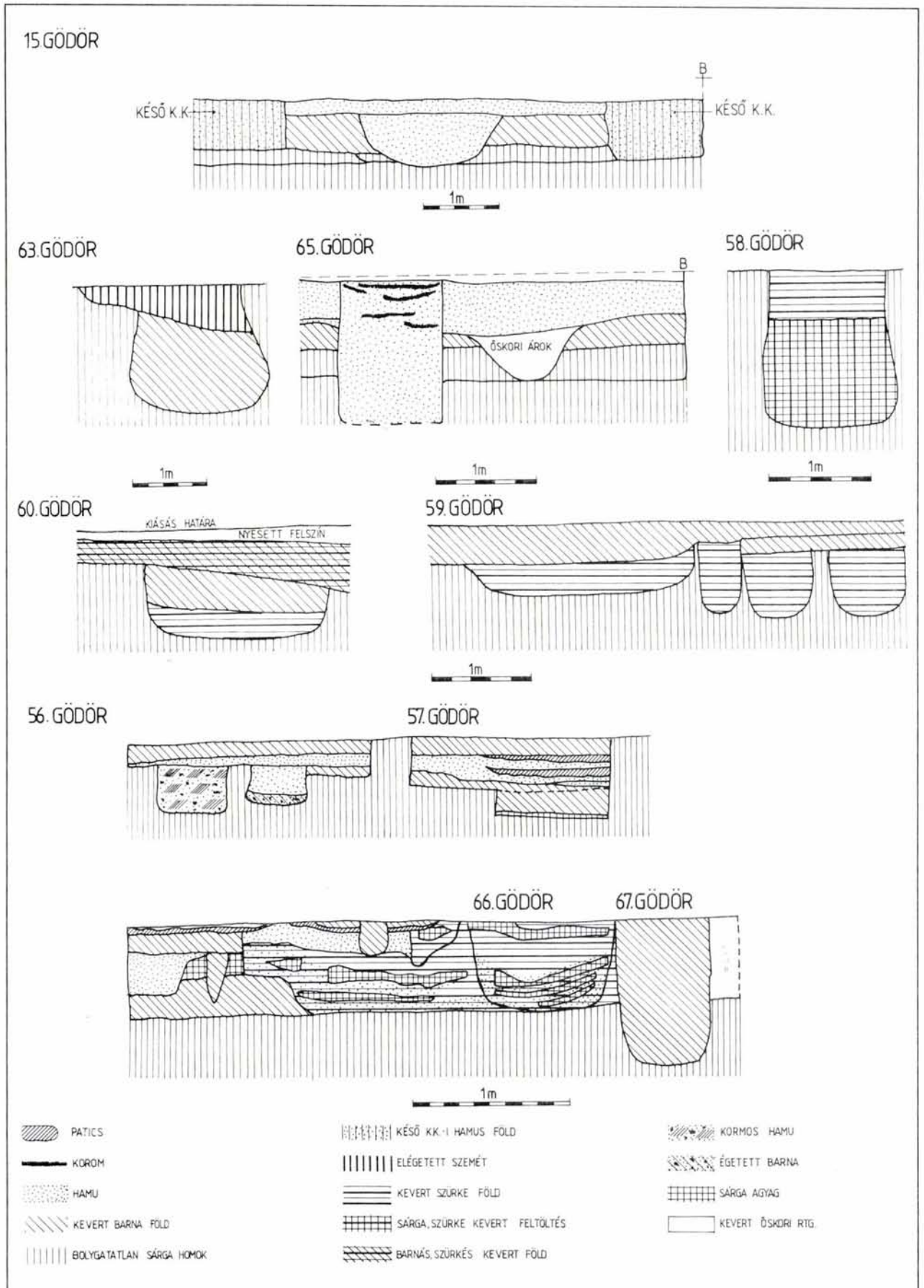
26. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 50. és 45. ház
 Fig. 26. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. La maison 50., 45.

27. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy, 53. és 46. ház
 Fig. 27. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. La maison 53., 46.

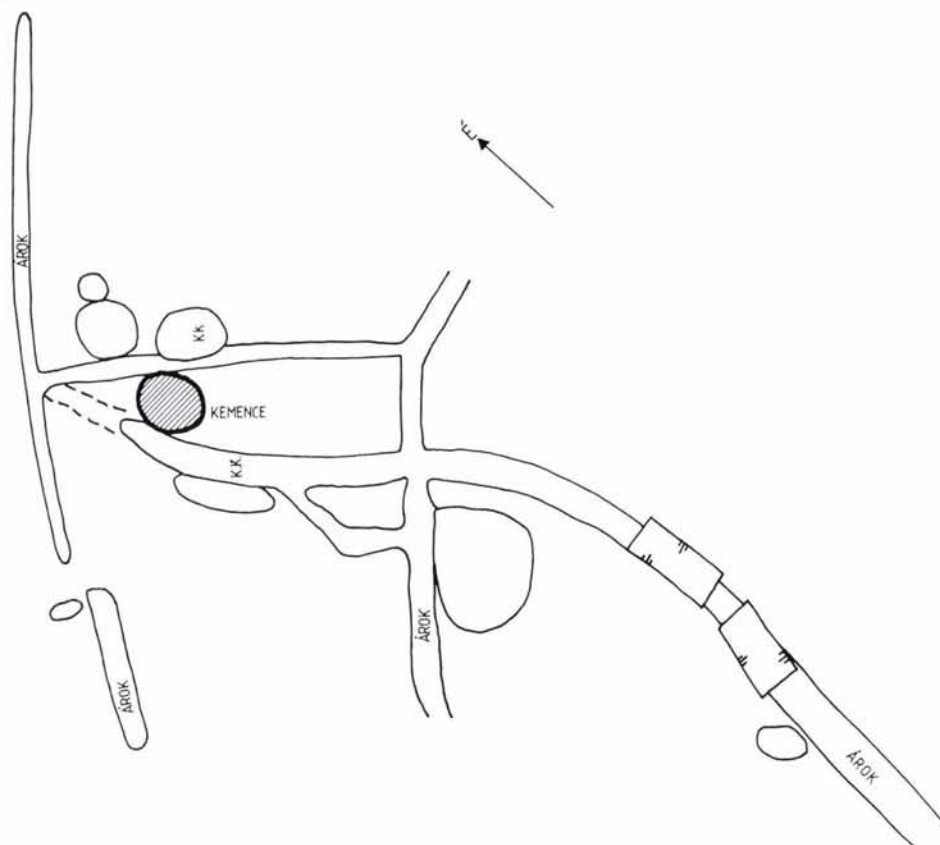

28. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 48. ház és 54., 55. kemence
 Fig. 28. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. La maison 48. le four 54., 55.

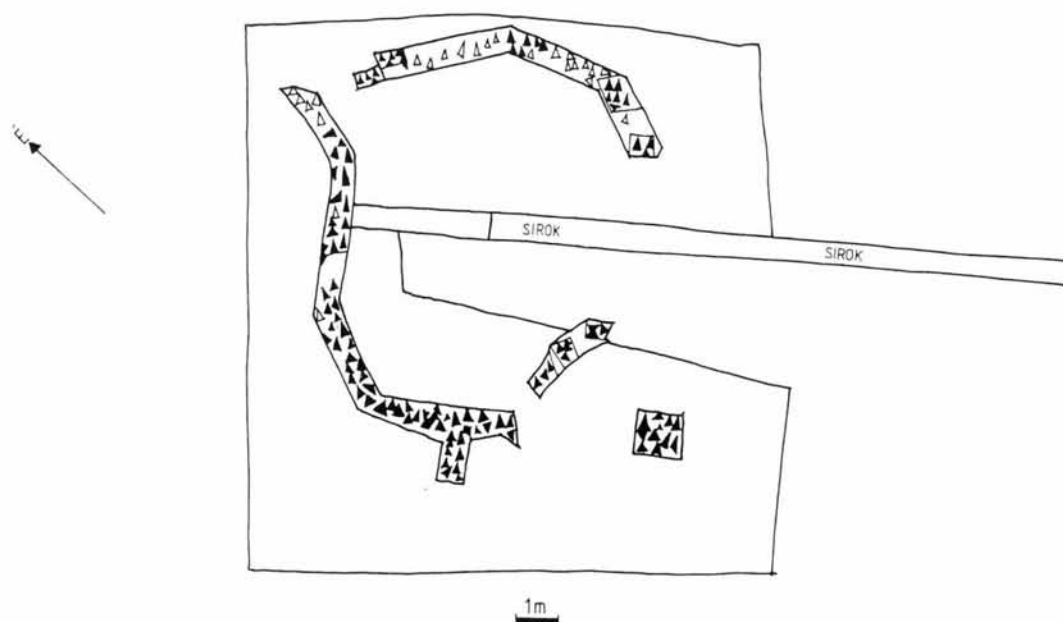

29. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. XIII–XVI. századi gödörök az 1. munkahelyen
 Fig. 29. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. Les fosses de XIIIe–XVIe siècle. 1. territoire.

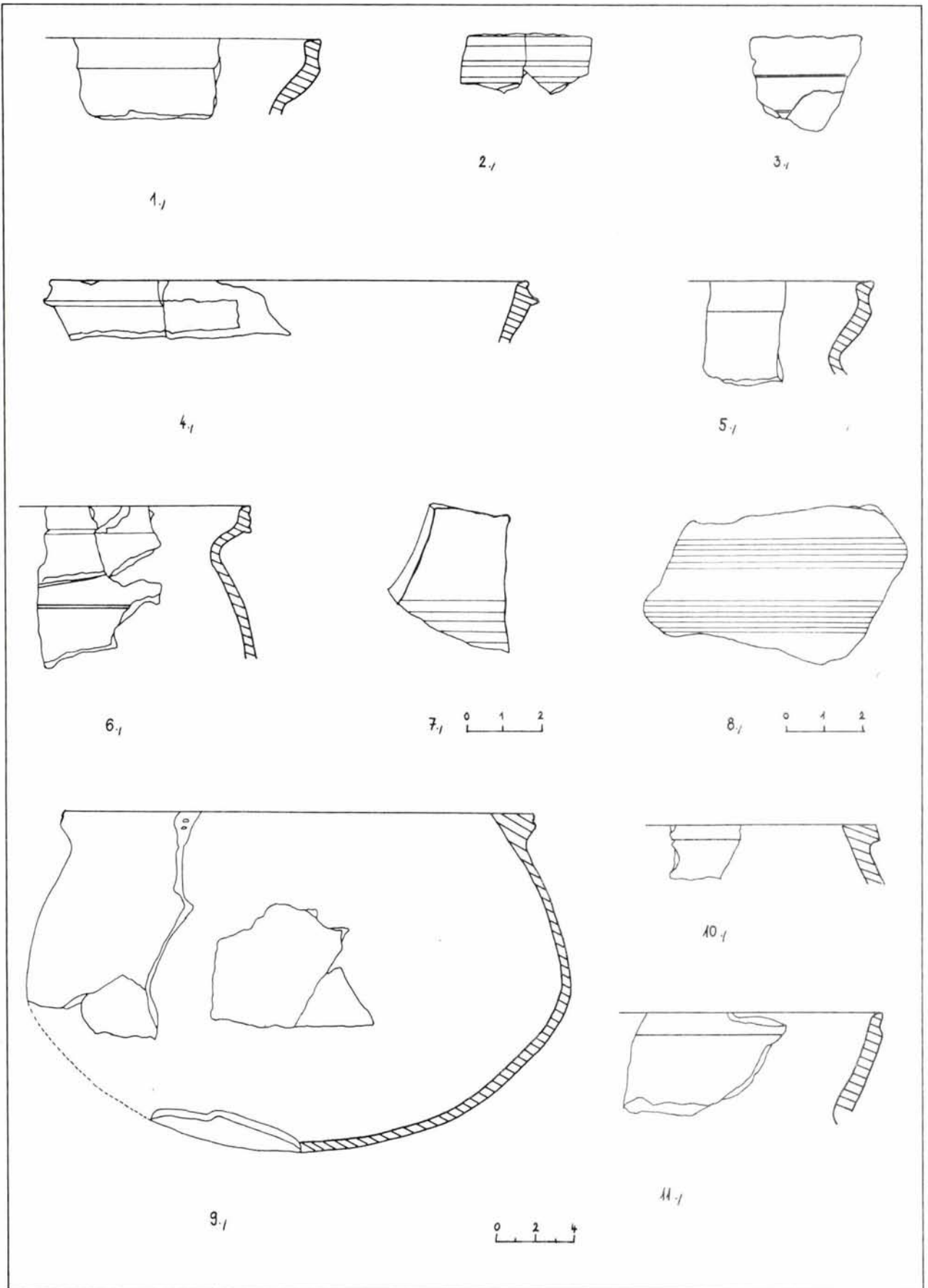
68. ÁROK

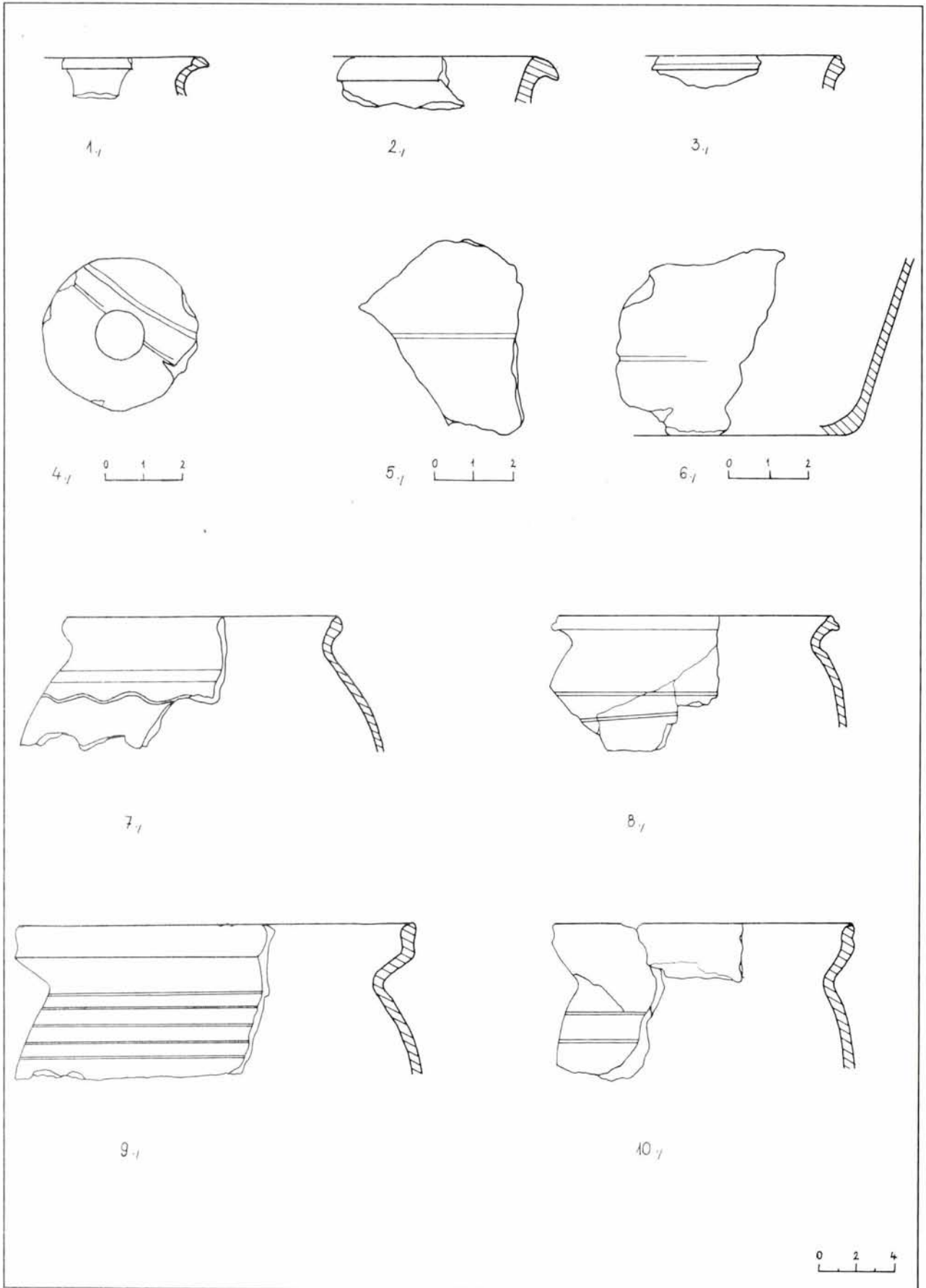
TEMPLOMROM FELTÁRÁS

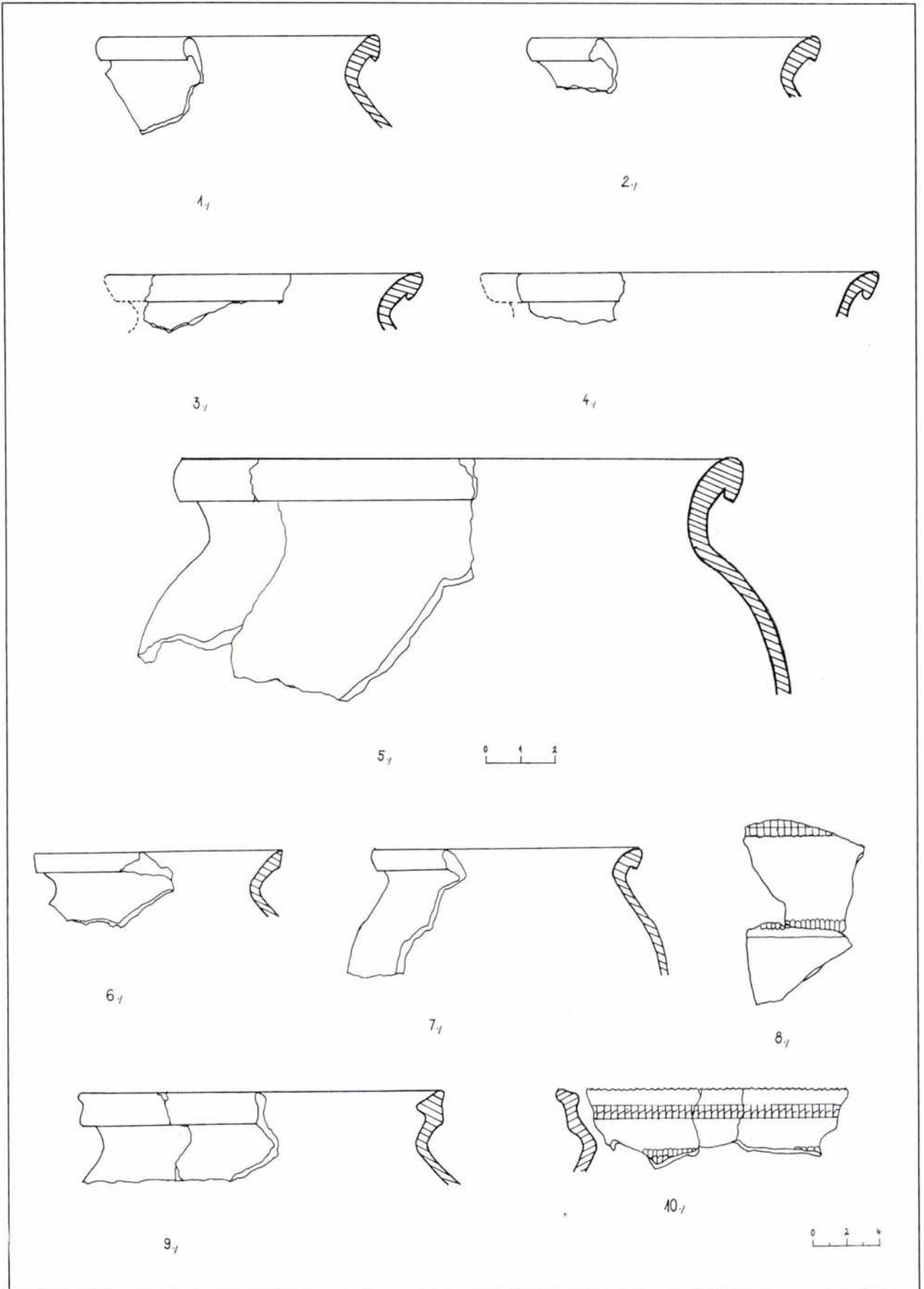
30. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 68. árok és a középkori templom maradványai
 Fig. 30. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. Le fossé 68., et les ruines du temple médiéval

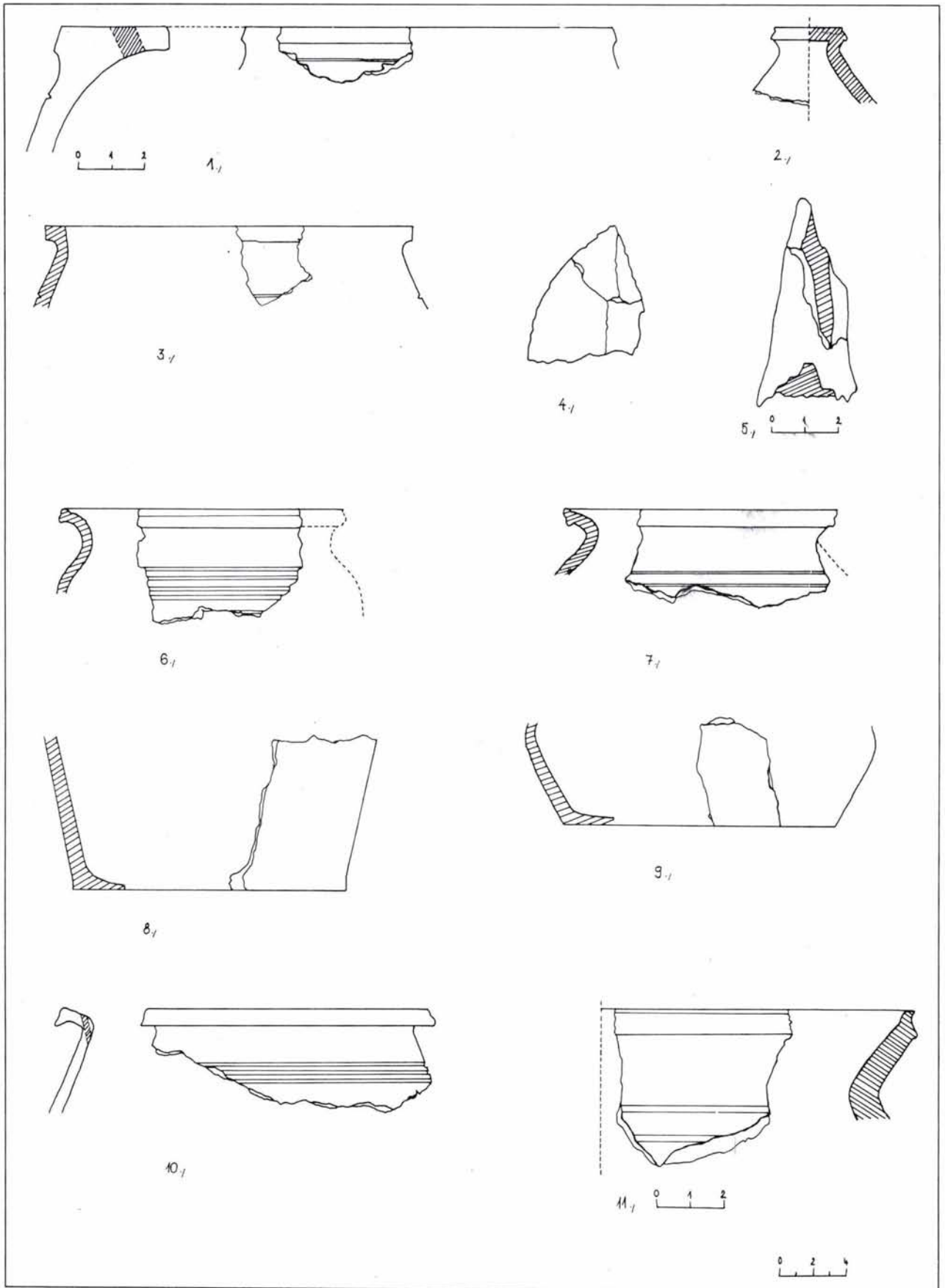
31. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 5. ház. 1-11.: felső, égett réteg (XII. sz. vége-XIII. sz. eleje)
 Fig. 31. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. Les trouvailles de la maison 5. 1-11.: la couche brûlée, XIIe-XIIIe siècle

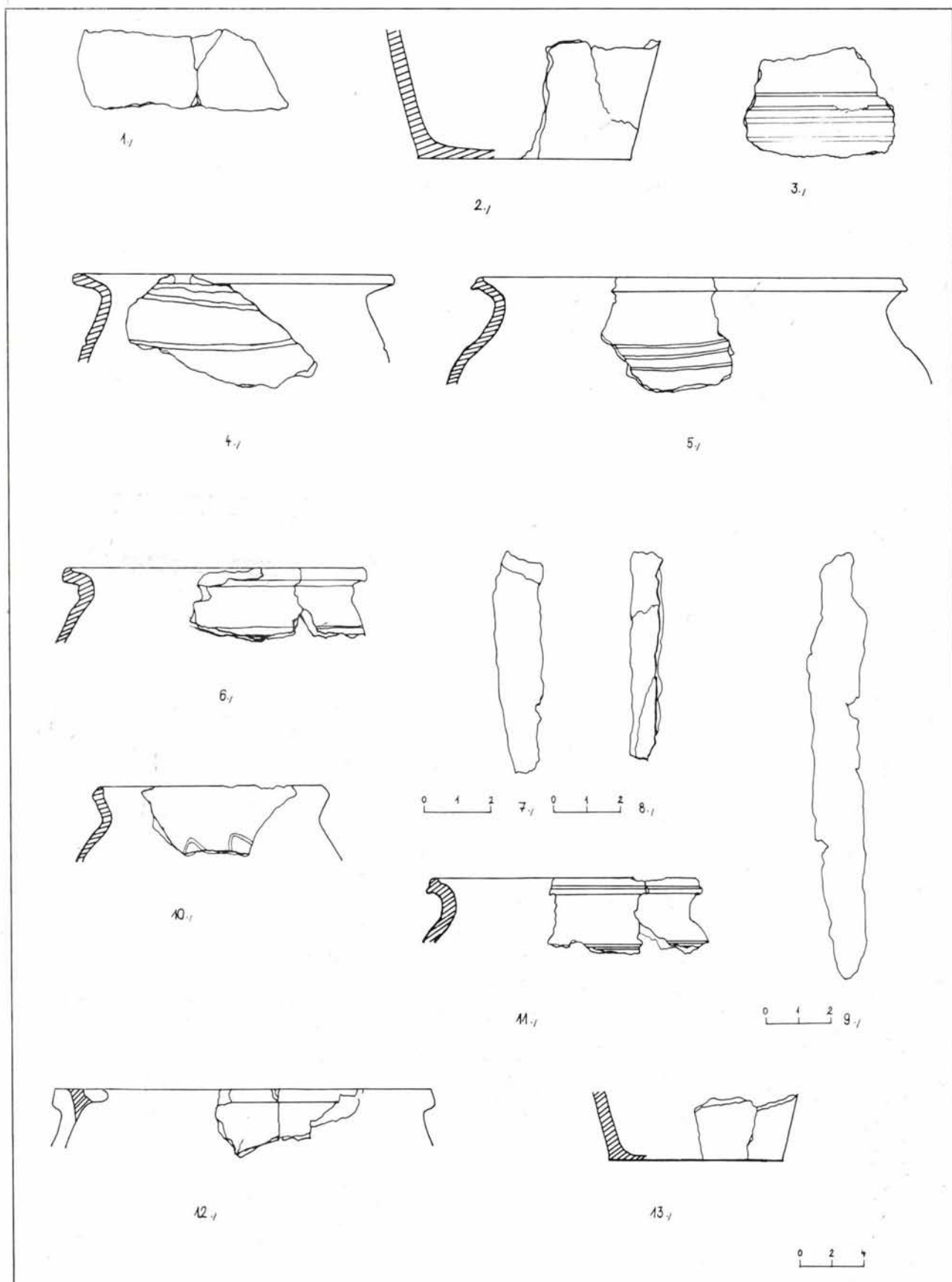
32. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy, 5. ház. 1-10.: felső, égett réteg (XII. sz. vége-XIII. sz. eleje)
 Fig. 32. Budapest XX. Soroksár-Várhegy, Les trouvaillles de la maison 5. 1-10.: la couche brûlée, XIIe-XIIIe siècle

33. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy, 5. ház. 1–10.: felső, égett réteg (XII. sz. vége–XIII. sz. eleje)
 Fig. 33. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. Les trouvailles de la maison 5. 1–10.: la couche brûlée, XIIe–XIIIe siècle

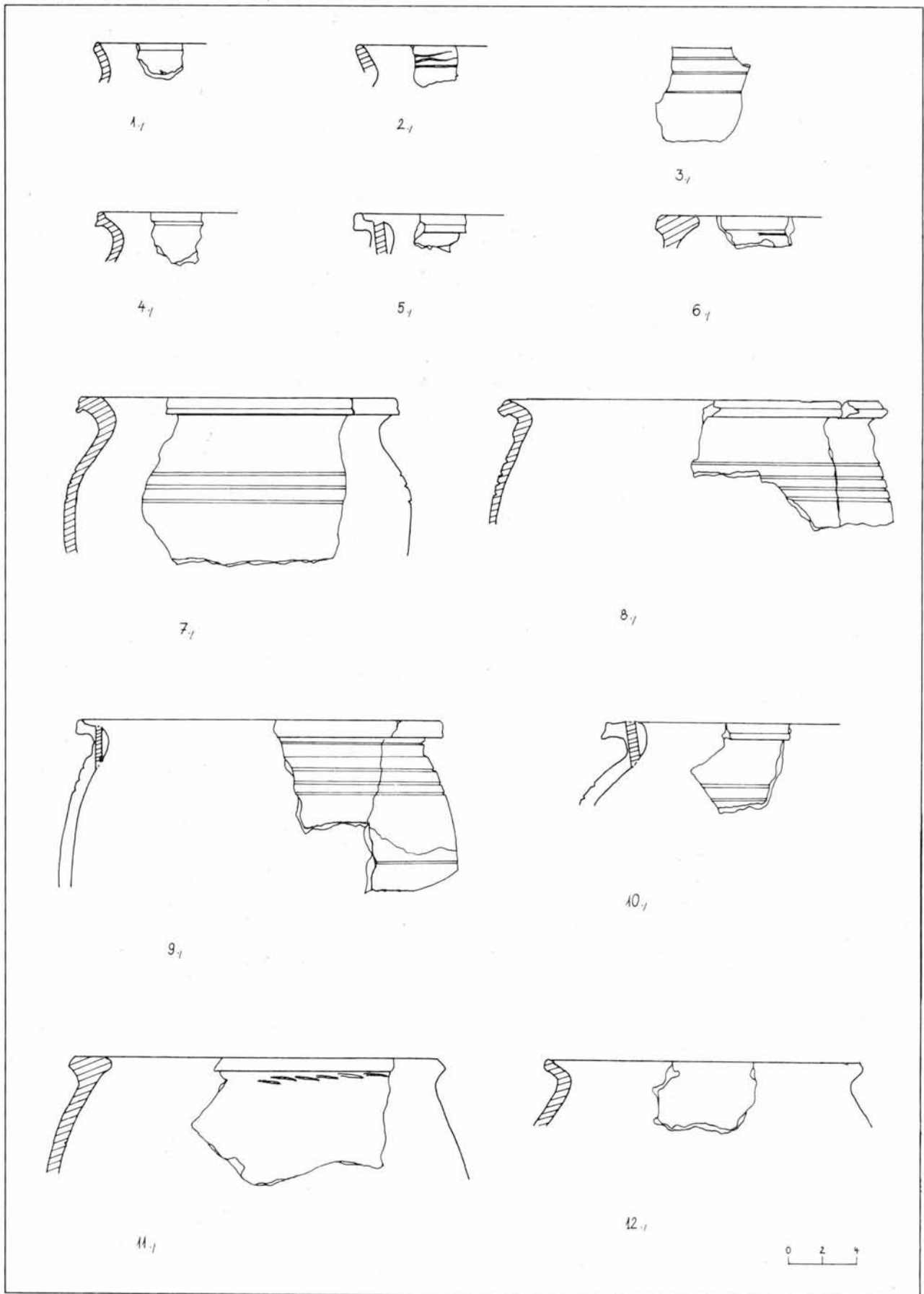

34 kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy, 5. ház. 1-5., 11.: felső, égett réteg (XII. sz. vége-XIII. sz. eleje). 6-10.: 2. gödör (XII. sz.).
 Fig. 34. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. Les trouvailles de la maison 5. 1-10.: la couche brûlée, XIIe-XIIIe siècle, 6-10.: la fosse 2., XIIe siècle

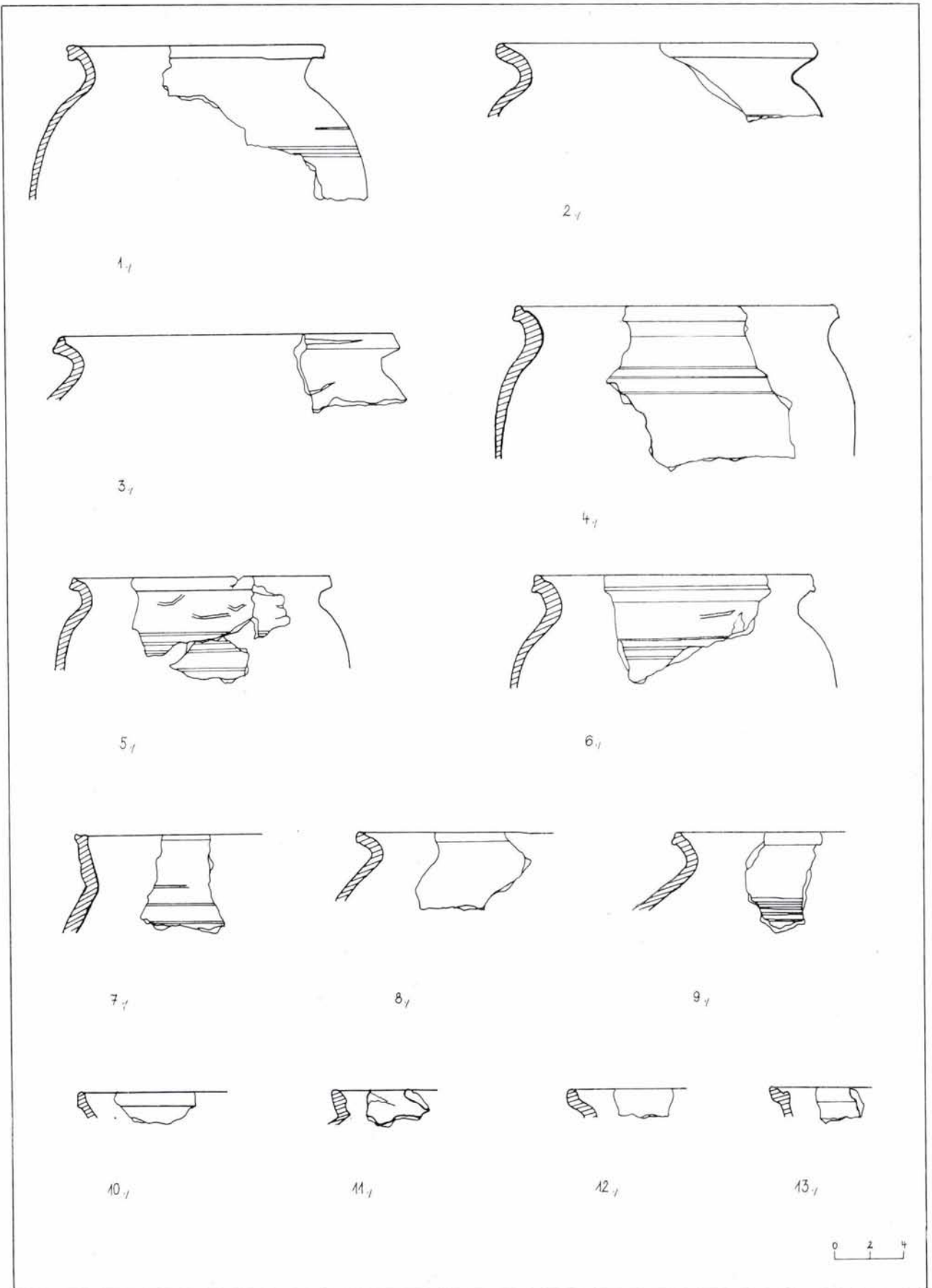

35. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 5. ház. 1., 2-4.: 4. gödör, 3., 5., 6.: 3. gödör, 7-8.: 2. gödör, 9.: 1. gödör (XII. sz.). 61. tüzelőhely., 10-13.: felső réteg (XI-XII. sz.)

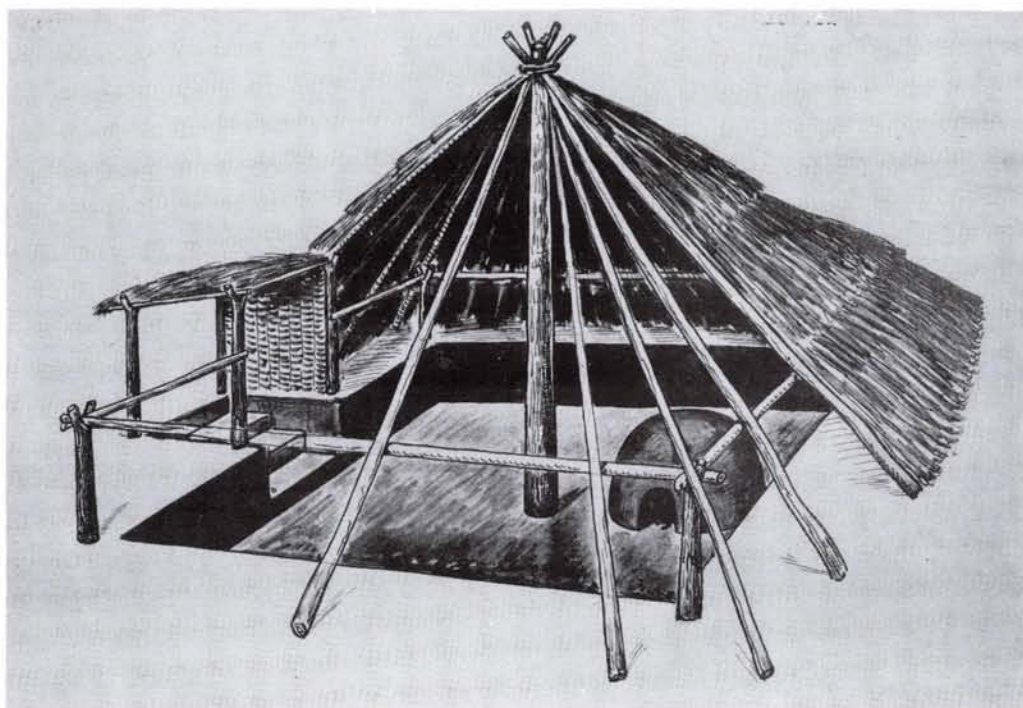
Fig. 35. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. Les trouvailles de la maison, 5. 1., 2-4.: la fosse 4., - 3., 5., 6.: la fosse 3., 7-8.: la fosse 2., 9.: la fosse I. (XIIe siècle). Le foyer 61. 10-13.: la couche haute (XIe-XIIe siècle)

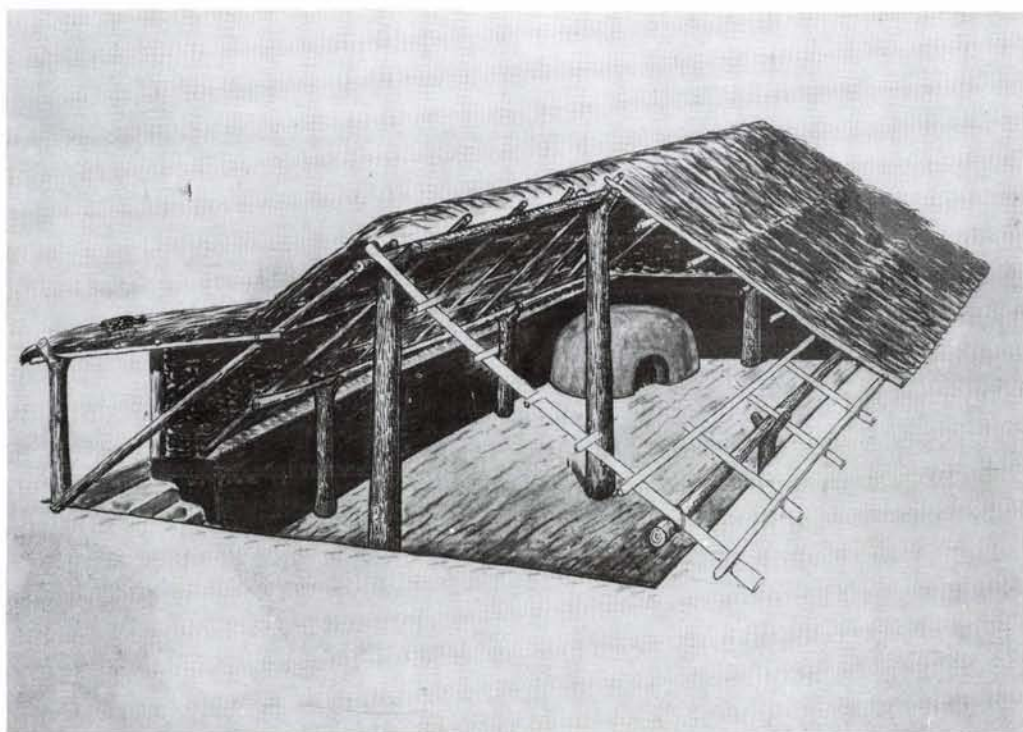
36. kép Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 61. tüzelőhely. 1-10.: fazekak és bögrék, 11-12.: bográcsok (XI. sz. - XII. sz. eleje)
 Fig. 36. Budapest XX, Soroksár-Várhegy. Le foyer 61. 1-10.: les poteries, 11-12.: les chaudrons (XIe-XIIe siècle).

37. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 61. tüzelőhely. 1-13.: fekete és barna edények (XI. sz.-XII. sz. eleje)
 Fig. 37. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. Le foyer 61. 1-13.: les poteries (XIe-XIIe siècle)

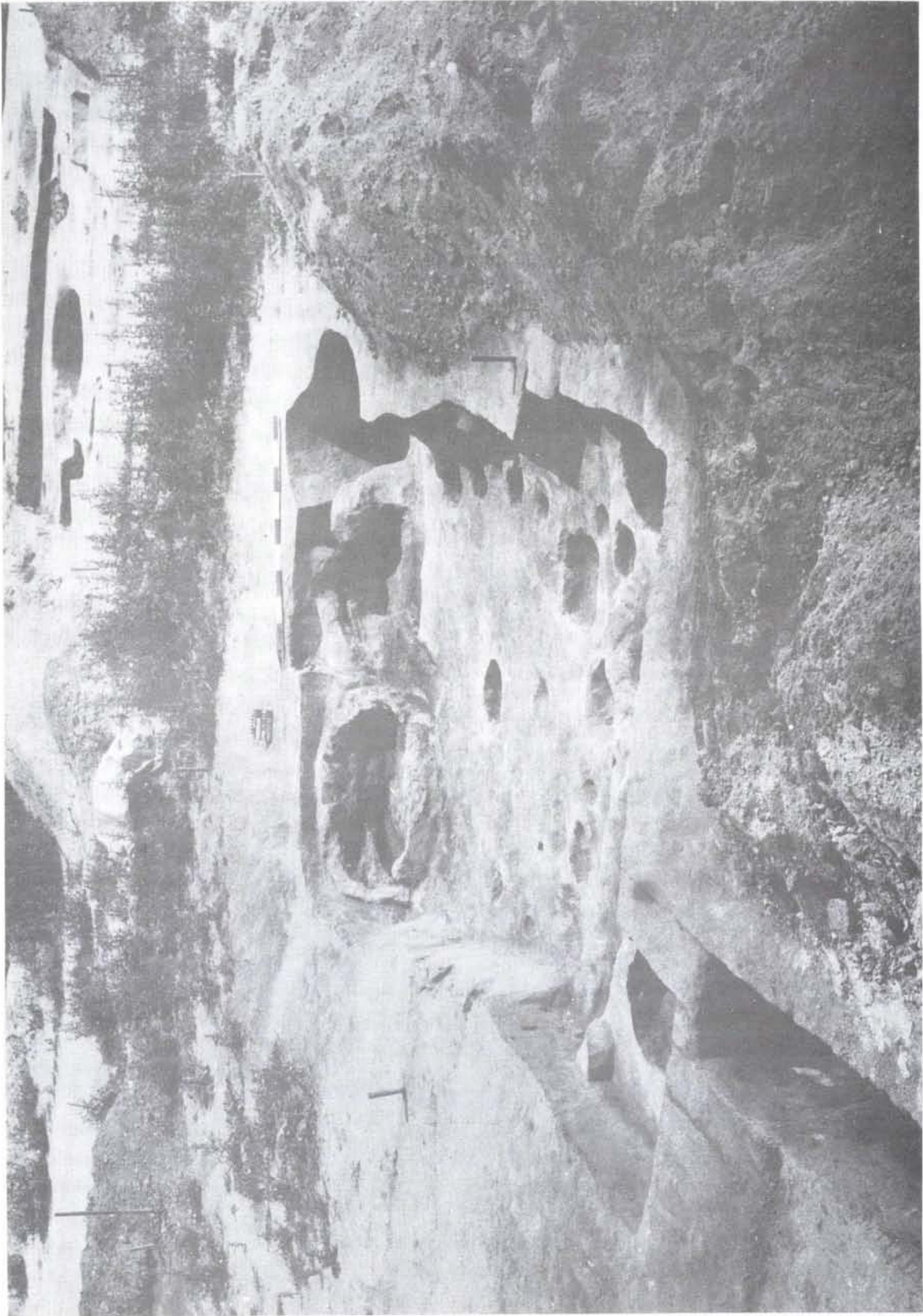

1.

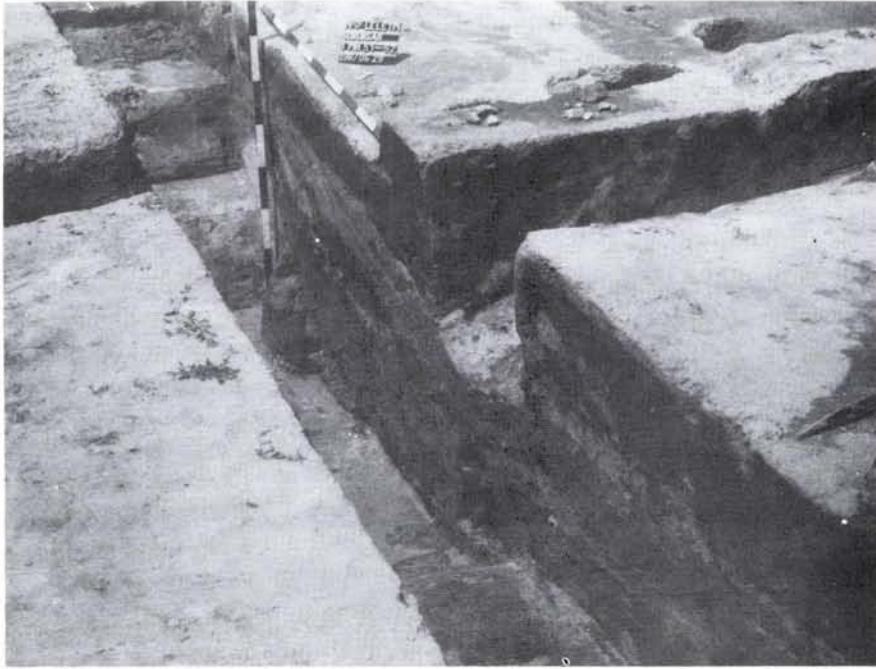

2.

38. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 1.:4. ház rekonstrukciója, 2.: 5. ház rekonstrukciója
 Fig. 38. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 1.: la reconstruction de la maison 4., 2.: la reconstruction de la maison 5.

39. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy, 5. ház
Fig. 39. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. La maison 5.

1.

2.

40. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 3. ház. 1.: kutatóárok É-i oldala a kemence sarkával, 2.: kutatóárok D-i oldala
 Fig. 40. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. La maison 3. 1.: le côté nord du fossé avec le coin du four. 2.: le côté sud du fossé

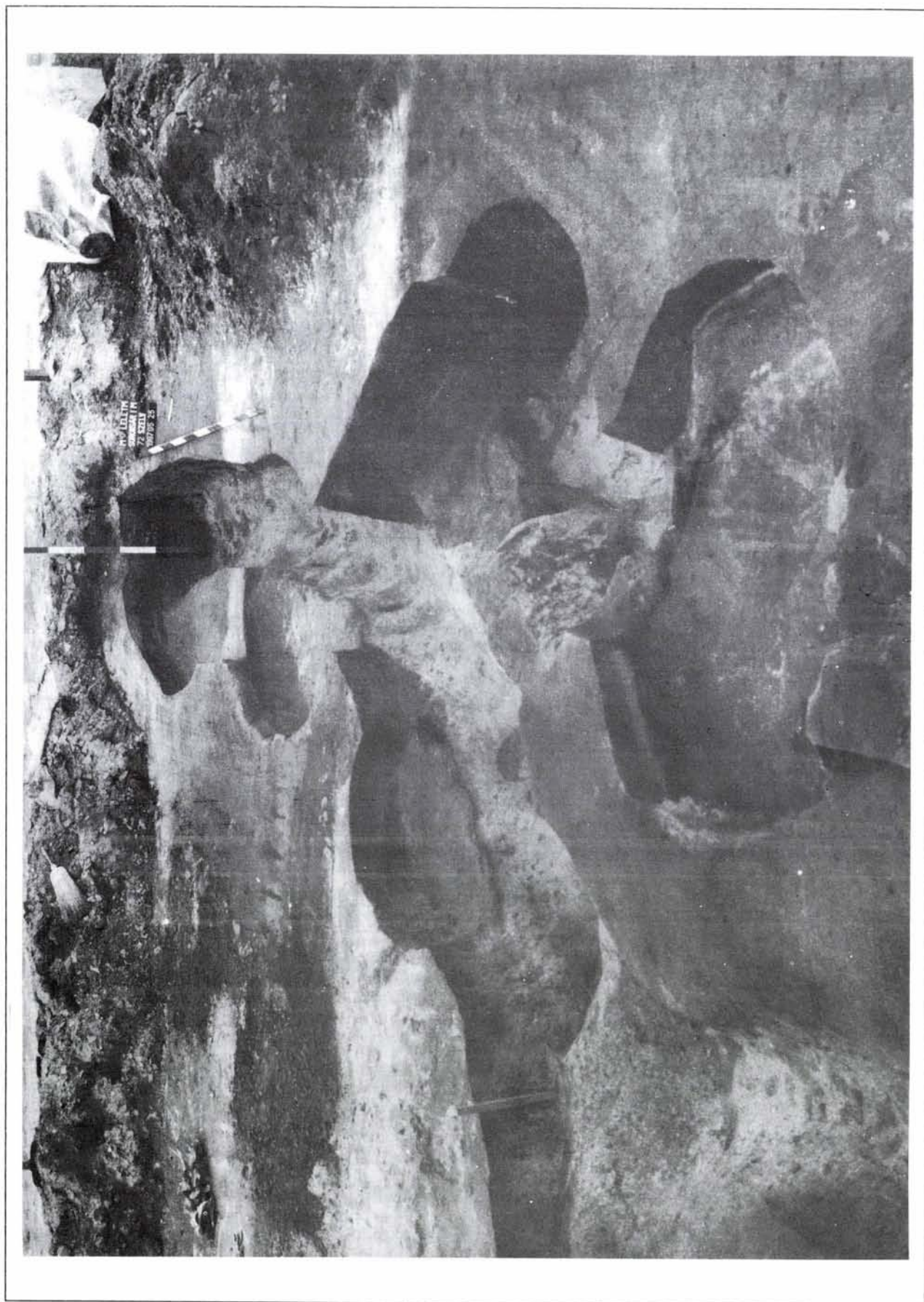

1.

2.

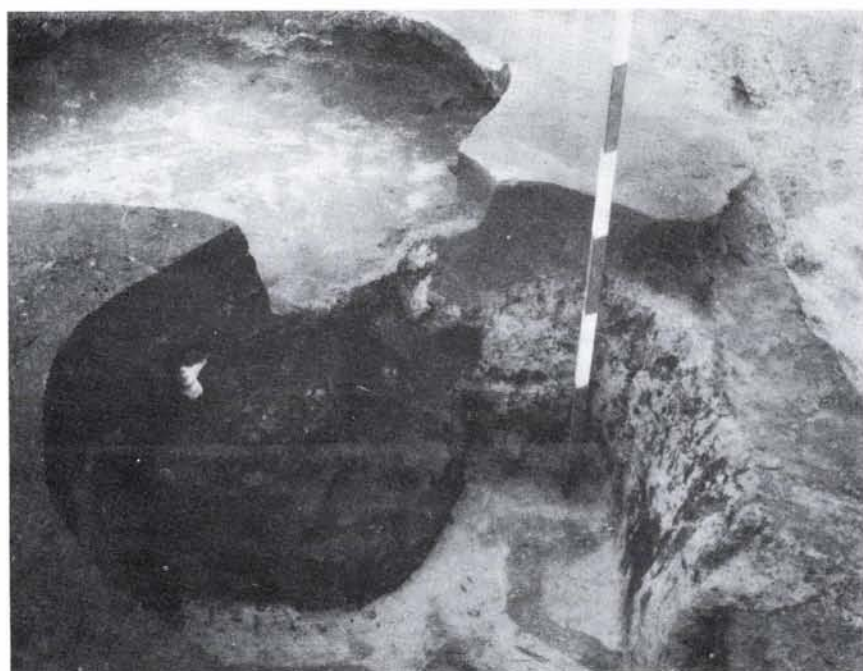
41. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy, 3. ház, 1–2.: kemence feltárás közben
Fig. 41. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. La maison 3. 1–2.: le four

42. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy, 11. kemence
Fig. 42. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. Le four 11.

1.

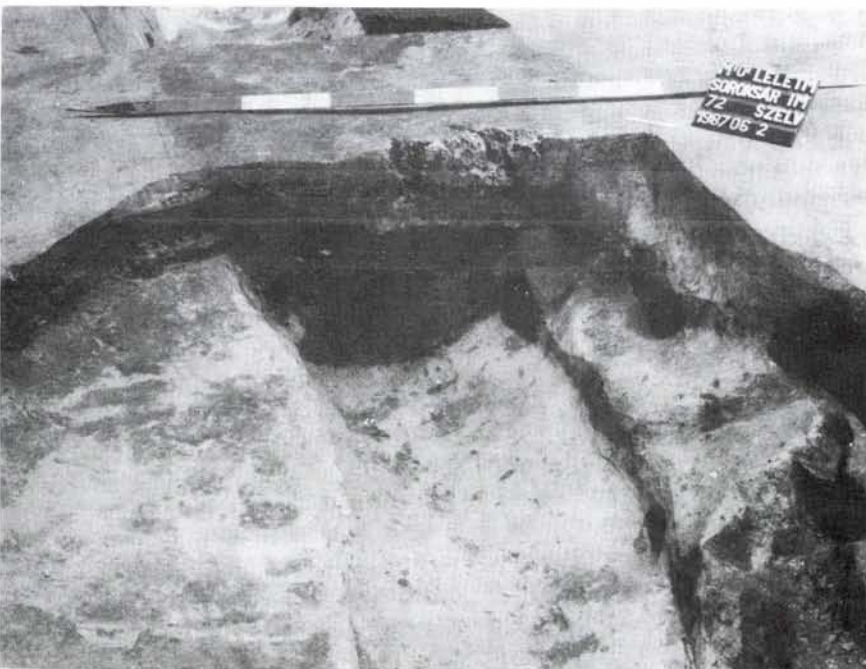

2.

43. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 11. kemence. 1.: 11/1. kemence tüzelőtere, 2.: 11/1. kemence előtere
Fig. 43. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. Le four 11. 1.: le foyer du four 11/1., 2.: l'esplanade du four 11/1.

1.

2.

44. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 11. kemence 1.: 11/4-5. kemence, 2.: 18. árok
Fig. 44. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. Le four 11.1.: le four 11/4-5., 2.: le fosse 18.

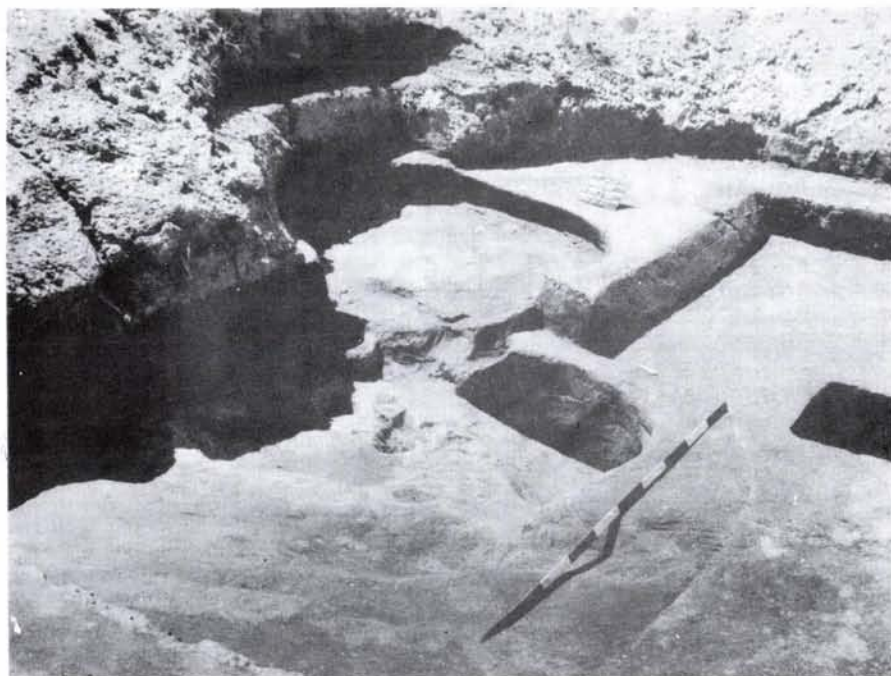

1.

2.

45. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 1.: 9. kemence, 2.: 61. tüzelőhely
Fig. 45. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 1.: le four 9., 2.: le foyer 61.

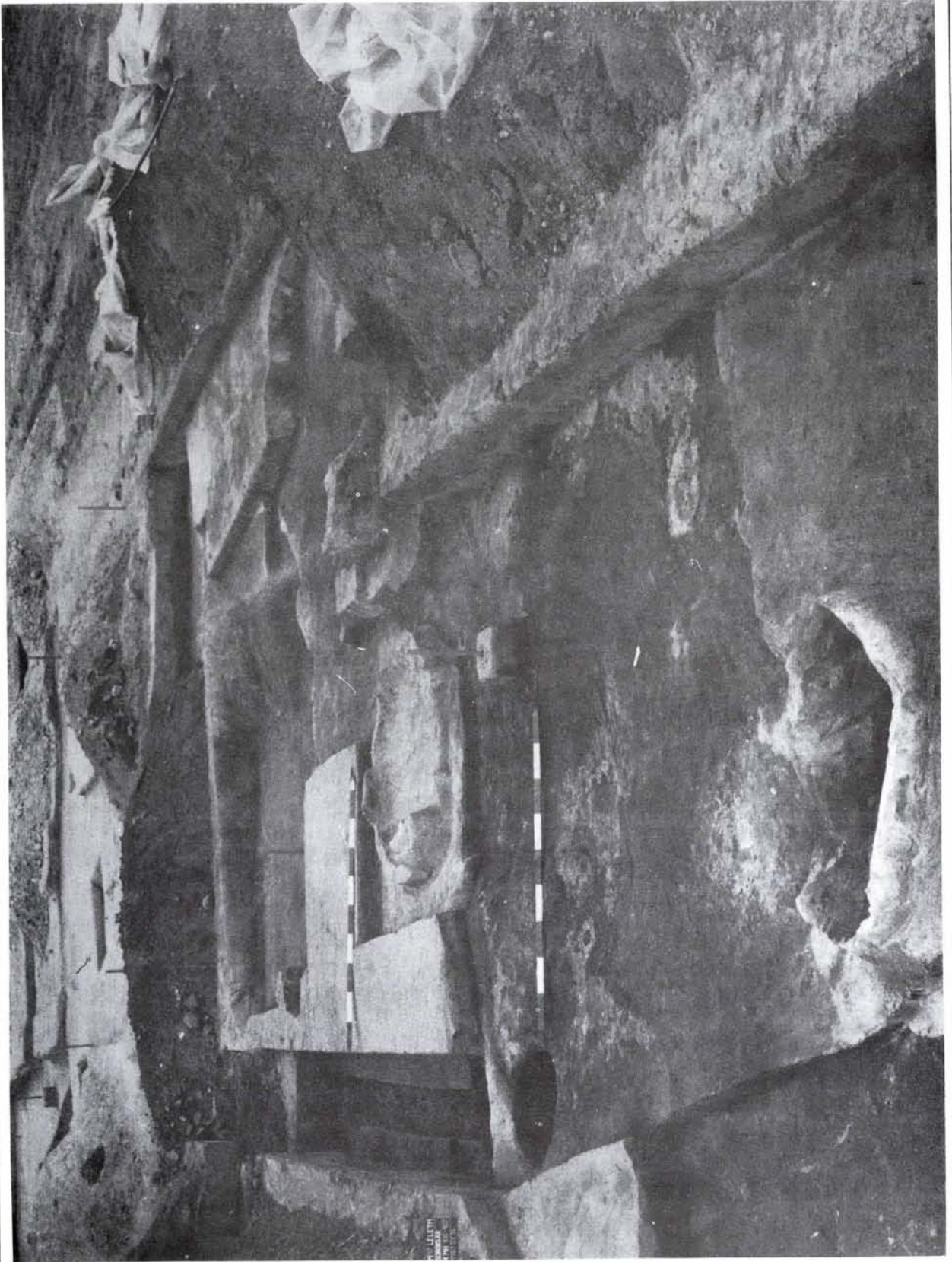

1.

2.

46. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 1-2.: 25. kemence
Fig. 46. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 1-2.: le four 25.

47. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 24. kemence
Fig. 47. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. Le four 24.

1.

2.

48. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 1.: 24/1. kemence, 2.: 21. ház kemencéje
Fig. 48. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 1.: le four 24/1., 2.: le four de la maison 21.

49. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 21. és 22. ház
Fig. 49. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. La maison 21., 22.

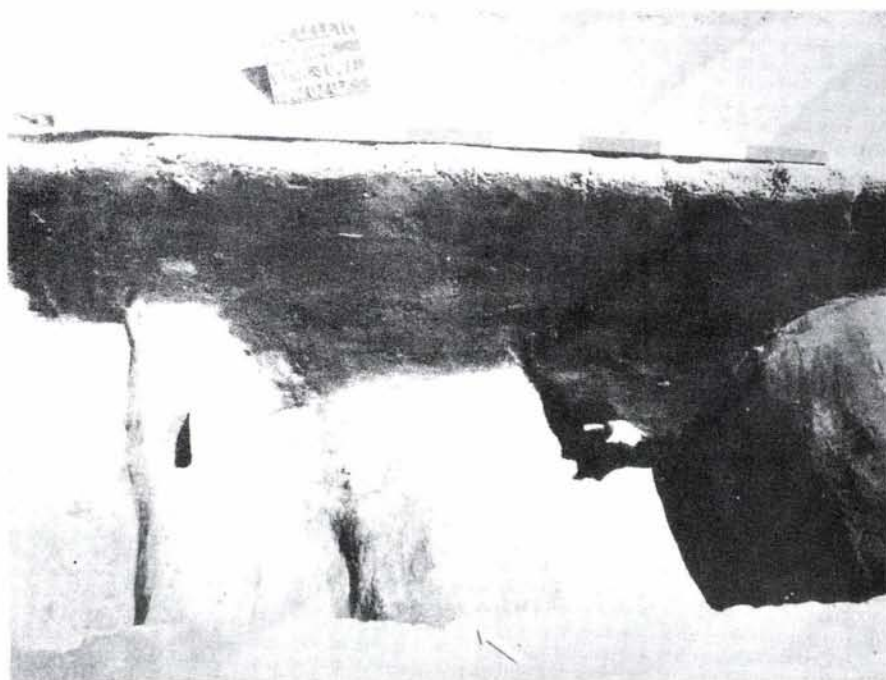

1.

2.

50. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 22. ház. 1-2.: kemence feltárás közben
 Fig. 50. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 1-2.: le four de la maison 22.

1.

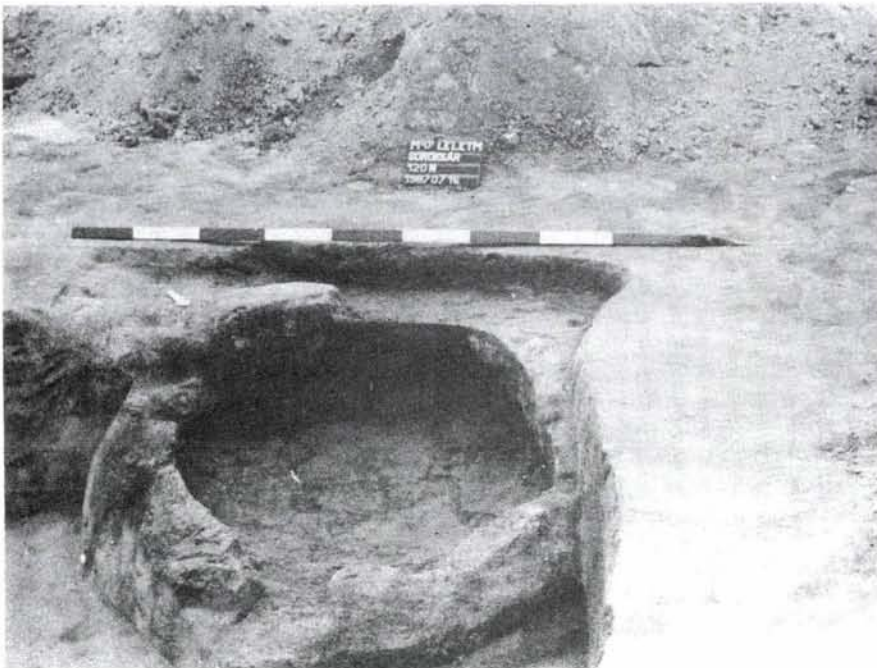

2.

51. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 1.: 28. árok, 2.: 39. árok
Fig. 51. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 1.: le fossé 28., 2.: le fossé 39.

1.

2.

52. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 1.: 23. ház, 2.: 23. ház kemencéje
Fig. 52.. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 1.: la maison 23., 2.: le four de la maison 23.

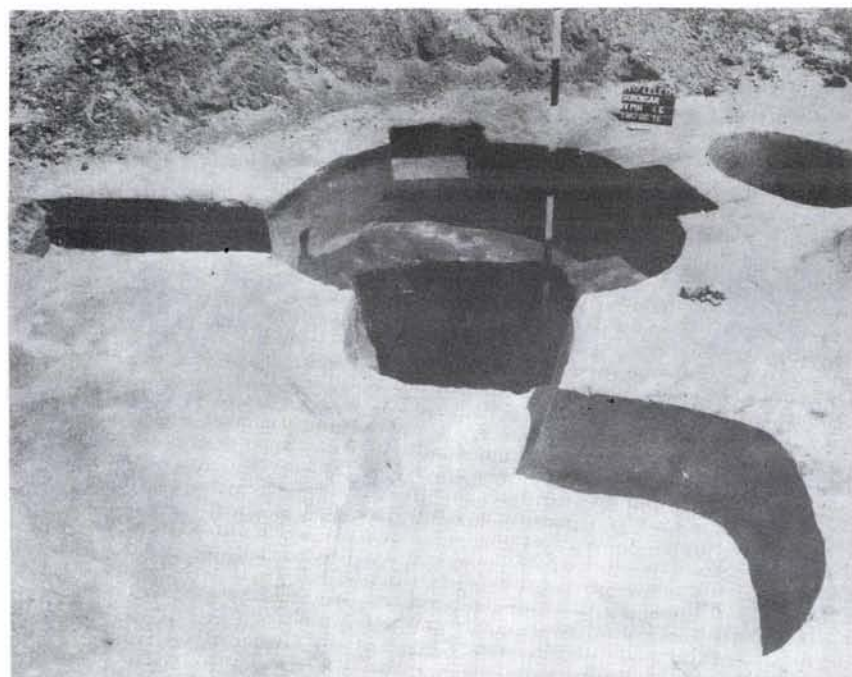
53. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 32. ház
Fig. 53. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. La maison 32.

54. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 1.: 32. ház.1-2.: kemence feltárás közben
 Fig. 54. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 1-2.: le four de la maison 32.

1.

2.

55. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 1.: 34. ház, 2.: 36. tüzelőgödör
Fig. 55. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 1.: la maison 34., 2.: la fosse 36.

1.

2.

56. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy, 1-2.: 41. műhely padlója feltárás közben
Fig. 56. Budapest XX. Soroksár-Várhegy, 1-2.: l'atelier 41.

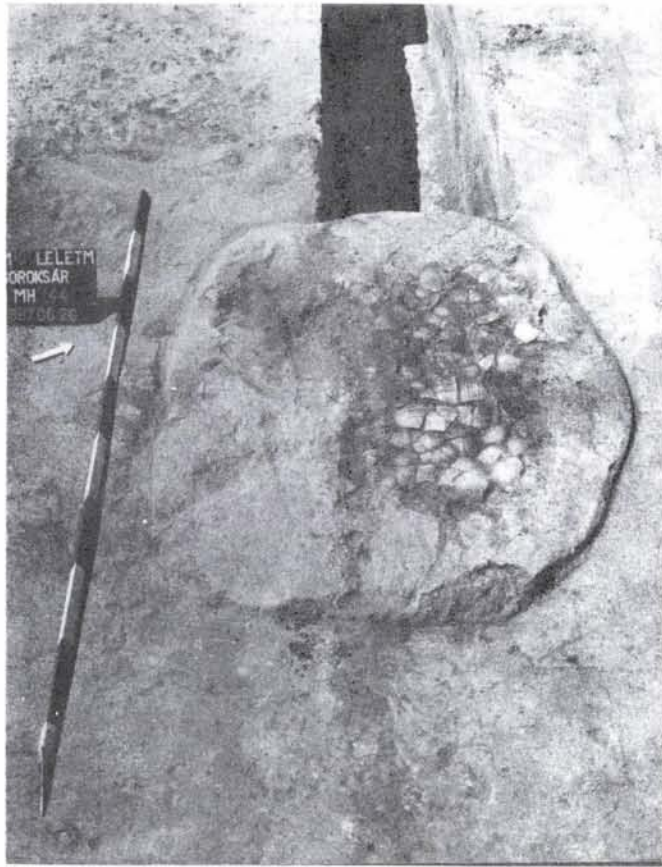
1.

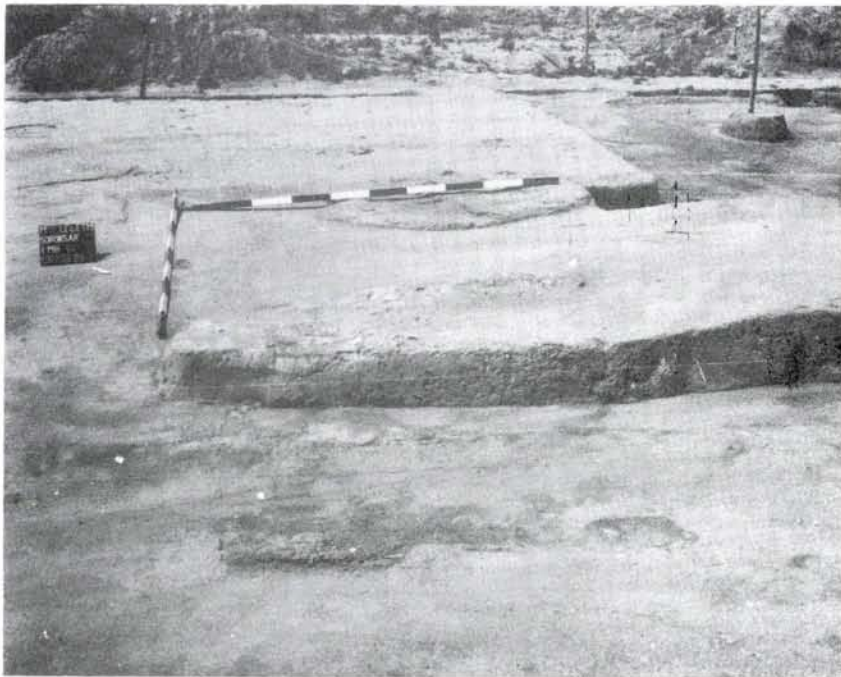
2.

57. kép Budapest XX. Soroksár–Várhegy. 1.: 41. műhely és fölötte a 45. ház padlója, 2.: 45. ház kemencéje feltárás közben

Fig. 57. Budapest XX. Soroksár–Várhegy. 1.: l'atelier 41 et la maison 45., 2.: le four de la maison 45.

1.

2.

58. kép. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 1.: 42. ház kemencéje, 2.: 46. ház kemencéi
 Fig. 58. Budapest XX. Soroksár-Várhegy. 1.: le four de la maison 42., 2.: les fours de la maison 46.

Árpád-kori településrészlet Törökbálint-Kukoricadűlőben az M0 autópálya nyomvonalán

NYÉKHELYI DOROTTYA

1991-ben a budapesti M0 autópálya törökbálinti I/A szakaszának nyomvonalán az útépitést megelőző leletmentést végeztünk. A környűri e szakasza az M1 és M 7 autópályákat köti össze.

Törökbálint-Kukoricadűlőben már korábban is találtak Árpád-kori kerámiát, s ezt a feltárást megelőző terepbejárás is megerősítette.¹ Az ásatás ezen a területen május-július között folyt. A félig földbevált házból, három, szabadban levő kemencéből, két gödörből, veremből álló településrészlet objektumai az út vonalában, mintegy 80 méter hosszúságban, egymástól némileg szórta helyezkedtek el (1. kép).

A terület a kutatást megelőzően mezőgazdasági hasznosítás alatt állt, melytől erősen megbolygatta, s így az objektumoknak inkább csak a sárga agyagos altalajba mélyedő része volt feltárható.

4. objektum, ház

Tájolása ÉK-DNY irányú, földbe mélyedő gödre téglalap alaprajzú (1. kép 1. munkahely 2.). Méretei alapján (5,20×3,40 m), a nagyméretű Árpád-kori házak közé sorolható (2. kép). Falai 20–30 cm magasan maradtak meg. Bejárata a D-i oldalon volt; lépcsős kiképzésű, szélessége 60 cm. A lejárata erősen kikopott gödrében (teljes mélysége 50 cm), vastag, erősen tömörödött, letaposott fekete földréteget találtunk, mely egy szürke edényfal töredéket, s egy állatcsontot tartalmazott.

A bejáratától K-re, a ház D-i falánál egy tojásdad formájú sekély mélyedést, kikopást észleltünk. K-NY-i hosszúsága 1 m; É-D-i szélessége 50 cm; mélysége 10–20 cm volt. Betöltése ugyanazt az erősen letaposott tömör, fekete sárréteget tartalmazta, amit már a bejárat gödrénél is megfigyeltünk. Leletanyaga egy szürke, redukált égetésű, jól korongolt edény töredéke volt.

A ház ÉK-DNY irányú tengelyében három cölöp gödrére bukkanunk. A NY-i falnál lévőt megújították. Itt a fal is kissé kiöblösödik. A középen lévő cölöplyuk kerek, lefelé kissé szűkülő. Átmérője 25 cm; mintegy 10–12 cm mélyen hatolt a természetes sárga agyag

alkotta padlószint alá. A K-i fal közepén lévő ágasfa gödre négyzet alaprajzú (átmérője 15 cm); követhető mélysége 50 cm volt.

A középső cölöplyuk nincs pontosan egy vonalban a másik kettővel. Erre, s a NY-i oldalon levő megújított voltára magyarázatot adhat a ház ÉK-i sarkában levő, többször megújított kemence hamus előterének elbontásakor előkerült újabb cölöplyuk (átmérője 23 cm, mélysége 23 cm). Ez a K-i falnál lévónél kissé beljebb helyezkedett el, s egy vonalban volt a középsővel is. Az épület ágasfás-szelemenés tetőszerkezetű volt. A tetőszerkezetet tehát megújították, átépítették legkorábban akkor, amikor a kemencét megépítették és használatba vették. Előterének hamus földje ugyanis részben fedte a cölöplyukat. A kemence méretei, s a benne folyó erős tüzelés nyilván szükségessé tették a ház K-i, szelement tartó ágasfájának távolabbra, délebbre helyezését.

A kemence falát É-on és K-en a ház gödrének fala alkotta. NY-i falát és száját agyagból építették meg. A felmenő fal elbontásakor kiderült, hogy alatta egymástól szabályos távolságban kerek, 7 cm átmérőjű, faszenes, hamus betöltésű karólyukak sorakoztak (3. kép).² Úgy tűnik tehát, hogy NY-i falát karóvázas technikával építették, s szájnyílásától K-re is hasonló módon erősítették meg. A kemence alaprajza lekerekített négyszög formájú, meglehetősen nagyméretű (130×120–140 cm). Sütőfelülete a padló szintjénél kissé mélyebben helyezkedett el, s a közepe felé teknősen mélyült. Szájánál az agyagba kavicsokat nyomkodtak. Hamus gödre szabálytalan alaprajzú, mintegy 25 cm átmérőjű volt.³ A kemence előterében a padló is nagyobb területen vörösre égett.⁴

A sütőfelület megújításakor az előző felületre 5–7 cm vastag sárga agyagréteget terítettek el, s ezen képezték ki az égetőfelületet. Ez az erős hő hatására fekete színűre és üvegkeménységűre égett át. Vastagsága 2–4 cm volt, mely a kemence szája felé nőtt. Alján az agyag is – akárcsak a korábbi kemencénél – vörösre színeződött.

1. MRT 7, 346, 36/19. szám alatt

2. Erről Kovalouszki 1980. 59. 95. jegyzet, Méri 1952. 64.

3. Ezt már Méri is megfigyelte a szabadban lévő kemencéknél: Méri 1963. 275.

4. Méri 1952. 59.

A felület következő, harmadik megújításakor a fenékre szintén sárga agyagréteget terítettek el. Ezt a sütőfelületet viszont a kemence negyedik megújításakor részben elbontották.

Ekkor a sárga agyagba sűrűn 5–10 cm nagyságú köveket nyomkodtak.⁵ Ebbe az agyagba nyomták bele egy szürkésfehér anyagú bekarcolt vonaldíszes edény néhány töredékét is. E fölött alakították ki agyagból a negyedik, s egyben utolsó sütőfelületet (2. kép). Ennek tisztításakor egy késpenge töredéke került elő. A kemence előterében vastagabb, hamus feltöltődés volt, mely a hosszú használat során rakódott le.

A ház DNY-i sarkában egy sekély mélyedés felszínén, a padló szintjén egy szarvasagancs feküdt (6. kép 1.). Négy ágából az egyik sérült volt, egy másiknak a hegyét viszont levágták. Noha az agancsot eszköz készítésére is felhasználhatták, ebben az esetben viszont lehet, hogy valamilyen babonás szokásról van szó.⁶

A padló fölötti betöltés viszonylag kevés kerámiát és állatcsontot tartalmazott. A fehér anyagú, bekarcolt vonaldíszes edények töredékei mellett jelentősebb a kereszt alakú fenékbélyeges töredék (6. kép 2–7, 11.).⁷ A szürke, redukált égetésű kerámiatöredékek párhuzamait a XIII. századi ausztriai import kerámiában lehetjük fel (6. kép 8–10.).⁸ Az előkerült vaseszközök közül kiemelkedik a viszonylag jó állapotban megmaradt sarló (5. kép 1.).⁹

Az ágasfák gödrői és a négyszer megújított kemence azt sugallják, hogy a házat huzamosabb ideig, s feltételezhetően folyamatosan lakták, használták. Feltűnő volt, hogy a kerámia leletanyag igen gyér, s jobbra csak apró töredékekből állt. A ház leletanyaga alapján a XIII. századra tehető.

Szabadban levő kemencék

Az I. munkahely ÉNY-i felében, 1. számú szabadban levő kemence (1. kép 3.)¹⁰ tetjét valószínűleg elszántották. Kör alaprajzú, átmérője 1 m volt. Agyagból épített fala 20 cm magasságban maradt meg, vastagsága 5 cm volt (4. kép. 2.) NY-i felén agyagból épített felülete vörösre égett át, K-i felén azonban barnássárga volt. Szája DK-i irányba nyílt, hamus gödröt nem észleltünk. A kemencében nagyobb méretű, elszenesedett famaradványokat találtunk. Leletanyaga kevés Árpád-kori bekarcolt vonaldíszes edénytöredék volt (7. kép 1–2.).

Az I/B munkahelyen már a humuszban mutatkozó két, szorosan egymás mellé épült, erősen sérült ke-

mencét találtunk (1. kép 1.). Felmenő falai egyiknek sem maradtak meg. Mindkét kemence agyagból épült (4. kép 3.). A D-re eső vörösre átégett sütőfelületén a szélén több helyen apró elszenesedett fadarabkákat találtunk. A kemence alakja megközelítően kör alakú volt. Átmérője mintegy 80 cm lehetett, szája ÉNY-felé nyílhatott. A másik kemence nyílása talán K-felé nézett. Belsejéből egy fehér, korongolt kerámiatöredék került elő. Hamus gödröt egyik kemencénél sem észleltünk.

Gödrök

I/a munkahely 3. számú gödör (1. kép 4.). Kerek alaprajzú, sekély gödör. Átmérője 64 cm, mélysége a felszíntől számított 20 cm. Fekete agyagos betöltésében kisebb átégett agyagrögök és faszén volt. Leletanyaga egy fehér, vonaldíszes Árpád-kori kerámiatöredék volt.

A gödörtől 13 m-re K-re egy kerek alaprajzú cölöplyukat (?) bontottunk ki (1. kép 5.). Átmérője 30 cm, mélysége 15 cm volt. Betöltésében egy feketére égett cseréptöredéket találtunk.

II. munkahely, 2. számú gödör (1. kép 7.). Alaprajza lekerekített négyzet, K-i és NY-i sarkában egy-egy cölöplyuk valószínű nyomával (4. kép). Méretei 210×240 cm, mélysége 50 cm; ÉNY-i és ÉK-i sarkában egy-egy mélyedés volt. Leletanyagát néhány kisebb-nagyobb beszórt kő, állatcsont, kevés bekarcolt vonaldíszes kerámia és egy vastöredék alkotta (7. kép 3.).

II. munkahely 1. számú verem (1. kép 6.).¹¹

Kerek alaprajzú, átmérője 1 m, mélysége 80 cm. Alja enyhén lekerekített (4. kép). Falán és alján letapasztás nyomát figyelhettük meg. Betöltése vastag, földdel kevert paticsos omladék volt, alatta vastag hamucsíkokkal.¹² Leletanyaga: állatcsont, bekarcolt vonaldíszes Árpád-kori cserepek és szürke anyagú, közte rádilis díszítésű töredékek (7. kép 4–6., 10–11., illetve 7–9.).

A település nagyságáról, kiterjedéséről nem állt módunkban adatokat szerezni, de lehetséges, hogy az a leendő autópálya nyomvonalától NY-ra húzódik. A környék középkori településtörténetével egyik munkájában Palovics Lajos is foglalkozott.¹³

Ami a feltárt Árpád-kori objektumokat illeti, feltűnő a tárgyi leletanyag csekély volta. A nagyméretű ház és anyaga; a hosszantartó használatra utaló nyomok azonban mind azt valószínűsítik, hogy fontos szerepe lehetett a település életében.

5. A kemence fenekének kövekkel való kitapasztásáról Méri 1952. 59. Hasonlót figyelt meg újabban Gróf Péter is: Gróf 1989. 61. 4. sz. kemence

6. E szokásokról bővebben: Méri 1964. 111–116.

7. Parádi 1963. 229, 14. kép.

8. Ennek párhuzamait több hazai ásatás import kerámiát tartalmazó leletanyagában is fellelhetjük. A párhuzamokról még l. Keramische Bodenfunde.

9. Müller Róbert is jellegzetesen Árpád-korinak tartja ezt a típust. Müller 1982. 477., 481–482.

10. A szabadban lévő kemencékről és rendeltetésükről: Méri 1963. 273–280.

11. A veremről részletesebben Kovalovszki is foglalkozott: Kovalovszki 1980. 35–37. 41–42.; valamint Béres 1987. 25–37.

12. A veremről, funkciójukról, másodlagos betöltésükről: Méri 1952. 60.

13. Palovics 1986. 71–78.

ÖSSZEFOGLALÁS

1991 folyamán az M0 autópálya törökbálinti I/A szakaszának építését megelőző leletmentéskor a leendő út nyomvonalában, Törökbálint–Kukoricadúló lelőhelyen Árpád-kori objektumokat tártunk fel. Előkerült több, szabadban levő kemence, gödör, verem, valamint egy félig földbe mélyített, nagyméretű ház, melynek kemencéjét négyszer megújították. A ház, melynek egyik sarkában szarvasagancsot, betöltésében sarlót és egyéb vaseszközöket is találtunk, leletanyaga alapján a XIII. századra tehető.

(Adatok és szempontok Buda környékének középkori településtörténetéhez.) A Dunántúl településtörténete VI. PAB-VEAB Értesítő 1986. 71–78.

Arch Ért	– Archaeológiai Értesítő
DRK	– Dunai Régészeti Közlemények
FontArchHung	– Fontes Archaeologici Hungariae
MFME	– A Móra Ferenc Múzeum évkönyve
MRT 7	– Magyarország Régészeti Topográfiaja 7. a budai és szentendrei járás (XIII/1). Budapest, 1986.

IRODALOM-ÉS RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

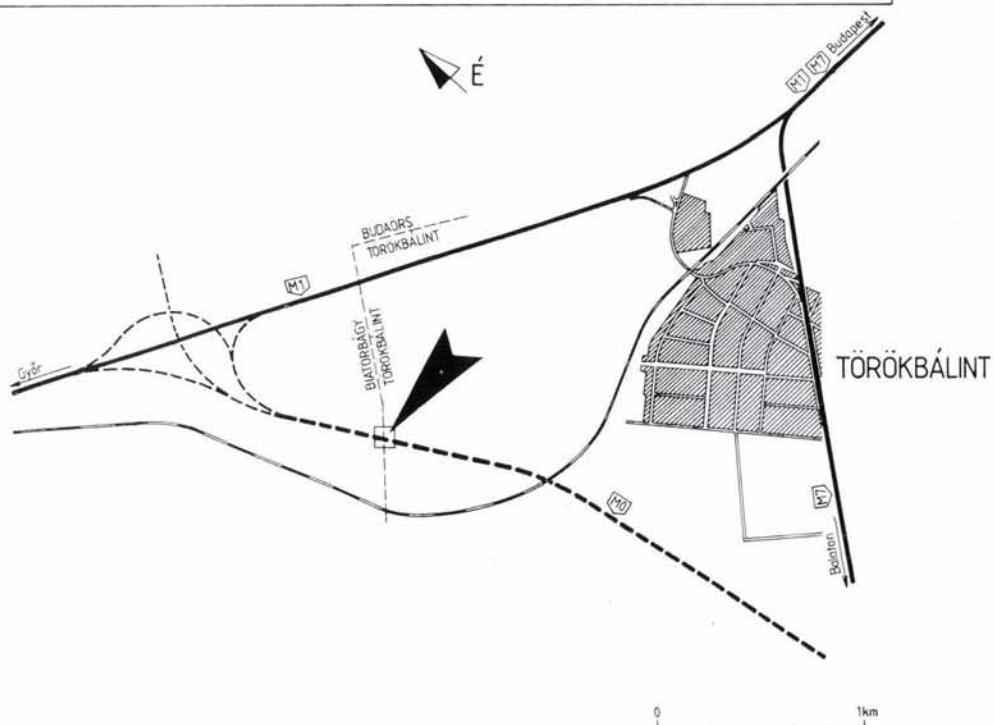
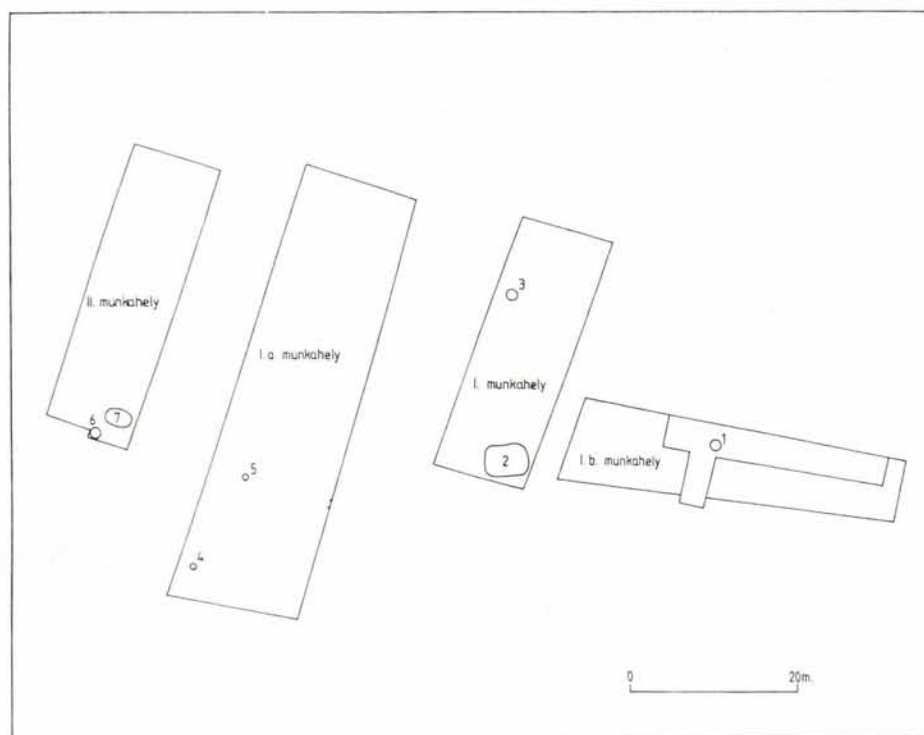
- Béres 1987 – Béres M.: Adatok az Árpád-kori gabonátárolás kérdéséhez. MFME 1987/1. 25–37.
- Gróf 1989 – Gróf P.: Árpád-kori szabadban lévő kemencék Visegrád-Lepencén. DRK 1989. 57–65.
- Keramische Bodenfunde – Keramische Bodenfunde aus Wien, Mittelalter-Neuzeit, Wien é. n.
- Kovalovszki 1980 – Kovalovszki J.: Településásatások Tiszaeszlár-Bashalmon (Bronzkor, III–IV. és XI–XIII. század). FontArchHung 1980.
- Méri 1952 – Méri I.: Beszámoló a Tiszalök-rázompusztai és Túrkeve-mórici ásatások eredményéről. ArchÉrt 79. 1952. 49–67.
- Méri 1963 – Méri I.: Árpád-kori szabadban lévő kemencék. ArchÉrt 90. 1963. 273–280.
- Méri 1964 – Méri I.: Kiaggatott lókoponyák Árpád-kori falvainkban. ArchÉrt 91. 1964. 111–116.
- Müller 1982 – Müller R.: A mezőgazdasági vaseszközök fejlődése Magyarországon a késővaskortól a törökör végéig. Zalai gyűjtemény 19. I–II. 1982.
- Parádi 1963 – Parádi N.: Magyarországi pénzleletes középkori cserépedények (XI–XVII. század). ArchÉrt 90. 1963. 205–252.
- Palovics 1986 – Palovics L.: Torbágy és Törökbálint

Arpadenzeitlicher Siedlungsteil in Törökbálint-Kukoricadúló an der Spurlinie der M0-Autobahn

DOROTTYA NYÉKHELYI

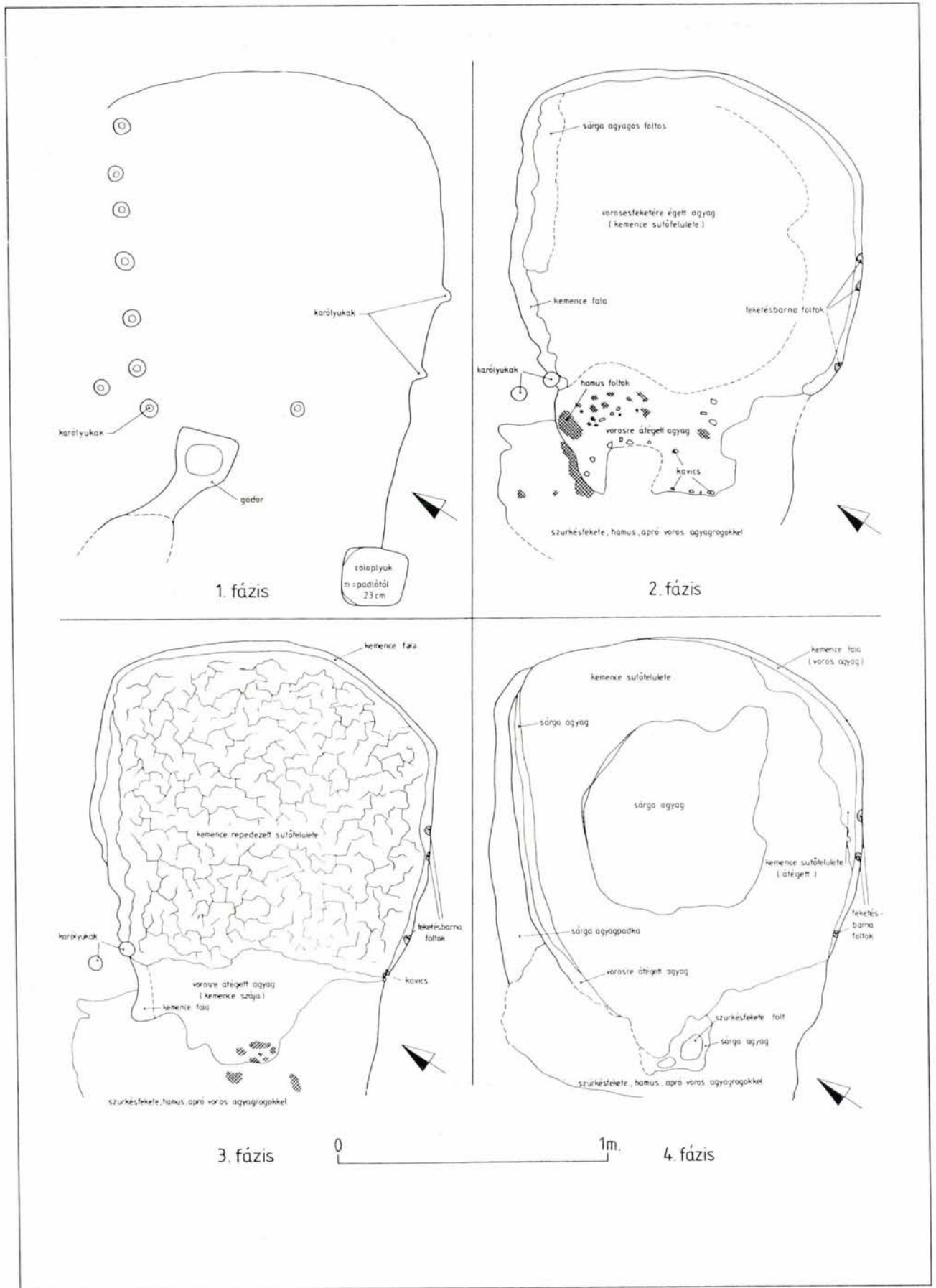
Zusammenfassung

Im Laufe des Jahres 1991 legten wir anlässlich der Rettungsgrabung, welche dem Bau des Abschnittes I/A der M0-Autobahn bei Törökbálint voranging, in der Spurlinie der geplanten Straße an der Fundstelle Törökbálint-Kukoricadúló arpadenzeitlichen Objekte frei. Es kamen mehrere im Freien stehende Öfen, Gruben, sowie ein bis zur Hälfte in den Erdboden eingegrabenes, großes Haus zum Vorschein, dessen Ofen viermal erneuert wurde. Das Haus, in dem in der einen Ecke wir auch ein Hirschgeweih, in der Verschüttung eine Sichel und sonstige Eisengeräte gefunden haben, kann auf Grund des Fundmaterials auf das 13. Jh. gesetzt werden.

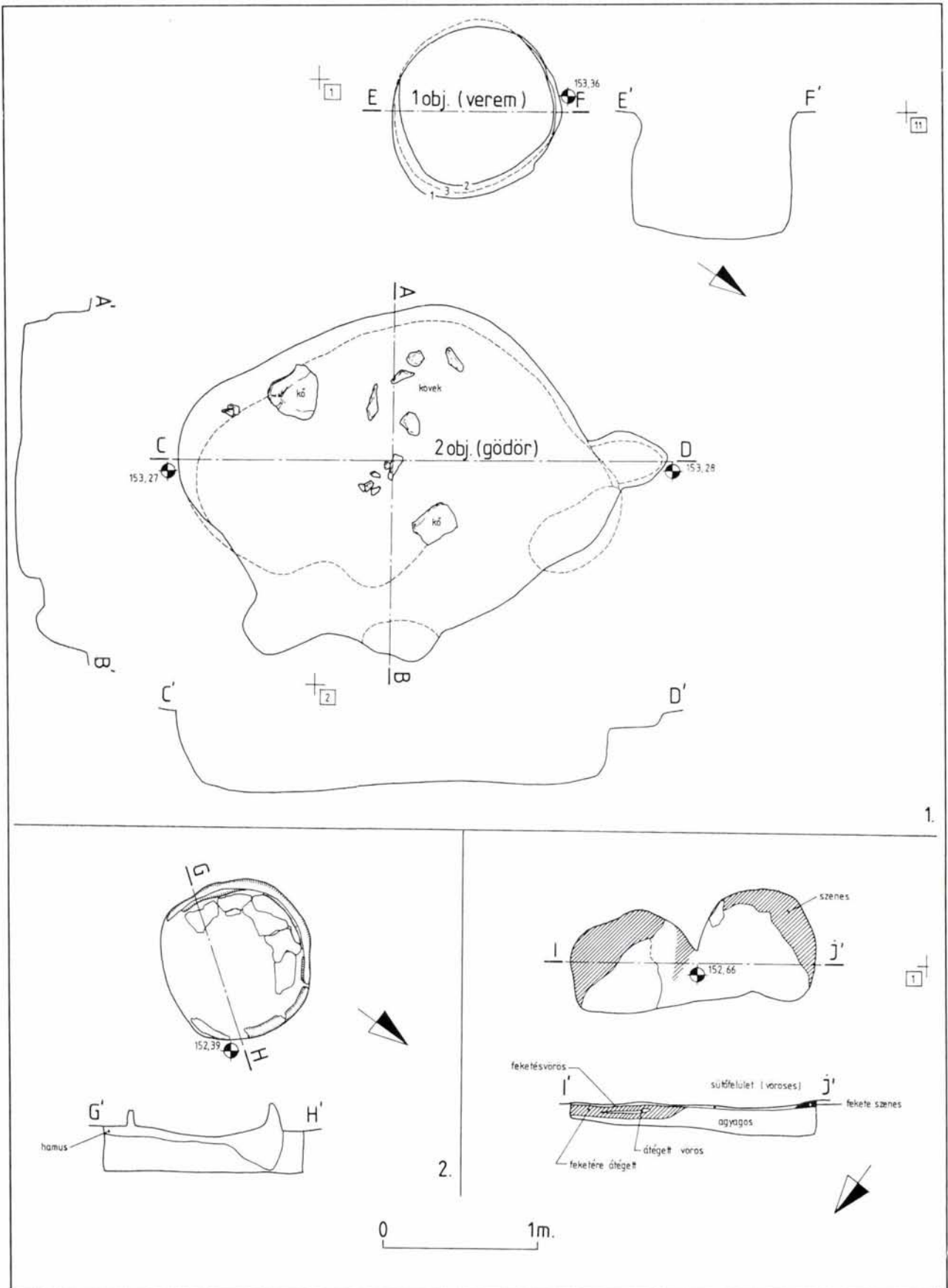

1. kép. Törökbálint–Kukoricadűlő, ásátási alaprajz. 1.: szabadban levő kemencék, 2.: 4. objektum, ház, 3.: szabadban levő kemence, 4.: gödör, 5.: cölöplyuk, 6.: verem, 7.: gödör

Abb. 1. Törökbálint–Kukoricadűlő, Grabungsgrundriß. 1.: Öfen im Freien, 2.: Objekt, 4. Haus, 3.: Ofen im Freien, 4.: Grube, 5.: Pfostenloch, 6.: Grube, 7.: Grube

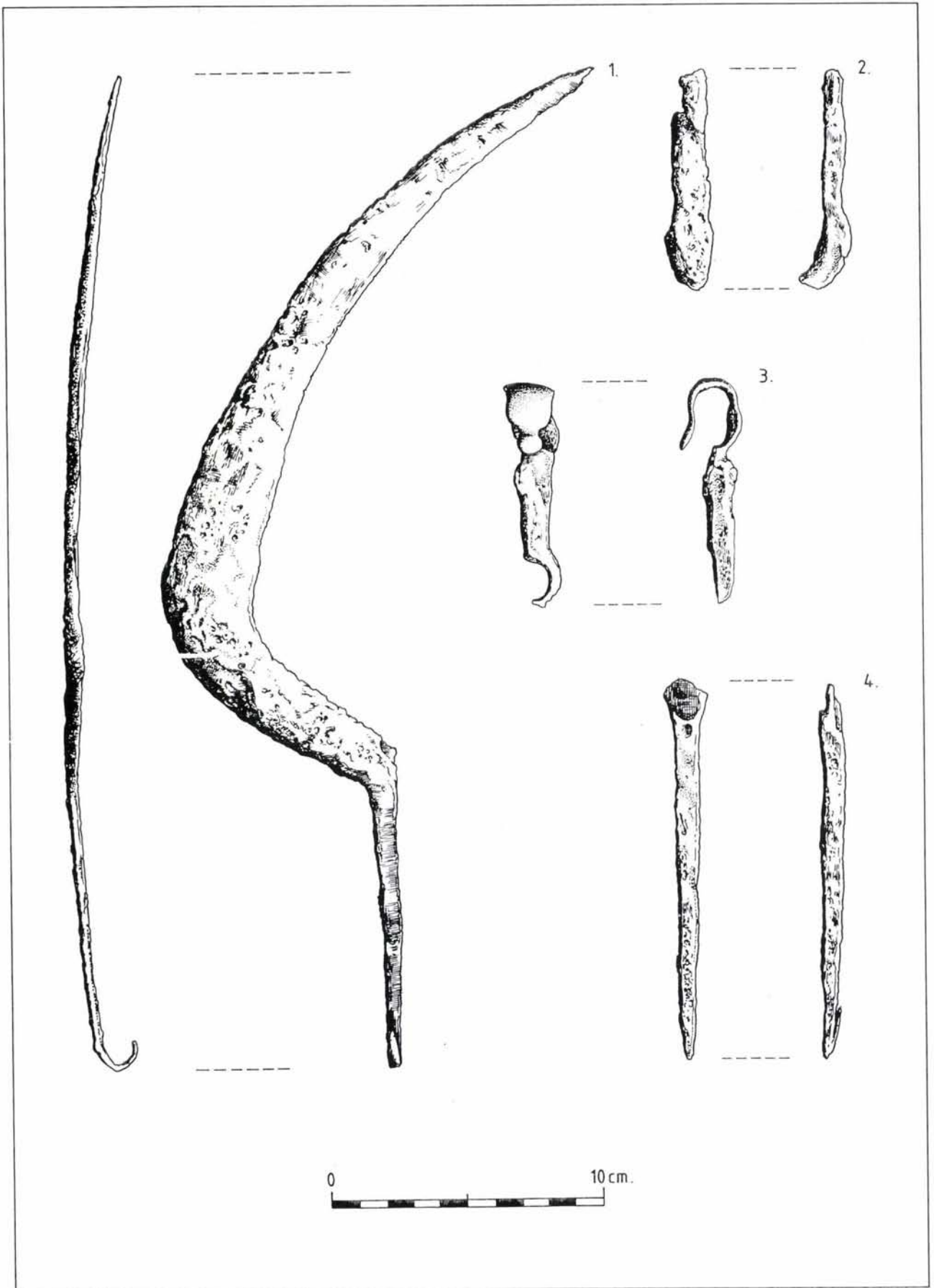

3. kép. A ház kemencéje a többszöri megújítás során
 Abb. 3. Der Ofen des Hauses im Laufe der mehrmaligen Erneuerung

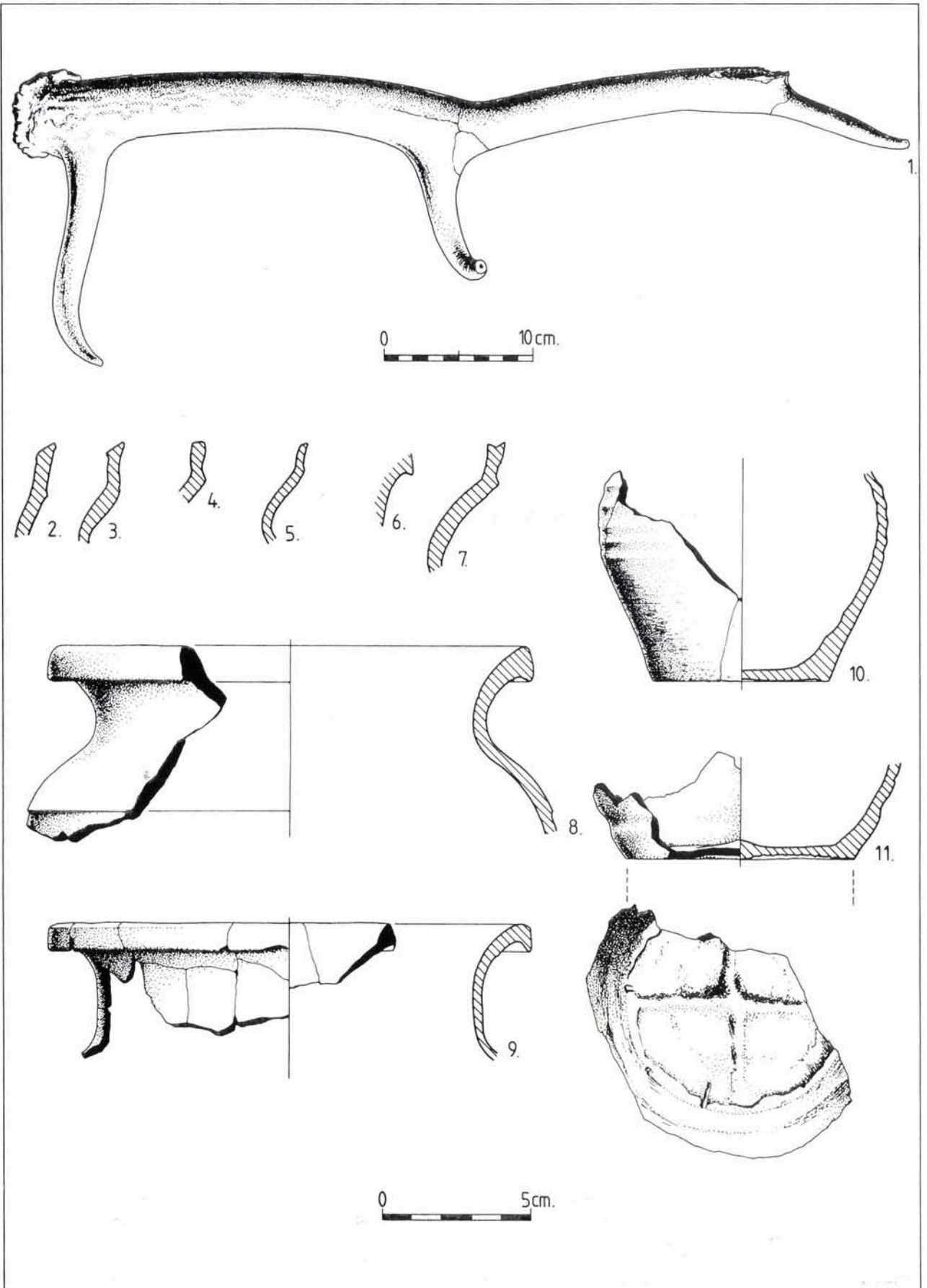

4. kép. II. munkahely: verem és gödör, I. munkahely: szabadban levő kemence, I/B munkahely: szabadban levő kemencék

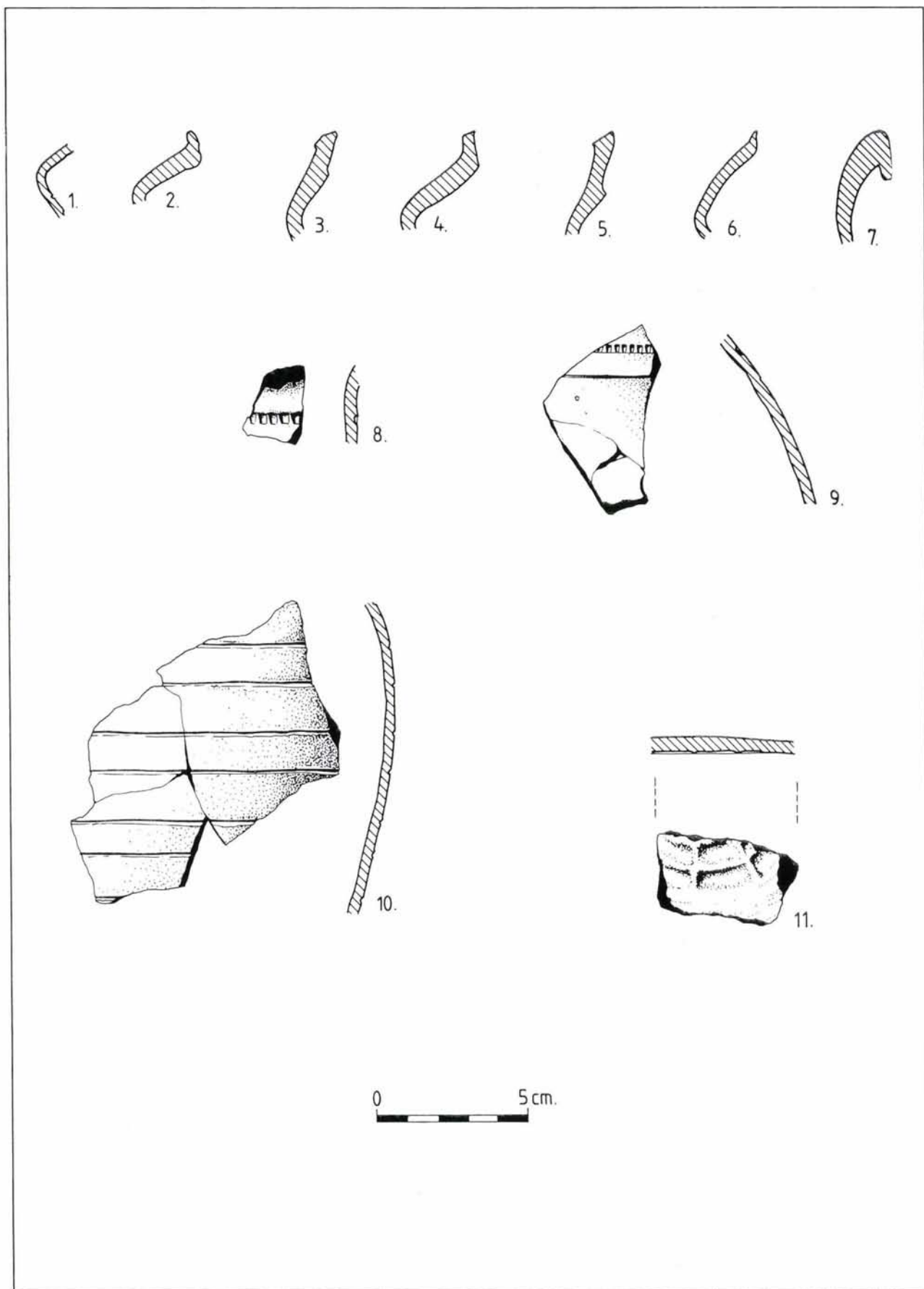
Abb. 4. Arbeitsstelle II. Gruben, Arbeitsstelle I: Ofen im Freien, Arbeitsstelle I/B: Öfen im Freien

5. kép. Vaseszközök a ház betöltéséből
Abb. 5. Eisengeräte aus der Zuschüttung des Hauses

6. kép. Leletanyag a házból
 Abb. 6. Fundmaterial aus dem Haus

7. kép. 1-2.: I. munkahely, szabadban levő kemence, 3.: II. munkahely, gödör, 4-11.: II. munkahely, verem
 Abb. 7. 1-2.: Arbeitsstelle I. Ofen im Freien, 3.: Arbeitsstelle II. Grube, 4-11.: Arbeitsstelle II. Grube

Az M0 ásatások eredményeinek bemutatása szakmai körökben és a nagyközönség előtt

PETŐ MÁRIA

Az 1987 óta tartó feltárások eredményeire már kezdetől fogva és folyamatosan továbbra is felfigyelt a sajtó, a Magyar Rádió és a Televízió. Munkánkról rendszeresen tájékoztatták a nagyközönséget. Több napilap és folyóirat hasábjain jelentek meg beszámolók neves újságírók tollából, így az Esti Hírlap, Népszabadság, Népszava, Szabad Föld, Pest Megyei Hírlap, Nők Lapja, Nógrád és mások közöltek riportokat az ásatások menetéről. A Magyar Rádióban *Szatmári Ilona* helyszíni interjúiban az ásató régészek szólaltak meg és mondták el kutatási eredményeiket.

1991. július 8-án a TV Híradó mutatta be a Csepel-szigeti újkőkori településen folyó munkát. Ugyanerről a területről a Csepeli Helytörténeti Bizottság video-filmet forgatott. Múzeumunk munkatársai és a társintézményekben dolgozó kollégák is gyakorta látogattak meg bennünket, nem egyszer értékes tanácsaikkal, észrevételeikkel segítve a kutatásokat. A nagy érdeklődésre való tekintettel határozottunk úgy, hogy munkánk első szakaszának (Budapest–Soroksár) eredményeit kiállításon mutassuk be a nyilvánosság előtt. Erre *Bogyirka Emil* múzeumigazgató jóvoltából került sor, aki kiállításunknak helyet adott a Pesterzsébeti Múzeumban (5. kép). Az említett területről előkerült bronzkori, római kori /szarmata) telepek és Kerekegyháza középkori falu feltárásából származó leleteket és azok dokumentációs anyagát mutathattuk be. A kiállítás megnyitására 1988. október 5-én került sor, megnyitó beszédet Selmeczi László a Budapesti Történeti Múzeum főigazgatója mondott. A december 4-ig nyitvatartó kiállítást 1153 látogató tekintette meg, ami helyi viszonylatban igen szép számnak mondható. Munkatársaink, a kiállítás rendezői a megnyitó utáni héten, a Helytörténeti Klub összejövetelén előadást és szakvezetést tartottak a Pesterzsébeti Múzeumban. Egy későbbi alkalommal pedig a kerület vezetőinek mutatták be a rendezők munkájuk eredményeit.

E kezdeti és szerény kiállítás után, mivel az építkezési és (1–4. kép) feltárási munkák nagy lendülettel folytatódtak, s az előkerült leletek gazdagsága, történeti-régészeti jelentősége is megkövetelte, hogy munkatársaink egy nagyobb szabású, az új anyagokkal kibő-

vített tematikus kiállítást rendezzenek, immár egy központi helyen, a Budapesti Történeti Múzeum vári épületének Metszettári helyiségében.

A megnyitóra 1990. szeptember 7-én került sor, megnyitó beszédet *Siklós Csaba* közlekedési, hírközlési és vízügyi miniszter mondott, hangsúlyozva, hogy a bemutatón tükröződő eredményes munka az autópálya tervezői, beruházói, kivitelezői, vállalatai és a múzeum jó együttműködésének köszönhető. Kiállításunk megrendezését e vállalatok anyagi támogatása tette lehetővé. A kiállítás megrendezésében az ásatást vezető régészek mellett múzeumunk restaurátorai, rajzolói, fotósai és a kiállításrendező csoportunk vettek részt.

A megnyitón megjelentek a társintézményekben dolgozó kollégáink, a helytörténeti gyűjtemények vezetői, az építkezésben résztvevő vállalatok képviselői és az érdeklődő nagyközönség. A látogatottságról számszerű adatokkal nem szolgálhatunk, de a vendégkönyvi bejegyzések és személyes tapasztalataink azt mutatták, hogy sikeres volt a látogatók körében ez a kivitelezésben igen hangulatos, a tudományos és a didaktikai szempontokat egyaránt érvényesítő kiállítás.

A belépő látogatót az autópálya építkezése idején készült nagy méretű, színes légifelvételek fogadták.

Az őskori időszak kultúrájának leleteit a Budatéténytől Soroksár-Várhegy területéig terjedő autópálya mentén feltárt telepek és a temetkezések maradványai képviselték az újkőkortól a késő vaskor időszakáig bezárólag. A látványt növelték és a leletek értelmezését megkönnyítették azok a makettek, művészi színvonalú rekonstrukciós rajzok, „in situ” leletbemutatók, egykori szerszámrekonstrukciók, melyek a ma élő, városi ember számára is érthetővé tették a fővárosunk területén több ezer évvel ezelőtt élt népek mindennapi kultúráját, hiedelemvilágát (6–7. kép). A római korszakot a pesti oldalon az i.sz. I–IV. században élt szarmata néptörzsek négy falujának bemutatása idézte.

Az autópálya déli szakaszának nyomvonala három, név szerint azonosítható középkori falu területén halad keresztül.

A Szigetszentmiklós-Üdülősoron az egykori *Szöllős*, Budapest XX. ker. Soroksár-Várhegyen *Kerekegy-*

háza és Budapest XXI. ker. Csepel–Vízművek lelőhelyén *Födemes* – oklevelekből ismert falvak – maradványainak feltárása során előkerült régészeti anyag bemutatására vállalkozott a kiállítás kronológiailag befejező része. A feltárt lakóházak, kemencék, templomromok fotói és rajzai szemléletesen tárták a közönség elé Buda és Pest városok körzetében élő falusi lakosság mindennapi életét, az életmód változásait és fejlődését a XI. századtól a XV. század elejéig tartó időszakban.

A tárgyi maradványokat, az ásatási dokumentációs anyagot lakóház és falukép rekonstrukciók művészi kivitelű rajzai tették szemléletessé. Az okleveles anyagból szerzett történelmi ismeretek és a régészeti leletek együttes feldolgozása, élő történelemből tárták az érdeklődők elé a területünkön egykor virágzó falvak életét, azokét a településeket, melyek a mohácsi csatavesztés után elpusztultak, elnéptelenedtek, helyükön kaszálók és szántóföldek alakultak ki, s e feltárások nélkül anyagi kultúránkat soha nem ismerhettük volna meg (8. kép).

A munkánk iránt megnyilvánuló szakmai érdeklődésre való tekintettel, a kiállítás nyitvatartásának ideje alatt, 1990. október 24-én a Magyar Régészeti Társulat felkérésére a Budapesti Történelmi Múzeum Királypincéjében, társulati ülés keretében, vetített képes előadásban számoltunk be kutatási eredményeinkről. A rendezvény előadói: *Endrődi Anna, Hanny Erzsébet, Vékonyné Vadász Éva, Virág Zsuzsanna* őskori feltárásairól, *Pető Mária* a szarmata telepekről, *Irásné Melis Katalin* a középkori falvak ásatási eredményeiről számoltak be. Az ülésre nemcsak a budapesti, hanem a vidéki múzeumokban dolgozó kollégáink is eljöttek és elismerésüket fejezték ki e nagyszabású, több éve folyó munka ilyen, viszonylag gyors bemutatásáért.

Az elhangzott előadások tartalmi kivonatai megjelenés alatt állnak a *Henszlmann Lapokban*, a Magyar Régészeti és Művészettörténelmi Társulat közlönyében.

Jelen kötetekkel feltárásainknak csak egy szakaszt tártuk az olvasó elé, a munkák azóta is folyamatosan haladnak tovább. 1991–1992-ben a dél-budai, érdi, törökbálinti szakaszon dolgoztunk, remélhetőleg módunk lesz erről is tudósítani az érdeklődőket.

Végezetül ezúton is szeretnék köszönetet mondani a munkánkat támogató vállalatoknak azért a felbecsülhetetlen segítségért, mellyel hozzájárultak hazánk történetének alaposabb megismeréséhez, név szerint az ÚTIBER Kft, a Magyar Aszfalt Kft, az Út- és Vasúttervező

Vállalatnak anyagi és erkölcsi támogatásukért, a napi munkában megnyilvánuló együttműködésért, valamint múzeumunk valamennyi munkatársának, külső szakértőinek, a területen működő helytörténelmi gyűjtemények vezetőinek, akik mind hozzájárultak a leletmentő feltárások, kiállítások és publikációk megvalósulásához.

Presentation the results of the excavation on motorway M0

MÁRIA PETŐ

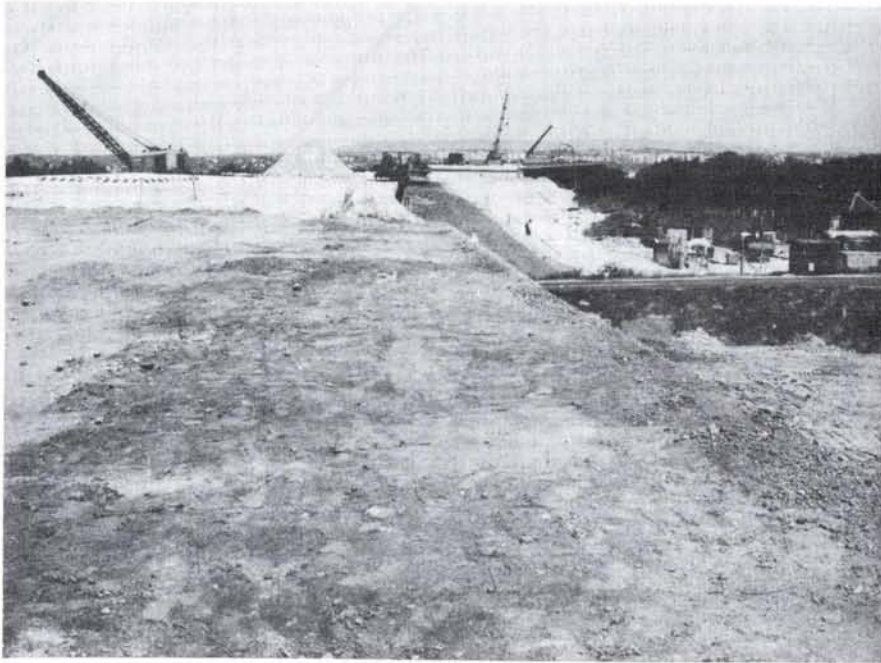
The Hungarian Radio and Television gave permanent information about the results of the excavation going on since 1987.

Archaeologists made an exhibition in Pesterzsébet Museum in 1988 between October and December showing and presenting the most important assemblages and documentation of the prehistoric, Roman (Sarmatian) and Medieval sites.

There was another exhibition from September 1990 to January 1991 in the Budapest Historical Museum in the same subject. On 24 October 1990 the archaeologists gave some important lectures in the session of the Archaeological Society showing the newest results of their excavations led between 1987–1989.

Archaeologists express their thanks for the leaders and workers of companies giving financial support to the excavations: Public Investment Company, Asphalt Company, Road and Railway Planning Company

At the same time many thanks for the colleagues working in the Budapest Historical Museum for their work on the site and later working in documentation, for their cooperation in the exhibition and in this volume.

1. kép. Az épülő autópálya csepeli szakasza
 Fig. 1. The Csepel-Part of the motorway in building

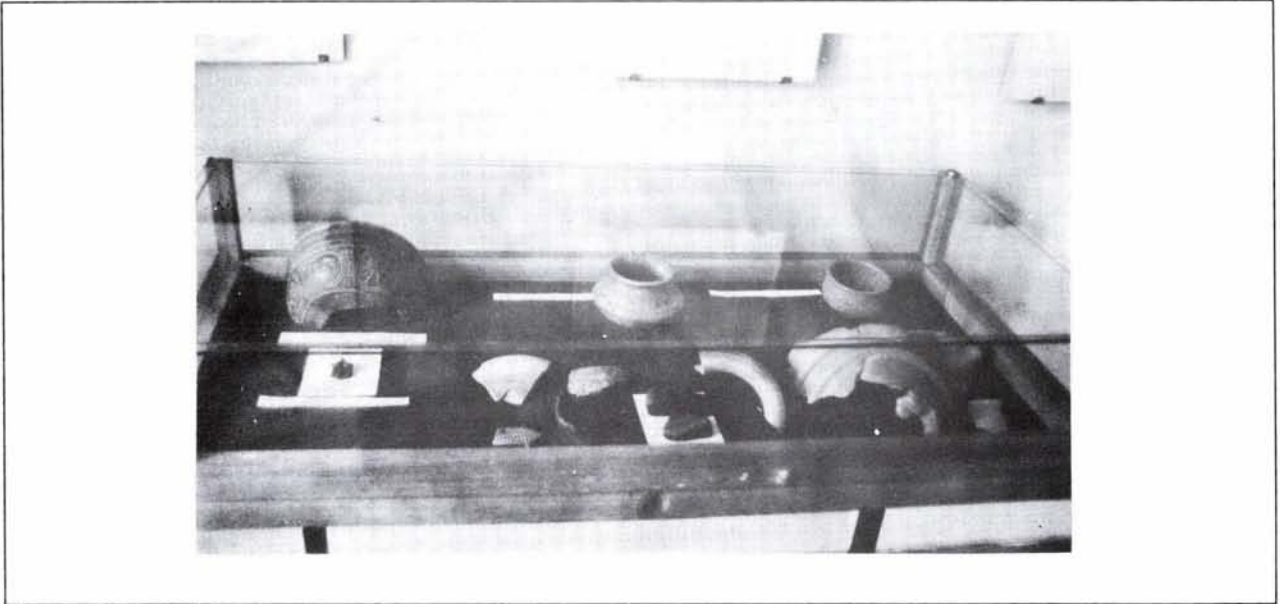
2. kép. Az épülő autópálya csepeli szakasza
 Fig. 2. The Csepel-Part of the motorway in building

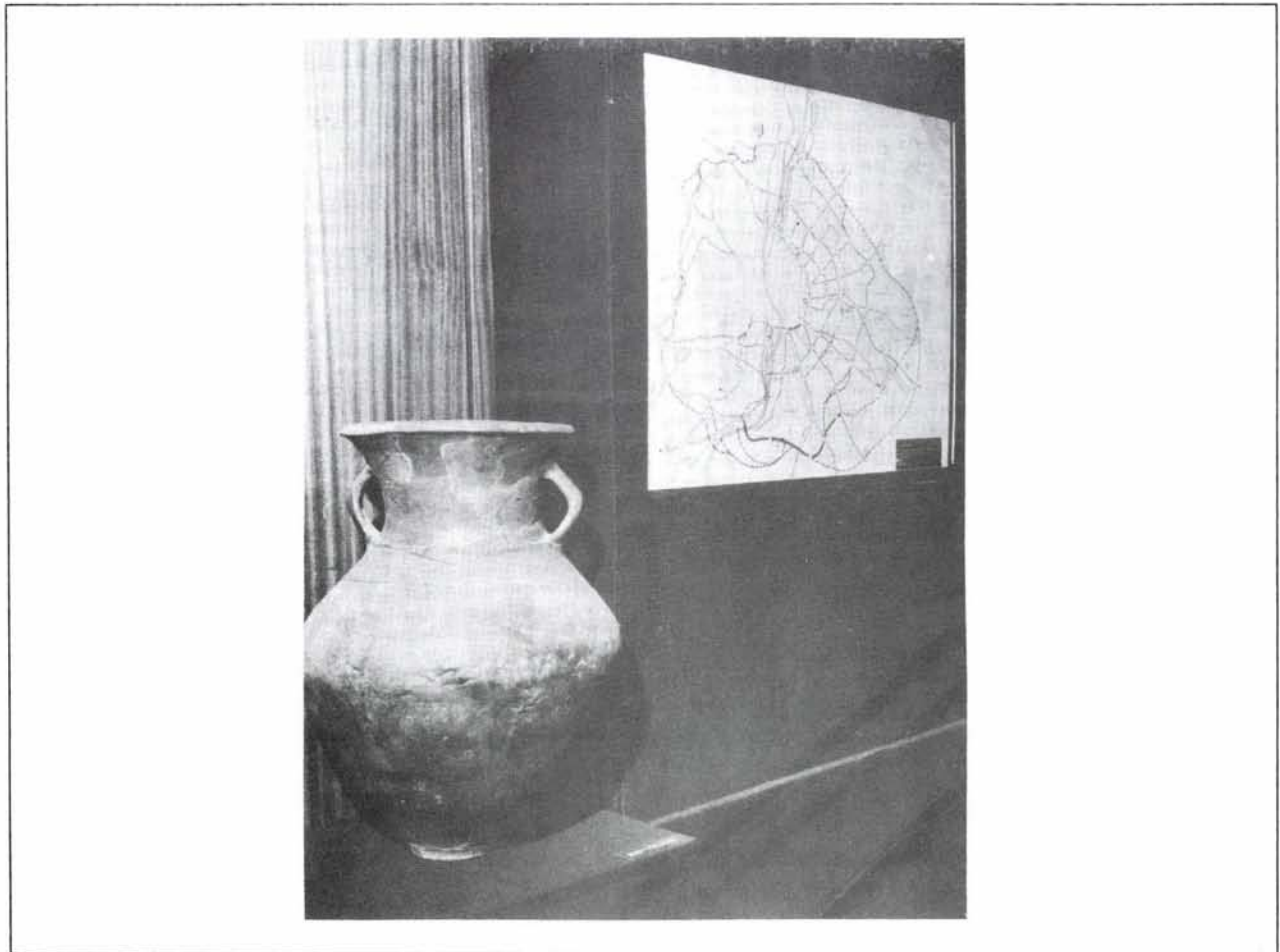
3. kép. Az épülő autópálya csepeli szakasza
Fig. 3. The Csepel-Part of the motorway in building

4. kép. A megvalósult autópálya csepeli szakasza
Fig. 4. The realized Csepel-Part of the motorway

5. kép. „Újabb régészeti leletek a XX. kerületben” című kiállítás részlete a Pesterzsébeti Múzeumban (1988)
 Fig. 5. Exhibition in Pesterzsébet Museum (1988): „New archaeological assemblages from district XX.”

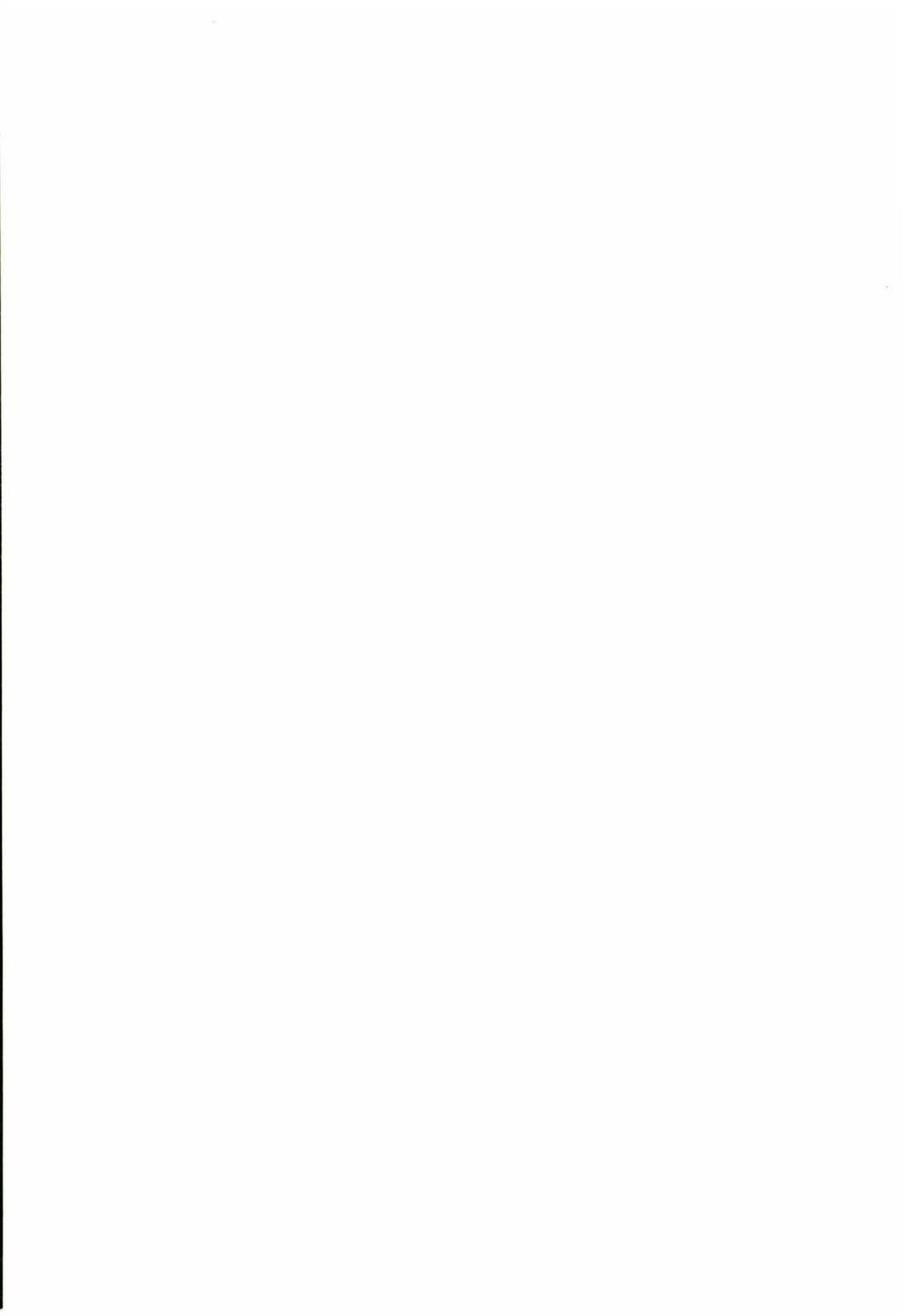
6. kép. „Régészeti kutatások a M0 autópályán 1987–1990” című kiállítás a Budapesti Történelmi Múzeumban. Óskori edény és a körgyűrű nyomvonalának képe fogadja a látogatót
 Fig. 6. Exhibition in Budapest Historical Museum: „Archaeological researches between 1987 and 1990 on motorway M0”. The picture of a prehistoric vessel and the trace of the ring

7. kép. A mindennapi élet eszközei a középkorból
Fig. 7. Assemblages belonging to everyday life in the Middle Ages

8. kép. A kiállítás bevezető és záró vitrine, őskori és középkori tárgyak
Fig. 8. The first and last vitrine of the exhibition: prehistoric and medieval finds

Ára: 600 Ft

